

EL REPUBLICANISME LERROUXISTA
A CATALUNYA (1901-1923)

Tesi de doctorat presentada per
JOAN B. CULLA I CLARA

Director: Dr. JOSEP TERMES I ARDEVOL

Universitat de Barcelona
Facultat de Geografia i Història

"Mala herba, maleïda herba és, certament, el lerrouxisme; però ben arrelada. Sols els esperits superficials poden creure que és un moviment creat aquí per en Moret & Lerroux, societat en comandita. (...) Els mals pastors no haurien aconseguit els seus propòsits si aquí no hi hagués terreny favorable, si no existissin causes més fondes..."

(Antoni Rovira i Virgili, a "La Campana de Gràcia", 4.III.1911)

I N D E X

	pàg.
Presentació	3
INTRODUCCIO	
1) La llavor d'una carrera política: Lerroux abans del lerrouxisme ..	5
2) Republicans i obrers a la Barcelona de finals del segle XIX	16
3) Catalanisme i partits dinàstics	24
Notes a la Introducció	30
PRIMERA PART: ELS ANYS HEROICS (1901-1909)	
1) Els fonaments (1901-1903)	39
Notes al capítol 1	72
2) La construcció d'un moviment polític (1903-1905)	83
Notes al capítol 2	176
3) L'Antisolidaritat (1906-1908)	
a) L'antisolidarisme, una opció tàctica	209
b) El trencament de la Unió Republicana	218
c) La plataforma política antisolidària	230
d) Les desfetes del 1907	248
e) La represa lerrouxista i davallada solidària. La fundació del Partit Republicà Radical	255
Notes al capítol 3	279
4) De les urnes a les barricades (1909)	
a) Consolidació electoral i compàs d'espera polític	306
b) La "Setmana Gloriosa"	315
Notes al capítol 4	330
SEGONA PART: EL PARTIT REPUBLICÀ RADICAL (1901-1923)	
5) La configuració definitiva i la breu plenitud del Partit (1909-1910)	340
Notes al capítol 5	357

6) El difícil camí del centre-esquerra (1910-1914)	
a) El municipi, centre de poder i focus de crisis	362
b) El desplaçament de la base social del Partit	372
c) La pèrdua de la iniciativa política: la Mancomunitat	378
d) Moderació i afebliment organitzatiu-electoral	381
Notes al capítol 6	407
7) L'època de les aliances: del Pacte de Sant Gervasi a la campanya per l'autonomia (1914-1919)	
a) Antecedents imprescindibles: les relacions UFNR-PRR abans del 1914	423
b) Coalició republicana, temptació "catalanista" i da- vallada electoral	429
c) Oscil·lacions tàctiques, conflictes interns i rela- cions amb el món obrer	451
d) Aliadofília i reformisme	465
Notes al capítol 7	491
8) De la vaga de la Canadenca al Pacte de Sants: el radicalisme català en la crisi social i política de la Restauració (1919- 1923)	
a) La impossible mediació en la guerra de classes	516
b) El laboratori meritorià del poder	524
c) Un paper decreixent en la política catalana	536
d) Paràlisi organitzativa i caiguda electoral	544
e) Cap a la Dictadura, entre el rebuig i l'esperança	580
Notes al capítol 8	583
9) L'organització del Partit Republicà Radical a Catalunya	
a) L'estructura general	600
b) La implantació territorial	609
c) Els organismes sectorials i annexos	651
d) La premsa i altres canals d'influència social	664
e) El PRR i els grups ideològics afins	689
Notes al capítol 9	691
10) Conclusions	708
Fonts utilitzades	712

P R E S E N T A C I O

La idea inicial d'aquesta recerca sorgí, el febrer de 1976, de la lectura d'una entrevista amb Isidre Molas publicada al diari barcelonès "El Correo Catalán"; a més de les reflexions polítiques que permetia el tímid desglaç del primer postfranquisme, el professor Molas hi feia algunes referències al lerrouxisme -"fenómeno que habría que estudiar con detenimiento...", "uno de los temas que necesitan de un estudio a fondo"-, referències que em semblaren lluminoses en el moment que començava a cercar, dins de l'àmbit dels moviments sociopolítics catalans del segle XX, matèria per a una tesi doctoral. Quan, a finals del 1977, em fou possible explorar els contorns del tema, vaig trobar que l'opinió d'Isidre Molas coïncidia quasi literalment amb les d'autors tan diferents com Josep Benet, Manuel Tuñón de Lara o Rossend Llates, i venia corroborada del tot pels repertoris bibliogràfics; l'aparent "antipatia" de l'assumpte i la ressurrecció dels mots "lerrouxisme" i "lerrouxista" -amb un contingut pejoratiu, és clar- en el llenguatge periodístic i polític de la transició democràtica acabaren de motivar el meu interès i em decidiren definitivament.

Si, d'entrada, l'abast cronològic del treball havia d'ésser 1901-1936, és a dir, des dels orígens del lerrouxisme barcelonès fins a l'extinció del Partit Radical en el pòrtic de la guerra civil, aviat el volum del material recollit i el ritme de la investigació en marxa aconsellaren deturar-se el 1923, deixant per a una hipotètica segona entrega el període d'hivernació de la Dictadura i els anys de la República, que són per al radicalisme català una etapa molt diferenciada en tots els sentits. Dins dels seus límits temporals, aquest estudi no pretén dir la darrera paraula sobre res, però ha intentat fer un buidatge exhaustiu de les fonts hemerogràfiques, bibliogràfiques i arxivístiques disponibles, i ha volgut obrir-se camí entre la selva de tòpics, deformacions i silencis que envoltaven el tema, a fi de contribuir al coneixement del paper real del lerrouxisme en la història contemporània de Catalunya.

Naturalment, al llarg dels vuit anys que durà l'elaboració de la tesi, han estat molts i de molts tipus els suports rebuts. Em sento obligat a citar en primer lloc la Fundació Jaume Bofill, des del seu director, Jordi Porta, fins la secretària, Núria Tomàs, als que sóc deutor del més profund reconeixement, no només per l'ajut econòmic que m'atorgaren durant els anys 1978-82 i pel recolzament logístic final, sinó, sobretot, per la comprensió i cordialitat amb què han assistit a la laboriosa gestació del treball. Entre els responsables d'arxius i biblioteques que m'han atès i facilitat la feina molt més enllà del que era llur obligació, recordo de forma especial Montserrat Condomines i Marià Casasús -i, amb ells, totes les amigues i amics de l'Institut Municipal d'Història-, Amadeu Soberanas, Marc Taxonera, Maria Capdevila i Alfred Pérez-Bastardas. Jesús Ulled Murrieta em proporcionà les memòries inèdites del seu pare, i amb Manrique Juncal Lerroux vaig sostenir algunes hores de conversa sobre el seu pare i el seu oncle.

Sense ànim de fer-ne una relació completa, també he de donar les gràcies a tots els col·legues, companys i amics (Josep M. Huertas Clavería, José Álvarez Junco, Conxita Mir, Borja de Riquer, Josep M. Benaul i molta altra gent de la Facultat de Ciències de la Informació de la UAB...) que em feren a mans l'article, el microfilm o el paper difícils de trobar, o simplement s'interessaren pel curs de la recerca i suportaren les subsegüents explicacions, quasi sempre massa llargues. En fi, Josep Termes assumí i ha exercit la direcció de la tesi amb la modèstia, la flexibilitat i la capacitat crítica i suggeridora que el caracteritzen. No cal dir com m'agradaria que les pàgines següents fessin honor a tantes col·laboracions i a tanta confiança.

Barcelona, setembre del 1985

INTRODUCCIO

1) La llavor d'una carrera política: Lerroux abans del lerrouxisme

Nascut a La Rambla (Còrdova) el 4 de març de 1864, al si d'una família de classe mitjana baixa, gairebé proletaritzada, si no en les aparences -el pare era oficial veterinari de l'Exèrcit- si en l'existència quotidiana, Alejandro Lerroux García (1) tingué una infantesa nòmada per diverses contrades peninsulars (Andalusia, País Basc, la Manxa, Castella,...), sempre a remolc dels destins paterns, fet que, probablement, el privà de tot sentiment d'identitat "regional" i donà a la seva "espanyolitat" una base vivencial prèvia a qualsevol ideologia.

A partir del 1882, esdevingué soldat voluntari i vocacional, encara que també "anarquizante" (2) i conflictiu, i malgrat que acabaria desertant a finals de 1884 (3) després d'un intent -frustrat per manca de recursos- d'ingressar a l'Acadèmia General Militar de Toledo, és indubtable que els dos anys de vida sota les banderes el familiaritzaren, ni que fos a nivell de llenguatge, amb els tòpics del patriotisme casernari de l'època.

Estudiant irregular -no passà dels primers cursos del batxillerat- però lector voraç i desordenat de "folletines, novelas y papeluchos" (4) i precoç aspirant a literat, quan decidí rescindir unilateralment els seus compromisos amb l'Exèrcit es trobà, a 20 anys, "sin carrera, sin cultura, sin oficio ni beneficio" (5); desfeta ja, en aquell moment, la llar familiar, el jove Lerroux hagué de procurar-se la subsistència amb l'exercici de les més heterogènies i pintoresques professions i, com escriuria molt temps després un periodista adulator, "estudió en la Universidad libre de la calle un curso y otro curso, y muchos cursos seguidos de adversidades, de privaciones, de esfuerzo sobrehumano para comer..." (6).

En tan precàries condicions aterrà a Madrid el maig de 1886, es vinculà al Partit Republicà Progressista en plena febre conspirativa del zorrillisme -tingué un modest paper d'estafeta en els preparatius de la sublevació del general Villacampa (setembre de 1886)- i féu les primeres armes periodístiques en setmanaris republicans menors;

al costat d'aquestes activitats, però, altres de menys heroïques li permetien malviure: agent d'assegurances, escriptor i, segons diversos indicis, crupier en una casa de joc regentada per l'empresari de premsa Antonio Catena. (7)

En aquest punt, la llegenda lerrouxiana vol que Catena, propietari de l'òrgan diari del progressisme, "El País", i necessitat d'un director de palla capaç de fer front a les responsabilitats legals del periòdic i, si s'esqueia, de respondre als requeriments dels adversaris en el "terreny de l'honor", transmutés el crupier en director nominal amb les úniques funcions d'anar a la presó o acudir als lances (8). Segons la versió del mateix Lerroux (9), entrà a "El País" com a redactor de l'edició de províncies per recomanació del seu germà Arturo, militar i zorrillista, i només, passats alguns mesos, el seu ardiment i la seva fortuna en batre's, en representació del diari, amb el periodista monàrquic Julio Burell, li valgueren la direcció efectiva del quotidià madrileny.

Sigui com vulgui, el que convé concretar és que, a partir del 1888, el jove progressista adquireix l'status professional de "periodista modesto y de batalla" i s'incorpora -per dir-ho amb la seva pròpia retòrica- als rengles de "los esclavos de la pluma, los explotados de la prensa, los pobres de levita" (10). Els articles que hom li coneix d'aquesta època -Un desahucio, Epitalamio y tragedia (11)- denoten ja, a l'ensem, que un llenguatge sonor i un estil agressiu i directe, una complaença en desafiar els codis morals vigents i provocar l'escàndol dels lectors benpensants des d'un pretès "realisme social".

Havent assolit el 1889, gràcies a les seves aptituds de duelista, la direcció d'"El País", revitalitzà l'escleròtica publicació republicana amb campanyes sorolloses i truculentes contra el règim i els seus servidors, campanyes seguides de persecucions policials, lances de honor i altres episodis rocambolescos, que li crearen aviat, en l'àmbit de la capital del regne una doble aureola de "valent" i d'extremista (12).

"Suele ser el periodismo (...) camino por donde marchan en carrera desenfrenada las ambiciones políticas", confessaria Lerroux el 1901 (13), i la direcció de l'òrgan central del Partit Republicà Progressista -a l'extrema esquerra del somort republicanisme espanyol- era

una plataforma gens menyspreable per a qui, com ell, tingués aspiracions i audàcia. Prevalgut, doncs, de la representació del seu diari i, ja, d'una incipient personalitat pròpia, Lerroux començà a moure's àgilment pels ambients revolucionaris madrilenys; el 1892, assistí a un congrés de lliurepensadors, confraternitzà amb el federal exaltat Francesc Rispa i Perpinyà i féu sòlida amistat amb Francesc Ferrer i Guàrdia, aleshores progressista apassionat; aquestes coneixences li facilitaren, ultra un primer contacte -indirecte- amb el món polític català, una relació privilegiada -via Ferrer- amb el vell patriarca Ruiz Zorrilla, emigrat a París (14).

No era, doncs, un delegat qualsevol, sinó un notable portaveu del sector més arrauxat del partit, l'Alejandro Lerroux que assistí, l'abril de 1894, a l'Assemblea progressista del Romea, a Madrid, ni tingué res d'estrany que, el 1895, mort Ruiz Zorrilla i trencat el PRP entre legals i radicals, Lerroux formés en l'ala esquerra i en fos un dels més destacats reorganitzadors, sota la direcció teòrica del doctor Esquerdo (15). El seu radicalisme, d'altra banda, no es limitava als articles i als discursos: presumpte promotor de demostracions populars contra Martínez Campos i contra el règim, el mateix 1895 s'havia d'exiliar mig any en territori francès (16), amb la qual cosa la imatge del que podriem anomenar el "primer Lerroux" -el periodista i agitador republicà exaltat- quedava arrodonida. Una segona fase en la trajectòria del personatge -el Lerroux obrerista i filollobertari- no havia de trigar a iniciar-se.

Durant l'any 1896 hom assajà una vegada més el ritornello de la unió republicana, amb Lerroux figurant ja entre els membres de la corresponent junta central (17), però l'intent d'entesa antimonàrquica féu crisi aviat, enmig de les usuals querelles sobre procediments i liderats. Certament, el Lerroux capaç de definir-se -amb cinisme o amb sinceritat, això és el de menys- com "un rebelde a toda disciplina social y política", i d'afirmar: "las ideas más avanzadas me parecen inofensivas y suaves. La revolución blanca de Marx me parece un idilio. Considero la revolución roja de Kropotkine como el sueño de un adolescente despechado. A veces me asusto de mí mismo, pensando en lo que yo soy" (18), un personatge així difícilment podia entendre's amb els morigerats progressistes, centralistes i federals, mentalment

ancorats en el Sexenni.

A mitjan 1897, un nou factor vé a accentuar l'aïllament dels republicans revolucionaris: les fraccions situades més a la dreta en la mal avinguda família republicana s'unifiquen -relativament, és clar- en la nova Fusió Republicana, sota un programa legalista i anodí (19). En aquestes condicions, i mentre el règim cavalcava alegrement vers el desastre colonial, si l'esquerranisme republicà tenia algun futur havia d'ésser justament accentuant el seu caire radical i cercant d'acostar-se al món obrer, a l'aguait de les oportunitats que la qüestió ultramarina pogués brindar.

Així sembla haver-ho entès Lerroux quan, abandonant "El País" amb el gros dels redactors, crea, el 31 d'octubre de 1897, un nou diari a Madrid (20). "El Progreso" -aquesta n'és la capçalera- està encara sotmès a l'obediència formal del doctor Esquerdo, però ben aviat esdevindrà plataforma personal del seu director -i propietari, des del 1898-, el qual procura situar-lo en els confins més esquerrans de la premsa burguesa.

Que els propòsits de Lerroux no resulten del tot fallits ho prova que, quan el propagandista llibertari Joan Montseny arriba a Madrid, el novembre 1897, per a engegar una campanya de premsa en favor dels empresonats i torturats arran del procés de Montjuïc, es dirigeixi directament a Lerroux, convençut que "era el único entre los directores de diarios madrileños que podía permitir que, en el suyo, se hiciera dicha campaña" (21). Lerroux, que ja havia explorat les possibilitats periodístiques del tema de Montjuïc en els darrers temps de la seva estada a "El País", hi veurà ara, amb la documentació i les relacions que Montseny l'hi aporta, una excel·lent oportunitat, no solament d'augmentar la venda del diari -factor gens menyspreable en la precària economia de les publicacions republicanes-, sinó també d'eixamplar els seus horitzons polítics en direcció a les esquerres obreres i, tal vegada, de trobar-hi la substància revolucionària que manca en el republicanisme petit-burgès.

En ambdós sentits, l'èxit sembla acompanyar l'empresa; si hem de creure Montseny, a partir del gener de 1898 "El Progreso" triplicà la seva tirada en un mes (22) i, si ens refiem de fonts lerrouxistes, arribà a vendre a Barcelona 17.000 exemplars (23). Simultàniament,

i a favor del ressò que la campanya va assolint en l'opinió popular, el que n'apareix com principal promotor i s'aproxima -personalment, i ideològica- a les difuses fronteres de l'anarquisme hispànic.

Acostament sincer, o purament oportunista? Joan Montseny, sempre en funcions de vestal de l'acràcia i escrivint, a més, les seves memòries el 1930, no pot per menys de sentenciar:

"Lerroux no podia ser anarquista, no tenia el alma suficientemente abnegada para serlo; pero durante la campanya que se hizo en El Progreso trabó amistad con algunos compañeros y adquirió el convencimiento de que en España había muchos anarquistas entre la clase obrera que, por su buena fe, podían ser fácilmente engañados" (24);

i, abans i després de Montseny, tots els autors que han reduït l'anàlisi del lerrouxisme a un reguitzell de judicis morals han coincidit en idèntic parer.

Però, sobre que "enganyar anarquistes" no semblava ésser, pels anys 1898-1900, un negoci de pervindre massa esplendorós, resulta que la fugaç simpatia d'intel·lectuals i publicistes burgesos per les idees llibertàries o la moda del llenguatge anarquitxant foren fenòmens europeus que, a partir del 1890 aproximadament, afectaren gent de futur tan divers com Paul Adam, François Coppée, Maurice Barrés, Pere Coromines, Ramiro de Maeztu o José Martínez Ruiz -els dos darrers, a més, col·laboradors dels periòdics lerrouxians (26) -. Sense forçar les comparacions, doncs, ¿no és imaginable que un Lerroux que, a la recerca de matèria prima revolucionària, "había llamado a todas las puertas", sofrís també, amb més o menys intensitat, aquesta estesa "viruela anarquista" (27)?

En qualsevol cas, com que les consciències individuals no són matèria historiogràfica, el que importa és constatar que la major part dels coetanis donaren per bona l'evolució filol·libertària de Lerroux; precisem-ne, doncs, l'abast i les conseqüències.

Sense ser, ni molt menys, l'únic defensor de les víctimes de Montjuïc, el director d'"El Progreso" aconseguirà, gràcies al control del periòdic i a les seves aptituds personals, esdevenir el gran protagonista, gairebé el símbol de la campanya, d'una campanya en la que es forma com a orador de masses i en la qual, per primera vegada, la seva figura assoleix una projecció d'àmbit estatal. Com

li retreia, el 1907, un dels torturats,

"a medida que usted defendía y otros escribían aparentando ser V. el defensor, la personalidad de V. se hacía más grande, crecía y se labraba un nombre de prestigio" (28).

D'aquesta manera, en el trienni 1898-1900, Lerroux pot relacionar-se amb els cercles àcrates, caracteritzats per la seva gran porositat, si no com a militant -ité algun sentit parlar de militància referint-nos a l'anarquisme d'aquesta època?- sí com un qualificat simpatitzant de la idea. Començant per Montseny-Urales,, a qui ajudà econòmicament en la fundació de "La Revista Blanca", i àdhuc col.laborà en el primer número (29), i continuant pel ja antic amic Ferrer i Guàrdia (30), que cercava també en les idees llibertàries el desllorigador revolucionari del zorrillisme, Lerroux manté lligams d'amistat i/o col.laboració amb diversos noms destacats de l'anarquisme obrer o intel.lectual del Principat: el dramaturg Felip Cortiella (31), l'escriptor Pere Coromines (32), la propagandista Teresa Claramunt (33), l'obrer i futur pedagog Alban Rossell (34), en són una mostra significativa. Tots els esmentats, i encara Ricardo Mella, Anselmo Lorenzo, Fernando Tarrida del Màrmol, Charles Malato, Leopold Bonafulla i Josep Prat escriuen, entre 1899 i 1908, al setmanari "Progreso".

La gradual formació de la personalitat obrerista i revolucionària de Lerroux abans del 1901 -que és, en definitiva el que estem intentant resseguir- no es circumscriu, però, als contactes epistolars i a la propaganda escrita. Nou mesos de presó (del maig de 1898 al febrer de 1899) durant el període culminant de la desfeta colonial, trenta processos, onze consells de guerra i una allau de condemnes que totalitzaven no menys de 40 anys -aviat amnistiats, això sí- certifiquen que les autoritats de la Restauració el consideraven un incòmode enemic del règim i de la tranquil·litat pública (35). És en aquest interval quan, com ja ha estat insinuat, "El Progreso" diari desapareix, víctima de les dificultats econòmiques, i és substituït pel gairebé homònim setmanari "Progreso" (36), des del qual Lerroux prossegueix la tasca d'aproximació a l'anarquisme.

Es, amb tota probabilitat, aquesta tasca, i la culminació natural de la campanya de Montjuïc el que, a mitjan 1899, mena Lerroux, per primera vegada, a Catalunya, "región para mí totalmente desconocida

hasta entonces" (37); després de contribuir a la campanya electoral del candidat progressista per Valls-Montblanc, Josep A. Mir i Miró (38) i, tal vegada, d'un reconegut propagandístic per la "província" de Girona (39), l'estada de Lerroux al Principat culminarà a Barcelona el 2 de juliol (40) amb la celebració, al teatre Nuevo Retiro, d'un gran míting unitari per a demanar la revisió del procés de Montjuïc.

El "compañero Lerroux", que venia precedit per l'aureòla d'"entusiasta campeón de los derechos del hombre", s'erigí en protagonista absolut de la jornada; entre un Pablo Iglesias que, en to resignat, creia necessari "hacer una campaña de razón más que de sentimiento", i suggeria: "reclamemos justicia con mesura", i un Lerroux que donava a la repressió noms i rostres -Portas, el capità general-, esperonava la multitud a fer-se ella mateixa la justícia contra militars, rics i clergues, i acabava amb un record al Corpus de Sang i una estrofa de la "Marsellesa catalana" de Clavé, l'elecció dels 8.000 assistents, obrers i dones en llur majoria, no podia ésser dubtosa, i el "delirio en el público" resultava comprensible. Acabat el míting, la manifestació espontània de fervor envers Lerroux derivà en quasi revolta que durà tot el dia, amb intent de linxament del cap de policia, Plantada, conat d'assalt als jesuïtes del carrer de Casp, apedrec d'establiments i de capellans, etc... (41). Conseqüència principal de tot plegat: en la psicologia col·lectiva de les masses populars barcelonines queda sòlidament fixada la imatge de Lerroux com a "tribú de la plebs", com a enemic frontal del sistema polític i social vigent, com a home capaç de dir el que molts pensen sense por a les autoritats i d'encapçar el poble al carrer per a desafiar els garrots policials. L'autenticitat d'aquesta imatge és un tema irrellevant; el que importa és la seva existència i difusió.

Com si, arran d'aquest primer viatge, hagués comprès que, republicà o obrer, qualsevol moviment revolucionari contra el règim monàrquic havia de partir del baluard català, Lerroux li dedicarà, en endavant, principalíssima atenció. Mentre a "Progreso" la presència d'articles i poemes en català esdevé relativament corrent -indici que bona part dels 15.000 exemplars de tirada es venien al Principat-, el seu director emprèn, l'estiu del 1900, una excursió de propaganda per l'Empordà, participa en mítings societaris en els que proposa "aplastar de una

vez para siempre al reptil burgués" (42) i juga obertament la carta llibertària; a Sant Feliu de Guíxols, després de proclamar la seva condició d'obrer i víctima de les desigualtats socials,

"dice que añejos compromisos le mantienen en la política, pero que nada o muy poco espera de ella; tan poca confianza le inspira, que si alguna vez los obreros le eligieran para representarlos en Cortes, renunciaría a esa representación por creerlo tiempo y energía perdidos. Aconseja sobre este particular retraimiento completo " (43).

En definitiva, i admetent el judici de Joan Montseny,

"supo ser, hablando, anarquista allí donde comprendía que la mayoría de sus oyentes lo era. Así muchos (...) lo tuvieron por compañero y él como tal se dejaba tratar" (44).

¿Es tractava d'una pura mixtificació? En tot cas, era una mixtificació versemblant, perquè -és de nou Federico Urales qui parla- "hay que confesar que la mayoría de los anarquistas de Barcelona eran partidarios de Lerroux" i creien "que Lerroux era mejor anarquista que yo" (45). "Lerroux pudo haberse llamado anarquista sin cometer ninguna impostura", ha escrit un historiador ben poc simpatitzant del personatge (46); no arribà a tant, però cultivà magistralment l'equívoc i, sense assumir-ne el corpus doctrinal, vindicà tot el carisma protestatari i l'a tractiu popular de la filiació àcrata:

"Portas ha dicho de mí que soy un anarquista peligroso. No puede imaginarse ese c... lo mucho que me honra con este dictado. En una sociedad en la que Portas es lo que es, Alejandro Lerroux no puede ni debe ser otra cosa que anarquista" (47).

El seu crèdit en els cercles proletaris i el seu idil·li amb les idees llibertàries arribaran encara més lluny. Quan, l'octubre del 1900, tingui lloc a Madrid un Congrés Obrer del que naixerà la Federació de Societats de Resistència de la Regió Espanyola, Lerroux hi assistirà com a delegat de diverses societats obreres catalanes (48) i àdhuc llegirà el manifest final, d'inconfundible caràcter anarquista i apolític (49).

Recapitem; després de més de 13 anys de militància i activisme republicans, 10 de dirigir un periòdic madrileny i 2 ó 3 d'encapçalar una sorollosa campanya de caire antirepressiu i obrerista, centrada a Catalunya però amb difusió estatal, l'Alejandro Lerroux de 1899-

1900 està lluny d'ésser el desconegut aventurer que la llegenda hostil farà arribar a Barcelona a principis del 1901, al servei de tèrbols interessos. Ben al contrari, la seva personalitat -a cavall entre el republicanisme exaltat i l'acràcia- és prou notòria i concita prou simpaties perquè un qualificat portaveu de les esquerres del Principat, el seu vell amic Francesc Ferrer i Guàrdia, pugui escriure-li, l'octubre del 1899, oferint-li el liderat revolucionari a Catalunya en els termes següents:

"No solamente hay muchos revolucionarios, sino que creo que hay bastantes elementos para hacer la revolución. Lo difícil es aunar estos elementos, dándoles calor y confianza. Difícil para los organismos antiguos y para los hombres que fueron y creen ser jefes. No difícil, creo para un hombre nuevo, capaz, con fe, con prestigio y con voluntad. Y ese hombre ha de ser usted, amigo Lerroux. Sí, señor; usted podrá ser el organizador de las fuerzas revolucionarias, el que les dirija al combate cuando sea la hora" (50).

El fet que l'interpel·lat, amb modèstia que hem de suposar sincera, declini l'ofertament de Ferrer -"yo no puedo ser jefe de nada, ni caudillo de nada"-, no invalida el nostre argument sobre el capital polític de què Lerroux disposa a Barcelona, a finals del segle XIX. Simplement, demostra que és un capital immobilitzat, potencial, que encara hom no ha trobat la manera de fer-lo rendible. Conscient, ja, de la impotència dels republicans històrics, el Lerroux d'aquest període oscil·la confusament -però potser en la confusió radica la clau del seu atractiu- entre l'esperança d'una evolució anarquitizant del republicanisme, capaç d'atraure a l'obrer dient-li

"Trabajadores somos como tú; no nos basta la igualdad moral que predicó Cristo, ni la política que predicó la revolución francesa; queremos también la igualdad económica. Esto es, una revolución radical, una transformación social; hagámosla, pues. Y si luego hace falta un Gobierno, séalo la República, tan liberal y radical como sea posible, pero en cuya bandera escribamos este lema: 'Lucharemos hasta conseguir que los hombres no necesiten ni leyes, ni gobiernos, ni Dios, ni amo'" (51),

i el rebuig pur i simple de la "tirania política" que

"nos habla de constituciones, de leyes, de sufragios, de democracia, de república, todo eso que pone en manos del proletariado armas inútiles, actas de conceja-

les, de diputados, voto, derecho de juzgar, pero no la independencia económica, no la República humana donde la ley se atrofie por innecesaria y la autoridad se extinga por inútil..." (52).

Això no obstant, a desgrat de la fraseologia més o menys bakuninista emprada per Lerroux, la temptació electoral no havia deixat de presentar-se-li. El març de 1898, els republicans del districte sevillà de Carmona li oferien la candidatura a diputat; "sentí la carícia del halago" (53), però s'hi negà en rodó (54). L'any següent, davant les noves legislatives de l'abril de 1899, l'actitud de Lerroux esdevé més matisada; per primera vegada, suggereix als obrers de Barcelona utilitzar les eleccions per a exigir dels candidats democràtics un compromís en favor de la revisió del procés de Montjuïc (55); sense abdicar dels seus recels contra la institució parlamentària, admet que

"hombres dispuestos al sacrificio, resueltos a todo, limpios de corazón y sanos de voluntad, capaces de ir desde el Congreso a la barricada que levante el pueblo, o a presidio, o a la emigración",

disposats a practicar "la obstrucción constante y permanente" (56), poden fer-hi una tasca agitadora que sigui el pròleg de la revolució; i quan, espontàniament, uns pocs centenars de simpatitzants barcelonins el voten sense haver-lo vist mai (57), la seva reacció és una barreja de displicència -"No me acusa la conciencia de haber realizado acto alguno que tuviera por objeto pedir el sufragio de mis amigos. Si me lo han otorgado, ellos sabrán porqué"- i puritanisme -"no conozco ni he presenciado en mi vida ese tejido de humillaciones y bellaquerías que suelen formar la urdimbre de la lucha electoral"-, però no exclou, en el futur, una entrada seriosa i decidida a la palestra electoral:

"Si alguna vez me resuelvo a luchar en ese terreno, será cediendo a la voluntad de mis amigos, no imponiéndome a ella; será peleando cara a cara y con mis propias fuerzas y resuelto a vencer aún a costa de la vida, no acudiendo a subterfugios indecentes, ni mendigando favores, ni pactando con los enemigos... Conste, pues, a los que depositaron en las urnas mi nombre, que yo soy agradecido y que me tienen a su disposición" (58).

És difícil no veure en aquestes línies un anunci i una prefiguració de la campanya electoral de la primavera del 1901 i, doncs, una prova

més que la irrupció lerrouxista en la política catalana fou un fenomen llargament covat.

Així i tot, encara que ja el 1899 hagués deixat oberta la possibilitat d'una eventual concurrència a les urnes, el procés pel qual el Lerroux anarco-republicà i apologista del retraïment decideix, en un moment donat, jugar a fons la carta político-electoral, i fer-ho concretament, en l'escenari barcelonès, requereix alguna explicació addicional. La que donà el propi Lerroux, molt a posteriori (59), peca de simplista:

"En el plazo transcurrido hasta las elecciones generales siguientes, que fueron las de 1901, me crecieron las alas y se me hincharon las ambiciones. Ya no me parecía absurdo llegar a ser diputado a Cortes".

Per la seva banda, la frondosa llegenda lerrouxiana disposa, per a aquest episodi, d'una versió tan novel·lesca com pèssimament documentada (60): estalonat per la ruïna econòmica, o per la por a batre's amb el tinent Portas (61), Lerroux ha de fugir de Madrid i decideix cercar fortuna a Amèrica, embarcant a Barcelona; a la capital catalana, però, observa la credulitat de les masses locals i, una nit, sopant al Tibidabo amb la ciutat als peus -remarqueu les qualitats escenogràfiques de la versió-, estripa el passatge del vaixell i anuncia, si fa no fa, "me quedo; mi América está aquí", abans de llançar-se a la conquesta de l'acta.

Sense menysprear el que les llegendes contenen sempre de real, intentem ara una interpretació menys colorista i més rigorosa. Adscrit des de bon començament a una postura revolucionària i rupturista envers la monarquia i confiat -dins la ortodòxia zorrillista- en un aixecament cívico-militar que acabí amb les institucions vigents, Lerroux, el 1898-1900, ha fet escarafalls al parlamentarisme perquè mantenia l'esperança que l'ensulsiada colonial i el terratrèmol polític subsegüent afavorissin l'adveniment de la República sense necessitat d'urnes ni diputats. De manera gradual, però, la constatació de la solidesa del règim i de la feblesa de les oposicions, la intuïció del potencial polític que guarda, sense conrear, la Barcelona obrera i popular i -òbviament- l'ambició personal d'adquirir protagonisme entre les esquerres espanyoles, l'empenyen pel camí electoral, camí que, per a ell, condueix inevitablement a Barcelona.

A principis del 1901, la decissió de Lerroux sembla presa; aquell gener, un viatge fins a Seta, al Migdia francès, amb mítings i accions pro-amnistia dels pròfugs i desertors de les guerres ultramarines que hi estaven exiliats, i una nova estada a Barcelona, on assisteix a reunions de propaganda, tenen tot l'aire d'una campanya d'imatge i d'un tempteig del terreny, de natura clarament preelectoral; dins del mateix trajecte, una visita a València (62), on des del 1896 el seu amic Blasco Ibáñez ha bastit un poderós moviment republicà, de caire radical i personalista i d'àmbit local, li proporciona segurament interessants ensenyances. En aquesta disposició el trobarà -no crec que hom pugui dir "el sorprendrà"- la invitació dels republicans barcelonins, l'abril següent.

2) Republicans i obrers a la Barcelona de finals del segle XIX

Des de dins o des de fora del camp republicà, els observadors coetanis i els analistes posteriors han insistit en la desunió i la feblesa com els trets més característics del republicanisme espanyol -i, dins d'ell, el català- en la darrera dècada del segle passat (63). Certament, la Regència mai no trontollà sota els seus embats; però, limitant-nos al cas de Barcelona i a la més alta manifestació política del sistema -els comicis legislatius-, dels trenta-un diputats que hom hi elegí entre 1891 (restabliment del sufragi universal masculí) i 1899, deu foren republicans (64), xifra gens menyspreable i que no sembla correspondre a una força marginal o agònica. Pel que fa a la desunió, és innegable que l'esmicolament de les disciplines, els plets doctrinals i els personalismes feien estralls, però no ho és menys l'afany unitari de les bases, que en ocasions (la Unió Republicana de 1893) reeixia a mobilitzar els electors, i en d'altres (1896 ó 1900) quedava en conat. Al capdavant, la pluralitat de partits republicans "era normal per raons ideològiques i històriques" (65) i, arribada l'ocasió, tampoc resultava tan difícil concertar aliances o coalicions que reduïssin el nombre d'opcions electorals a uns límits raonables.

El problema dels republicans no era tant de manca d'unitat com de tarannà, de mètode, d'organització, de programa. Els grans líders, per començar, eren "abogados afamados o catedráticos" (66), en definitiva il·lustres diletants de la política, completament deslligats del districte i dels electors que els havien donat l'escó; el 1891, per exemple, dels dos diputats republicans investits per Barcelona, Pi i Margall i Ruiz Zorrilla, el primer optà per l'acta de València, que també havia guanyat, i el segon romangué a l'exili, sense ni tan sols presentar la credencial al Congrés; l'efecte descoratjador d'aquestes actituds en l'electorat, la sensació d'haver llençat el vot, eren inevitables.

La pràctica de presentar un mateix candidat, amb grans possibilitats de vèncer, en diversos districtes, i la subsegüent acumulació de dues o tres actes en una sola persona (el 1893, Pi reuneix les de Barcelona, Madrid i Sabadell, i Vallès i Ribot les de Tarragona, Vilanova i La Bisbal), era un altre símptoma del mateix mal, doncs disminuïa gratuïtament els efectius de la minoria republicana al Congrés i deixava uns quants districtes orfes de representació real. Els santons republicans, en resum, acceptaven l'acta com un reconeixement popular de llurs mèrits, però rarament es rebaixaven a lluitar per ella, ni es consideraven obligats a correspondre-hi servint els interessos del districte o dels electors durant llur mandat (67).

D'altra banda, la finalitat única de les eleccions, per als republicans, semblava ésser el recompte d'efectius i l'accés a la caixa de ressonància del Parlament per a denunciar-hi, amb oratòria florida, les tares del règim; en conseqüència, els comicis "menors" -municipals i provincials- els mereixien escàs o nul interès, i la possibilitat de penetrar gradualment en els organismes locals i provincials, conquerint-hi poder i influència en favor de la República, ni tan sols havia estat considerada; l'hegemonia caciquista a Ajuntaments i Diputacions restava, amb comptades excepcions, fora de discussió i, de retop, això impedia als republicans disposar d'un bon assortit de càrrecs públics que fossin, a la vegada, recompensa per a correligionaris distingits i escola de quadres (68).

Les Unions Republicanes de 1893 i 1896 no implicaren, a nivell territorial -en el cas barceloní, concretament- la integració de

les entitats preexistents en una estructura partidària nova i única, sinó la simple i momentània juxtaposició dels nuclis centralistes, federals, progressistes, etc..., cadascun amb les seves pròpies juntes i directoris i, doncs, extraordinàriament propensos a la discòrdia i el trencament. Mancats de qualsevol preocupació organitzativa i convençuts que el vell casino situat en un pis polsós i rònc era la més sofisticada forma d'enquadrament de la militància que hom podia imaginar, els republicans deixaren passar la mobilització popular i l'eufòria que acompanyaren la Unió i el triomf electoral del 1893 sense recollir-les en un aparell polític estable i permanent; així, quan l'aliança es trencà, el desencís féu estralls i res no impedí a la gent de tornar-se'n a casa (69).

Si a tot això hi afegim els efectes enervants i disgregadors del retraïment electoral, que els federals, en una mena de masoquisme polític escudat en escrúpols democràtics, practiquen gairebé sempre (1896, 1898, 1899) i, en ocasions (1896), imposen als altres grups, la descripció que Lerroux féu d'aquest període a Barcelona -"había republicanos, pero no había partido republicano" (70)- adquireix tot el seu sentit.

No hi havia, efectivament, partit en el sentit contemporani del terme; obligats, des del restabliment del sufragi universal, a practicar una política de masses, a mobilitzar milers de vots i a cercar-los entre les classes populars si volen plantar cara al caciquisme monàrquic, els republicans barcelonins ho intenten amb mentalitats, mètodes i idees propis de la política de notables del segle XIX, sense adonar-se que això és impossible. Per a galvanitzar els treballadors de la ciutat, per exemple, cal alguna cosa més que recordar-los la històrica defensa que Salmerón féu de la Primera Internacional a les Corts... de 1871 (71).

En conseqüència, els nuclis republicans arrossegueu una existència lànguida, sense altres alicients que esporàdiques "vetllades polítiques" o "instructives", el banquet anyal de l'11 de febrer i alguns contactes platònics amb ensopits centres obrers. Si, així i tot, el republicanisme va fent la viu-viu, ho deu -deixant de banda eventuais proteccions monàrquiques- al fet que considerables sectors petit-burgesos i menestrals urbans, amb un cert grau de consciència política, no poden

de cap manera sentir-se identificats amb el règim oligàrquic, i continua votant republicà, més per tradició i per manca d'alternatives que amb entusiasme.

En teoria, 1898 havia d'haver estat la gran oportunitat, per als republicans espanyols, d'acabar amb la monarquia restaurada. En la pràctica restaren, davant la desfeta, tan estupefactes i/o impotents com els dinàstics, o més. Els moderats de la Fusió Republicana que dirigia Salmerón, perquè llur colonialisme i llur patrioterisme en la qüestió antillana els feien, d'alguna manera, corresponsables del daltabaix; els federals -els únics en situació moral de fer de fiscals del règim (72)-, perquè una organització i un liderat més i més escleròtics anaven convertint el partit en una secta intransigent, incapaç de donar als seus postulats una difusió social àmplia. No n'hi havia prou amb els atapeïts articles doctrinals de Pi i Margall al setmanari madrileny "El Nuevo Régimen", per a precipitar la revolució...

Les eleccions de l'abril de 1899, doncs, troben el republicanisme català sumit en el fatalisme i la resignació envers el futur polític. Com si concórrer a les urnes fos per a ells una penosa obligació testimonial que hom aconsegueix sense la menor esperança d'èxit, els republicans de Barcelona fan les crides rituals a la unitat i la participació i aparenten negociar llur impossible entesa; al mateix temps, però, no amaguen llurs veritables conviccions:

"(...) Mientras los monárquicos velan, los republicanos de la republicana Barcelona parece que siguen durmiendo. (...) Llegaremos a las elecciones sin preparación, desorganizados, divididos, con multiplicidad de candidaturas, y el resultado será el de siempre, un escándalo más en nuestro campo, y un nuevo triunfo para los restauradores..." (73).

Impregnada d'aquesta moral, i atemorida davant el mític poder de la màquina conservadora, la minsa "propaganda" (?) republicana esdevé una lletania de lamentacions i presagis de desfeta:

"Es de sentir que los republicanos hayan despertado un poco tarde (...); carecen de la unidad, de la disciplina, de la obediencia ciega que distingue a los monárquicos. (...) Muchas dificultades tendrán para vencer los republicanos" (74).

Sol i Ortega, sota el mantell protector del caciquisme dinàstic, va per les seves. La Fusió, que ha intentat coaligar-se amb els federals en una llista formada per Pi i Margall, Salmerón, Junoy, Tiberio Àvila i Odón de Buen (75), veu com els federals es retrauen i Pi desautoritza la seva nominació; l'ex-progressista i ex-centralista Tiberio Àvila també prefereix fer la guerra per compte propi; i Salmerón roman a Madrid, esperant que hom li regali l'acta. La candidatura, per tant, es redueix en la pràctica a Junoy i de Buen, blasmatats per "El Diluvio" com a "republicanos de doublé"; llur base política és tan fràgil que cerquen de reforçar-la acudint al Casino Militar i prometent, a canvi de vots, defensar els interessos corporatius dels antics oficials de l'exèrcit colonial (76). En l'únic míting de la campanya fusionista, Junoy concentra tot el contingut programàtic i la significació social i ideològica de la candidatura en tres punts: "revisión del proceso de Montjuich, abono a los repatriados de los alcances devengados y creación de una ley de honor" (77). No semblava, certament, un programa suficient per a engrescar les multituds populars...

A part els noms esmentats, circulen també altres candidatures i combinacions de tota mena; entre les més pintoresques, la que proposa el Centro Republicano Nacional (solista) de Sant Martí de Provençals, formada per Alejandro Lerroux (progressista), Antonio García Quejido (socialista), Tiberio Àvila (fusionista dissident) i Sol i Ortega (78). Hom no sap exactament qui llançà el nom de Lerroux: si els progressistes, o bé nuclis obrers que el començaven a conèixer per la campanya de Montjuïc (79); en tot cas, el ressò de la candidatura fou imperceptible (80), i el propi Lerroux, que era present a Catalunya durant aquells dies, no donà senyals de vida a Barcelona.

Els resultats del 16 d'abril feren honor al pessimisme republicà. Deixant a banda Sol i Ortega, els altres candidats antimonàrquics restaven sense acta, amb xifres de vots variables i mancades de valor indicatiu, per llur caràcter fictici. Cap al final de l'escrutini apareixia, amb 332 sufragis presumiblement autèntics, el nom d'Alejandro Lerroux (81). ¿Quina era, però, la significació d'aquests vots? Vegem-ne una pista: "La Publicidad", en ressenyar la sessió de la Junta del Cens, informava que en diverses seccions havien recollit vots el

Noi de Tona, Girona pobre i Mossèn Serà, personatges excèntrics i pintorescos de la Barcelona de l'època; i afegia, "también los obtuvieron, y no en número escaso, el conde de las Almenas (82), el "capitán Verdades" (83), los señores Lerroux, Quejido (84), Borbón, Nakens, Iglesias y algunos otros" (85). És a dir, dipositar a les urnes el nom de Lerroux -un agitador revolucionari proper a l'anarquisme- era un gest protestatari, més que polític, un petit acte simbòlic de contestació al règim, més que l'adhesió racional a unes idees; molts dels votants de Lerroux, en aquesta ocasió, no devien saber exactament qui i què era, però associaven el seu nom a denúncies pels crims de Montjuïc, persecucions monàrquiques, etc... És a partir d'aquesta modesta fama que Lerroux acumularà, en els mesos següents, el seu capital de prestigi a Catalunya.

Tornant a l'anàlisi general del republicanisme barcelonès, resulta innecessari afegir que aquest no extragué de les legislatives cap lliçó profitosa. A les immediates eleccions municipals del 14 de maig del 1899, i enmig de l'apatia habitual, calgué una nova conxorxa caciquista-republicana per a què dos seguidors de Sol i Ortega -Francesc Jofre i Tomàs Burrull- accedissin a l'Ajuntament al costat de vint-i-tres monàrquics (86).

La desorientació i la crisi republicanes tenien manifestacions més greus que les purament electorals. Quan, des de l'estiu del 1899, es desenvolupin el moviment de protesta gremial i la vaga de contribuents que hom coneix com el Tancament de les Caixes, i mentre els incipients regionalistes s'apressen a capitalitzar-lo, fusionistes, federals i progressistes restaran fora de joc (87). Amb prou feines si Sol i Ortega reaccionarà a temps d'assumir la defensa parlamentària dels gremis, cosa que li valdrà una efímera popularitat... en les classes mitjanes (88), perquè entre les obreres la clara identificació mesocràtica dels republicans -d'alguns, si més no- els farà més mal que bé.

L'any 1900 no aportarà canvis substancials al panorama descrit fins aquí. Un nou intent d'Unió Nacional Republicana entre fusionistes i progressistes, cuinat a Madrid el maig (89), no té traducció real a Barcelona; hi ha, en canvi, símptomes aïllats de renovació: el febrer, un grup d'universitaris crea l'Associació Escolar Republicana

(90), que implica una voluntat rejuenidora de la política antimonàrquica i tindrà aviat una gran importància com a nucli de propaganda i com a escola de dirigents. De moment, però, i en general, les mentalitats, les actituds i les idees resten invariables; el propi Lerroux, des de la seva tribuna madrilenya, ho certifica:

"Empéñanse algunos con generoso o censurable esfuerzo, según el propósito, en mantener la ilusión de que existen partidos republicanos. Es mentira" (91). (...) "Ya no quedan hoy partidos republicanos, sino esqueletos de partidos" (92).

Hem al·ludit a les idees... Aquesta descripció del republicanisme barcelonès en la darrera dècada del segle restaria greument incompleta si no ens deturessim, ni que fos breument, en el seu perfil ideològic, perquè això ens impediria comprovar, més tard, quines són les aportacions noves que Lerroux fa en la matèria. A part la fe traumatúrgica en la República -la República és un bé en ella mateixa i, a més, el seu adveniment resoldrà de manera instantània gairebé tots els problemes del país-, hi ha l'anticlericalisme tradicional, que després d'un llarg període letàrgic rebrota amb força i arreu de l'Estat a mitjan 1900, sense que Lerroux hi tingui res a veure; i hi ha, encara, un element nou: la malfiança, quan no hostilitat declarada, envers el catalanisme naixent.

El que podríem denominar "primer anticatalanisme" dels republicans avant Lerroux tenia arrels diverses. D'una banda, els republicans estaven impregnats del tarannà estatalista i jacobí del liberalisme decimonònic; àdhuc Pi i els federals tenien una concepció espanyola de la política. Pel que fa als centralistes, quan, el 1898, Joaquim Casas-Carbó exposà a Salmerón la voluntat autonomista de Catalunya, el pacífic ex-president saltà: "Habrá sangre de por medio" (93).

A més, republicans i catalanistes -almenys, els catalanistes que marcaven la pauta en els anys 90- procedien de tradicions políticoculturals molt antagòniques; per als primers, els segons no eren més que criptocarlins, reaccionaris aferrats al passat, enemics del progrés i inspirats per frares i capellans. Així ho creien fins i tot sincers federals que més endavant militarien en el nacionalisme; el 1893, Joaquim Lluhi i Rissech escrivia:

"Los catalanistas reunidos pretenden ser la voz del pueblo catalán. Lo pretenden en vano. No serán nunca populares aquí ni en parte alguna sus rancios ideales. (...) Nuestro pueblo, como todos los civilizados, no ama los atavismos" (94).

Els conflictes colonials de la dècada, a Melilla (1893-94), les Antilles i Filipines, exacerbaren el patriotisme espanyol dels republicans, amb la única excepció dels federals, i quan, a partir del 1898, aquell patriotisme -o patrioterisme- ja no pogué projectar-se contra mambises, tagalos i yanquis, trobà en els catalanistes o regionalistes un nou objectiu. Ben aviat, arran del Tancament de caixes, a aquesta antipatia en el terreny dels principis s'hi afegí la rivalitat política: catalanistes i republicans es disputen el liderat de les classes mitjanes de la ciutat, i són els primers, més dinàmics i "moderns", els que acaben per conquerir-lo. El catalanisme esdevé així, per als republicans, el competidor principal i, doncs, l'objecte de tota mena d'acusacions i sarcasmes (95), ben abans que Lerroux s'instal·li en la política barcelonina.

Quan a la qüestió social, aquesta no figurava entre les preocupacions prioritàries de les forces antimonàrquiques; una difusa creença en l'harmonia entre les classes i "un incorregible y contraproducente tono paternalista cuando hablaban de los obreros" (96), resumia tota llur doctrina en la dita matèria. I, si algun grup -els federals, per exemple, amb llur programa de 1894 (97)- havia arribat més enllà en el terreny programàtic, la incapacitat per traduir els principis teòrics a consignes mobilitzadores esterilitzà l'esforç.

Exclosa, doncs, una influència republicana de proporcions significatives, ¿quina era, a grans trets, la situació política de la classe obrera a Barcelona en acabar el segle?

A posteriori, Lerroux i els seus corifeus han tendit a magnificar la força de l'anarquisme en la massa obrera barcelonina d'aquests anys, com una manera de reavaluar, per contrast, la mobilització política d'aquella massa, a partir del 1901 (98). De fet, dissolts els Pactes d'Unió i Solidaritat, clausurats i decapitats per la repressió de 1896 (bomba del carrer de Canvis Nous) la major part dels centres obrers, l'anarquisme o, simplement, el societarisme d'arrel llibertària es trobaven, a la capital catalana, en franca davallada; "nuestra

juventud proletaria -escrivia Anselmo Lorenzo (99)- se halla vacilante, indecisa", mancada d'instruments de formació doctrinal i de propaganda. Hi havia, això sí, un anarquisme ambiental, epidèrmic, difús; per dir-ho d'una altra manera, es donava la presència, al si de la cultura popular-obrera, de determinats conceptes, valors i reflexes -el rebuig de l'Estat, la incredulitat envers la política, la Revolució com a mite, la solidaritat com a pràctica...- que formaven un substrat, una tradició llibertària, però no equivalien a una militància, ni estaven enquadrats per cap organització que pogués vetllar-ne la puresa.

En darrer terme, més que l'anarquisme, el que semblava predominar entre els treballadors de la ciutat era el cansament, l'indiferentisme, la desmobilització, la inhibició (100). Com ha observat assenyadament Josep Pla, "durant l'enorme crisi de la qüestió colonial, el moviment (obrer) no donà senyals de vida. Fou inexistent" (101). Els republicans locals s'havien demostrat incapaços de revitalitzar-lo. L'obrerisme barcelonès, doncs, restava, políticament parlant, en situació de disponible.

3) Catalanisme i partits dinàstics

La geografia política de Barcelona al llindar del segle XX abastava ultra els republicans, uns partits dinàstics reduïts, a aquestes altures, a pura carcassa caciquil-governativa manejada per Planas i Casals i Comas i Masferrer (102); i, com a element nou i ascendent, el catalanisme. Convé, però, no deixar-se enlluernar pels mots, ni creure en la intemporalitat dels conceptes polítics, i cal fer un esforç per precisar quina era la significació ideològica i sociològica d'aquell catalanisme que despuntava amb el segle.

La marginació de Valentí Almirall a partir de 1887 i l'aprovació de les Bases de Manresa, el 1892, són dos elements simptomàtics del biaix que el catalanisme havia anat prenent sota la Regència, a mesura que la seva substància popular havia començat a ésser "elaborada" en els alambics romàntics, historicistes i vigatans; com ha observat

Borja de Riquer,

"el marcat to conservador i antiliberal d'aquest programa (les Bases de Manresa), que refusava el sistema parlamentari i reivindicava el sufragi corporatiu, era el resultat del predomini en el si del moviment catalanista dels anys noranta d'una intelligentsia profundament conservadora, amb preferències per una societat tradicionalista, pairal i catòlica" (103).

De fet, tant la composició sociològica de les Assemblees Catalanistes de l'etapa 1892-1901 (104) com el contingut doctrinal dels textos en voga entre els catalanistes de l'època evidencien el pes determinant que hi tenien els professionals, intel·lectuals en sentit ampli, propietaris rurals i comerciants -és a dir, els sectors no vinculats directament al capitalisme industrial i a les seves tensions-, la virtual absència de les capes populars i, doncs, l'hegemonia d'una mentalitat ruralista, arcaïtzant, girada vers el passat i amb un visible vernís clerical.

La incorporació al moviment, el 1900-1901, dels industrials i grans burgesos procedents del fracassat polaviejisme afegí a la caracterització del catalanisme una fesomia "patronal", "fabricantista" i encara més netament dretana, que la presència al seu si d'un grapat d'ateneïstes i advocats ex-republicans -Carner, Sunyol, Lluhi i Rissech, Gubern i Fàbregas- no aconseguia atemperar. El fet que, immediatament després de la primera victòria electoral del 1901, el carlisme català s'apressés a oferir a la Lliga acabada de néixer una aliança en tots els terrenys (105), i els ràpids acords assolits per aquella amb el catolicisme ultramontà barcelonès, acaben de perfilar quina era la ubicació objectiva del catalanisme naixent en el ventall polític del Principat.

Forjat, doncs, com a ideologia, en ambients molt allunyats de la moderna lluita de classes, i vestit, en vigílies del seu bateig polític, amb indumentària burgesa, el catalanisme del 1901 no s'havia interessat ni preocupat pels treballadors. Havent trobat la seva base en les classes mitjanes i altes, "no ha querido abatirse hasta las masas" i, "si el obrero se ha retraído de la vida política, (el catalanismo) no ha hecho nada para atraérselo" (106); la conseqüència d'aquesta actitud era òbvia, i podem constatar-la en doble versió:

"El moviment patriòtic català no ha entrat en las masses obreras" (107); "el obrero manual y fabril de los grandes centros catalanes, brilla por su ausencia en el catalanismo" (108).

Sigui "per causa de son origen lliterari romàntich" (109) o, més probablement, per causa de les aliances que havia establert amb la burgesia industrial, el catalanisme defuig qualsevol plantejament seriós de la qüestió social, i pretén diluir-la en un interclassisme patriòtic, en una impossible unió sagrada de "tots els fills de Catalunya". Aquest barroer intent d'escamotejar la lluita de classes, en un país on les desigualtats econòmiques eren abismals (110) i en un moment que el "pacte de la fam" dictat pels patrons tèxtils feia estralls a la Vall del Ter (111), havia de provocar necessàriament, no ja l'absència dels obrers dels rengles catalanistes, sinó llur rebuig i antipatia perdurables envers el moviment:

"El obrero de los grandes centros de Cataluña, ve que el catalanismo avanza y crece confundido con la reacción y por esto se aparta de él. No por lo que tiene de autonomista y particularista, sino por lo que aparenta tener de reaccionario, a juzgar por la mayoría de los hombres que figuran en primera fila y el criterio de muchos de los periódicos catalanistas" (112).

Per als dirigents del regionalisme, els treballadors catalans havien d'ésser un dòcil instrument dels dissenys autonomistes-reformistes del nou partit, "pura massa de maniobra en la comesa política de la classe dominant", amb paraules de Solé-Tura (113), i això els obrers, malgrat llurs desorganització i apatia, ho intuïen.

Si el catalanisme del 1901 no va quallar, per tant, entre les capes populars i obreres, no és, principalment, perquè aquestes es sentíessin espanyoles, o cosmopolites, o estiguessin mancades del "sentit místic de la pàtria" (114), ni tampoc perquè un tèrbol demagog les n'apartés, servint així tenebrosos propòsits centralistes; és, senzillament, perquè el catalanisme no havia fet res de cara a la conquesta política dels treballadors i, sobretot, perquè la nova força que tenia per òrgan "La Veu de Catalunya", apareixia, als ulls dels obrers, com una síntesi de quasi tots els seus enemics naturals: el carlí, el burgès, el capellà... ¿Resulta estrany que un regionalisme que semblava, vist des de Barcelona, el "braç polític" del Foment del Treball, fos acollit amb hostilitat instintiva, sense necessitat

de cap adoctrinament previ, pel proletariat fabril? Recollint aquest sentiment de la base, qualificats portaveus de l'obrerisme àcrata l'oficialitzaren en declaracions públiques:

"No es necesario hurgar en el programa que presenta o pueda presentar el catalanismo, para poder afirmar rotunda y categóricamente, sin miedo a que nos salga la criada respondona, que el susodicho movimiento es esencialmente burgués, sin pizca de interés para la clase obrera",

escrivia Josep Prat l'abril del 1900 (115); el juliol de l'any següent -i són només dos exemples- Teresa Claramunt, en un míting antirepressiu a Barcelona, atacava el catalanisme, defensant la fraternitat humana i la pàtria universal, i afirmant que els catalanistes volien Catalunya lliure, però el català -l'obrer català- esclau (116).

No, l'oposició popular al regionalisme conservador del 1901 no fou un verí forani importat per Lerroux en les seves alforges i inoculat als crèduls i innocents obrers catalans, sinó el resultat de realitats sociopolítiques ben autòctones; en el futur, Lerroux cultivarà i explotará aquella oposició, evidentment, però ell no l'haurà inventada.

* * * * *

Per acabar de descriure la situació política a partir de la qual es desenvoluparà el republicanisme lerrouxista, ens manca un element gens menyspreable: aclarir quines eren les actituds que els partits dinàstics havien adoptat davant l'eclosió social del catalanisme, entre 1899 i 1901.

Tradicionalment, s'ha assegurat que, enfront de l'autonomisme català, els liberals espanyols havien estat els "dolents" -aferrissadament hostils, i paladins del més tronat espanyolisme-, mentre que els conservadors, sense ésser "bons", manifestaven una major disposició a l'entesa i a les concessions..., ja sabeu, la Mancomunitat... La tesi exigeix, per al període que comentem, algunes matisacions.

A principis de 1901, dues personalitats de segon rengle, però representatives del partit conservador, els ex-governadors civils José Martos O'Neale i Julio Amado (117) donaven a la impremta un volum de tres-centes pàgines (118) que constituïa, tot ell, un històric

crit d'alarma sobre l'amenaça que, per al "inviolable y sagrado principio de nuestra unidad nacional" implicava el "criminal delirio de infames tendencias separatistas" (119) en ple desenvolupament, deien, a Catalunya.

El llibre, dedicat al "jove lleó" del partit, Eduardo Dato, víctima recent de les ires catalanistes (120), i presidit pel pànic a l'aparició d'una nova Cuba dins les fronteres peninsulars, remarca encertadament les connotacions tradicionalistes, clericals i reaccionàries de la ideologia catalanista i el caràcter mesocràtic-burgès de la seva base social, però els autors, en canvi, desvariegen quan diuen tèmer una propera aliança d'aquell amb l'obrerisme revolucionari (121).

En el capítol de les "soluciones", Martos i Amado proposen l'aplicació a Catalunya d'un règim de país ocupat i la realització d'un veritable genocidi cultural (122): suspensió indefinida de les garanties constitucionals, mobilitzacions militars, legislació especial repressora de qualsevol forma d'autonomisme i prohibició de partits d'aquesta tendència,

"la prohibición de que se publiquen periódicos e impresos de cualquier clase, y se celebren meetings, reuniones políticas o literarias, usando del dialecto catalán",

substitució de tots els funcionaris públics, bisbes i clergues catalans destinats al Principat per col·legues seus "de otras provincias españolas", supressió de l'aranzel proteccionista per a castigar la burgesia i, en general,

"la unificación suave y progresiva de la legislación y el idioma español en toda la Monarquía, haciendo desaparecer dialectos, fueros y privilegios vetustos..." (123).

Per descabellat i anecdòtic que considerem aquest "programa", la seva publicació resulta simptomàtica de la inquietud i la malfiança que, en la classe política monàrquica i madrilenya, sense distinció de partits, suscitava el nou fenomen del catalanisme. Naturalment, el partit liberal no restava al marge d'aquests sentiments hostils; ben al contrari, i per prendre un altre exemple significatiu, Segismundo Moret, un dels delfins de Sagasta, dedicà, el 30 de març del 1900, una conferència a l'Ateneo de Madrid a "presentar el regionalismo tal cual es", és a dir, a demostrar

"que no se trata de algo baladí y despreciable, sino de un movimiento agresivo, envenenado, quizá fratricida, contra el cual es preciso reaccionar vigorosamente" (124).

Més intel·ligent, però, que els conservadors Amado y Martos, Moret no creia en un impossible contuberni "separatista-revolucionari"; lluny d'això, veia en la inconciliabilitat entre el regionalisme conservador i la classe obrera el taló d'Aquiles del primer, i procurava burxar en aquesta direcció:

"Hay que decir esto sobre todo a los obreros, a esa masa potente, activa, verdadera creadora de la riqueza catalana, haciéndoles ver que sólo por la vida del derecho representada en el Estado, que sólo por la acción total de la Nación española, obtendrán la justicia que con laudable parsimonia reclaman (...).

No hallarán ellos, ni los liberales de Cataluña, satisfacción jamás a sus aspiraciones con un Parlamento regional, producto del caciquismo local, influido por la teocracia y garantizado por una fuerza pública al servicio de un gobierno local" (125).

Més d'un autor ha vist en aquestes frases l'encàrrec formal de Moret a Lerroux d'anar a Barcelona a sol·levar els obrers contra el catalanisme, i algun fins i tot ha cregut entrellucar-hi el sobre amb l'estipendi mensual del "demagog a sou". Sense arribar tan lluny, el que tots els textos darrerament citats proven és que, passablement preocupats per l'agitació política al Principat, els governants dinàstics, liberals i conservadors, havien conceptuat la qüestió catalana com un problema greu i incòmode, elucubraven sobre maneres de pararli els peus i, en conseqüència, es trobaven en una predisposició favorable a qualsevol element o força que el contrarestés. Tenint en compte que la potència electoral del regionalisme encara estava per demostrar, la situació tampoc no exigia anar més enllà.

NOTES A LA INTRODUCCIÓ

- (1) Per als orígens familiars, infantesa i joventut de Lerroux, les fonts bàsiques són les seves obres autobiogràfiques Las pequeñas tragedias de mi vida. Memorias frívolas i Mis memorias; També ALBERTO y ARTURO GARCÍA CARRAFFA, Lerroux, i FRANCISCO CAMBA Lerroux. El caballero de la libertad.
- (2) A. LERROUX, Mis memorias, p.92.
- (3) La requisitòria judicial per deserció contra el caporal primer Alejandro Lerroux García aparegué a la "Gaceta de Madrid" el 30-XII-1884; reproduïda a J. RODRÍGUEZ DE LA PEÑA, Los aventureros de la política. Alejandro Lerroux, p.116.
- (4) A. LERROUX, Mis memorias, p.70.
- (5) Ibid., p.601.
- (6) M. SÁNCHEZ DE LOS SANTOS, Las Cortes Españolas: Las de 1910, p.576.
- (7) J. RODRÍGUEZ DE LA PEÑA, op. cit., p.37; també, I. PRIETO, De mi vida, I, p.43.
- (8) J. RODRÍGUEZ DE LA PEÑA, op. cit., pp. 37-38; una versió semblant sense esmentar la prèvia condició de crupier, és la d'Alejandro Pérez Lugín a "El Progreso", 27-VI-1914.
- (9) Mis memorias, pp.179 a 185.
- (10) Pròleg de Lerroux a la novel·la de J. PÉREZ CARRASCO, Los oprimidos, pp. 5 i 7.
- (11) Reproduïts a A. LERROUX, Al servicio de la República, pp.27 a 30.
- (12) Lerroux evoca anecdòticament aquesta etapa -convenientment idealitzada- en diversos passatges de Mis memorias: pp.160 a 166, 188 a 190 i 332 a 337. Per a una anàlisi extensa del Lerroux periodista madrileny fins al 1901 -ni possible, ni intentada aquí- remeto el lector al treball que, sobre aquest tema, té en preparació el professor José Álvarez Junco.
- (13) Pròleg a J. PÉREZ CARRASCO, op. cit., p.9.
- (14) A. LERROUX, Mis memorias, pp.445-446; també, causa contra Francisco Ferrer Guardia, pp.648-649, D. ABAD DE SANTILLÁN, Contribución a la historia del movimiento obrero español, I, p.514, i S. CANALS, Los sucesos de España en 1901, II, p.46.
- (15) Sobre el trencament del progressisme, vegeu M. ARTOLA, Partidos

- y programas políticos, I, pp.388 a 390; per a la intervenció de Lerroux, P. GÓMEZ CHAIX, Ruiz Zorrilla, el ciudadano ejemplar, p.205, i E. BARK, Alejandro Lerroux. Semblanza crítica, p.7.
- (16) F. CAMBA, op. cit., p.73-74, i els records del propi Lerroux a Mis memorias, p.288 a 290, i Al servicio de la República, p.44.
- (17) M. ARTOLA, op. cit., I, pp.391-392; la presència de Lerroux, esmentada per ell mateix a "El Progreso", 29-VI-1906.
- (18) Citat a P. SANGRO y ROS DE OLANO, La sombra de Ferrer, p.443.
- (19) Sobre la Fusió, M. ARTOLA, I, op. cit., pp.392-393.
- (20) Només durant els primers mesos, sufragaren el periòdic alguns prohoms progressistes; vegeu A. LERROUX, Mis memorias, pp.207 i 573-574; també, F. CAMBA, op. cit., p.74, i A. y A. GARCIA CARRAFFA, op. cit., pp.133-134.
- (21) F. URALES, Mi vida, II, pp. 5-6 i següents; sobre la posta en marxa de la campanya de Montjuïc, vegeu també l'article del propi Urales a "La Publicidad", 14-IX-1907.
- (22) "La Publicidad", 14-IX-1907.
- (23) Día de Alejandro Lerroux en Cataluña, p.39
- (24) F. URALES, op. cit., II, p.36
- (26) El tema, centrat en el cas francès, és tractat per L. FABBRI a Influencias burguesas sobre el anarquismo.
- (27) D'un discurs del propi Lerroux, a "Diario de Sesiones del Congreso", 15-VII-1910.
- (28) Baldomer Oller, a "La Publicidad", 30-VIII-1907. El mateix Lerroux reconeixrà ("La Publicidad", 24-VI-1901) que les propagandes entorn de Montjuïc "han servido de pedestal a nuestra exaltación personal".
- (29) F. URALES, op. cit., II, p.35; és significatiu com, malgrat els anys transcorreguts i l'obligada hostilitat ideològica, les memòries d'Urales traspuen encara una afectuosa admiració per la persona de Lerroux: "Lerroux llegó a quererme de verdad. Me veía tan santo, como él decía! Y yo también de verdad llegué a quererle". Ibidem.
- (30) El 20 de gener de 1896, Lerroux li trametia un retrat seu amb la següent dedicatòria: "A mi amigo Ferrer, salud, revolución y república radical"; Causa contra Francisco Ferrer Guardia, p.10.

- (31) Vegeu les lletres de Lerroux a Cortiella, datades el 6.X.1899 i el 4.XI.1900, a Correspondència de Felip Cortiella, Biblioteca de Catalunya, Ms-1413.
- (32) Traslladat a Madrid un temps després de sortir de Montjuïc, Coromines no acceptà ésser redactor del "Progreso" per escrúpols ideològics -"no penso com en Lerroux"-, però hi col·laborà fins la segona meitat del 1900, quan se n'allunyà per trobar-lo massa "baladrer"; vegeu P. COROMINES, Memòries, vol. I, pp. 287 i 322, i ARXIU Pere Coromines, Biblioteca de Catalunya, carta de Lerroux, 21.V.1900.
- (33) En la seva campanya de mítings per Catalunya, l'estiu del 1900, Lerroux la visità; "Progreso", 2.IX.1900.
- (34) Rossell, als seus disset anys, fou el corresponsal de "Progreso" a Sabadell; P. SOLÀ i GUSSINYER, a Educació i moviment llibertari a Catalunya (1901-1939), pp.266 a 279, en transcriu unes notes autobiogràfiques.
- (35) A. LERROUX, Mis memorias, pp.273 a 282; A. y A. GARCIA CARRAFFA, op. cit., pp. 134 a 138, F. CAMBA, op. cit., pp.75 a 77.
- (36) El número 1 del nou periòdic està datat el 12 de març de 1899.
- (37) A. LERROUX, Mis memorias, p.353.
- (38) Ibid., p.414, i A. Y A. GARCIA CARRAFFA, op. cit., p.143.
- (39) Lerroux i els seus panegiristes (Camba, García Carraffa) situen confusament l'anada a Girona el 1899, però la premsa documenta una visita de Lerroux a aquelles comarques el juliol del 1900; es tracta, doncs, de dues visites o, més probablement, d'un error dels primers.
- (40) El número de "Progreso" aparegut aquest mateix dia està dedicat a Catalunya, amb alguns articles en català.
- (41) Totes les referències sobre l'acte del Nuevo Retiro procedeixen de "Las Noticias", 3.VII.1899; veg. també la versió autojustificatòria de Lerroux a Mis memorias, pp.354-355.
- (42) "La Publicidad", 25.VII.1900; també, 6.VIII.1900. Segons una ulterior versió lligaire ("La Veu de Catalunya", 23.X.1903), Lerroux provocà conflictes laborals en la indústria tapera de la comarca, aquell estiu, per a poder-los explotar políticament.
- (43) "Progreso", 29.VII.1900.
- (44) F. URALES, op. cit., II, p.36.
- (45) Ibid., p.86; a finals del 1899 s'havia produït, per intrigues de J. Martínez Ruiz, el trencament Montseny-Lerroux.

- (46) A. RAMOS OLIVEIRA, Historia de España, II, p.430.
- (47) Citat a P. SANGRO Y ROS DE OLANO, op. cit., pp.443-444.
- (48) X. CUADRAT, Socialismo y anarquismo en Cataluña (1899-1911). Los orígenes de la CNT, p.61. Veg. també el full "Trabajadores", sense datar, però corresponent a octubre de 1901, al Fons Verdaguer i Callís, Biblioteca de Catalunya.
- (49) M. TUNÓN DE LARA, El movimiento obrero en la historia de España, pp.405-406.
- (50) Lletre de Ferrer a Lerroux, datada l'11 d'octubre de 1899; Causa contra Francisco Ferrer Guardia, p.177; els subratllats són nostres.
- (51) De la resposta de Lerroux a Ferrer, datada l'1 de desembre de 1899; Causa contra Francisco Ferrer Guardia, pp.398 a 400. Les versions d'aquesta lletra aparegudes al "Diario de Sesiones del Congreso", 15.VII.1910, p.651, a S. CANALS, Los sucesos..., op. cit., II, pp.48 a 50 i a L. BONAFULLA, La revolución de julio, pp.124 a 126, manquen, totes, d'algunes paraules o frases.
- (52) Article de Lerroux a "Progreso", 4.III.1900; davant d'aquests textos, la tesi de J. ROMERO MAURA (La rosa de fuego, p.115), segons el qual Lerroux "estaba lejos, muy lejos, de anarquistas y socialistas", resulta difícil de sostenir.
- (53) F. CAMBA, op. cit., p.75.
- (54) A. LERROUX, Mis memorias, p.414.
- (55) "Progreso", 26.III.1899.
- (56) Ibid., 2.IV.1899
- (57) Vegeu una descripció més detallada d'aquestes eleccions i de la presència que hi té Lerroux a l'apartat següent.
- (58) "Progreso", 25. VII. 1899.
- (59) En el llibre, publicat el 1930, Al servicio de la República, p.33.
- (60) Vegeu, entre altres fonts, Lerroux y su obra (Historia política de Alejandro Lerroux en Barcelona), p.5, J. RODRÍGUEZ DE LA PENA, op. cit., pp.41 a 43, i M.D. BENAVIDES, El último pirata del Mediterráneo, p.106.
- (61) Succeeix, però, que el conat de duel Lerroux-Portas tingué lloc el 1902; "La Publicidad", 22.VIII.1902; A. LERROUX, Mis memorias, pp.391-394.

- (62) Tots aquests moviments, a "La Publicidad", 10, 15 i 20.I.1901 i "Progreso", 1.II.1901. Sobre el model blasquista, que havia de tenir gran influència en la futura configuració del lerrouxisme, vegeu R. REIG, Els mecanismes polítics del blasquisme, "Trellat", nº 5, 1982.
- (63) Un panorama general de les forces antimonàrquiques espanyoles en aquests anys, a M. ARTOLA, op. cit., I, pp.383 a 394; sobre Catalunya, és encara imprescindible S. ALBERTÍ, El republicanisme català i la Restauració monàrquica (1875-1923), pp.77 a 141, i resulta esclaridor J. ROMERO MAURA, op. cit., pp.62 a 110; hom consultarà amb profit, també, A. DUARTE I MONTSERRAT, Pere Coromines: del republicanisme als cercles llibertaris (1888-1896) pp.28 a 40.
- (64) Hom ha englobat, en aquest càlcul, la circumscripció de Barcelona i el districte de Gràcia o "els Afores", que el 1899 s'integrà legalment en la primera; la relació de diputats d'aquests anys, i llurs vots, a A. BALCELLS, J.B. CULLA i C. MIR, Les eleccions generals a Catalunya de 1901 a 1923, pp.621-622 i 626.
- (65) S. ALBERTÍ, op. cit., p.79.
- (66) J. ROMERO MAURA, op. cit., p.64
- (67) A propòsit de l'actitud de Salmerón envers el districte de Gràcia, que l'havia votat diverses vegades, diu M. GARCIA VENERO (Historia del Nacionalismo Catalán, II, p.14): "Mostrábase displicente con los electores, y creía que su nombre era suficiente para que le eligiesen".
- (68) Abans del 1901 i a Barcelona, "nunca fueron al Ayuntamiento más de cuatro representantes de dicho partido (republicà)", i encara sempre amb el vist-i-plau del caciquisme monàrquic; Actuación de Lerroux, p.5. A la Diputació provincial de Lleida, sobre quaranta diputats elegits entre 1892 i 1898, només dos eren republicans; C. MIR CURCÓ, Evolució del comportament electoral a la província de Lleida entre 1890 i 1936, vol I, pp.71, 87, 98-99 i 113.
- (69) Veg. A. DUARTE, op. cit., pp.40 a 45.
- (70) De l'article retrospectiu Apuntes para la historia, "El Progreso", 9.V.1907.
- (71) Aquest serà el nucli argumental de la campanya "obrerista" del Partit Republicà Centralista, a partir del 1891; A. DUARTE, op. cit., p.32.
- (72) Només ells havien mantingut una posició conseqüentment anti-imperialista en relació a les colònies espanyoles; veg. S. ALBERTÍ, op. cit., pp.102 a 104. Aprofitem per a subratllar la manca, encara molt flagrant, d'estudis publicats sobre el federalisme català en el llarg període 1875-1936.

- (73) "La Publicidad", 29.III.1899.
- (74) Ibidem, 6.IV.1899.
- (75) Ibidem, 10.IV.1899.
- (76) "El Diluvio", 16.IV.1899.
- (77) "La Publicidad", 14.IV.1899.
- (78) "El Diluvio", 16.IV.1899.
- (79) La primera versió és la del propi Lerroux (Mis memorias, p.415); J. ROMERO MAURA, en canvi, ho atribueix a unes enigmàtiques "asociaciones obreras republicanas que estaban fuera de la influencia de los partidos establecidos" (op. cit., p.83).
- (80) El nom de Lerroux no consta ni tan sols entre els candidats proclamats davant la Junta del Cens; "La Publicidad", 9.IV.1899.
- (81) Els resultats oficials, a "La Publicidad", 20.IV.1899; a Mis memorias (pp.416-417), Lerroux mitifica el record d'aquestes eleccions i assegura que, amb Odón de Buen, estigué a punt de conquerir un lloc per minories.
- (82) Diputat dinàstic que, el 1898-99, es distingí a Les Corts denunciant sorollosament les tares de l'administració civil i militar que havien menat al Desastre.
- (83) Pseudònim de Juan de Urquía y Redecilla, ex-oficial i periodista que adquirí notorietat a Barcelona des del 1898 amb una campanya truculenta sobre la corrupció colonial; més tard fou diputat liberal per Gandesa el 1901 i el 1903.
- (84) Antonio García Quejido, co-fundador del socialisme espanyol, residí a Barcelona de 1887 a 1897, encapçalant-hi el PSOE i la UGT; el 1899, obtingué 200 vots.
- (85) "La Publicidad", 20.IV.1899.
- (86) B. DE RIQUER, Lliga Regionalista: la burgesia catalana i el nacionalisme (1898-1904), p.157.
- (87) Remeto, sobre aquest punt, a l'excel·lent anàlisi de J. ROMERO MAURA, op. cit., pp.87 a 91 i 98 a 108.
- (88) Vegeu el judici de Prat de la Riba sobre la incapacitat de Sol per a erigir-se en líder del Tancament, a El cas d'en Sol (E. PRAT DE LA RIBA, Articles, pp.244-245.).
- (89) Sobre aquesta UNR, S. ALBERTÍ, op. cit., pp.134 a 137, i M. ARTOLA, op. cit., I, p.393.

- (90) A. OSSORIO y GALLARDO, Vida y sacrificio de Companys, p.20; E. NAVARRO, Historia crítica de los hombres del republicanismo catalán en la última década (1905-1914), p.297.
- (91) "Progreso", 16.IX.1900.
- (92) Ibidem, 13.V.1900.
- (93) J. CASAS-CARBÓ, El problema peninsular, p.3.
- (94) "El Francolí" -setmanari federal de Tarragona-, 10.VI.1893.
- (95) La panòplia d'aquests atacs anava des de l'acusació de "malos españoles" fins a la ridiculització d'"Els Segadors"; s'hi distingí, entre d'altres, el redactor de "La Publicidad" que signava Doys o el Chirigotero, de veritable nom Daniel Ortiz Sorroiz (Santander 1845-Barcelona 1903), i no "Modesto Sánchez Ortiz", com el bateja J. ROMERO MAURA (op. cit., p.91), confonent-lo amb l'aleshores director de "La Vanguardia".
- (96) J. ROMERO MAURA, op. cit., p.109.
- (97) Vegeu-ne el text íntegre a M. ARTOLA, op.cit., II, pp.19 a 206.
- (98) Per exemple, a Mis memorias, p.221, o a "Diario de Sesiones del Congreso", 10.I.1920.
- (99) En un article retrospectiu, a "La Publicidad", 21.X.1905.
- (100) Els militants del PSOE no hi depassaven algunes dotzenes; veg. X. CUADRAT, Socialismo y..., op. cit., esp. capítol III.
- (101) J. PLA, Francesc Cambó, p.90.
- (102) Malgrat la manca de monografies sobre els liberals i els conservadors catalans durant la Restauració, hom pot afirmar que, si en els primers anys del règim ambdós partits gaudiren al Principat d'una certa representativitat social -més els conservadors que els liberals-, a finals del XIX l'havien perduda gairebé totalment; veg., pel que fa als canovistes, B. DE RIQUER, El conservadurisme polític català: del fracàs del moderantisme al desencís de la Restauració.
- (103) B. DE RIQUER, Lliga Regionalista..., op. cit., p.48.
- (104) Ibid., pp.50-51.
- (105) Ibid., pp.208-210; l'aliança no es formalitzà, però el regionalisme inicià aleshores un llarg procés de satel·lització i absorció graduals del carlisme català, que arribaria fins als anys 30.
- (106) M. MARINELLO, La verdad del catalanismo, pp.94 i 97.

- (107) J. PELLA I FORGAS, La crisis del catalanisme, p.65.
- (108) M. MARINEL·LO, op. cit., p.94.
- (109) J. PELLA I FORGAS, op. cit., p.64.
- (110) Sobre la condició obrera a Barcelona entorn del 1900, vegeu l'extensa descripció de J. ROMERO MAURA, op. cit., pp.129 a 156.
- (111) Sobre les vagues del Ter, "La Publicidad", 11 a 18.III.1901.
- (112) M. MARINEL·LO, op. cit., p.96.
- (113) J. SOLÉ-TURA, Catalanisme i revolució burgesa, p.213.
- (114) Aquesta ve a ésser la tesi defensada pel nacionalista radical Ramon Arrufat i Arrufat en el llibre La unidad hispánica. España y Cataluña, que publicà el 1946 amb el pseudònim de PELAYO MELÉNDEZ Y SOLA i sota l'aparença d'un al·legat espanyolista; veg. esp. pp.21 a 25.
- (115) "Progreso", 8.IV.1900.
- (116) "La Publicidad", 21.VII.1901.
- (117) El segon havia de fer encara llarga carrera política, i seria governador de Barcelona entre l'agost i el desembre de 1919.
- (118) Peligro nacional. Estudios e impresiones sobre el catalanismo.
- (119) Ibidem, pp.2-3.
- (120) El maig del 1900, la seva visita al Principat com a ministre de la Governació havia estat boicotejada sistemàticament pel regionalisme.
- (121) J. MARTOS O'NEALE Y J. AMADO, op. cit., pp.173 i 187; com hom pot veure, el mite del "rojo-separatismo" té una frondosa i antiga genealogia.
- (122) Ibid., pp.180 a 189.
- (123) Ibid., pp.183-185.
- (124) S. MORET Y PRENDERGAST, Centralización, descentralización y regionalismo; citat per J. Ventosa a "Diario de Sesiones del Congreso", 2.VII.1907.
- (125) Ibidem; citat a J. PELLA I FORGAS, op. cit., pp.73-74.

Primera Part

ELS "ANYS HEROICS"

1) Els fonaments (1901-1903)

A principis del 1901, difícilment hom hauria pogut preveure que aquell any havia d'ésser el del redreçament republicà a Barcelona. En aparença, tot continuava igual: el modest homenatge als morts del 1874 a Sarrià (1), els articles necrològics de consuetud, les usuals vetllades commemoratives de l'11 de febrer, ...; la lleugera agitació verbal dels republicans locals no era més que un reflex imitatiu de la maregassa anticlerical i anticarlina desencadenada a Madrid per l'estrena d'Electra, de Pérez Galdós, i pel casament de la princesa d'Astúries amb Carles de Borbó-Sicília, fill del comte de Caserta (2); així i tot, evidenciava l'ensopiment i la manca d'imaginació d'uns nuclis que, per a donar cobertura doctrinal a aquell sobtat brot d'anticlericalisme, havien de recórrer a transcriure els discursos parlamentaris... del cap del govern francès, Waldeck-Rousseau (3).

El primer indici que quelcom podia canviar es produí el 14 de febrer, en aparèixer un manifest "A los españoles", subscrit per trenta-un dirigents republicans catalans, els quals afirmaven estar,

"ante la reacción que nos invade, perfectamente unidos para coadyuvar a la obra común, y garantizar a todo evento la libertad y la honra de España" (4);

contra el que opina Romero Maura (5), la iniciativa unitària no sembla tenir res a veure amb la Unió Nacional Republicana formalitzada a Madrid el maig del 1900: és, ara, molt més àmplia, abastant progressistes, fusionistes, solistes, federals i independents, és a dir, la pràctica totalitat de les deu entitats que, en càlcul del propi Lerroux, formaven el mapa republicà de Barcelona (6).

A la crida hi segueixen converses, negociacions i també nombroses adhesions de comarques; aviat, però, es fan evidents les limitacions de l'intent: cap fracció vol renunciar als respectius programes ni liderats (7), els federals fan saber que la bandera autonomista és, per a ells, innegociable (8) i, des de Madrid, Pi i Margall es manifesta reticent i sorprès, mentre Salmerón y Azcárate aplaudeixen la iniciativa sense fer res per a consolidar-la (9). De moment, l'únic resultat notable de tot l'enrenou unitari és un gran míting anticlerical a

la plaça de toros de la Barceloneta, seguit d'un conat d'assalt als Jesuïtes del carrer de Casp (10).

Hi ha, doncs, en els rengles republicans, un cert neguit per la pròpia impotència i un afany de reorganització i d'eficàcia, però manquen idees i propostes renovadores capaces d'aconseguir-ho. Les eleccions provincials del març han passat, a Barcelona, sense pena, ni glòria, ni presència republicana (11) i, de cara a les legislatives del maig, el panorama no és massa optimista; "su caciquismo (el dels dinàstics) es indestructible" (12), "hoy no hay ni habrá diputados por Cataluña. Los habrá, la gran mayoría, diputados por Planas y Casals, por Comas y Masferrer..." (13), es plany descoratjada la premsa antimonàrquica; quan un dels oradors del míting anticlerical abans esmentat (14) clama "venga gente nueva para redimirnos", expressa la convicció de molts militants en el sentit que, mentre subsisteixin les antigues capelles i els vells caps, no hi haurà res a fer.

Tanmateix, la retòrica unitària persisteix, hom celebra algun altre acte de propaganda conjunt (15) i, davant les eleccions imminents, els republicans es veuen obligats a fer honor a llurs discursos i resolen -val a dir que sense mica d'entusiasme- concórrer-hi coaligats. És en aquest moment -mitjan abril- quan entra en joc la figura de Lerroux.

Com hem escrit ja en la Introducció, hi ha indicis per creure que, des de feia alguns mesos, Lerroux havia decidit rendibilitzar políticament, en la primera ocasió que es presentés, la seva popularitat i el seu prestigi personals en els ambients d'esquerra catalans. Hem esmentat l'estada al Principat, el gener del 1901; el febrer, l'agitació republicana a Madrid arran de les noces de la princesa d'Astúries li valgué quatre setmanes d'empresonament (16), que els seus amics de Barcelona cuitaren a esbombar (17) i que ell mateix convertí en operació d'autopropaganda publicant a "La Publicidad" (18) un fulletonesc article titulat "Desde mi celda"; la imatge de lluitador i de perseguit en sortia reforçada.

Tenint en compte les amistats i contactes -Emili Junoy, Eusebi Jover, Josep A. Mir i Miró, Francesc Magriñà, Joaquim Vila, etc...- que posseïa en el republicanisme local, i la necessitat que aquest

experimentava d'homes nous, és fàcil comprendre que el nom del combatiu periodista aparegués i destaqués entre els eventuais candidats; els progressistes (19) el convidaren formalment a prendre part en la contesa, i Lerroux, que acabava d'ésser elegit president de la Juventud Republicana de Madrid (20), acceptà sense escarafalls; "hice mi maleta, me puse en la cartera los pocos billetes de que disponía y tomé el tren para Barcelona" (21). Hi arribà el 28 d'abril (22).

La situació preelectoral que trobà no era gens afalagadora, i empitjorà en els dies següents (23); de la llista inicial -Pi i Margall, Vallès i Ribot, Salmerón, Lerroux i Sol i Ortega- aquest últim se'n desentengué per a presentar-se, una vegada més, en solitari i a l'empar dels cacics; els federals, pretextant la proclamació de l'estat de guerra, decidiren llur retraïment el 7 de maig, i encara que es reincorporaren a la lluita a darrera hora, ho feren a contracor i sense convicció. La pretesa "gran aliança" republicana feia aigües i, pressentint la desfeta, els personatges del republicanisme barceloní cercaven millor sort a comarques: Eusebi Corominas a Arenys, Junoy a Manresa, Odón de Buen a Sant Feliu, Vallès i Ribot a la Bisbal, Pi a Figueres i Tarragona, Mir i Miró a Valls. Entre els cinc candidats definitius per la capital catalana -Pi, Vallès, Salmerón, Lerroux i Tiberio Àvila-, només Lerroux -que no tenia res a perdre-hi- estava disposat a treballar activament per la victòria; dos anys abans, ho havia anunciat amb truculència:

Nosotros, de haberse acudido a los comicios, hubiésemos ido a triunfar; pero así, a triunfar, sin género alguno de duda, seguros del éxito.

Nosotros, si hubiéramos ido a las urnas, hubiésemos hecho una elección revolucionaria, que hubiese sido gallarda manifestación de fuerza, de virilidad, de arrojo.

Nada nos hubiese detenido, y a la fuerza hubiésemos contestado con la fuerza; a los atropellos de la autoridad con trabucazos; a las audacias del candidato enemigo, con su secuestro (...). Esto es ser revolucionario, y lo demás es ser borrego destinado al sacrificio o miserable encasillado.

Lo que hace falta en el Congreso son actas que se presenten chorreando sangre, clavadas en una piqueta (...)" (24);

ara, tenia ocasió de posar en pràctica aquest "programa".

Algunes circumstàncies objectives l'afavorien, però el mèrit de Lerroux consistí en haver-les sabut veure i explotar; la direcció política de les classes mitjanes, a la que els republicans aspiraren durant molts anys, els havia estat arrabassada pel regionalisme que ara, el 1901, preparava el seu debut electoral; això permetia als republicans, i al mateix temps els hi obligava, un acostament més resolt i enèrgic a la classe obrera; aquesta, per la seva banda, potser no estava tan "acobardada, aterrorizada" ni "arrodillada en el polvo" com Lerroux volgué fer creure després (25) -recordem que, coincidint amb la campanya electoral, té lloc una dura i violenta vaga de tranviàries, que esdevé general i ocasiona la suspensió de garanties-, però és indubtable que travessava una fase de desorganització i de desencís respecte de l'anarquisme estricte, tot i conservar un important substrat llibertari; en fi, contemplant l'espectre polític de la ciutat, més enllà de la dreta catalanista o dinàstica, i del centrisme dels republicans tradicionals, imperava el buit més absolut; ningú -òbviament, no el microscòpic PSOE- omplia de manera efectiva i real l'ample espai de les esquerres "populars" que, en altres països, compartien partits "radicals" o "progressistes" petit-burgesos i grans partits socialistes obrers (26).

Tenint en compte tot això, ¿quines aportacions noves i immediates fa Lerroux a la política barcelonina i, més concretament, al republicanisme local, que permetin explicar el seu inesperat èxit a les urnes? Intentem sistematitzar-les.

a) Un posicionament per damunt de les fraccions i disciplines que divideixen el camp antimonàrquic. Cridat pels progressistes, i etiquetat ell mateix com a tal, Lerroux s'instal·la al Cercle de Fusió Republicana de la Rambla de Canaletes, n'utilitza el diari, "La Publicidad" (27), troba els seus col·laboradors indistintament en les diverses filiacions -progressistes, (Ramon Palau, Joaquim Vila), federals (Lorenzo Ardid), fusionistes (Pere Miquel, Emili Junoy), "algunos obreros entusiastas" i un grapat d'estudiants (28)- i no admet altre qualificatiu que el de revolucionari; en un sector polític obsedit per la idea de la unitat i cansat d'inútils teoritzacions sobre el tema, aquest exemple de pràctica unitària impulsada per un home havia de resultar

simpàtic i estimulant per als molts republicans que, exasperats pel divisionisme, s'havien retirat a casa. Lerroux demostra conèixer la importància d'aquesta qüestió quan acaba així el seu primer discurs de la campanya:

"Ruega que si en lo que ha dicho se entiende alguien lastimado, lo da por retirado, pues no viene a sembrar divisiones, que las actuales le tienen lacerado el corazón" (29).

b) Un obrerisme versemblant i una sàvia propensió a l'equívoc llibertari. Gaudint des de bon principi de la imatge de "defensor del obrero" (30) guanyada en la campanya de Montjuïc, Lerroux procura presentar-se entre els treballadors com un igual i, quan parla del "pueblo", s'hi inclou ell mateix: "yo soy carne del pueblo". Si abans del 1901 ha merescut fama d'anarquitzant, ara procura conservar-la, i explica "su evolución de político radical a propagador del ideal, porvenir de la humanidad" (31); "no tengo programa porque no caben mis aspiraciones en ninguno de los conocidos" (32). Tanmateix -insinúa- elegir-lo diputat reportaria als obrers diversos beneficis: de manera immediata, els proletaris tindrien en Lerroux "su verbo y su mandatario en las Cortes", el qual els protegiria en llurs lluites, garantitzaria llurs drets i procuraria "que disminuya en lo posible y a cada momento la tiranía de los poderes públicos"; a més llarg termini, la seva "acción revolucionaria dentro y fuera del Parlamento" tendiria a revitalitzar les forces obreres i republicanes i a substituir la monarquia per "una república democrática, radical, reformadora", sense perdre de vista, com a objectiu últim, "la revolución de las revoluciones: la Revolución Social" (33). Les properes eleccions, per a les quals demana el vot dels treballadors, no son, doncs, uns comicis normals, sinó unes "elecciones revolucionàries" (34) i, com a tals, justifiquen que, per aquesta vegada, hom desisteixi de l'apoliticisme.

Algunes protestes de puresa d'intencions -"no está en mi ánimo arrancar votos a nadie", "más que vencer, impórtame contar fuerzas, despertar energías..." (35)- i de desafecció per l'eventual càrrec -"contad de antemano con mi renuncia al cargo si mañana me lo exigieis" (36)-, destinades a afalagar les oïdes dels seus hipotètics

electors, completen el missatge, hàbilment confús, que Lerroux difón al llarg de la campanya (37).

c) La posta en peu d'un embrió organitzatiu motivador i dependent de l'elector. En matèria d'organització electoral, Lerroux no podia heretar res dels republicans tradicionals, perquè res no hi havia; el 7 de maig, publica una crida A mis amigos -remarquem el caràcter personal, suprapartidista, de la invocació-, en la que diu:

"Desnudo de toda protección oficial, desprovisto de toda personal influencia, acudo a los hombres de buena voluntad para que me presten su apoyo. Necesito interventores. (...)" (38).

Aquesta mena de petició, que dóna a l'elector la sensació gratificant d'èsser necessari i de poder participar en el joc polític d'una manera més activa que amb el simple vot, no solament proporciona a Lerroux la infraestructura mínima que li mancava -uns centenars d'interventors, apoderats i repartidors de candidatures (39)- sinó que resulta, a més, un element motivador de la participació, doncs provoca en cada simpatitzant la creença que el resultat depèn d'ell: "entrego mi candidatura a la voluntad del pueblo", diu Lerroux (40).

d) Els primers, i modestos, indicis de modernització de les tècniques de propaganda política en ús fins aleshores. En un temps que era el ciutadà qui havia d'anar a la recerca del candidat o del partit, acudint al míting o al centre polític, Lerroux surt a l'encontre del vianant i fa present la seva candidatura de la manera més espectacular que els mitjans li permeten. La vigília dels comicis, "un estol de desvagats" escampà milers de candidatures i manifestos lerrouxians per les Rambles i altres carrers cèntrics, "encatificant-los materialment". Els redactors de "La Veu", que ironitzaven davant un fet sense precedents (41), eren clarividents en comparar l'ocorregut amb "las mil artimanyas de que's valen els americans per fer propaganda electoral"; en efecte, la política de masses començava a irrompre a Barcelona.

e) I, tot plegat, servit per i concretat en una personalitat nova, jove per als costums de l'època -trenta-set anys-, atraient i suggestiva, aureolada per

"sus valientes campañas periodísticas para mejorar el nivel moral y económico de los trabajadores; los desafíos que había tenido por defender lo que escribiera;

la persecución de que había sido víctima, las veces que ha estado encarcelado" (42),

capaç d'assumir directament la direcció de la batalla, de mitinejar sense treva i d'"encomanar á molts elements l'entusiasme qu'ell sentia" (43). En definitiva, un tipus de liderat molt diferent a tot el que els republicans barcelonins havien conegut fins aleshores.

La suma d'aquests factors, paral·lela als treballs dels catalanistes de la Lliga, no portà, el 19 de maig, una allau de vots a les urnes; amb prou feines si, entre republicans i regionalistes, mobilitzaren un 10% del cens, però aquells deu mil vots, acompanyats del control sobre les meses electorals, foren suficients per a desbordar totes les previsions del caciquisme (44). Els sufragis republicans, i els de Lerroux en particular -entorn de 5.000- havien sortit sobretot de les barriades populars de la perifèria (Barceloneta, Poble Nou, Gràcia, Sant Andreu, Sant Martí, Horta, el Poblet...), on "el candidat dels de la flamarada" (45) comptà, almenys, amb la no hostilitat dels anarquistes (46). Tanmateix, les autoritats governatives no estaven disposades a rendir-se i intentaren realitzar, durant el procés de l'escrutini, la tupinada que no havien pogut cometre el dia de la votació (47).

Aquí, de nou, Lerroux innova en els costums polítics vigents. Quan hom constata el propòsit falsificador del govern civil, en lloc de les protestes platòniques i resignades dels republicans tradicionals, Lerroux mobilitza els seus interventors, amenaça amb violències, subratlla l'envergadura i la puresa del triomf, apel·la a l'orgull local ("Barcelona está siendo tratada peor que el villorrio más desamparado" (48)) i, després de puntualitzar que no lluita per l'acta, sinó per recollir la representació dels electors i "con ella ir a las Cortes a defender los derechos del pueblo", convoca els simpatitzants a l'acte de l'escrutini per a exercir-hi "la coacción moral de un pueblo que sabe defender sus derechos" (49); amb un sentit de la teatralitat que l'acompanyarà tot al llarg de la seva carrera, el pressumpte diputat electe proclama:

"Si triunfamos saldré por la puerta; si quieren atropellar mi derecho saldré por el balcón y espero que me recibirán vuestros brazos y que además sabrán vengarme" (50).

La sessió de la Junta Provincial del Cens estigué esmaltada d'episodis escatològics i truculents -per no abandonar la sala, Lerroux hagué d'"aliviarse de alguna necesidad menor" sota la taula presidencial, auxiliat pels seus amics (51) i, en acabar la jornada, "confessà" al magistrat-president que, si no hagués obtingut l'acta, hauria utilitzat les dues bales d'una pistoleta que mostrà, "una para usted y la otra para mí" (52)- episodis que, oportunament divulgats, anaven teixint entorn del líder republicà una aureòla popular de terrible, d'audaç i irreverent profanador de totes les convencions socials. En sortiren proclamats diputats els "quatre presidents" regionalistes i el liberal Maristany per majories, i els republicans Lerroux i Pi i Margall per minories.

Més enllà dels estrictes resultats numèrics, però, el republicanisme barcelonès es sentí vencedor absolut de la contesa i veié en Lerroux l'artífex i la personificació de la victòria. El de menys és, en aquest cas, d'on haguessin sortit els vots -M. García Venero, per exemple, assegura que, sense el prestigi de Pi i Margall, "Lerroux no habría triunfado solo" (53)-; el que importa, a partir del 24 de maig, és la unanimitat en atribuir els mèrits del triomf: el propi Lerroux parla de "mi victoria" i exalta sense pudor les seves virtuts d'"audacia" i "temple" (54); els telegrams d'enhorabona que arriben a Barcelona no van adreçats al partit, sinó al nou diputat (55), la premsa addicta en publica retrats i panegírics- "la exuberante personalidad del propagandista improvisador y ardiente..." (56)- i àdhuc Planas i Casals, el cacic conservador vençut, reconeix, en una curta polèmica amb Lerroux "que la victora electoral es de V. y de sus amigos políticos, más que de los regionalistas" (57). Breu: Alejandro Lerroux ha esdevingut "el hombre del día en Barcelona" (58).

Tanmateix, aquesta foguerada de popularitat, filla de l'èxit a les urnes, té unes bases fràgils, i pot ésser efímera; certament, els discursos mítinescos van plens de lloances al "diputado popular Lerroux, que traerá la revolución y la unión de todos" i al qual hom demana, amb acent messiànic, "que les conduzca a la victoria y a la República" (59), però el control dels periòdics i dels centres republicans resta en mans dels vells prohoms, uns prohoms que, si

s'inclinen davant l'heroi del moment, no en comparteixen ni el tarannà ni les idees. Conscient de tot això, Lerroux decideix aprofitar l'eufòria postelectoral per a establir lligams directes amb la base i configurar una primera xarxa de fidelitats personals que no el faci dependre per complet de les estructures dels partits tradicionals; entre el 28 de maig i el 8 de juny, visita la pràctica totalitat de les entitats republicanes de barri i protagonitza no menys de deu actes -mitings, banquets, manifestacions-, importants sobretot per la pràctica de propaganda i mobilització permanents que introdueixen en el republicanisme local. És en el curs d'aquesta tasca quan Lerroux esbossa, per primera vegada i sota la inspiració reconeguda del blasquisme valencià, un projecte organitzatiu global, que sigui capaç de convertir l'entusiasme momentani d'uns milers de barcelonins en força política estable i permanent: parla de crear una Casa del Pueblo, de "preparar una gran organización" i de publicar "un periódico eminentemente radical" (60).

De moment, però, no es decideix a avançar pel camí de la creació d'un partit, probablement perquè fer-ho implicaria destruir l'equívoc anarquista tan acuradament cultivat fins aleshores. Lerroux, que ha demanat el vot als obrers amb caràcter excepcional i revolucionari, i que, un cop elegit, ha rebut cartes de simpatitzants preocupats -"confío que no será usted de los que reniegan de su pasado para adorarlos ídolos que abominaron un día" (61)-, no gosa, encara, arriscar la seva modesta força amb un viratge electoralista descarat. Per tant, prodiga, en articles i discursos, les al·lusions al "poco honroso oficio de gobernar" (62) i al "ideal de una patria universal" (63); sobretot, a través del seu setmanari madrileny, procura deixar clar que ell no és un diputat "normal":

"En calidad de antiparlamentario vengo al Parlamento. Mi labor será de negación dentro de las Cortes, y fuera de ellas de afirmación.(...)
Llevaré al Congreso, con las incorrecciones de mi oratoria, ambiente de la calle, los gritos de dolor que exhala el pueblo oprimido y explotado, las aspiraciones ideales del proletariado inteligente y consciente. (...).
Haré labor demoledora en cuanto me sea posible. (...). No sé si así cumpliré con mi deber parlamentario, que de esto se me alcanza poco, pero me consta que

cumpliré con mi conciencia, que me impone la obligación de indignarme siempre, de molestar a toda hora y de protestar constantemente" (64).

Al capdavall -recorden els redactors de "Progreso"- també Proudhon i Fanelli foren diputats, i no per això es corromperen;

"de seguro -afegeixen- que el ideal más alto de Lerroux es el de una organización social comunista, donde el principio de autoridad, reducido a su más mínima expresión, llegue a atrofiarse y a desaparecer por innecesario" (65).

Sota el signe d'aquesta ambigüitat farà Lerroux, el juliol del 1901, el seu debut al Congrés (66). Es tracta d'un discurs provocador i efectista en el qual ataca tres dels pilars bàsics del sistema imperant: la religió ("entiendo que se puede vivir perfectamente sin Dios y sin religión"), la propietat ("la armonía entre el capital y el trabajo es imposible, como es imposible la armonía entre el ladrón y el robado") i les forces de l'ordre ("la guardia civil se ha venido a convertir en verdadero verdugo del pueblo"); el doble objectiu de fer una entrada espectacular i escandalosa a la cambra i de satisfer l'afany de radicalisme dels electors queda, doncs, cobert (67).

Lerroux, però, és un pragmàtic sense ombra d'utopisme i, tant si pretén sincerament la millora de les classes populars i l'avanç de la revolució, com si aspira només a fer carrera i al lucre personal, comprèn que, per no ésser un element marginal i folklòric del parlament, per obtenir l'atenció del Congrés i esdevenir un interlocutor del govern a l'hora de formular denúncies o peticions, li cal establir amb les majories dinàstiques algún terreny d'entesa, alguna zona de coïncidència; evidentment, la coincidència no pot estar en el model de societat, ni en la forma de govern, ni en el codi moral-religiós, però, ¿no podria trobar-se en la forma d'estat, en la idea d'Espanya, en el "patriotisme"?

En aquest punt, alguns autors (68) afirmen, senzillament, que Lerroux es relacionà, a les Corts, amb les figures de la política monàrquica, començà a rebre'n diners i protecció i, obeïnt llurs consignes, encetà tot seguit l'ofensiva contra el catalanisme. Creiem que la realitat, en la mesura que és possible reconstruir-la, resulta menys esquemàtica.

D'una banda, el novell diputat republicà albira en "el problema regionalista" una possibilitat d'endolcir, de cara als representants del sistema, els seus radicalismes socials o econòmics, veu en afirmacions del tipus "sin embargo, amo a España, amo la unidad nacional, quiero la felicidad para mi país" (69), una forma de fer-se perdonar l'extremisme en altres matèries. Així i tot, tracta el tema amb prudència, reconeix la legitimitat de l'autonomisme i es limita a assegurar als diputats: "la garantía de la unidad nacional en Cataluña la teneis en los partidos republicanos, la teneis en la masa obrera republicana". En resum, l'espanyolisme de Lerroux no és, de moment, més que un tímid recurs retòric per a l'escenari madrileny, una concessió tàctica al seu nou auditori monàrquic i patrioter i una via de contacte - la única possible - del revolucionari amb el règim; si, en el futur, aquest tema esdevé més i més important per a la configuració del lerrouxisme com a moviment, les causes no cal cercar-les a Madrid, en els despatxos de Governació, sinó a Barcelona, en la dinàmica de les forces sociopolítiques catalanes. En tornarem a parlar.

Per altra part, com ja hem apuntat a la Introducció, el gabinet Sagasta i les forces dinàstiques en general observen amb inquietud creixent l'empenta del catalanisme; en aquest sentit, és lògic que vegin amb simpatia qualsevol possibilitat de frenar-lo, i entra dins dels costums de la Restauració que atorguin a aquesta "possibilitat" alguna forma de protecció governativa, espontània o negociada; el que resulta menys versemblant és imaginar, el 1901, un pacte "formal" Lerroux-govern central i un compromís a fons d'aquest en favor d'aquell, quan el futur polític de Lerroux a Catalunya era encara una incògnita.

En l'escenari barcelonès, entretant, l'absència de liderat ha retornat els republicans a llur estat letàrgic tradicional. No és que manquin consciència del problema ni propostes renovadores: Santiago Valentí i Camp, per exemple, fa notar la precarietat del triomf del maig, remarca que el caciquisme pot rebrotar i assegura que un aparell electoral complet i una organització per districtes i barris donarien a les forces antimonàrquiques el control estable de l'Ajuntament i la Diputació (70); el que manca és autoritat i dinamisme per passar de la teoria a la pràctica, per realitzar la renovació, i és aquí on la contribució de Lerroux resulta decisiva.

Lerroux, en efecte, torna a Barcelona a mitjan agost i, des de la multitudinària rebuda de què és objecte (71), es troba investit amb la direcció moral -encara no legal- del republicanisme a la ciutat; tot seguit, continuant la tasca de captació d'una base pròpia que inicià el maig-juny, es llença a una frenètica activitat de propaganda i agitació per comarques -Terrassa, Puigcerdà, Badalona, Manlleu, Llívia, Vilafranca-, per barris -el Clot, el Camp d'en Grassot, Hostafrancs, Sant Martí, la Barceloneta, Gràcia, el Poblet, Poble Sec- i entre diversos sectors socioprofessionals, des dels dependents de comerç de la Unión Ultramarina (72) als obrers de la Sociedad de Aserradores Mecánicos de Barcelona y sus contornos (73); en cada cas, assumeix les reivindicacions sectorials o els sentiments locals de l'auditori -el descans dominical dels dependents, la jornada de vuit hores dels obrers, l'anticarlisme dels habitants de Puigcerdà, l'anticlericalisme de tots-, incorporant-los a un missatge de tons anarquitzants

- "aun la República es una tiranía; pero el camino ha de andarse a pasos, y después de una República política vendrá una República social, y la humanidad no se regirá más que por las leyes eternas del amor y de la fraternidad" (74), "la República es una estación de parada en el camino del progreso" (75), "mi patria es el Universo y mis hermanos los oprimidos" (76)-

però, al mateix temps, de caire preelectoral, doncs el líder republicà assegura que va "a la revolución por las elecciones" (77) i, per tant, presenta les municipals del pròxim novembre com el següent instrument revolucionari a utilitzar.

El resultat de l'ofensiva lerrouxiana és doble. Per una part, i en paraules del mateix Lerroux,

"aquella masa popular creyó encontrar en el Diputado que os dirige la palabra (...) un Mesías, un Redentor, o por lo menos un caudillo. Yo no podía ser ni Mesías ni Redentor; tuve que limitarme a ser un caudillo" (78);

és a dir, es desencadena el procés d'adhesió d'amplis sectors populars, no als partits republicans, sinó a la persona de Lerroux i a tot allò que, confusament, representa (79).

Per altra banda, es va formant en l'ample camp republicà-obrer una onada de fons, un afany generalitzat d'activitat i de mobilització,

una encomanadissa convicció de la pròpia força, que trobaran ocasió de manifestar-se i de multiplicar-se el 29 de setembre de 1901, gràcies a la idea de Lerroux de celebrar una Fiesta de la Libertad commemorativa del 33è aniversari de la Revolució de Setembre (80). L'acte, amb desenes de milers d'assistents, ve a confirmar la massificació de la política barcelonesa i permet una radiografia bastant precisa del teixit sociopolític sobre el que s'aixecarà el moviment lerrouxista: hi són presents o adherides 17 societats obreres d'arreu del Principat, més de 50 centres i comitès republicans de Barcelona i, sobretot, de comarques, 16 societats corals i diverses entitats laiques, espiritistes i maçòniques, enmig d'un públic en el que es barregen, indistintament, "la blusa azul de nuestros obreros y la americana de la clase media" (81).

Això no exclou, naturalment, que nuclis irreductibles de l'anarquisme local difonguessin, en aquella mateixa data, un manifest (82) violentament antipolític i hostil a "la farsa democrática"; el cloïen assegurant que, "en asuntos de verdad y de justicia, la calidad y no la cantidad predomina", en una clara confessió de llur impotència davant l'enlluernament republicà i l'animació preelectoral de la massa popular; vint dies abans dels comicis municipals, 17.000 ciutadans havien acudit ja a una sola de les oficines electorals republicanes de Barcelona, a comprovar llur inscripció en el cens (83).

Precedides d'aquesta notable preparació, i despullades de tot caràcter administratiu, les eleccions locals del novembre de 1901 -"las elecciones más políticas que ha habido desde la revolución de 1868" (84)- són, per als republicans, l'oportunitat indefugible de ratificar i afermar el triomf parcial del maig anterior, a condició que aconseguixin mantenir o reforçar llur cohesió, per damunt de les petites ambicions que unes municipals sempre desencadenen. No sense dificultats, els progressistes que presideix Mir i Miró i els fusionistes d'Eusebi Corominas acorden una coalició a la que s'incorpora el sector més activament antiregionalista dels federals -Lorenzo Ardid, Salvador Sanpere i Miquel, Juli Marial...-, en clara ruptura amb l'ala encapçalada per Vallès i Ribot (85). La candidatura resultant, que necessitarà dues versions (86) abans d'ésser definitiva, inclou

també, entre els 19 noms que la componen, alguns independents, com l'ex-alcalde de Barcelona en temps de la República, Narcís Buxó i Prats, o el socialista-cooperativista Joan Salas i Anton; en conjunt, ofereix un perfil sociològic marcadament mesocràtic, amb forta presència de notables intel·lectuals-professionals -6 advocats, 3 catedràtics, 3 metges, 1 escriptor, 1 enginyer- i, en menor proporció, de comerciants -2- i industrials -3- modestos, que contrasta vivament amb el caràcter popular-obrer del potencial electorat; tant és així, que els partits coaligats es senten obligats a excusar-se per la forçada manca de "representación directa, genuina, de la clase obrera" (87), assegurant que els regidors electes "llenarán este vacío con su celo en favor del sufrido proletariado".

La campanya pròpiament dita -des de l'agost, tota l'activitat republicana es podia considerar preelectoral- dura amb prou feines una setmana -del 3 al 10 de novembre-, però és intensa i molt crispada. Lerroux, proclamat "general en jefe" (88), imposa als seus un ritme de tres, quatre i àdhuc sis mítings diaris; tanmateix, no és en aquests actes, sinó en les violentes polèmiques de premsa, on s'evidencia l'antagonisme bàsic de la contesa. La Lliga, que el maig veié en la revifalla del republicanisme un fenomen episòdic i un ajut tàcit en la lluita anticaciquil, ha anat observant amb inquietud creixent, durant els mesos posteriors, com aquella mobilització republicana es consolidava, i ha començat a disparar contra el competidor potencial

les seves armes propagandístiques; des del juliol, l'òrgan regionalista encetà el tema d'Els republicans caciquistes (89) i de l'Aliansa repugnant entre "aquets republicans que may havian sigut res" (90) i el govern, mentre recollia tota mena de denúncies contra Lerroux, qualsevol que en fos la procedència (91). Ara, en la proximitat de les urnes, "La Veu" insisteix en la desqualificació moral de l'adversari, titllant de desclassats, corruptes i vividors els dirigents republicans (92) i blasmant, en particular, l'"agitador d'ofici, sempre al servei del qui paga" (93).

Posades les coses en el terreny de l'insult personal, Lerroux no dubta a acceptar l'envit. Magníficament dotat per a l'improperi i el libel, com es demostrarà aviat, sap, a més, que la denúncia truculenta de les interioritats escandaloses dels "rics" és un recurs

d'èxit segur entre els "pobres"; adreça, doncs, als prohoms lligaires -Robert, Rusiñol, Domènech i Montaner,...-, globalment qualificats de "conglomerado de guiñapos deshonestos", un reguitzell d'acusacions que van des de l'adulteri i la "mancebía" a la falsificació de documents, la covardia, la incompetència professional o la corrupció administrativa (94), acusacions tan dures i inhabituals, que la pròpia "Publicidad" s'hi sent incòmoda i es veu obligada a cercar-hi justificacions (95).

L'espectacularitat d'aquests duels dialèctics no ens hauria de fer oblidar, però, altres aspectes significatius dels comicis; per exemple, el sensible perfeccionament de la màquina electoral republicana, que no solament compta ja amb un complex sistema d'interventors (96), sinó que, a més, estrena un singular aparell intimidatori. En una nova invocació "Al Pueblo" (97), Lerroux crida a la mobilització cívica per tal d'imposar "por la fuerza el respeto a la ley y el derecho", i ordena, en to bèl·lic, que "columnas volantes" de republicans

"recorran todo el día su distrito electoral, vigilantes y prudentes pero resueltos a todo, a todo menos a permitir eque impere el chanchullo ni se imponga la violencia de chulos catalanistas";

consignes ulteriors (98) parlen de "perder la vida", de "garrotazos" i "puntapiés", de punxar les rodes dels ciclistes de la Lliga, i recorden que "de la cárcel se sale, pero del cementerio nadie vuelve", configurant així l'embrió d'una organització de xoc que cap altre partit posseeix, a Barcelona (99).

¿Quina incidència té, en aquest context, la suposada protecció governativa als republicans, que la Lliga denuncià durant la campanya i que la majoria dels historiadors han reiterat després? La indubtable simpatia -més que no pas l'acord estable- del gabinet liberal envers el republicanisme lerrouxià es tradueix activament, a Barcelona, però d'una forma indirecta: en la generosa tolerància del governador civil, Miquel Socias, davant les manifestacions verbals i físiques d'aquell aparell intimidatori republicà que abans esmentàvem (100); és així com, el 10 de novembre al matí, Lerroux, Junoy i Lorenzo Ardid poden concentrar a la plaça de Catalunya uns quants centenars de correligionaris armats, passejar-los pel centre de la ciutat i dispersar-los després pels col·legis electorals en missió de vigilàn-

cia (101). Una exhibició de forces d'aquesta naturalesa reporta diversos beneficis: anima a l'elector propi, fent-lo sentir-se protegit i membre d'una col·lectivitat poderosa, dissuadeix l'adversari d'eventuals tupinades i provoca el retraïment dels votants de dreta més timorats.

Per la resta, els republicans plantegen les eleccions en termes d'un maniqueisme fulletonesc: d'una banda, la teocràcia, les tiranies clerical i mercantil, l'esclavatge de l'obrer, els que pretenen "hacer de Cataluña un estado pontificio", "los instigadores de los crímenes de Montjuich", la ruïna, el caos, la guerra civil; de l'altra, el veritable catalanisme, "los derechos individuales, la autonomía municipal, la patria única, la libertad política y la igualdad económica", la revisió del procés de Montjuïc, la pau i el progrés. "Todos ven que es la sempiterna lucha de la libertad contra la reacción, de la España progresiva contra la España retrógrada" (102).

Considerant els preparatius bèl·lics d'ambdós bàndols -la Lliga havia llogat a carlins d'acció per a protegir-se (103)-, la jornada electoral discorregué amb més tranquil·litat de la prevista. El principal incident fou el nodrit tiroteig que es produí entorn del col·legi de la plaça de Santa Anna, entre un grup de xoc encapçalat pel propi Lerroux i elements regionalistes o guàrdies municipals; l'episodi serviria, al capdevall, a la propaganda republicana, que el convertí en un intent d'assassinat de Lerroux, afirmà que alguns dels trets havien sortit de l'estatge del Foment del Treball i féu de tot plegat una "prova" del complot plutocràtic per acabar amb el líder popular (104).

Quant als resultats, hom observa -en la mesura que la confusió de les xifres ho permet (105)- que les dues grans opcions en lluita han doblat llurs votacions del maig, assolint una situació d'equilibri, amb lleuger avantatge lligaire; en tot cas, els 11.000 vots i els 10 ó 11 regidors antimonàrquics -sortits, cal recordar-ho, del cinturó obrer de la ciutat, no pas de les avantales del govern civil- assenyalen el sostre de creixement momentani del republicanisme barcelonès i els límits de la transformació que aquest ha sofert en els últims mesos. Han augmentat el poder de convocatòria i la capacitat de mobilització electoral, sí, però sense canvis en l'estructura organitzativa bàsica ni en el nombre dels centres existents; Lerroux hi ha introduït

idees i mètodes nous, però no ha aconseguit encara modificar les mentalitats d'un quadres locals que, quan ell gira cua, tornen a mitinejar "con la corrección y elegancia de palabra que le(s) es característica" (106), és a dir, amb la més anodina i ineficaç retòrica vuitcentista.

Nogensmenys, algunes coses importants han canviat;

"había un pueblo dormido y ha resucitado. (...) La política era un pantano y hoy es un mar borrascoso. Había indiferencia y hoy hay pasión" (107),

i, en aquest context de revitalització i massificació de la política ciutadana, un republicanisme emergent pugna per estabilitzar-s'hi. En el terreny de la premsa, per exemple, després de les municipals Lerroux passa a exercir una influència decisiva damunt "La Publicidad" (108), compta també amb les simpaties d'"El Diluvio" i té, a més, el suport incondicional dels setmanaris de Roca i Roca, "La Campana de Gràcia" i "L'Esquella de la Tomatxa". Hi ha, doncs, en el camp republicà, una força en formació, una força que vé adoptant actituds més i més obertament contràries al catalanisme. Perquè?

Massa sovint, hom ha tendit a reduir les causes d'aquest posicionament anticatalanista a una de sola: el malèfic contuberni Moret-Lerroux; es tracta d'una explicació simplista, deformadora i, podríem dir, "heroica", doncs atribueix a la voluntat d'un sol home -o de dos- el poder quasi mitològic de capgirar temporalment la història d'un país.

En realitat, i com hem exposat més amunt, prèviament a la vinguda de Lerroux existia, en els republicans de Barcelona, una hostilitat doctrinal envers el catalanisme, hostilitat que, si no havia assolit altíssims graus de virulència, ho devia al fet que, abans del 1901, el catalanisme no era encara una força plenament política, mentre que el republicanisme semblava a punt de deixar d'ésser-ho; de forma paral·lela -també ho hem dit-, els obrers exterioritzaven una hostilitat social, un instintiu allunyament respecte del regionalisme, el qual veien apadrinat per llurs naturals enemics de classe. Quan, a partir de la primavera de 1901, tenen lloc el fulgurant reviscolament de la política local i la irrupció de Lerroux, aquelles dues hostilitats, fins aleshores més o menys passives, esdevenen actives, es converteixen

en armes polítiques, però no pel caprici d'un agitador, sinó responent a realitats objectives.

Per a entendre-ho així, no serveix de res constatar que, vista amb perspectiva històrica, la Lliga naixent era "un factor progresivo frente a la España semifeudal" (109); el que importa és recordar que, a l'obrer,

"el catalanisme, per tota reivindicació, li ha presentat l'autonomia política; (...) no li ha dit res de la qüestió religiosa, del capital, del treball, de las angúnias diarias del jornal, de la familia, dels noys; res ni de consol, ni res d'esperansa ab una acció social regionalista que no ha vist en cap banda" (110),

i subratllar que aquest regionalisme conservador, "fabricantista" i "patronal", beneït per la clerecia, era identificat per l'opinió popular amb el catalanisme en bloc. Considerant tot això, es comprèn la versemblança de la propaganda republicana quan assegurava que els treballadors "no han sido ni serán nunca catalanistas (...), porque no pueden serlo, porque no pueden ir en amigable consorcio las ovejas con los lobos" (111).

En els primers mesos del 1901, el partit regionalista -manllevem l'argumentació a Jaume Carner (112)- tenia davant seu diverses opcions de futur: intentar una conciliació i una col.laboració -problemàtiques, però no impossibles- amb el republicanisme popular-mesocràtic que també despuntava, almenys en tot allò que ambdós grups tenien de renovador i d'hostil al sistema imperant; desmarcar-se dels republicans, però disputant-los l'espai i la clientela liberals; o bé, deixant-se determinar pels seus orígens socials i ideològics, combatre els republicans i erigir-se en baluard de l'ordre burgès. La Lliga optà com és notori, per aquest darrer camí, el més fàcil i més rendible a curt termini, doncs li permetia recollir l'herència dels difunts -o agonitzants- partits dinàstics; convé no oblidar, però, que és a partir i entorn d'aquest posicionament lligaire com i quan es configura el mapa polític barcelonès dels anys següents.

Un cop feta la seva opció, el regionalisme es troba, en efecte, condemnat a determinades afinitats i a certes hostilitats; els aliats i simpatitzants li vindran, en el futur, del tradicionalisme, de l'integrisme, del monarquisme i de la burgesia "apolítica", tendint

a fer de la Lliga el pal de paller d'un ampli front de dretes; els enemics seran les esquerres, no solament les "extremistes" que capitaneja Lerroux, sinó àdhuc moderats i catalaníssims federals com Ignasi Bó i Singla, o el jove Antoni Rovira i Virgili (113).

Havent de disputar a una Lliga així caracteritzada el predomini polític a Barcelona, és lògic -o inevitable- que el republicanisme ressucitat vingués a ésser, ideològicament i socialment, l'anti-Lliga; d'aquesta manera, es creava una dinàmica bipolar, entraven en joc les afinitats negatives i els dos blocs enfrontats tendien, naturalment, a radicalitzar de manera simètrica llur antagonisme: "mentre els catalanistes de la Lliga acentuaven la nota conservadora, els republicans de Lerroux accentuaven la nota anticatalanista" (114). El crescendo dels atacs recíprocs, intensificat en vigílies electorals, és prou conegut: des d'una banda, els republicans són qualificats de púrria, descamisats, aliats del caciquisme, venuts al govern i, per últim, d'enemics de Catalunya (115); des de l'altra, hom considera els catalanistes reaccionaris, explotadors, carlins, "frailes disfrazados", vaticanistes, jesuïtes i, en darrer terme, separatistes (116). En el curs d'aquesta contesa, tenint per adversari un regionalisme que s'arrogava el monopoli de la catalanitat, era bastant ineluctable que, com ha escrit Pere Coromines (117), "el partido republicano" es veiés "insensiblemente impelido a tomar la representación y la defensa de la unidad administrativa y constitucional del Estado", és a dir, a jugar, d'una manera o altra, la carta espanyolista.

Fins aquí, hem intentat demostrar com, al llarg del 1901, la ràpida decantació anticatalanista dels republicans no obeeix a consignes governamentals ni a ingerències estranyes, sinó que respòn a un nou mapa polític que identifica dreta amb catalanisme i, doncs, atorga al'esquerra la bandera contrària. Només a partir d'aquest fet espontani, "natural", podrà Lerroux, des de finals d'aquell any, emprendre una explotació metòdica del tema, a Madrid.

El seu propòsit és simple: obtenir del govern i de l'establishment madrileny, per al moviment republicà barcelonès i per a ell personalment, el reconeixement com a baluard i com a paladí únics de l'espanyolisme a la capital catalana, amb els beneficis polítics -influències, suports,

proteccions...- que això comportaria. A aconseguir-ho hi esmerça Lerroux dues llargues intervencions en el curs d'un extens debat parlamentari, suscitat pel doctor Robert, sobre el catalanisme (118).

Com és natural, comença per emfasitzar fins a la manipulació el "perill" que s'ofereix a combatre:

"en Barcelona, las fuerzas militantes en la política se dividen en dos partes, en dos grandes partidos exclusivamente: amigos de España y enemigos de España", "regionalista y catalanista quieren decir separatista", i "en Barcelona hoy día, cuando se grita viva Cataluña se quiere decir indudablemente muera España";

l'ombra de la desmembració, el fantasma de Cuba i Filipines plana sobre el Principat, vé a dir.

Enfront d'aquesta amenaça, l'orador hi posa la seva persona i la força del moviment que lidera:

"yo era el único elemento contrario a todos los que han luchado en Cataluña contra la integridad de la Patria, contra la paz de la Patria y contra la libertad"; "no transigiré nunca, a pesar de mis ideas autonomistas, con el partido regionalista de Barcelona".

I, malgrat que la conveniència de conservar l'aurèola anarquitxant l'obliga a fer protestes de cosmopolitisme, d'internacionalisme i de fe en la "Patria universal", el desig, més urgent, d'inspirar confiança a les Corts monàrquiques l'empeny cap a un patrioterisme sentimental, buit i tòpic -"esta pobre Nación caída, arruinada, triste..."- perfectament compatible al dels més tronats corifeus del règim:

"amo a España y quiero a España, porque llevo en mi sangre el hierro de su tierra, y su fósforo en mi cerebro (...); porque en esta tierra he nacido; porque en ella está el sepulcro de mi madre..."

Segons tots els indicis, l'oferta política de Lerroux serà acceptada ràpidament pel govern Sagasta. ¿Prova de la malignitat intrínseca dels liberals davant el catalanisme? Més que res, i en paraules de l'ambaixador francès, Patenôtre, prova d'

"à quel point dans cette question catalane le Gouvernement se trouve désarmé. Obligé dans son isolement à choisir entre deux dangers, il est réduit, pour ne pas s'aliéner plus complètement une population hostile, à chercher ses alliances contre le séparatisme dans le champ républicain" (119).

En efecte, durant la segona meitat de novembre, els aldarulls estudiantils a Barcelona provoquen la destitució del rector de la Universitat, Ramon Garriga i Nogués, titllat de catalanista; per a substituir-lo, "como si no hubiese en el claustro ningún neutral" (120), el ministeri designa Rafael Rodríguez Méndez, republicà i espanyolista notori, que ocuparà el càrrec durant quatre anys; si afirmar que, en endavant, Lerroux i els seus exerceixen a Catalunya "papel semejante al de la Unión Constitucional en Cuba o al de los "españoles incondicionales" en Puerto Rico" (121) resulta exagerat, és indubtable que el republicanisme emergent assumeix, d'una manera tàcita, una tasca de contenció del catalanisme vista amb molt bons ulls pel govern central. Tanmateix, a curt termini, aquest ordre de problemes restarà enfosquit per la sobtada eclosió de la conflictivitat social en les darreres setmanes de 1901 i els primers mesos de 1902.

Tot i que no figura entre els objectius d'aquest treball l'anàlisi detallada de les vagues barcelonines de 1901-1902 (122), fer-hi algunes referències resulta imprescindible, perquè les reaccions i conseqüències suscitées per aquells conflictes acabaran de perfilar la ubicació sociopolítica del lerrouxisme naixent en l'escenari català.

Pel que fa als antecedents, n'hi haurà prou amb recordar que l'anarquisme, desarticulat i reprimit des del 1896, havia conservat entre els obrers un solatge d'adhesions, un pòsit de simpaties que, el 1901, en possibilitaren una modesta reconstrucció organitzativa i propagandística, a l'escalf de les garanties constitucionals recobrades, i també del nou clima d'agitació cívica propiciat per catalanistes i republicans; aviat, la idea de la vaga general hi pren cos, com la drecera més ràpida per arribar a la revolució.

La seqüència dels fets també és prou coneguda: el 15 de desembre, els metal·lúrgics -que, desmantellades les societats obreres del tèxtil pels estralls del "pacte de la fam", assumien la direcció moral del proletariat català (123)- inicien una vaga de caràcter laboral a la que es sumen aviat els carreters i poc després, descoordinadament, altres oficis fins arribar, a mitjan gener, a una situació d'aturs intermitents però generalitzats; les consignes dels llibertaris troben, en aquestes circumstàncies, llur millor aliat en la intransigèn-

cia dels patrons, i ambdós factors menen, el 17 de febrer, a l'esclat de la vaga general. Entre 80.000 i 100.000 vaguistes, l'estat de guerra, la ciutat paralitzada, un cert clima de revolta i algunes proclames terrorífiques (124), aneu a saber si filles de l'exaltació o de la provocació, no poden ocultar el fet que la vaga s'esllanguí molt depressa i fracassà en el termini d'una setmana per manca de combativitat de les masses obreres, les quals no estigueren a l'altura del que havia previst la minoria anarquista.

L'actitud del republicanisme davant els esdeveniments es situa entre la inhibició, el recel i la prudència, provant, almenys, dues coses: que preval, encara, la visió tradicional, prelerrouxiana, segons la qual republicans i obrers són dos col·lectius perfectament diferenciats, "nosaltres" i "ells", i la vaga és cosa d'"ells"; i que el grau d'imbricació real, orgànica, entre republicanisme i classe obrera és, de moment, petit, cosa que possibilita al primer de mantenir-se al marge del conflicte. "La Publicidad", és clar, dóna a partir del desembre informació àmplia, i no hostil, sobre les vagues en curs; des de la minoria consistorial republicana (125) hom fa propostes d'arbitratge municipal (126), però no declaracions de suport als treballadors; més agosarat, Emili Junoy manifesta la seva preferència "por el débil y el desvalido", però acaba recomanant "prudencia, moderación y altruismo arriba" per a esvair "las cóleras implacables de abajo" (127). Naturalment, la norma té excepcions: segons sembla, el progressista Joan Colomina Maseras, "con un grupo de jóvenes revolucionarios", participà en els preparatius de la vaga general, fent costat a la Societat d'Obrers Metal·lúrgics (128). De tota manera, el fet que, en plena agitació, un obrer fos silenciats i agredit per companys seus quan cridà "visca la República!", il·lustra prou bé quina fou la tònica general (129).

I Lerroux? La seva conducta apareix presidida per la cautela més extrema enfront d'un moviment que no controla i del qual n'ignora el desenllaç. Present a Barcelona entre el 18 i el 26 de gener, el diputat republicà es limita a manifestar-se preocupat pel problema obrer (130) i a promoure una col·lecta en auxili dels vaguistes. Ja iniciada la vaga general del febrer, roman a Madrid escudant-se

en el consell d'alguns amics catalans (131), fa una intervenció de compromís en el debat parlamentari sobre la suspensió de garanties a la capital del Principat -intervenció destinada a afirmar que, a més d'ésser catalanista, "la burguesia catalana es en España ejemplo vivo de la burguesia más insaciablemente explotadora", a cobrir d'afalacs els "nobilísimos obreros" i a afirmar llur dret a declarar-se en vaga (132)-, i facilita a l'anarquista Pedro Vallina la impressió de pamflets vaguístics a la cort (133). A la vista d'una actuació tan "discreta", no és estrany que cundís per Barcelona la murmuració, ni que la premsa republicana hagués de desmentir "aquellas infamias que se inventaron y propagaron durante la huelga general contra el señor Lerroux" (134).

Més importants que la vaga mateixa són les reaccions que aquesta provocà. Sobre la Lliga, l'efecte fou doble; en primera instància, el regionalisme confirmà, per si en quedava algun dubte, la seva bel.ligerància patronal i dretana, i "assumí explícitament el paper de representant polític dels interessos de la burgesia" (135); al mateix temps, però, l'espectacular erupció de la protesta obrera amenaçava tot l'edifici teòric lligaire, qüestionava la pretensió del partit regionalista d'ésser un gran bloc nacional interclassista i convertia l'eslògan "a la Lliga hi cap tothom" en un sarcasme. Als seus ideòlegs i propagandistes els calia, doncs, trobar la fórmula que expliqués l'esgarriament dels obrers, llur rebuig explícit de la tutela burgesa, sense admetre'n les veritables causes: les enormes desigualtats econòmiques, els conflictes laborals..., en definitiva la lluita de classes.

La fórmula màgica sorgí aviat; si els bons obrers catalans es revoltaren, fou perquè havien estat enganyats per agitadors d'ofici, demagogs a sou i anarquistes emparats pel govern; l'esperit de subversió havia estat insuflat maquívèlicament al Principat des de Madrid amb sinistres propòsits centralistes; en síntesi: la revolució és forastera; "aquest obrerisme arrauxat i anarquista només pot ésser un fenomen aliè a l'ésser de Catalunya, un fet artificial atiat per ideòlegs descastats i per l'oligarquia governant" (136).

I, ¿qui millor, per personificar el demagog, l'agitador i l'anarquis-

ta enviats per Madrid, que Lerroux, el líder que, d'alguns mesos ençà, disputava a la Lliga, des de l'esquerra, el domini polític de Barcelona? No hi feia res que el periodista-diputat hagués restat molt al marge de la vaga. Des d'aquell moment, el que fins aleshores havia estat una acusació incidental, un dels molts impropis intercanviats durant les campanyes de 1901 -Lerroux, agent a sou del govern central- esdevé un argument bàsic, imprescindible per a la coherència del missatge polític lligaire. Aquí i així neix la que podríem denominar teoria exògena del lerrouxisme: un moviment artificial promogut per un aventurer no català, impulsat per l'oligarquia madrilenya i nodrit per immigrants forasters amb l'objectiu de pertorbar la pau arcàdica del Principat, enfrontar-hi les harmòniques classes socials i trencar la unitat assolida pels catalans sota l'ègida regionalista. Una teoria que, per caricaturesca que pugui semblar, s'anirà perfeccionant amb el temps i serà objecte d'un ampli ús polític i historiogràfic fins als nostres dies.

D'aquesta manera, Lerroux i el govern de l'Estat es converteixen, a partir de 1902-03, en el deus ex machina que la Lliga necessita per a justificar les seves pròpies contradiccions i impotències: si el catalanisme conservador no qualla entre els obrers, és per l'obra dels "agitadors assalariats" que han sembrat "a la nostra terra la llavor maleïda dels odis i de les discòrdies" (137); si hi ha conflictes socials, la culpa és dels "agitadors desarrelats, enemics de Catalunya", que "des de les sales del Govern Civil han organitzat la lluita de classes més brutal i suïcida" (138); si el republicanisme creix, no representa més que un "caciquisme vermell, que per a honor de la terra, no té pas els seus capitosts catalans, sinó forasters cobdiciosos, escuma del seu país..." (139).

Les conseqüències de la vaga general no es deixaren sentir únicament a la plaça de la Cucurulla. Al si de la classe obrera, l'experiència de l'hivern del 1902 fou encaixada com una desfeta i tingué profunds efectes descoratjadors (140); en els mesos següents, havent avortat alguns nous intents vaguístics d'origen llibertari, i enmig d'una perceptible contracció econòmica, hom entrà en la llarga etapa -4 ó 5 anys- de desmobilitació i esmicolament sindicals que J. Romero

Maura ha denominat "la travesía del desierto" de l'anarquisme barcelonès (141). Els treballadors, desenganyats pel fracàs de les fórmules totorresistes i un xic mil·lenaristes de l'acràcia, restaven així en la millor disposició per a escoltar les propostes polítiques - i, doncs, possibilistes- d'un revolucionarisme republicà que fos capaç d'assumir de manera creïble una forta càrrega obrerista, sense violentar, al mateix temps, el sediment anarquitzant que, a desgrat de totes les derrotes, persistia entre el proletariat català.

Lerroux, de Madrid estant, albirà ràpidament les noves perspectives que l'ensulsiada àcrata oferia a l'esquerra barcelonina, i cuità a posicionar-se al respecte emprant la tribuna -i la caixa de ressonància- del Congrés dels Diputats. Ho féu (142) "en calidad de obrero, de trabajador",

"en nombre de una clase social que no tiene aquí quien levante la voz por ella, que no he visto que haya habido nadie que la defienda";

proveït d'aquesta autoinvestidura, l'orador negà cap responsabilitat directa en la vaga -"ha sido un movimiento espontáneo, puramente societario, exclusivamente obrero, de fraternidad y de solidaridad"- però en defensà la legitimitat i la raó, fent, a més, l'apologia d'un episodi "tan hermoso, tan pacífico, tan tranquilo, tan legal"; després, adreçà una severa requisitòria contra "la clase patronal o explotadora", responsable primera -digué- del conflicte, i denuncià la repressió, en particular la practicada per la guàrdia civil, en termes -"instrumento vil", conducta indigna...- que escandalitzaren a la cambra, però que connectaven molt bé amb l'opinió popular sobre aquell Institut armat.

Disposat com estava a esperonar la reconversió de les masses obreres des de l'antipolíticisme llibertari a la politització republicana, Lerroux hi esmerçà, tanmateix, un tacte exquisit;

"entre los anarquistas paso por republicano, y entre los republicanos paso por anarquista. Yo no he de definir cuáles son mis verdaderas convicciones",

manifestà d'entrada; prodigà, al llarg de la seva intervenció, els tòpics més vulgars, però també els més eficaços, del llenguatge anarquitzant

- "la sociedad (...) sólo está dividida en dos clases: los que trabajan y no comen, y los que comen y no trabajan", "la propiedad individual es un robo", "la farsa parlamentaria"...-

i féu una llarga exposició doctrinal del "comunismo anarquista", tot confessant que aquest constituïa "un ideal que late en mi cerebro y que tengo hondamente arraigado en mi corazón". Només en els darrers paràgrafs, i en nom del realisme, afirmava la necessitat de treballar

"para ensanchar la esfera de libertad, en un régimen ampliamente democrático y progresivo, dentro del cual puedan moverse todas las actividades humanas",

és a dir, oferia als obrers -ells eren, i no els diputats, els veritables destinataris del discurs-, "la República como medio, no como fin", i, en tot cas, no una república qualsevol, sinó "mi república justiciera, igualitaria, progresiva...", que no obligava ningú a abdicar d'ideals més llunyans...

En el moment psicològic en què es trobava el proletariat barcelonès el març de 1902, les paraules del diputat republicà -profusament divulgades per "La Publicidad" en les edicions ordinàries i en separat- havien de tenir una acollida favorable. Si la vigorosa protesta per la detenció de dirigents societaris i les acusacions contra la guàrdia civil -aquestes, aviat rectificades (143)- l'exculpaven de la passivitat demostrada durant la vaga, l'oferta política que el discurs contenia -la república radical com a marc emancipador, com a camí entre un avui opressiu i un demà-passat harmònic i just, i Lerroux com a escut parlamentari dels obrers- brindava un objectiu raonable a una classe una mica cansada d'utopies. El missatge de suport que milers de treballadors adreçaren al diputat recomanant-li, "por lo mucho que nos puede servir", que es guardés dels paranys dels enemics (144) indica que les línies de sintonia entre aquell i les capes populars de Barcelona estaven dibuixades. Ara, calia una infraestructura organitzativa capaç de convertir aquest sentiment inarticulat en adhesions, en militàncies, en vots...; bastir-la, però, no resultaria una tasca senzilla.

* * * * *

Havent assolit els seus dos primers -i parcials- èxits, a les legislatives del maig i a les municipals del novembre, en qualitat d'out-sider, de franc-tirador al marge dels partits constituits, Lerroux experimenta ja a finals del 1901 la necessitat de concretar el capital polític que comença a posseir en una fórmula més estable i sòlida, i d'abast més ampli, que el magnàtic moviment republicà barcelonès. La fórmula serà la Federación Republicana, anunciada en la premsa antimonàrquica aquell desembre, a través d'una lletra oberta que signen, amb Lerroux, Emili Junoy, Vicent Blasco Ibáñez i Rodrigo Soriano (145).

Es tractava, segons les aparences, de crear un agrupament supra partidari -més que una coalició, però menys que una fusió o un partit únic- d'àmbit espanyol que, reunint les disperses forces del republicanisme esquerrà, fos capaç de superar l'apatia del poble i l'anquilosi dels líders, accelerant així l'adveniment de la revolució. Malgrat la vaguetat general del projecte, hom hi remarcava alguns trets ben característics; el primer, la gran preocupació per no provocar^{els} recels ni ferir les susceptibilitats dels vells nuclis i partits, tan gelosos de llur personalitat:

"No se trata de un nuevo partido, sino de una organización nueva.

Contra nadie vamos.

El espíritu de esta organización es de fraternidad" (146); "la Federación Republicana respeta todos los prestigios históricos, reconoce todas las gerarquías (sic) basadas en los servicios prestados" (147); "es sencillamente, obra práctica de agrupamiento de fuerzas sueltas y de organización federativa de las mismas para los efectos de la futura acción contra el régimen monárquico" (148);

els promotors desmentien qualsevol afany de protagonisme i es manifestaven disposats a retirar-se tan bon punt aparegués "otra fórmula más eficaz de sumar fuerzas" (149).

L'activisme constituïa el segon tret diferenciador de l'empresa: "A todo estamos dispuestos, a todo menos al silencio, a la pasividad y a la resignación" (150); els elements que s'hi apleguessin, cridats pel "supremo conjuro de la acción revolucionaria" (151), havien d'estar disposats, qualsevol que fos llur procedència, a mantenir-se "en constante actividad", "aprovechando todas las ocasiones y aun todos

los pretextos" per a fer agitació i provocar la protesta contra el règim (152). Per últim, caracteritzaven la iniciativa lerrouxiana la deliberada indefinició ideològica, la implícita renúncia al procediment electoral i, doncs, el tarannà obertament conspiratiu i "subversiu":

"Que nadie pliegue su bandera, ni renuncie a sus doctrinas, ni olvide sus ideales" (153); "la Federación es solamente una asociación de fuerzas heterogéneas con un solo aspecto de homogeneidad: el propósito de trabajar como pueda y cuanto pueda para agitar la opinión, fortificar las organizaciones radicales (...) y concurrir a la preparación de un movimiento de fuerza que derribe la monarquía y establezca la República" (154); "la Federación Republicana (...) es el periodo preparatorio del gran movimiento revolucionario nacional" (155).

La proposta, que recolzava sobretot en la força del blasquisme valencià, organitzat com a nucli autònom des del 1896 (156), fou objecte, en el conjunt de la família republicana, d'una acollida discreta. A Barcelona, els fusionistes de "La Publicidad", que ja havien posat a disposició de Lerroux llur periòdic, reiteren ara als "jóvenes diputados" el suport del diari i "nuestros entusiastas ánimos" (157), prodiguen els elogis a la idea i en recullen totes les manifestacions escrites, però no van gaire més enllà; només un grapat d'elements joves, de procedència diversa i escassa rellevància -Pere Miquel, Santiago Valentí i Camp, Alvar Gallart, Emeterio Palma, Ramon Sempau, Angel Meliz, etc...- manifesten disposició a participar en les campanyes agitadores que la Federación propugna (158); subsidiàriament, els federals dissidents contraris a Vallès i Ribot també s'hi mostren interessats.

Tanmateix, aquell afany, ja subratllat, d'acontentar tothom, fa de la Federación, durant la primera meitat del 1902, un cúmul d'ambigüitats i, àdhuc, de contradiccions. En relació a la proximitat de la revolució, per exemple, Junoy i Lerroux coincideixen a assenyalar-ne la imminència; "nos proponemos impedir la gran vergüenza de la coronación del Rey", assegura el primer (159), mentre el segon parla d'enderrocar "la tuberculosa monarquía antes de la coronación del Rey" (160). Llur confrare Blasco Ibáñez, en canvi, ironitza sobre els que creuen "que vamos a hacer la revolución un día de estos", i conclou prudent: "haremos lo que podamos" (161).

Idèntica confusió impera entorn de l'orientació social del nou agrupament. Aquí, els arguments de Lerroux sobre la necessitat d'assumir les reivindicacions del proletariat, atorgar a aquest la protecció de les lleis i incorporar-lo al moviment republicà -en síntesi, de donar resposta a l'elemental pregunta de l'obrer: "¿y qué voy ganando yo con la República?" (162)- fan pendant amb declaracions de la més pura ortodòxia liberal i petit-burgesa

-"no aspiramos a que los elementos obreros con ideales propios (...) abandonen doctrinas, conceptos, esperanzas y reivindicaciones de clase; (...) los éxitos y resultados de la Federación Republicana no pueden afectar al presente ni al porvenir de la agrupación socialista ni al desarrollo de las tendencias ácratas..." (163)-

o amb inefables gasetilles de "La Publi" destinades a demostrar "cuánto sea fácil armonizar capital y trabajo y suavizar asperezas entre patronos y obreros" (164). La indefinició generalitzada del projecte n'afecta fins i tot al nom: el febrer de 1902, la Federación Republicana passa a ésser Federación Revolucionaria, sense cap explicació.

Sota una o altra denominació, i a desgrat de les versions triomfalistes que han presentat la història de la Federación com una fulgurant cavalcada sense obstacles vers la unió dels republicans (165), el cert és que, cap al març del 1902, la iniciativa semblava força esmoreïda; la recent commemoració de l'11 de febrer havia transcorregut dins la més rànica tradició vuitcentista, i la quietud en el camp antimonàrquic era tan gran, que àdhuc la fantasmagòrica Unión Nacional Republicana -creada el 1900, i inoperant des d'aleshores- es permetia de llançar manifestos (166).

Cercant, potser, a l'estranger els recursos revolucionaris-diners i armes- que no apareixien a l'interior, Blasco, Soriano i Lerroux viatjaren, a finals de març, a París i Brussel·les, fraternitzaren amb les esquerres locals i toparen amb les autoritats dels respectius països, esperonades per la diplomàcia espanyola (167). L'expedició, completament estèril des del punt de vista dels plans insurreccionals, resultà fructífera en dos altres aspectes: proporcionà a Lerroux uns contactes internacionals gens menyspreables; i, sobretot, li permeté d'observar -i d'aprendre- dels socialistes belgues les més modernes tècniques i fórmules pròpies de la política obrera de masses

a Europa (168).

L'estiu i la tardor de 1902 no registren canvis substancials en el funcionament del republicanisme català. El parèntesi d'ensopiment i inèrcia obert a finals de l'any anterior continua, alterat només per ocasionals brots de retòrica anticlerical i per esporàdics atacs al catalanisme "reaccionario" i "separatista" (169). Naturalment, la persistència de la suspensió de garanties -que, decretada el febrer, es perllongarà durant més d'onze mesos, fins el gener de 1903-, afavoreix la letàrgia republicana, però aquesta té causes internes. El relleu que hi prenen les celebracions nostàlgiques - el 65 aniversari de la llei desamortitzadora de Mendizábal, els 34 anys de la Gloriosa- i la commoció que causa, el juny, la visita de Canalejas en funcions d'enfant terrible de la monarquia (170), ens mostren la immaduresa i la manca d'articulació d'una opinió republicana que encara no ha experimentat la transformació estructural, el canvi qualitatiu, que faran possible l'eclosió lerrouxista.

A nivell espanyol, entretant, la Federación Revolucionaria llangueix abans d'haver-se consolidat. Les voluntarioses excursions de propaganda que els seus quatre impulsors realitzen per la Manxa i Andalusia intentant constituir-hi nuclis locals, obtenen resultats molt minsos (171). El fet que, durant els mesos d'octubre i novembre, les iniciatives més notòries de la Federación consisteixin a promoure sèries d'actes necrològics amb motiu de la mort recent d'Émile Zola i del primer aniversari del decés de Pi i Margall (172), indica prou clarament amb quina embranzida arriba la FR a les acaballes de 1902.

En qualsevol cas, i amb independència de la sort que la Federación pugui córrer, Lerroux ha aconseguit, al llarg de l'any que comentem, no solament mantenir, sinó reforçar la seva popularitat i el seu ascendent personals a Barcelona. La "qüestió Portas" hi ha contribuït: havent estat acusat reiteradament pel diputat republicà com a principal torturador de Montjuïc, el tinent de la guàrdia civil Narciso Portas, per a vindicar-se, reptà Lerroux a un duel, repte que aquest refusà, considerant l'oficial moralment incapacitat; Portas recorregué aleshores a un tribunal d'honor, el qual dictaminà que qui estava desqualificat per a batre's era Lerroux; pocs mesos després, una agressió del tinent, eficaçment repel·lida pel polític en ple centre de Madrid, completà les incidències de l'afer (173).

A Catalunya, aquests episodis no han tingut altra conseqüència que acréixer la notorietat de Lerroux i afavorir l'agrupament instintiu dels republicans entorn de qui apareix víctima de les intrigues dels enemics. Conegut el veredict del tribunal d'honor, una allau de telegrams s'adrecen al diputat "reiterándole más absoluta confianza" (174).

"Vuestros enemigos, vuestros detractores, lo son también del partido republicano y de la sufrida clase proletaria. Al juzgaros a vos, nos juzgan también a nosotros",

assegura un "Mensaje de los republicanos de Barcelona" a Alejandro Lerroux, avalat per quasi totes les entitats antimonàrquiques de la ciutat, diverses societats obreres de la capital i comarques i més de 16.000 signatures, que acaba aclamant-lo "por bueno, por valiente y por infatigable adalid de la Justicia y de la República" (175).

La creixent devoció popular envers Lerroux no es fonamenta només en incidents com els descrits. Durant 1902, i per damunt o per sota de la nebulosa Federación Revolucionaria, el diputat per Barcelona va perfilant la seva proposta de transformació estructural i de redefinició programàtica del republicanisme local, i la divulga com l'únic camí per a la renaixença d'aquest moviment. En el terreny organitzatiu, per exemple, anuncia la que serà idea central de la futura implantació lerrouxista: els centres republicans han de tenir "una razón material de existencia", una funció pràctica, extrapolítica -escola, mútua, cooperativa de consum,...- que els faci duradors i útils superant l'esterilitat dels vells comitès vanitosos i personalistes (176). Pel que fa a "la relación entre los republicanos y la cuestión social", reitera la necessitat d'"incorporar el cuarto estado a la democracia", d'escoltar i assumir efectivament les aspiracions populars;

"mi tesis es esta -escriu-: los republicanos pueden y deben ineludiblemente ser auxiliares poderosos del obrero en las luchas que este sostiene para conseguir su mejoramiento político, moral y material. (...) Porque si se tiene la pretensión de que el obrero contribuya como brazo, y como fuerza, y como número, a la obra revolucionaria, se debe tener la abnegación de ayudarlo a él en sus huelgas, ampararlo en sus persecuciones, defenderle en los tribunales y batirse en las calles cuando él lo haga" (177).

Predicant amb l'exemple, Lerroux vé desenvolupant, en tota l'etapa 1901-02, una intensa funció tribunicia o, si preferim una denominació més de l'època, d'"advocat dels pobres"; des de l'escó parlamentari, multiplica les preguntes al govern sobre abusos d'autoritat, violacions de les llibertats constitucionals, arbitrarietats clericals...; en particular, denuncia la repressió antianarquista, s'interessa per obrers empresonats, intercedeix davant les autoritats en favor de detinguts i àdhuc ajuda a vèncer la intransigència patronal en algun conflicte laboral (178).

I, tot això, sense oblidar el conreu d'un altre ingredient polític de provada importància: l'anticatalanisme; un anticatalanisme que connecta molt bé -ja ho hem vist- amb els reflexos espontanis de les classes populars del Principat, dóna ocasió a Lerroux per a entonar sovint, a l'hemicicle del Congrés, la vella però sempre agraïda cançó del "odio a España" i "el espíritu separatista" i, en especial, li permet de presentar-se, amb les forces que posseeix i -sobretot- amb les que compta reclutar aviat, com el baluard necessari del "espíritu nacional" a Barcelona, proclamant, categòricament: "la unidad nacional tiene una garantía en el partido radical, tiene una garantía en la clase obrera" (179).

El resultat d'aquesta suma de factors -sense descomptar-hi la eventual benevolència del govern de Madrid- és, a finals del 1902, la instal·lació -potser no oficial, però ben real, i que ningú no pot ni gosa disputar-li- de Lerroux en el liderat local, o "regional", de les forces antimonàrquiques; més encara, la identificació dels republicans barcelonins en pes, i en general d'àmplies masses de treballadors, amb "el batallador diputado" (180) que simbolitza la voluntat d'unió de les esquerres. El desembre, un nou Casino Republicano Radical es constitueix a Sant Martí, nomena Lerroux president honorari i s'adhereix als plans unitaris d'aquest (181); el gener de 1903, federals, progressistes i fusionistes, aplegats en fraternal banquet al Centre Federal de les Corts, fan acte d'acatament a l'autoritat i als propòsits de Lerroux (182). Són símptomes explícits que, a Barcelona, potser a tota Catalunya, el clima és a punt per al gran salt endavant, per a la conversió del mosaic republicà en una força compacta, potent i disciplinada.

En el conjunt de l'Estat, la situació és menys afalagadora. Passats tretze mesos des del seu origen, "la idea de la federación republicana, en torno de la bandera enarbolada por el señor Lerroux, gana terreno", assegura el corresponsal de "La Publicidad" a Madrid (183), en una flagrant confessió de l'empantanegament de la iniciativa. Els elements republicans més actius, joves i radicals s'hi han adherit, però els nuclis històrics i els vells líders s'han mantingut, en general, reticents i escèptics, i la revolució està més lluny que mai; tothom parla d'unitat i àdhuc la desitja, sí, però una unitat encapçalada per Lerroux i Blasco fa por i suscita grans recels en amplis sectors del republicanisme més tradicional. Comprenent-ho així, Lerroux realitza una pirueta magistral; el 6 de gener, en un gran míting celebrat a Castelló, reconeix i proclama, juntament amb els altres promotors de la Federación, el liderat de Nicolás Salmerón i l'insta a assumir la jefatura dels republicans, al mateix temps que procura calmar amb afirmacions tranquil·litzadores -"nosotros no somos revolucionarios por sistema"- la malfiança dels moderats (184).

Des d'aquell moment, un cop l'ex-president ha acceptat el seu paper d'insubstituïble aglutinant, la Federación Revolucionaria, sense desaparèixer, deixa pas a una Unión Republicana que es configura confusament, mentre Lerroux, sense renunciar del tot a les ambicions d'abast espanyol, concentra a Barcelona les seves extraordinàries aptituds de dinamitzador polític.

NOTES AL CAPITOL I

- (1) "La Publicidad", 15.I.1901.
- (2) Aquests dos esdeveniments tingueren lloc el 31 de gener i el 14 de febrer, respectivament.
- (3) Per ex., "La Publicidad", 11.II.1901.
- (4) "La Publicidad", 14.II.1901; també, S. ALBERTÍ, op. cit., pp. 143-144.
- (5) J. ROMERO MAURA, op. cit., pp. 116-117.
- (6) A. LERROUX, Apuntes para la historia, "El Progreso", 9.V.1907. Una relació bastant completa d'aquests centres en el manifest Al pueblo liberal, "La Publicidad", 30.III.1901.
- (7) "La Publicidad", 7.III.1901.
- (8) Això ve a dir el llarg manifest del "Consejo Regional Federalista de Cataluña a sus correligionarios"; "La Publicidad", 2.III.1901.
- (9) "La Publicidad", 19.III.1901.
- (10) Ibid., 31.III.1901.
- (11) Tres conservadors i dos liberals s'hi repartiren amigablement les actes; a comarques, en canvi, sortiren dos diputats republicans fusionistes (Manresa-Berga i Terrassa-Sabadell); "La Publicidad", 10.III.1901.
- (12) "La Publicidad", 8.III.1901.
- (13) Ibid., 27.III.1901.
- (14) Pau Isart Bula; ibid., 31.III.1901.
- (15) Ibid., 21.IV.1901.
- (16) A. LERROUX, Mis memorias, pp. 283-284; A. y A. GARCIA CARRAFFA, op. cit., pp. 140-141.
- (17) "Nuestro querido correligionario D. Alejandro Lerroux (...) continúa preso y sufriendo las consecuencias del estado excepcional de derecho que rige en Madrid" (...); "La Publicidad", 20.II.1901.
- (18) 26.II.1901.
- (19) I, en particular E. Jover i J. Vila, E. NAVARRO, Historia crítica., op. cit., pp. 291 i 483; P. MIQUEL, Alejandro Lerroux, p. 5.

- (20) L'elecció tingué lloc el 13 d'abril; "Progreso", 2.V.1901.
- (21) A. LERROUX, Mis memorias, p. 420.
- (22) Naturalment, la versió mitològica d'aquesta vinguda és una altra: "Derrotado, solo y sin brújula, perseguido por las cuentas pendientes, con una americana de pana y unas cuantas pesetas, sin una remota esperanza de encontrar en Barcelona un mal pesebre, huyó Alejandro de Madrid..."; "La Publicidad", 29.VIII.1908.
- (23) Un estudi global sobre les legislatives del 1901 a Catalunya, a A. BALCELLS, J.B. CULLA i C. MIR, op. cit., pp. 29 a 55.
- (24) "Progreso", 26.III.1899; encara que l'article no porta signatura, el llenguatge i l'estil són els del director del periòdic.
- (25) Mis memorias, p. 420.
- (26) Per al cas francès vegeu, en general, G. LEFRANC, Les gauches en France (1789-1972); sobre Alemanya, P. GUILLEN, El imperio alemán (1871-1918), esp. pp. 47-49.
- (27) En el sentit del suport material no sembla, doncs, gens justa la ulterior apreciació de Lerroux, segons el qual "los prohombres de la República me abandonaron en absoluto"; A. y A. GARCIA CARRAFFA, op. cit., p. 147.
- (28) P. MIQUEL, op. cit., p. 5.
- (29) "La Publicidad", 7.V.1901.
- (30) Així el presenta al públic, en el primer míting de la campanya, l'obrer Jordana; *ibidem*.
- (31) *Ibid*.
- (32) Del manifest electoral Al Pueblo, "La Publicidad", 17.V.1901; fins a nova indicació, totes les cites procedeixen d'aquest mateix document.
- (33) "La Publicidad", 7.V.1901.
- (34) Aquesta idea la trobem expressada de diverses formes en els principals actes de la campanya ("La Publicidad", 7 i 13.V.1901) i també en la crida de Lerroux A mis amigos, a "La Publicidad", 7.V.1901.
- (35) *Ibid.*, 7 i 17.V.1901, respectivament.
- (36) *Ibid.*, 17.V.1901.
- (37) Un exemple més de l'exquisida cura que Lerroux posa, en aquest moment, a no irritar els anarquistes: quan el seu col.laborador

madrileny Ernesto López (Claudio Frollo) ataca a "La Revista Blanca", Lerroux, de Barcelona estant, cuita a amonestar-lo públicament ("no debe uno por ninguna causa de amor propio discutir con los afines"); "Progreso", 19.V.1901. En aquest sentit, les topades amb elements llibertaris al començament de la campanya, que refereix E. NAVARRO (Historia crítica... op. cit., p. 300) resulten dubtoses i no són esmentades per cap altra font.

- (38) "La Publicidad", 7.V.1901.
- (39) En un altre gest innovador, "La Publicidad" del 18.V.1901 publica la llista dels col·legis electorals, instruccions per als interven-tors republicans i la normativa electoral bàsica que els votants han de conèixer.
- (40) "La Publicidad", 17.V.1901.
- (41) "May s'havia vist una candidatura que anés tant per terra, ni un nom tan arrossegat pel fanch..."; "La Veu de Catalunya", 19.V.1901.
- (42) P. MIQUEL, op. cit., p. 6.
- (43) "La Campana de Gràcia", 1.VI.1901.
- (44) El record, un xic mitificat, de Lerroux sobre la jornada electoral, a Mis memorias, pp. 423-424.
- (45) L'expressió és de "La Veu de Catalunya", 19.V.1901.
- (46) Poques setmanes després dels comicis, un dels torturats de Montjuïc, el publicista llibertari Sebastià Sunyé, escriu a Lerroux: "si no le he votado ni buscado ningún voto, tampoco le he restado ninguno de los muchos que hubiera podido restarle"; "Progreso", 23.VI.1901.
- (47) De fet, la "sorpresa" de les eleccions barcelonines no sembla haver trascendit, de moment, fora de l'àmbit local; en el seu report al ministre Delcassé, l'ambaixador francès a Madrid, Patenôtre, constata que les eleccions "se sont terminées, comme toutes les elections espagnoles, par le succès du parti au pouvoir", i es limita a assenyalar que a Barcelona hi ha hagut baralles, sense fer esment del triomf regionalista-republicà; Ministère des Affaires Étrangères, série Espagne, N.S., vol. 2, p. 66.
- (48) "La Publicidad", 21.V.1901.
- (49) Ibid., 23.V.1901.
- (50) Ibidem; paraules pronunciades en el míting republicà pro sinceritat electoral.
- (51) M. GARCIA VENERO, Historia del nacionalismo... op. cit., II, p. 18.

- (52) A. GARCÍA CARRAFFA, La política pintoresca. Más de cien anécdotas de hombres públicos, pp. 237-239. Vegeu també, sobre l'escrutini, A. HURTADO, Quaranta anys d'advocat, I, pp. 57-58, i A. y A. GARCÍA CARRAFFA, op. cit., pp. 147-149.
- (53) M. GARCÍA VENERO, Historia del nacionalismo... op. cit., II, pp. 16-17
- (54) El Sr. Lerroux. Interview contestada, "La Publicidad", 26.V.1901.
- (55) Vegeu "La Publicidad", 25.V.1901.
- (56) Ibid., 31.V.1901, amb una gran foto de Lerroux a primera pàgina; vegeu també l'article i el retrat de "La Campana de Gràcia", 1.VI.1901.
- (57) "La Publicidad", 27.V.1901.
- (58) Ibid., 31.V.1901.
- (59) Ibid., 27.V.1901.
- (60) Del discurs de Lerroux al Centre Federal del Clot, "La Publicidad", 5.VI.1901.
- (61) "Progreso", 6.VI.1901.
- (62) "La Publicidad", 26.V.1901.
- (63) Ibid., 27.V.1901.
- (64) "Progreso", 27.VI.1901; veg., en la mateixa línia, l'article de Lerroux, La ley y la trampa, a "Progreso", 8.VIII.1901.
- (65) Ibid., 4.VIII.1901.
- (66) "Diario de Sesiones del Congreso", 20.VII.1901.
- (67) El propi Lerroux confessa (Mis memorias, p.369) que intervingué perquè no arribessin les vacances d'estiu "sin haber demostrado a mi clientela electoral que no tenía un diputado mudo"; el subratllat és de l'original.
- (68) Aquells, més benèvolts, que admeten la possibilitat que Lerroux no estigués a sou de Moret des de bon principi; veg., per exemple, S. ALBERTÍ, op. cit., pp. 149-151.
- (69) "Diario de Sesiones del Congreso", 20.VII.1901.
- (70) ¡Adelante, republicanos!, "La Publicidad", 28.VI.1901.
- (71) L'anunci de l'arribada i la ressenya de la rebuda popular, a "La Publicidad", 17 i 18.VIII.1901, respectivament.

- (72) "El Diluvio", 21.VIII.1901.
- (73) "La Publicidad", 8.IX.1901.
- (74) D'un míting de Lerroux a Terrassa, "Progreso", 1.IX.1901.
- (75) "La Publicidad", 13.IX.1901.
- (76) Ibid., 17.X.1901.
- (77) Ibid., 13.X.1901.
- (78) "Diario de Sesiones del Congreso", 10.I.1920.
- (79) Un bon exemple de la personalització del revival republicà el donen les coplas amb les que "una rondalla formada por varios correligionarios de la región aragonesa" obsequià a Lerroux, durant aquests dies ("Progreso", 12.IX.1901):
- "Estos humildes obreros
que le vienen a cantar
de vos, Lerroux, esperamos
paz, justicia y libertad.
La colonia de Aragón
con amor noble y sincero
saluda con entusiasmo
al defensor del obrero.
A preguntaros me atrevo
cuanto tiempo ha de estar
la situación de la España
con el régimen actual.
La rondalla se despide
con mucha satisfacción
de Lerroux y sus amigos
y de toda la Funsión (sic.)"
- (80) La convocatòria, signada en primer lloc per Lerroux, a "La Publicidad", 19.IX.1901.
- (81) Una extensa ressenya de la Fiesta a "La Publicidad", 29.IX.1901.
- (82) Manifiesto signat per "Los libertarios barceloneses"; Biblioteca de Catalunya, Fons Verdaguer i Callís.
- (83) "La Publicidad", 23.X.1901.
- (84) Ibid., 26.X.1901.
- (85) Sobre aquesta divisió interna del federalisme català, vegeu J. ROMERO MAURA, op. cit., pp. 183 a 185.
- (86) Aparegudes a "La Publicidad" el 2 i el 7.XI.1901, respectivament; la diferència més remarcable entre la primera i la segona

és la desaparició del nom d'Hermenegildo Giner de los Ríos, que no accedirà al Consistori fins dos anys després.

- (87) Electores republicanos, "La Publicidad", 7.XI.1901; la Llei Municipal vigent exigia, entre les condicions per a ésser elegible regidor, la de pagar contribució.
- (88) Així el qualificà Roca i Roca en un míting al Saló Universal; "La Publicidad", 5.XI.1901.
- (89) "La Veu de Catalunya", 19.VII.1901.
- (90) Ibid., 25.IX.1901.
- (91) Veg. la sèrie Els explotadors de l'obrer, amb textos reproduïts de "la Guerra Social" i de "La Revista Blanca", a "la Veu de Catalunya", 19, 20 i 21.VIII.1901.
- (92) La púrria, "La Veu de Catalunya", 3.XI.1901.
- (93) Ibid., 7.XI.1901.
- (94) A. LERROUX, La "Purria", "La Publicidad", 9.XI.1901.
- (95) Ibid., 10 i 14.XI.1901.
- (96) Vegeu la minuciosa Instrucción Electoral apareguda a "La Publicidad" el 9.XI.1901. Segons algunes versions, el responsable tècnic de les eleccions fou el veterà Salvador Sanpere i Miquel; "El Intransigente", 20.IX.1912.
- (97) "La Publicidad", 8.XI.1901.
- (98) Vegeu Advertencias importantes, a "La Publicidad", 9.XI.1901.
- (99) En aquest sentit, no és exacta la versió de Cambó (Memòries, p. 78) segons el qual "com Lerroux no havia sabut organitzar una intervenció i recordava com estigué a frec de perdre l'acta en les eleccions de Diputats a Corts, anuncià que obtindria la victòria amb els garrots"; els garrots no substituïen, sinó que complementaven, als interventors.
- (100) Sobre les actuacions parcials del governador, B. DE RIQUER, Lliga Regionalista..., op. cit., pp. 219 a 221; els regionalistes, a través del doctor Robert, denunciaren el tema al Parlament, i Lerroux, tot rebutjant la idea d'un pacte entre ell i el govern, proclamà amb orgull que "la garantia del orden en Barcelona", el dia de les eleccions, "se debió al partido republicano"; "Diario de Sesiones del Congreso", 16 i 28.XI.1901.
- (101) "La Publicidad", 10.XI.1901.
- (102) Ibid., 9 i 10.XI.1901.

- (103) F. CAMBÓ, Memòries, p. 79.
- (104) Vegeu, sobre el tema, "La Publicidad", 11.XI.1901 i dies següents; una versió detallada, en boca del propi Lerroux, a "Diario de Sesiones del Congreso", 18.XI.1901.
- (105) Les dues versions més completes, no coincidents i ambdues problemàtiques, a I. MOLAS, Lliga Catalana, I, p. 50, i J. ROMERO MAURA, op. cit., pp. 186 i 576.
- (106) El comentari fa referència a un discurs del regidor electe Climent Selvas; "La Publicidad", 8.XII.1901.
- (107) A. LERROUX, Calendarios, "La Publicidad", 14.XI.1901.
- (108) Malgrat que el director formal continua essent Eusebi Corominas; vegeu una versió novel·lada^{del} fet a J. PLA, Un senyor de Barcelona, p. 195.
- (109) A. NIN, Qué significa Lerroux en la política española, "Comunismo", novembre-desembre de 1933.
- (110) J. PELLA I FORGAS, La crisis..., op. cit., p. 70.
- (111) "La Publicidad", 2.VII.1901.
- (112) Citat per A. ROVIRA I VIRGILI, Els polítics catalans, pp. 43 a 46.
- (113) Vegeu-ne el manifest en defensa de l'ortodòxia federal i contra qualsevol aliança amb el regionalisme, a "La Publicidad", 20.VIII.1901.
- (114) A. ROVIRA I VIRGILI, Resum d'història del catalanisme, p. 102.
- (115) Vegeu, per exemple, "La Veu de Catalunya", 4.XI.1901.
- (116) Un mostrari assortit d'acusacions d'aquesta mena, a "La Publicidad" dels dies 6.VI, 27.VI, 2.VIII, 8.VIII, 15.X, 1.XI i 2.XII.1901.
- (117) En el pròleg a E. NAVARRO, Historia crítica..., op. cit., p.14.
- (118) "Diario de Sesiones del Congreso", 16.XI.1901 i dies següents, fins a fi de mes; els discursos lerrouxians tenen lloc el 18 i el 28 de novembre.
- (119) Informe de Patenôtre a Delcassé, datat el 19.XI.1901; Ministère des Affaires Étrangères, série Espagne, N.S., vol. 8, p. 291.
- (120) S. CANALS, La cuestión catalana desde el punto de vista español. Antecedentes, p. 180.

- (121) Ibidem.
- (122) Hom pot trobar-ne la millor descripció a J. ROMERO MAURA, op. cit., pp. 203 a 218; també són útils les versions de X. CUADRAT, Socialismo y..., op. cit., pp. 74 a 92, i J. CONNELLY ULLMAN, La semana trágica, pp. 131 a 134.
- (123) B. DE RIQUER, Lliga Regionalista..., op. cit., p. 229.
- (124) La més coneguda és la que comença: "Burgueses: ¡leed y medita!", puntejada d'expressions com "temblad, miserables burgueses reaccionarios...", "Vampiros capitalistas!", "malditos de las presentes y venideras generaciones", etc...; Biblioteca de Catalunya, Fons Verdaguer i Callís.
- (125) Segons dades de "La Publicidad" (1.I.1902) que no hem pogut verificar, la composició de l'Ajuntament per al bienni 1902-03 és: 17 "catalanistes", 12 republicans, 9 conservadors, 8 liberals, 3 independents i 1 "socialista".
- (126) "La Publicidad", 8.I.1902.
- (127) Ibid., 11.I.1902.
- (128) E. NAVARRO, Historia crítica..., op. cit., p. 207.
- (129) L'incident és recollit per J. Nakens a l'article Al freír será el reír, "La Publicidad", 12.III.1902.
- (130) Ibid., 24.I.1902.
- (131) El seu home de confiança a Barcelona, Joaquim Vila, li telegrafia: "No se mueva de Madrid"; E. NAVARRO, Historia crítica..., op. cit., p. 300.
- (132) "Diario de Sesiones del Congreso", 18.II.1902.
- (133) J. CONNELLY ULLMAN, op. cit., p. 133.
- (134) "La Publicidad", 11.III.1902.
- (135) B. DE RIQUER, Lliga Regionalista..., op. cit., p. 233.
- (136) J. SOLÉ TURA, op. cit., p. 245.
- (137) J. VENTOSA I CALVELL, L'ordre social, "La Veu de Catalunya", 18.X.1903.
- (138) E. PRAT DE LA RIBA, op. cit., pp. 283 i 270.
- (139) "La Veu de Catalunya", 11.X.1903.

- (140) Les afirmacions de M. CRUELLS (Salvador Seguí, el Noi del Sucre, pp. 40-41) en el sentit que "aquestes vagues són un principi aglutinant del proletariat" i "a partir d'elles s'inicia una recuperació orgànica", no semblen tenir cap fonament.
- (141) Op. cit., p. 219.
- (142) "Diario de Sesiones del Congreso", 8 i 10.III.1902.
- (143) A "La Publicidad" de 18.III.1902, Lerroux reconegué que estava mal informat, i que no fou aquell cos l'autor dels abusos denunciats.
- (144) "La Publicidad", 18.III.1902; el subratllat és nostre.
- (145) El text apareix a "La Publicidad" el 12.XII.1901, i a "Progreso", de Madrid, el 15.XII.1901.
- (146) "La Publicidad", 12.XII.1901.
- (147) Ibid., 28.XII.1901.
- (148) Ibid., 11.II.1902.
- (149) Ibid., 18.VII.1902.
- (150) Ibid., 12.XII.1901.
- (151) Ibid., 28.XII.1901.
- (152) Ibid., 21.XI.1902.
- (153) Ibid., 12.XII.1901.
- (154) A. LERROUX, Preguntas y respuestas, ibid., 1.VIII.1902.
- (155) Ibid., 5.I.1902.
- (156) En relació al blasquisme, hom pot consultar A. CUCÓ, Sobre la ideologia blasquista, i R. REIG, Obrers i ciutadans. Blasquisme i moviment obrer.
- (157) "La Publicidad", 13 i 18.XII.1901.
- (158) Ibid., 3 i 15.II.1902.
- (159) Ibid., 28.XII.1901.
- (160) Ibid., 24.I.1902.
- (161) V. BLASCO IBAÑEZ, Lo que vamos a hacer, ibid., 4.I.1902.
- (162) Ibid., 18.VIII.1902; a la pròpia "Publicidad", el 29.VI.1902, l'obrer Josep Riquelme indicava que els republicans havien d'exercir

llur solidaritat activa envers els presos llibertaris si volien obtenir la col.laboració revolucionària de l'anarquisme.

- (163) E. Junoy, a "La Publicidad", 5.I.1902.
- (164) Es tracta de la ressenya d'una "hermosísima fiesta, conmovedora, que (...) se realizó ayer en la modesta torre del distinguido industrial graciense señor Jacinto Miquel Abat. Todos los numerosos obreros pertenecientes a las varias secciones de sus florecientes industrias, acudieron con valiosos regalos a obsequiar a su bondadoso patrono. (...)
El obsequiado, a su vez, acompañado de su respetable señora, hizo los honores de la casa, dándose así ocasión a que se pronunciaran calurosos brindis a la prosperidad de la familia Miquel, a la estrecha y inteligente unión entre trabajadores y patronos y a la gloria de Cataluña"; "La Publicidad", 17.VIII.1902.
- (165) Vegeu, per exemple, A. ROCABRUNA, Luchas y amores del pueblo, reproduït a "El Progreso", 16.XII.1922; J. ROMERO MAURA (op. cit., pp. 275 a 280), després de constatar que el procés formatiu de la Unió de 1903 fou "tortuoso y complejo", en fa una descripció massa rectilínia.
- (166) "La Publicidad", 22.III.1902.
- (167) Sobre el viatge, veg. A. LERROUX; Mis memorias, pp. 519 a 521, i també "La Publicidad", 11.IV.1902.
- (168) Que els expedicionaris prengueren bona nota d'aquell model organitzatiu i agitatori ho proven un parell d'admiratius articles de Blasco Ibañez -En Bélgica. Los diputados socialistas i En Bélgica. La Casa del Pueblo-, apareguts a "La Publicidad" el 19 i el 23.IV.1902.
- (169) Vegeu, per exemple, "La Publicidad", 21.X i 26.XI.1902.
- (170) Una informació bàsica sobre les circumstàncies d'aquell viatge del polític liberal a Cataunya, a D. SEVILLA ANDRÉS, Canalejas, pp. 244-246.
- (171) "La Publicidad", 18.VII.1902.
- (172) La crida a retre homenatge a Zola, a "La Publicidad", 8.X.1902; convocatòria i ressenya d'actes en memòria de Pi i Margall, *ibid.*, 21 i 29.XI.1902.
- (173) A. LERROUX, Mis memorias, pp. 390 a 394; F. URALES, op. cit., II, pp. 100-101; "La Publicidad", 3.V i 22.VIII.1902.
- (174) "La Publicidad", 5.V.1902.
- (175) *Ibid.*, 9.V.1902; de Reus arribà, el 15 de maig, una declaració pro-Lerroux amb 2.450 signatures.

- (176) A. LERROUX, De organización, "La Publicidad", 3.VIII.1902.
- (177) Ibid., 18.VIII.1902.
- (178) Exemples d'aquesta activitat, a "Diario de Sesiones del Congreso", 24.X, 17.XII i 24.XII.1901, 7.III, 22.IV, 8.XI i 26.XI.1902; també, a "La Publicidad", 7.VII.1901, 1.VII i 12.IX.1902.
- (179) "Diario de Sesiones del Congreso", 27.XI.1902.
- (180) "La Publicidad", 11.XII.1902.
- (181) Ibid., 5.XII.1902. Els Estatuts d'aquest Centre, a l'Arxiu del Registre d'Associacions del Govern Civil de Barcelona, expedient nº 4.812.
- (182) Ibid., 25.I.1903.
- (183) 3.I.1903.
- (184) Una extensa ressenya del míting de Castelló, a "La Publicidad", 8.I.1903.

2) La construcció d'un moviment polític (1903-1905)

"Hacer invencible al pueblo es, nada más, que asunto de organización".

(A. Lerroux, a "La Publicidad", 26.VIII.1903)

A partir del gener de 1903, un doble procés simultani es desenvolupa al si del republicanisme espanyol i català: a nivell superestructural, i amb centre a Madrid, té lloc el sorgiment de la Unión Republicana, dins la qual s'integrarà, en principi sense fondre-s'hi, la Federación Revolucionaria; paral·lelament, a Catalunya es desencadena, entorn de Lerroux, una profunda transformació estructural i metodològica de les forces antimonàrquiques que representarà, de fet, el naixement del moviment lerrouxista.

El paper que Nicolás Salmerón jugà en la creació de la Unión ha estat objecte de judicis contraposats; per a alguns autors (1), l'entesa fou obra essencialment del vell prohoms; Lerroux, en canvi, després de la ruptura de 1906, assegurà que "Salmerón no tuvo nada que hacer, sino tomar lo que le dieron" (2). A parer nostre, el que es produí fou una feliç confluència entre els interessos dels joves agitadors de la Federación y els afanys dels "històrics", i Salmerón -la investidura del qual com a patriarca del republicanisme és, un cop morts Ruiz Zorrilla, Castelar i Pi, indiscutible- exercí en l'empresa unitària -per vanitat i ambició o per esperit de servei, tant se val- una funció emblemàtica i caucionadora indispensable. En tot cas, la capacitat d'atracció de la iniciativa quedà aviat provada, i amb exemples de mèrit: mentre l'atrabiliari Joaquín Costa i la seva fidel Cámara Agrícola del Alto Aragón s'hi adherien (3), els sempre recalcitrants i mal avinguts federals catalans es desmarcaven de la Lliga i emprenien un discret acostament a la projectada Unión.

Quant a la Federación Revolucionaria, aquesta prestà al procés unitari la seva més entusiasta col·laboració. Encara que es vantés de posseir nuclis organitzats a seixanta poblacions, i grups, comitès o casinos federats a dos-cents municipis (4) -adhesions teòriques que no ens haurien d'enganyar sobre la força real de la FR-, Lerroux els

recomanà resoltament la incorporació a la Unió; al mateix temps, però, el diputat esbossava el propòsit de transformar la Federación en la força de xoc, el nucli dur, els "soldados en perpetuo servicio" del nou partit republicà (5), uns soldats que reconeguessin en Lerroux -és clar- llur cap natural. Al servei d'aquest disseny impulsà, des del febrer, la reestructuració de la FR en una xarxa de "grups" semiclandestins, numerats correlativament i formats per entre 5 i 19 membres que estiguessin units per vincles d'amistat, ofici o veïnatge, és a dir, una organització molt flexible, inserida en el teixit social i adequada a futures tasques conspiratives o insurreccionals (6). Si hem de creure "La Publicidad", la idea tingué un èxit fulgurant, almenys a Barcelona, on els tres grups constituïts el 12 de febrer eren ja vint-i-dos el 24 de març i arribaven a seixanta-un el 22 d'abril; versemblantment, s'hi aplegaren els elements més joves i actius del republicanisme local, aquells que, no vinculats a les velles disciplines, es sentien més identificats amb el radicalisme i la renovació que Lerroux representava, i n'esdevindrien aviat els "incondicionals".

El naixement formal de la Unión Republicana té lloc el 25 de març de 1903, en la magna assemblea celebrada al Teatro Lírico de Madrid; davant d'"un grand nombre de professeurs, d'hommes de lettres, de négociants, d'industriels, de propriétaires ruraux, d'étudiants" (7), hi és proclamat el partit únic, i Salmerón en surt ungit, sense discussió, cap absolut (8).

D'antuvi, l'envergadura i la novetat de l'esdeveniment causen impacte en l'opinió pública; tanmateix, alguns observadors atents de l'alta política espanyola es mostren aviat escèptics;

"cette union est pourtant toute factice et se rompra le lendemain des élections", assegura l'ambaixador francès, i afegeix: "les républicains (...) n'ont jamais mis en avant un programme quelconque; (ils) ne gagnent aucune recrue dans le peuple, en Andalousie et en Catalogne" (9).

Des de la talaia diplomàtica madrilenya, doncs, l'acte del Lírico apareix com una provatura més, com un assaig sense massa pervindre; és comprensible que sigui així, en la mesura que l'element diferenciador de l'actual revival republicà no radica en la cúpula dirigent, sinó

en els canvis qualitatius de la base, i aquests tenen per escenari fonamental Barcelona.

El segon dels processos que assenyalàvem al començament del capítol és, en efecte, el de la renovació organitzativa i metodològica del republicanisme català, renovació que havia estat insinuada en moments i aspectes concrets, al llarg de l'any i mig anterior, però que ara assolirà, sota la batuta de Lerroux, una amplitud i una permanència desconegudes. Per exemple, l'Oficina Electoral Republicana, existent des de finals del 1901 i encarregada de verificar i depurar el cens, es professionalitza amb personal estable i retribuït, la xarxa d'interventors és perfeccionada, i alguns centres realitzen "exercicis pràctics electorals" per tal d'instruir llurs socis en el desenvolupament i el control d'uns comicis (10). En la febril activitat de Lerroux, destaca no solament el nombre i la diversitat dels actes -visita casinos i cooperatives, inaugura locals, dina amb la Sociedad de resistencia de Ladrilleros de Sants, ret homenatge als màrtirs de Sarrià, assisteix a una funció teatral en benefici dels anarquistes expulsats de l'Argentina, mitineja a l'Eixample, al Clot, a Caldes de Montbui... (11)- sinó, sobretot, la manera; les tertúlies informals del diputat amb els correligionaris en els cafès dels centres de barri, la deliberada familiaritat del seu tracte i els "banys de multitud" a què es sotmet sovint, revolucionen les tècniques de captació política emprades fins aleshores.

Semblantment, els procediments de mobilització de masses en ús resultaran capgirats. En vigílies de l'Onze de Febrer, Lerroux llança, en nom dels "republicanos modernos", "una idea contra la rutina" (12); proposa, per a commemorar l'aniversari,

"un medio mejor, más democrático, más popular, menos ñoño, menos rutinario, menos egoísta, de mayor novedad y eficacia para nuestro partido y nuestras ideas" (13)

que els tradicionals banquets: convocar el poble, en un indret dels afores de la ciutat, a una "merienda democrática", a una mena de "romería liberal" a la qual puguin acudir, en un clima festiu, pacífic i de confraternització social, famílies senceres, portant-se llurs queviures o adquirint-los, a preu voluntari, en una cantina que, atesa pels dirigents republicans, destini els seus guanys a finalitats benèfiques.

Rebut amb reticència per alguns vells quadres que el consideren poc seriós, el projecte tindrà una entusiasta acollida popular, i la subscripció oberta per Lerroux a fi d'aplegar diners i gèneres per a proveir la "cantina republicana" s'omplirà de donatius, la modèstia dels quals -dos pans, un ral, una pesseta, trenta cèntims, un pa... (14)- il·lustra llur procedència obrera; al mateix temps, l'heterogeneïtat dels subscriptors -"un federal que simpatiza con Lerroux", "siete amigos de la Cooperativa Paz y Justicia", "dos demócratas que están por lo que hace el señor Lerroux en favor del obrero", "un anarquista", "un tabernero del 7º distrito", "Pedro Corominas", "uno que pide las diez horas para el arte fabril",...- és prova de l'àmplia irradiació que la iniciativa ha assolit. Ho acabaran de confirmar, el diumenge 15 de febrer, els 45.000 (ó 60.000) assistents a la "merienda" -barreja d'aplec i de míting- que té per escenari la muntanya del Coll i per protagonista l'anhel d'unitat -"Viva el partido nuevo", proclama un cartell dels republicans de la Barceloneta-, l'èxit d'integració entre "històrics" (Palet de Rubí, Roca i Roca, Sanpere i Miquel) i "joves", entre mesòcrates i proletaris (15). Els beneficis econòmics de la festa, repartits entre els casinos, serviran per a socórrer correligionaris necessitats (16).

Les innovacions lerrouxianes afecten també, d'una manera o altra, els "elements de base" del republicanisme, les seves formes d'enquadrament i organització de la militància. El febrer-març de 1903, Lerroux lloga un local gran i desmanegat al número 608 de la Gran Via de les Corts Catalanes, entre Balma i Rambla de Catalunya, el bateja com a Fraternidad Republicana i n'esdevé president (17). Els objectius a cobrir són, com a mínim, tres: reforçar la dinàmica unitària existent a Barcelona creant un lloc d'encontre per damunt de les fraccions, neutral i obert a tothom, aconseguir, a través de la convivència quotidiana dels individus, que la fusió pràctica dels diversos partits precedeixi llur fusió orgànica (18); dotar-se d'una base militant pròpia, donar un fonament físic a la seva autoritat política, doncs els socis de la nova entitat -cinc-cents a finals de març, i mil cinc-cents a mitjan juny (19)- no estaran ja mediatitzats per les velles capelles, ja no seran federals, progressis-

tes o fusionistes, seran lerrouxistes; i, en tercer lloc, tenir una infraestructura material -un local ampli- que, posada a la disposició de tots els elements "progressius" i "oprimits" que ho sol·licitin, vagi creant entre aquells i Lerroux vincles d'agraïment i de simpatia convertibles, arribat el cas, en afiliacions o en vots; és així com, des del març, la sala de la Fraternidad esdevé marc habitual de mítings i assemblees dels més diversos rams obrers en vaga -fusters, tipògrafs, forners, cilindradors i aprestadors, sabaters, carreters, sastres... (20)-; i no són solament els treballadors: també s'hi apleguen els estudiants universitaris en ocasió de la mort de dos companys seus a Salamanca(21), les feministes de la Sociedad Progresista Femenina (22) i àdhuc els repatriats de Cuba i Filipines, als quals l'Estat encara deu diners (23).

El canvi de costums polítics no acaba aquí. A part les reunions partidistes i societàries, la Fraternidad comença a aixoplugar, els dissabtes i diumenges, vetllades musicals de caràcter familiar, i hom parla ja de crear-hi seccions instructiva, cooperativa, etcètera (24), és a dir, s'esbossa la futura organització assistencial i lúdica dels republicans; al mateix temps, apareixen a "La Publicidad" alguns solts i anuncis

-"se ha puesto a la venta la primera colección de 4 tarjetas postales republicanas, cada una de las cuales contiene el retrato de los señores Lerroux, Ardid, Corominas o Junoy (...)", "precioso retrato en fototipia del diputado señor Lerroux, de poco menos de la mitad del tamaño natural... 0,75 ptas." (25)-

inimaginables poc temps abans i que presagien el culte al "caudillo" radical. Es tracta, en definitiva, d'una modernització de la pràctica política sense precedents a Catalunya ni -excepció feta del blasquisme- a Espanya, de l'intent més sistemàtic i ambiciós per construir, a la Península, un gran partit urbà i de masses amb fesomia europea (26).

Les eleccions provincials del març de 1903 donaran a la màquina republicana en construcció ocasió de sotmetre's a un bon test d'eficàcia. Els efectius antimonàrquics, units -inclosos els federals de Vallès- i eufòrics, hi presenten una candidatura de caire tradicional, confecciona-

da sense intervenció directa de Lerroux i formada per "patricios convencidos y desinteresados" (27). La propaganda, en canvi, és més "lerrouxista", i té cura de recordar que "no son las luchas electorales las definitivas, sino obra de momento para preparar las ulteriores y decisivas" (28); l'aliança de la Lliga amb l'extrema dreta catòlica dóna especial versemblança a les denúncies dels republicans sobre el "peligro absolutista" i fa de la distinció entre el catalanisme reaccionari i l'autonomisme democràtic l'argument doctrinal bàsic de llur campanya; fins i tot el valetudinari Valentí Almirall posa en joc el seu marcit prestigi de "patriarca del regionalismo" per a condemnar les "ridículas teorías" del "catalanismo político" lligaire i beneir la coalició republicana (29).

El veredict de les urnes, el 8 de març, fou explícit: els 13.000 vots recollits portaven a la Diputació els sis candidats republicans per Barcelona (Secundí Coderch, Jaume Morros, Carles Llobet, Francesc de P. Roqué, Ramon Guimet i Lluís Juli); els catòlico-regionalistes, amb 8.500 sufragis, s'havien d'acontentar amb els dos llocs de minories; els dinàstics eren escombrats (30). A la vegada, el fet que la victòria es limités als districtes barcelonins, sense abastar els de Vilanova-Sant Feliu o Igualada-Vilafranca, on també hom lluità, estava ple de significat: només a la capital, de moment, s'anava produint la mutació de procediments i de mentalitats propiciada per Lerroux.

Per a la Lliga, la derrota fa d'espoleta a tensions internes, crítiques i desficiis que l'estat major del partit vol silenciar. Com? Aquí entra en acció, de nou, la teoria exògena del lerrouxisme, que ja hem descrit en el capítol anterior: "El projecte d'entregar Catalunya a la anarquia y al terror, vé de lluny y de molt alt", assevera "La Veu" (31), i Lerroux n'és l'instrument; emparat per les autoritats, provocà la vaga general amb dany de la "honrada massa obrera catalana"; ara, ha guanyat les eleccions amb l'auxili dels "traïdors", "dels enemics de Catalunya" i "de forasters que odian la terra que els manté y enriqueix"; cal, doncs, que tots els "bons catalans" s'acoblin per a salvar la pàtria, l'ordre i la societat. El dispositiu teòric essencial de la dreta regionalista versus l'esquerranisme popular està dissenyat per a un bon grapat d'anys (32).

Del costat antimonàrquic, els comicis han estat un assaig afortunat del nou partit que s'està gestant, però només un assaig. Lerroux s'apressa a recordar-ho: "No hemos hecho sino comenzar"; urgeix, ara, "consolidar la victoria (...) mediante una organización definitiva de las fuerzas republicanas" (33). Les legislatives de l'abril són a l'horitzó i, amb elles, la doble oportunitat d'afermar, al més alt nivell, el domini polític sobre la ciutat, i de situar el partit barcelonès a l'avantguarda de la Unión Republicana naixent.

La nova contesa electoral serà, en efecte, l'ocasió per a la definitiva convergència d'aquells dos processos intrarepublicans engegats a principis d'any: el que podriem anomenar d'unió per dalt, protagonitzat per Salmerón i d'àmbit estatal, i el de modernització-unificació des de baix, impulsat per Lerroux en l'escenari barcelonès. Renunciant a repetir les minucioses descripcions que de les eleccions generals del 1903 ja han estat publicades (34), limitem-nos a assenyalar-ne els aspectes més significatius per a la configuració del lerrouxisme.

Oficialment nascuda al Teatro Lírico el 25 de març, la Unión Republicana no té, de moment, traducció orgànica a Catalunya; en conseqüència, la coalició -encara no unió- antimonàrquica local, i la corresponent candidatura, s'han de negociar a la antiga usanza, per acords entre les velles fraccions i respectant les figures històriques. L'entesa no sembla difícil: Lerroux controla el progressisme, "cuyo partido tiene a orgullo contarle en su seno" (35) i el designa a ell mateix com a candidat propi, domina els fusionistes, aconseguint que proposin al fidel Emili Junoy, i atrau amb l'irresistible magnetisme de l'èxit els repatanis federals de Vallès i Ribot; Salmerón, acceptat per tots, serà el símbol de la unitat recobrada. Tot plegat resulta, però, molt convencional i clàssic. És aleshores quan Lerroux proposa una altra innovació: la llista republicana ha d'incorporar "un obrero legítimo, auténtico, sin trampa ni cartón"; els arguments a favor tendeixen a contestar eventuais crítiques des de l'esquerra: la República no pot ésser només mesocràtica,

"nosotros no somos todo el pueblo, sino parte mínima del pueblo", "que no se diga que sólo apelamos al pueblo para que nos pague suscripciones de periódicos"

cos y cuotas de casino, para que nos aplauda en los meetings y para que nos vote en las elecciones",

la classe obrera no necessita tutors, la meitat dels vots republicans són de procedència proletària... (36); de fet, la idea té una intenció més senzilla: quan el PSOE encara no ha pogut assegurar a les Corts cap diputat, si els republicans de Barcelona reïxen a portar-hi un treballador manual, llur representativitat del conjunt de la classe es veurà reforçada i la presència d'obrers en llurs rengles es multiplicarà. L'agraciat amb aquesta funció essencialment simbòlica serà Jaume Anglès i Pruñonosa, un valencià de 45 anys, boter d'ofici i de difusa filiació federal, que ha exercit responsabilitats societàries en el seu ram i ha presidit la cooperativa poblenovina "La Flor de Maig" (37).

L'empremta lerrouxiana en matèria tan delicada com la nominació de candidats produí els inevitables grinyols. Considerant-se menystinguts, un grapat de notables -el regidor Odón de Buen, el diputat provincial Secundí Coderch, el candidat per Vilafranca Josep Zulueta, Cherizola, Ramon Sempau...-, recolzats en una fantasma Federació Municipal de Asociaciones Republicanas -mitja dotzena de centres, dels trenta existents a la ciutat- promouen, en nom de la democràcia interna, una revolta de perfils confusos -accepten la Unión, acaten Salmerón i s'oposen a Lerroux, però tampoc gosen atacar-lo obertament- que culmina, després d'uns quants manifestos i algún míting, en la presentació d'una candidatura parcialment alternativa a la oficial: Salmerón, Lerroux, Odón de Buen, Joan Sol i Ortega i Joan Salas i Anton (38).

La dissidència, tal vegada per coincidir en el temps amb l'esclat, a València, de l'enfrontament Blasco Ibáñez-Rodrigo Soriano, alarmà l'estat major de la coalició (39), i el propi Lerroux dedicà un manifest sorollós i egòlatra a blasmar els divisionistes (40). No n'hi havia per tant: Sol i Ortega es definí com "separado de la política", el cooperativista Salas i Anton no acabava d'aclarir si concorria o no als comicis (41), De Buen es retirà a darrera hora i "El Diluvio", després d'un conat de suport, s'inhibí. La vigília de les eleccions, els pretesos contestataris estaven en desbandada.

Deixant a part aquest aspecte, el desenvolupament de la campanya -que es confón amb la proclamació a Barcelona de la Unión Republicana(42)

i, doncs, està presidida per l'apologia de la unitat- es caracteritza, també, per l'ambigüitat. Al costat d'un Vallès i Ribot que clou els seus discursos mitinescos cridant "viva el ejército, viva la marina", i d'un Salmerón que exalta amb grandiloquència l'interclassisme, "el espíritu gubernamental" i "el sentido vigoroso de orden" dels republicans, confessant que el nou règim només pot venir del bracet de les forces armades (43), l'obrerisme i el revolucionarisme de Lerroux queden una mica a contrapèl, i el seu protagonisme resulta momentàniament cohibit per la presència salmeroniana. En canvi, ningú li disputa el paper d'"arrogante jefe de pelea" (44) ni el control dels aspectes logístics de la lluita; és ell qui convida els electors a formar comitès de vigilància prop dels col·legis, qui mobilitza els grups de la Federación Revolucionaria en tasques d'enllaç, protecció i intimidació, qui adverteix: "estamos resueltos a todo, conste" (45).

D'altra banda, les circumstàncies del camp adversari afavoreixen els antimonàrquics. El vot dretà es presenta dividit entre dues candidatures -carlina i regionalista-, i la pròpia host lligaire, acèfala i sotraguejada tant per confusions ideològiques com per baralles personals, és, segons la cèlebre definició de Domènech i Montaner (46), "un orgue de gats" que, de forma un xic barroera, intenta explotar el forasterisme dels líders republicans amb eslògans com "votew als que parlen com vosaltres", o "per manar, cada hú a sa terra" (47).

El 26 d'abril, els efectes combinats de l'eufòria unitària i, sobretot, de les profundes mutacions propiciades per Lerroux en el teixit polític barcelonès es traduïren en una insòlita mobilització de les capes mitjanes i obreres de la ciutat, que proporcionà als republicans més de 35.000 vots, la xifra més alta assolida per una candidatura d'esquerres abans de l'abril de 1931, i els cinc escons de majoria (48); la incidència dels dissidents havia estat mínima -uns quants milers d'electors combinaren els noms de Sol, De Buen i Salas Anton amb els de la llista oficial, i poca cosa més-, i les candidatures rivals obtingueren resultats que semblaven, comparativament, ridícols. En síntesi: un poderós partit popular s'assentava a la capital del Principat, encara que els prohoms regionalistes preferissin parlar de "la torbonada republicana, que passará depressa" i atribuir-la a

"l'instint disolvent dels d'abaix de casa nostra" (49) o a "les masses al.lògenes, que habitualment no voten" (50).

La victòria era, en tot cas, inqüestionable, i no es limitava a Barcelona; a les comarques catalanes, l'embranchida republicana, tot i no ésser qualitativament comparable a la de la capital, conquerí nou actes més, i en el conjunt d'Espanya n'aplegà trenta-quatre (51); els auspicis semblaven, doncs, excel.lents per a la nova Unió; ara, només calia construir-la.

A Catalunya, la tasca no es demorà. A partir de la Circular i de les Bases promulgades per Salmerón el 15 de juny (52), hom constituí una Comissió Organitzadora Provincial de Barcelona presidida per Eusebi Corominas, amb Alejandro Lerroux i Francesc de Paula Roqué -vicepresidents- Josep Roca i Roca, Lorenzo Ardid, Climent Selvas, Joan Colominas, Miquel Falgà i Antoni Fargas -vocals-, Ramon Palau i Artur Gallart -secretaris- (53); aquesta nomenà després les comissions organitzadores corresponents als tretze districtes rurals de la "província" (54), i també les dels deu districtes municipals de la ciutat de Barcelona (55); un procés similar tingué lloc a Girona (56) i és de creure que a les altres dues "províncies" del Principat. Durant l'estiu, sovintejaren les reunions dels esmentats organismes provisionals i s'elaborà -almenys a la capital- el cens republicà en base al qual fou possible, l'octubre, l'elecció democràtica de les definitives deu juntes municipals de districte (57). La Junta Provincial barcelonina d'UR es féu esperar molt més, fins el juliol de 1904, i restà, sota la presidència d'E. Corominas, dominada per vells notables -Roca i Roca, F. de P. Roqué, Josep Palet i Riba- i per joves -Albert Bastardas, Francesc Layret- no massa pròxims a l'òrbita de Lerroux (58).

De forma paral.lela, i des de l'endemà mateix de les legislatives d'abril, continuà l'ampliació i la consolidació de les estructures més pròpiament lerrouxistes del partit, aquelles -les analitzarem amb detall més endavant- que diferenciaven el renaixement republicà barcelonès del de Madrid, per exemple: sorgia i es desenvolupava la idea de la Casa del Pueblo, proliferaven els nous casinos i les Fraternidades de barri o de poble, i àdhuc les velles entitats es sentien obligades

a vigoritzar-se i modernitzar-se. En especial, hom mantenia la massa de militants i simpatitzants en un estat de mobilització quasi permanent, destinat a enfortir llur disciplina i a conservar llur eufòria; el pretext de les convocatòries era el de menys: el 3 de maig, 20.000 persones a la plaça de toros de la Barceloneta en un míting revisionista del procés de Montjuïc (59), el 16 d'agost, al mateix lloc, acte "para nombrar el tribunal revisionista del infame proceso" (60), gran festival commemoratiu del 35 aniversari de la Revolució de Setembre, amb 16.000 assistents (61), multitudinària rebuda a Blasco Ibáñez (62), festes de col·locació de la primera pedra a la Casa del Pueblo, i "merienda republicana" subsegüent, amb una concurrència de 60.000 persones (63); això sense comptar els mítings menors, de barriada, ni les excursions propagandístiques per comarques. El que importava era no afluixar la tensió combativa de les masses i convèncer-les que els treballs electorals i propagandístics preparaven l'imminent esclat revolucionari: "Toda organización es fuerza. Lo que organicemos para una lucha, bien puede servir para todas" (64).

Tanmateix, fóra ingenu pensar, fiats en l'aparatositat d'aquestes activitats i mobilitzacions, o en els efectes cohesionadors de l'èxit electoral, que, en el gressol de la Unión Republicana, s'hi havia produït una fusió perfecta dels seus diversos components. Si, uns anys després, hom pogué negar que UR hagués estat mai un partit únic (65), des de bon principi resultà evident que la República "para las clases neutras" propugnada per Joaquín Costa des de Madrid (66) tenia poc a veure amb el nou règim que Lerroux prometia als treballadors barcelonins.

Sense sortir de Catalunya, i malgrat el "tu es Petrus" amb què Vallès i Ribot uní Lerroux en l'inici de les obres de la Casa del Pueblo (67), les diferències ideològiques, sociològiques i de tarannà al si de la Unión eren indissimulables. Tot i que els "grups" de la Federación Revolucionaria perderen importància en tant que plataforma política específicament lerrouxiana i tendiren a esdevenir, tan sols, el servei d'ordre i l'aparell intimidatori del partit en les concentracions de masses o les jornades electorals (68), era notori que Lerroux gaudia de la particular adhesió -i ostentava l'especial liderat- de determinats

sectors republicans que una observació superficial qualificaria d'"esquerranistes". La línia divisòria entre el nucli lerrouxista i la resta de la Unió era, però, més sinuosa: s'hi arregleraven, enfrontats, la modernitat contra l'arcaisme, l'obrerisme contra el mesocratisme, el centralisme organitzatiu contra l'atomització i l'esmicolament, l'activisme contra el "platonisme", la professionalitat contra l'amateurisme (69)...; el factor biològic -"joves" contra "vells"- i les amistats o enemistats personals afegien al conjunt noves clivelles, no sempre paral·leles a les anteriors.

En aquestes condicions, si Lerroux havia de bastir un partit de masses, durador i capaç de triomfs sostinguts, li calia imposar autoritàriament els seus criteris d'eficàcia, pragmatisme i disciplina, la seva manera de fer, a la mentalitat vuitcentista, les dèries hiperdemocràtiques i les tendències centrífugues dels republicans més tradicionals. Bastants d'aquests, enlluernats pels èxits de 1901 i 1903, li ho perdonaren, encara que no en compartíssin els mètodes; així, un vell prohom tan conspicu com Eusebi Corominas reconeixeria, més endavant:

"Hubo un tiempo, no muy lejano, en que sufrimos el vértigo de la agitación popular, creyendo haber poseído el agitador, en cuya acción pusimos ilusiones y esperanzas" (70).

Nogensmenys, sorgiren els conflictes. De resultes d'un contenciós local enverinat per les eleccions últimes, Lerroux decretà l'excomunió del republicà tortosí Joan Ribàs i Cots, el qual "no ha querido comprender que su época y su táctica pasaron" (71); la rèplica de Ribàs -cap d'un nucli que havia transitat des del possibilisme a la Unió, passant pel fusionisme, i propietari del periòdic "El Eco de la Fusión"- és una bona mostra de com reaccionaven molts republicans benpensants i d'ordre davant l'estil lerrouxià, encara que pocs gosessin exterioritzar-ho (72): Lerroux era un "asolapado anarquista que se ha disfrazado con el ropaje de republicano" per a sembrar "ideas disolventes", "como la guerra al capital e incendio de conventos y exterminio de curas" (73); sobretot, però, hom li recriminava que, essent un foraster, un "intruso", un "advenedizo" desconexedor de la política comarcal, hagués volgut, amb mètodes autocràtics (74), imposar la conducta electoral

del districte. Reacció conservadora, doncs, però també, i en especial, reacció localista.

Semblantment, el diari "El Diluvio", portaveu màxim del republicanisme purità, testimonialista i antiprofessional, no deixà de practicar, durant els mesos centrals de 1903, una crítica severa del "caciquismo republicano, la oligarquía de los más osados, que fatalmente se ha entronizado en Barcelona" (75). Rodrigo Soriano, expulsat de la UR, temptejà les possibilitats de fer-se una base pròpia a la ciutat comtal tot blasmant "a esos falsos revolucionarios, a esos ídolos de frágil barro (...) que pretenden imponer su personal tiranía" (76) i trobà ressò en algun franc-tirador vocacional, com el periodista Ramon Sempau, disposat també a denunciar la "disciplina torpemente severa" dels "necios ídolos vencedores" (77). En fi, dins dels rengles progressistes -refractaris, encara, a deixar-se absorbir per la Unió-, un sector, que lideraven l'ex-cap provincial, Josep A. Mir i Miró, Eusebi Jover, Enric Marcilla, etc..., es constituí a part, aixecà bandera de franca hostilitat a Lerroux i rebutjà qualsevol autoritat que no fos la del doctor Esquedo (78).

Totes les resistències de tipus "tradicionalista" -actives o passives, fraccionals o personals, des de la dreta o des de l'esquerra- a la dinàmica lerrouxiana trobaren en les eleccions municipals del novembre de 1903 un bon terreny de proliferació. Volent "compaginar las diversas aspiraciones de los distritos de esta ciudad y satisfacer todas las tendencias" (79), la direcció unionista esbossà una heteròclita i inflada candidatura de copo amb vint-i-una places (80), que "El Diluvio" considerà "de escasísima talla y prestigio" (81), però els membres de la qual arribaren a celebrar mítings presidits pel propi Lerroux (82). Els aliats federals, veient que en l'esmentada llista, i contra els acords de principi, hom els reservava els llocs més insegurs, trencaren la coalició que venien mantenint amb la UR i desautoritzaren per endavant qualsevol aspirant a l'elecció que utilitzés l'etiqueta pimargalliana (83). Per la seva banda, la fracció progressista "pura", seguidora de Mir i Miró, llançà oferta electoral pròpia i, enmig de fiblades contra "los Dantón de guardarropía", presentà una candidatura per minories

que integraven professionals i petits industrials arrelats als barris respectius:

dte. I:	Lluís Mesa i Aventín,	metge
dte. III:	Víctor Pedret i Torres,	advocat
dte. V:	Pere Puigjaner i Badia,	enginyer industrial
dte. VI:	Simó Cascante i Carné,	lampista
dte. VIII:	Hilario Rodríguez,	propietari d'una bar retería
dte. X:	Pasqual Acarín,	industrial fuster i boter (84).

A l'estat major salmeronià, l'"amiguisme" feia estralls i, si Junoy exultava, l'influent Roca i Roca es situava en ruptura de ban... (85).

Per a Lerroux, el moment i la situació justificaven una intervenció dràstica. El 4 de novembre -quatre dies abans de l'elecció-, comminat per "el clamoreo de la opinión" i pel desori del partit, s'adreça "a los míos de siempre, al pueblo generoso que no hace política menuda" i anuncia "una resolución suprema". Assumint "todas las responsabilidades", deroga la llista inicial i en proclama una de nova, que no coincideix amb la primera més que en un 40 per cent, amb la pretensió -diu- de dissipar les sospites d'arbitrarietat o de favoritisme. L'argument central que utilitza contra els previsibles objectors és ben representatiu de la seva mentalitat de polític professional: "no hay razón alguna superior, en estos momentos, a la del triunfo del partido" (86).

Els disset noms que el diputat "entrega a la opinión pública y al pueblo" són aquests (87):

dte. I

Eusebi Corominas i Cornell	Unión Republicana
(ex-diputat, propietari i periodista)	

Ramon Palau i Morros (farmacèutic)	Unión Republicana

dte. II

Josep Borrell i Sol (advocat)	Unión Republicana

dte. III

Enric Nel.lo i Camps	Federal
(comerciant i agent de duanes, vicepresident de la Cambra de Comerç)	

dte. IV

Guillermo López Ventura (metge i publicista)	Unión Republicana

dte. V

Fèlix Costa i Ferrer (industrial impressor)	Unión Republicana
Jaume Moré i Miralles	Progressista
(mestre d'escola i dependent de comerç)	

dte. VI

Pere Badia i Manen	Unión Republicana
(rendista, ex-diputat provincial)	
Ramon Altayó i Bonàs (enginyer industrial)	Unión Republicana

dte. VII

Celestí Teixidó i Jubés (propietari i mestre d'obres)	Federal
Josep Magriñà i Martí	Federal
(propietari i comerciant exportador de vins i alcohols)	
Santiago Mundi i Giró	Unión Republicana
(catedràtic de Geometria de la Universitat)	

dte. VIII

Hermenegildo Giner de los Ríos	Republicà-Socialista
(catedràtic de Psicologia de l'Institut)	
Albert Bastardas i Sampere (advocat)	Unión Republicana

dte. IX

Llorenç Porrera i Masip (obrer)	Unión Republicana

dte. X

Marcelo Rivas Mateos	Unión Republicana
(catedràtic de la facultat de Farmàcia)	
Luis Zurdo y Olivares (obrer ferroviari)	Republicà-Socialista

Com hom observarà, Lerroux ha reeixit a donar a la candidatura aparences d'àmplia coalició a base d'emfasitzar la procedència federal de tres dels implicats, d'empescar-se l'etiqueta "republicano-socialista" per a dos més, suposadament més esquerrans que la resta, i d'esbombar la solitària presència d'un progressista pertanyent al minúscul nucli que, encapçalat per Francisco Ortiz, té un peu dins la Unión i un altre fora.

El cop d'efecte resultarà eficaç. La immensa majoria dels quadres i dels élus del partit, de Salmerón cap avall, cuiten a lloar "la generosa y patriótica iniciativa" i a oferir-li total concurs, mentre centenars

de federals, desmarcant-se de llurs dirigents, fan saber que votaran per la Unió (88). Dels candidats desbancats en l'operació, només dos -Pasqual Perpiñà al dte. VIII i Pere Galí al IX- no s'hi resignen i mantenen llurs ofertes electorals en qualitat d'independents; en canvi, davant la massa republicana congregada al Teatre Onofri, Lerroux aboca tot el seu prestigi en favor de la nova llista (89) i obté que aquesta sigui refrendada per un plebiscit d'aplaudiments.

No totes les reaccions són tan benèvols, és clar. Amb l'actitud típica de l'amateur, "El Diluvio" s'exclama -"ya somos menores de edad, ya necesitamos curador"-, i exalta les pràctiques democràtiques vulnerades pels "mangoneadores" (90); fora del camp republicà, "La Veu" censura l'ukase de Lerroux, al qual qualifica ja d'"Emperador del Paralelo" (91); "El liberal" parla de "despotismo", "El Noticiero Universal" es refereix al "dictador Alejandro" i "La Renaixensa" resumeix així el seu judici: "es la ordre del Cèssar dihent á son poble: calla y vota" (92). Malgrat les severes crítiques al procediment, però, hom admet la qualitat política i humana dels candidats lerrouxians i, doncs, llur aptitud per a enfrontar-se amb eficàcia a una llista lligaire que "tenia molt més de burgesa (...) que no pas de catalanista" (93).

"Cumple a nuestra lealtad manifestar que la candidatura por él (Lerroux) proclamada es la menos mala de cuantas han circulado estos días y que contiene nombres de personas respetables por su saber y por sus virtudes" (94);

hi figuren, en efecte, un bon floret de professionals competents, negociants mitjans i petits i un parell d'obrers poc o molt il·lustrats, de provada honestedat gairebé tots i a un dels quals -l'encara poc conegut Giner de los Ríos- el sempre sever "Diluvio" pot descriure com "una joya del republicanismo español y una buena persona" (95).

Naturalment, a més de l'atractiu de la candidatura, Lerroux posà en joc altres mecanismes per tal d'afavorir el triomf. Expressions com "los electores republicanos deben acudir a los colegios con la papeleta en una mano y el revólver en la otra" (96) o "al ladrón (de les actes) arrancarle los documentos, y si se resiste, los documentos y el alma" (97), junt amb instruccions bel·licoses parlant de formar "guerrillas" durant la jornada electoral (98) configuren un clima de

dissuasió o d'intimidació psicològica de l'adversari que incideix, també, en les urnes.

La premsa addicta a la UR considerà els resultats del 8 de novembre una "gran victòria" (99); malgrat la baixa de sis o set mil sufragis en relació a l'exceptcional votació de l'abril darrer, els 29.000 vots recollits ara eren més que suficients per a garantir l'elecció dels disset candidats unionistes i constituïren una sorpresa per a propis i estranys, tenint en compte el desgavell previ als comicis; l'elecció, també, del republicà independent Pere Galí al districte IX (100) acabava d'arrodonir el triomf. Per contra, les opcions "contestatàries" i dissidents aplegaren tot just uns centenars de vots. D'altra banda, l'erosió soferta pel vot republicà no en modificà substancialment el perfil sociològic popular-obrer (101). La Lliga, per la seva part, mantenia posicions i col·locava en el nou consistori set regidors.

Per més que, després de la batalla, "El Diluvio" conservés, impertèrrit, els seus escrúpols democràtics -"el cuerpo electoral republicano de Barcelona (...) ha votado, pero no ha elegido sus candidatos; le han sido impuestos"- i reiterés les fiblades contra "el trust que se propone explotar los ideales republicanos barceloneses" (102), el conjunt de l'opinió antimonàrquica no qualificada creia, més aviat que

"una gran parte (de la victoria) se la debemos a aquel acto de arrogancia de nuestro valiente y entusiasta diputado D. Alejandro Lerroux" (103),

l'autoritat del qual rebia, així, el millor dels reforços: el de l'èxit.

A comarques, l'esforç propagandístic que el republicanisme hi havia desenvolupat durant tota la tardor donà també els seus fruits, en forma de majories o sòlides minories a moltes de les poblacions importants del Principat (104); a la ciutat de Girona, per exemple, on UR, PSOE i federals concorregueren units, llur coalició obtingué 4 regidors enfront dels 6 monàrquics (105); al Baix Llobregat (Sant Feliu, Cornellà, Sant Boi, Martorell, Sant Andreu de la Barca, Molins de Rei, Sant Joan Despí), al Vallès Occidental (Sabadell, Terrassa, Rubí, Castellbisbal), a l'Empordà (Port Bou, la Bisbal, Palafrugell, l'Escala, Sant Feliu de Guíxols, Torroella de Montgrí) i a les terres tarragonines (Tarragona, Reus, Valls, Vendrell, Gandesa, Tortosa, Riudecols,

Mora la Nova), el triomf somrigué als republicans de forma generalitzada, el mateix que a Igualada, Piera, Premià de Dalt, l'Hospitalet de Llobregat, Vilanova i la Geltrú, Sallent, Argentona, Bellpuig, Lleida, Serós, Puigcerdà o Caçà de la Selva (106).

Ben cert, algunes ombres entelarien aviat la brillantor d'aquest panorama; en particular, la nova majoria republicana a l'Ajuntament de Barcelona -28 regidors, enfront de 14 regionalistes, 4 liberals, 2 de la Defensa Social i 2 independents- no es manifestà massa compacta: només conèixer els resultats, el regidor electe Enric Nel·lo ja havia renunciat al càrrec (107), tot i que després rectificà; el també federal d'origen Juli Marial començà a anar per les seves (108); Salas i Anton es definia com a socialista i es desmarcava de la Unió per a promoure la "Liga del Trabajo", una mena d'organització laborista que, òbviament, fracassà (109); Odón de Buen s'indisciplinava (110), Mir i Miró mantenia la seva condició de progressista deslligat de la UR (111) i el catedràtic Marcelo Rivas deixava la regidoria en ésser traslladat a Madrid (112); el repartiment de tinències d'alcaldia i presidències de comissió esperonà les rivalitats i acresqué la pertorbació interna, fent sentenciar a "La Publicidad": "aquí todo son miras bastardas y egoísmos personales" (113). En síntesi: davant la combativitat d'una oposició regionalista disposada, a partir del gener de 1904, a desgastar les posicions republicanes des de qualsevol angle -la moralització administrativa, la qüestió religiosa, la beneficència...-, la majoria es mostrà sovint dividida o ineficaç i perdé votacions per indisciplina o per inassistència de molts regidors (114), amb gran indignació de l'opinió republicana, la qual arribà a les coaccions físiques damunt els seus representants per tal d'obligar-los a complir llurs deures (115).

A un altre nivell, els atacs dels que Lerroux anomenaria "párrocos de capillitas sin feligreses" (116) no amainaren. "El Diluvio" -que alguns relacionaven amb el sorianisme valencià (117)- insistia en no reconèixer a la Unió Republicana el caràcter de tal, i els seus redactors, "avezados a levantarle el faldón al lucero del alba" (118), sostenien una crítica implacable de la política unionista; el grup federal-catalanista "Nova Cathalonia" dedicava un míting "antidictatorial" a dir tota mena de penjaments contra Lerroux, "falso e hipócrita Nerón, (...)

explotador de la inocència" (119). L'al·ludit hi replicava, és clar -"el orfeón de los impotentes ha entonado contra mí su himno de injurias (120)- i en fer-ho posava de relleu dues coses interessants: la relació directa, plebiscitària, per damunt de juntes, comitès i líders subalterns, que havia establert amb la base del partit -"Hablo con los míos, con mis iguales, con el pueblo (...) Que me lo pida el pueblo y renuncio (a l'acta)"- i la clau, o una de les claus, del seu ascendent popular: "El porvenir no es de los que hablan, sino de los que hacen. Y yo sé hacer".

Malgrat l'aparença vanitosa i el to de desplante, l'actitud lerrouxiana així expressada responia cada cop més a la realitat, doncs, entre 1903 i 1904, alguns afers sorollosos que, en teoria, haurien hagut de perjudicar-lo, vingueren a reforçar-ne el predicament i a eixamplar la seva aurèola de cabdill.

El primer esclatà l'octubre de 1903, en vigílies de les municipals, i consistí en l'intent, per part d'un ex-anarquista i antic amic de Lerroux -Joan Toronell (a) Cañellas-, pretesament convertit en confident, de vendre a alguns dirigents lligaires -Cambó, Ferran Agulló- unes suposades cartes del líder republicà, datades el juny-juliol del 1900, que haurien provat l'actuació d'aquest com a provocador de vagues en la indústria suro-tapera de l'Empordà, per tal d'explotar-les políticament després. Lerroux, advertit pel propi Toronell abans que el tracte estigués consumat, tingué bona cura de certificar davant notari la falsetat de les cartes que havien d'ésser lliurades a Cambó, per tal de posar-lo en evidència, i cuità a esbombar tot l'assumpte sota el títol truculent d'"Historia de una infamia" (121). Per la seva banda, el regidor regionalista replicà assegurant que havia vist les cartes autèntiques i que llur falsificació de darrera hora havia estat una argúcia de Lerroux a fi de neutralitzar l'escàndol (122).

Més enllà de l'obscuritat general de l'afer, que no permet, amb les dades disponibles, assenyalar categòricament qui diu la veritat i qui menteix, el que importa remarcar és l'habilitat de Lerroux per a donar la volta a un tema tan vidriós, convertir-lo en exemple extrem de la perversió dels seus enemics, presentar-se com a víctima del complot

i beneficiar-se de la reacció sentimental subsegüent,

"¿Qué daño les hice yo en su honor, en su alma, en lo íntimo de su persona a esas gentes que con tanta saña me persiguen, me atacan, me calumnian?" (123).

La sensibilitat popular, nodrida per una subcultura de fulletó, tendia espontàniament a creure en la maldat del poderós i en la innocència del pobre, i es sentia reconfortada quan, com en aquest cas, el pobre era prou llest i enèrgic per a desbaratar la conxorxa dels de dalt; a més, sobre el líder republicà havien caigut, en els darrers tres anys, tantes acusacions de tota mena que llur mateixa abundància feia que resultessin inversemblants. És així com s'explica l'allau d'adhesions i felicitacions arribades a "La Publicidad" (124):

"estos bichos asquerosos trataron de manchar su reputación"; "aquí están sus amigos, aquí están sus admiradores dispuestos a fortalecerle y darle empuje hasta terminar la obra comenzada"; "los miserables reptiles (...) que se valen de la infamia, del agio y del soborno para conseguir sus fines maléficós"; "nuestro buen Lerroux es inviolable";

"si els reaccionaris l'odien i l'ataquen tant és perquè el temen, perquè val molt", venia a concloure la vox populi republicana (125). D'aquesta manera, el que hauria pogut ésser un funeral esdevingué una apoteosi...

L'altre episodi a què al·ludim més amunt és la visita reial a Barcelona, l'abril de 1904, projectada per Maura com un repte al caràcter antidinàstic de la capital catalana i com una afirmació de la seva autoritat política en les altes esferes del règim. Per a Lerroux, es tractava d'un viatge "temerario y peligroso", d'"una provocación premeditada", i "yo no soy partidario de la inacción y la pasividad ante la provocación", afegia; caldria, doncs, impedir "que la mentira oficial (...) presente a Barcelona como un pueblo enamorado de la monarquía", sense lliurar-se "neciamente a la brutalidad sanguinaria del sable o del mauser" (126).

Fos pel fet d'haver rebut del govern una "subvenció especial de 5.000 duros" (127) o, simplement, perquè no volia posar en perill una organització i una popularitat pacientment construïdes i encara joves, el diputat republicà procurà esquivar el risc d'una topada frontal amb les autoritats, però, destrament, trobà la fórmula que demostrés

la potència del partit i satisfés a la militància. Per una banda, caldejà l'opinió amb uns quants articles antimonàrquics efectistes i provocadors (128) i amb algunes consignes tonants (129); per l'altra convocà, el 6 d'abril -dia de l'arribada d'Alfons XIII- quaranta-nou mítings als diversos barris de la ciutat, amb cent-vuit oradors dedicats a glossar la "superioridad de la República sobre el régimen monárquico" (130); fou un gran exercici de disciplina -molts republicans haurien preferit anar a xiular el rei- però la disciplina triomfà.

La visita tingué un estrambot inesperat, el 12 d'abril, en l'atemptat de Miquel Artal contra el president del govern, succés que donà peu a les dretes locals per apedregar "La Publicidad" i cridar "mori Lerroux!", prenent que aquests eren els inductors del crim. Lerroux es defensà atacant, i féu de l'acusació un nou trampolí de notorietat; l'endemà, dedicà als adversaris l'explosiu article "Los cocodrilos" (131), sàvia barreja de sentimentalisme, sarcasme i procacitat, que coneixeria una difusió extraordinària; dos dies després, mentre al diari de la UR hi ploviien els telegrams de suport i la Fraternidad Republicana rebia altes de nous socis a centenars (132), el líder -i, ara, pressumpte "màrtir"- proclamava, en forma encara més desafiant i crua, l'hegemonia conquerida damunt la ciutat:

"Tenemos fuerza para aniquilarles. Sépanlo bien: si se nos antojara Barcelona ardería por los cuatro costados. A mí me bastaría con decirlo y tomar una tea en la mano" (133).

* * * * *

Arribats aquí, potser és el moment d'assajar una resposta extensa i sistemàtica a la pregunta fonamental que vé planant damunt les pàgines que portem escrites: ¿quines són les bases socio-polítiques, els motors i els combustibles, quin és el secret, d'aquest poderós moviment republicà emergent, que s'ha fet, en un parell d'anys, amb el control de la ciutat de Barcelona i es ramifica per la resta de Catalunya?

La qüestió ha tingut, en la política coetània i en la publicística i la historiografia posteriors, una contesta tòpica i simple: la protecció del govern central. Lerroux, agent a sou de les oligarquies dinàstiques,

particularment dels liberals i en especial de Moret, i el lerrouxisme, una mena de cinquena columna orquestrada des de Madrid per a frenar el catalanisme i/o dividir l'obrerisme, han estat els dos mots d'una frase feta que han repetit, al llarg de vuit dècades, autors de totes les filiacions i escoles; catalanistes de centre com Claudi Ametlla, liberals anglosaxons com Gerald Brenan, conservadors madrilenys com Fernández Almagro o García Escudero, socialistes catalans com Carles Gerhard i socialistes espanyols com Ramos Oliveira, franquistes il·lustrats com Eduard Aunós i franquistes indocumentats com Vicente Marrero, cenetistes com Adolfo Bueso, poumistes com Joaquim Maurin, historiadors solvents com Vicens i Vives, novel·ladors de la història com Ricardo Fernández de la Reguera, i demòcrates de dreta com Miguel Maura o Àngel Ossorio, entre molts d'altres, han coincidit en llur judici, sense més diferències que les que van de la certesa inapel·lable d'alguns al "se dice", "es fama", "era del domini públic..." d'altres (134); àdhuc, algun panegirista -irresponsable o cínic- del Lerroux dels anys trenta no tingué inconvenient a recollir la imputació i incorporar-la a la biografia oficial del "caudillo" radical, com un signe primerenc de la seva vàlua política (135).

Davant d'aquesta allau acusatòria, els dubtes de García Venero -"Sagasta i Moret, acaso Weyler, se llevaron a la tumba el secreto, si es que secreto había" (136)-, les protestes d'innocència del propi Lerroux (137) i l'absolució que li atorga J. Romero Maura, per al qual ens trobem davant "uno de los canards más persistentes de la historia contemporánea española" (138), resulten de poc gruix. Així i tot, a risc de caure en l'erudició supèrflua, tal vegada valgui la pena ordenar les dades disponibles sobre el cas i resseguir la formació del clixé del Lerroux tramès per Madrid.

Sabem -perquè ell mateix ens ho ha explicat (139)- que, en els darrers cinc anys del segle XIX, el Lerroux periodista i agitador revolucionari madrileny sostingué amistoses relacions amb Eduardo Dato, aleshores estel ascendent en el firmament conservador i sots-secretari de Governació, i li fou deutor de favors personals. Només personals? La sospita de connotacions crematístiques en aquella amistat vé de lluny (140), però avui disposem de proves: el juny del 1900, Lerroux cobrava dels fons

reservats de Governació -del famós "fondo de reptiles", vaja- una assignació mensual de 1.000 pessetes (141); que això no constituïa un secret massa ben guardat, ho confirma el propi Lerroux quan, el 1899, escriu que corre per Madrid una pregunta: "¿de dónde sacas tú el dinero para tantos viajes y para lucirte en tantos mítins pidiendo la revisión, proclamando la revolución y volviendo incólume a tu casa?" (142) Però, ¿hem de deduir d'aquest fet que tota la ulterior trajectòria del personatge no és més que una gran mixtificació, l'obra prodigiosa d'un infiltrat? Creiem honestament que no. La corrupció a petita escala era, en aquella època, pràctica habitual dels governs de la monarquia envers una premsa esquerranista que, per la seva pobresa, hi era molt vulnerable. Sobretot a Madrid, on les coneixences personals facilitaven molt aquesta mena de tractes, els polítics dinàstics en el poder afavorien, per uns centenars de pessetes al mes, la perpetuació de rivalitats i querelles internes que esterilitzaven el republicanisme, i podien, eventualment, desviar lluny de llurs persones o ministeris l'agressivitat verbal de les oposicions "extremes"; aquestes, per la seva banda, gràcies als modestos estipendis, sostenien periòdics i casinos que altrament haurien hagut de tancar, i esperaven sense complexos l'ocasió revolucionària, convençudes que, quan arribés, els subsidis rebuts no significarien cap hipoteca. En aquest context, el cas de Lerroux és un entre molts, i resulta interessant, sobretot, perquè demostra que l'activista republicà havia perdut la seva "virginitat política" ben abans d'haver pensat, ni tan sols, en traslladar-se a Barcelona.

Dit això, i passant a l'hipotètic encàrrec de Moret a Lerroux, els arguments de la versió procedeixen de tres fonts principals. Claudio Frollo, de veritable nom Ernesto López Rodríguez, periodista madrileny que fou el lloctinent de Lerroux a "Progreso", hi trencà després del 1901 (143) i, tocat per un sobtat penediment, denuncià en la premsa com a ell i al futur líder radical hom els havia encomanat "secundar en Barcelona la obra de Segismundo Moret" (144). El socialista Indalecio Prieto ha contat que fou Leopoldo Romeo, director de "La Correspondencia de España", l'intermediari entre Moret i Lerroux per a què aquest, "provisto de dinero gubernativo, se enfrentara al incipiente catalanismo" (145). En fi, el falangista Josep Maria Fontana assegurava, el 1953,

que "todavía vive en Madrid quen vió al "repúblico" en la Delegación de Hacienda de Barcelona percibir la congrua gubernamental" (146). Abonen la tesi "moretista" algunes proves circumstancials: la reconeguda capacitat corruptora del pròcer liberal (147) i la seva demostrada animadversió al catalanisme. Per contra, semblen desmentir-la els indicis sobre la precària economia personal de Lerroux en els seus primers temps barcelonins (148).

Més enllà d'aquestes precissions, creiem haver raonat, en la Introducció, que la inserció de Lerroux en la política catalana obeeix a un procés lògic, explicable sense necessitat d'intervencions estranyes ni d'elements "sobrenaturals". Ara, un cop restà provada l'eficàcia de la fórmula lerrouxiana a Barcelona, resulta versemblant, i congruent amb els hàbits polítics del règim, que aquest comencés a veure amb bons ulls aquella força naixent, que li concedís algún tipus de tracte de favor, i àdhuc que hi acompanyés subvencions més o menys importants i regulars. D'això últim, en tot cas, podem tenir-ne indicis o sospites, però no -avui per avui- proves concloents.

De qualsevol manera, just o no, l'estigma de "venut al govern" perseguí Lerroux des dels seus primers passos per Catalunya. Amb una important matisació, però. Durant l'any 1901, l'acusació, disparada des de posicions socialistes, catòliques, federals o regionalistes (149), té un caràcter esporàdic i marginal. Només a partir de la vaga general de l'hivern del 1902, i de les victòries republicanes del 1903, el que havia estat simple arma llancívola en batusses menors adquireix, per obra i gràcia de la Lliga, tota una envoltura teòrica -ja n'hem parlat, en el capítol anterior-, és objecte d'una difusió sistemàtica i assoleix, en resum, la categoria de mite:

"Quan, després de les guerres colonials, va aixecar-se Catalunya per a imposar una nova política, la política seva; quan al voltant de la senyera catalana s'anaven acoblant ràpidament tots els estaments de Catalunya, formant un bloc poderós que hauria imposat a Espanya la orientació salvadora, els homes del govern, fills de la política vella, interessats a sostenir-la, varen enviar a Catalunya un agitador encarregat d'aixecar unes classes contra les altres, de sembrar odis entre els fills de Catalunya, d'arreglar amb falses promeses els

obrers i portar-los a lluitar contra la causa de la seva terra" (150).

Veient el seu primitiu projecte interclassista, el seu disseny d'unanimitat nacional, amenaçat de mort, el regionalisme contraatacarà a través de la desqualificació genèrica del lerrouxisme, negant a aquest qualsevol legitimitat política. Com? Titllant-lo de "desviació artificiosament provocada", de cos estrany a Catalunya, de "maniobra moretista" ordida "en les sales més íntimes del Govern civil", i definint el seu líder com "un troç de Madrid en carn i os, posat al davant del nostre poble"... (151). Així, el tòpic -dibuixat fins als menors detalls per la màquina de propaganda de la Lliga, i repetit sense repòs en la premsa, el míting i el llibre- acabarà per devorar el que de cert pogués haver-hi en les acusacions inicials de venalitat formulades contra el dirigent republicà.

Resseguim-ne ara, breument, la difusió. Aquesta fou ràpida; ja en la tardor del 1902, Lerroux havia de recórrer a una irònica "confesión pública" dels seus propòsits pertorbadors, inspirats per "mi amo y señor, el ministro de la Gobernación, de cuya munificencia vivo y al que le debo todo" (152), amb la intenció de ridiculitzar una imputació que començava a estendre's; a finals del 1903, el rumor s'havia generalitzat a Catalunya (153) i, l'any següent, l'aparent passivitat dels republicans davant la visita d'Alfons XIII al Principat li donà carta de naturalesa en la política espanyola, fins al punt d'obligar Lerroux a rebutjar, en el ple de Congrés, "esas murmuraciones que ruedan en la calle entre el fango de la calumnia" i a exigir del titular de Governació -ara, el conservador Sánchez Guerra- un desmentiment formal de qualsevol tracte o connivència entre el poder i el diputat per Barcelona (154). No cal dir que el període de la Solidaritat comportà la consagració definitiva del tòpic de l'"agent secret del govern" (155). La nova equació política, i el fet que, des d'aleshores, l'acusació fos assumida també per qualificats republicans, antics confreres de Lerroux -Roca i Roca, Corominas...- n'acresqué la credibilitat; l'assumpte fou, altra vegada, discutit -i extensament- al Congrés, on Eduard Calvet -del CNR- i Joan Ventosa -de la Lliga- actuaren de fiscals, i on el comte de Romanones, en nom del partit liberal, negà haver mantingut contactes

amb Lerroux (156), sense que això modifiqués en res les postures dels presents. Els arguments ètics, la variable "veritat" o "mentida", eren ja secundaris en una qüestió que s'havia convertit, irremissiblement, en una eina política.

Comprenent-ho així, Lerroux no s'escarrassà massa a convèncer ningú de la pròpia innocència (157); els seus contrincants, per llur part, feren, al llarg dels anys deu, vint i trenta, un ús limitat i conjuntural de les acusacions clàssiques. Però durant aquelles dècades, la versió originàriament encunyada per la Lliga seguí essent difosa per mil vies diferents -la tradició oral (158), el teatre (159), la premsa (160), l'acudit gràfic (161), etc. ...-, anà impregnant generacions successives de ciutadans i esdevingué una idea feta omnipresent en la cultura política del país. És com a conseqüència d'aquest inusual fenomen que hom pot admirar-se de trobar -encara avui- el tòpic, formulat sempre amb el mateix esquema i idèntiques paraules, en documentats treballs de recerca (162), en brillants assaigs (163), en llibres de memòries (164), en els records de vells militants i d'homes i dones corrents (165), en el llenguatge polític actual (166) i àdhuc en les comptades experiències de "cinema històric" realitzades a Catalunya en aquests últims anys (167).

I el cas és que, en darrer terme, ens trobem davant d'una falsa qüestió. En efecte, abstracció feta de si l'ètica personal d'Alejandro Lerroux era més o menys puritana -problema, aquest, d'escassa transcendència històrica-, el que no es pot explicar -en la línia de la literatura lligaire- un fenomen de l'abast i la persistència del republicanisme lerrouxista en simples termes d'aventurerisme individual, com una provocació gegantina, llarga de trenta-cinc anys, o com una manifestació de patologia social, al mateix nivell que l'alcoholisme... (168). Fins i tot si l'agitador hagués disposat de recursos econòmics il·limitats -i és evident que no fou així-, cal recordar que "els encanteris reclamen quelcom més que diners" per a reeixir (169)... Serà ben útil, doncs, donar per closa la vella polèmica i avançar en l'anàlisi dels ingredients reals de l'èxit lerrouxista.

La seva fòrmula ideològica conté tres components bàsics: l'obrerisme, l'anticlericalisme i l'anticatalanisme. Pel que fa al primer, és imprescin-

dible subratllar, d'entrada, la falsedat de la tesi segons la qual, en els anys inicials del segle,

"las masas proletarias de Barcelona (estaven) perfectamente organizadas al ejemplo de las de París, Londres, Bruselas, Marsella y otros grandes centros obreros de Europa",

i llurs societats de resistència es trobaven, "por aquel entonces, en auge" (170). Ben al contrari, la desgraciada experiència de la vaga del 1902 havia deixat, en la classe treballadora, un clima de derrota i postració; durant els quatre anys següents -com ha explicat minuciosament Romero Maura (171)- els obrers barcelonins tingueren menys confiança que mai en els anarquistes, els quals hi respongueren atrinxerant-se en elucubracions estèrils i polèmiques resclosides, que accentuaren encara més llur aïllament en relació a una massa semianalfabeta (172) i gens interessada per les abstraccions o les teories (173). Angúnies econòmiques, feblesa societària, desorientació doctrinal i marginació i sectarisme dels àcrates configuren, doncs, el panorama de la Barcelona obrera entre 1902 i 1906.

Davant d'aquesta situació, el republicanisme històric

"actuaba a la manera antigua, sin verificar una persistente, continuada y práctica acción social" (174); "háblase del pueblo como de cosa inferior -s'exclamava Lerroux el 1902 (175)-, a la que nosotros mismos fuéramos extraños; como de un menor cuya tutela nos ha confiado la Providencia".

Enfront de l'anarquisme, els vells republicans -"vells" en edat o en tarannà- no sabien sinó mostrar-se despectius, considerant-ne l'arrelament "prueba de la inferioridad de la mentalidad española" (176) o adoptar un to commiseratiu i paternalista:

"compasión sentimos por aquellos que, faltos de luz para distinguir la verdad, se apartan del campo de la política por considerarla incompatible con la redención de la clase obrera" (177);

àdhuc, elements tan "extremistes" com José Nakens opinaven que tota connivència o afalac republicans envers els llibertaris, a més d'ésser una maniobra instrumentalitzadora d'ètica dubtosa, era impolítica, perquè posava en perill la imprescindible cordialitat entre el republicanisme i les Forces Armades (178).

Els lerrouxistes, en canvi, han comprès que la millor manera d'arrabassar la clientela als àcrates afeblits és assemblant-s'hi, i conreen sense inhibicions la confusió anarquitzant: Lerroux, avesat des del 1898 a tota mena d'eclecticisemes anarco-republicans, és capaç d'alternar en un míting societari amb Mariano Castells i altres oradors obertament antipolítics, sense desentonar (179); Junoy no té inconvenient a definir-se "llibertari", en el sentit -diu- que "la República dejará abiertas las puertas a todas las propagandas y a todas las doctrinas" (180); Luís Zurdo Olivares, elegit regidor el novembre de 1903, assegura acceptar "la concejalia con sacrificio, dadas sus ideas, que lindan en los últimos campos del progreso" (181). Gràcies a aquest tipus d'actituds, Lerroux es posa en condicions, des del 1901-02, d'atraure gradualment cap a una participació política de caràcter possibilista importants franges de treballadors, sense violentar llurs arrels àcrates, "sin recomendarles que adjuraran (sic) de sus ideales", explicant-los només que, "dado el estado actual de la sociedad, (...) es completamente imposible conseguir la total reivindicación de sus derechos" (182).

¿Per quines vies, a través de quins mecanismes concrets es fa efectiva -i duradora- la inserció del lerrouxisme entre els obrers? Certament, no hi ha una aproximació teòrica seriosa, una "proletarització doctrinal" dels republicans: llurs sonores adhesions al Primer de Maig (183), o el renou que mouen entorn de la revisió del procés de Montjuïc, són en el fons pura anècdota. I és lògic que sigui així, perquè l'objectiu que Lerroux persegueix no és crear una força exclusivament proletària, un "partit de la classe obrera" en el sentit marxista de l'expressió, sinó més aviat bastir un partit en la classe obrera, una força capaç d'instal·lar-se en l'entramat social popular i de romandre sensible a les demandes i inquietuds dels treballadors, per bé que la direcció resti en mans petit-burgeses. En aquest sentit, és exacte el judici d'Isidre Molas quan qualifica el lerrouxisme de "moviment antiquat, vuitcentista, (...) que tendeix a negar el moviment autònom de la classe obrera per a la seva emancipació" (184).

Aquests trets arcaics, però, es veuen compensats amb escreix per la modernitat funcional, per la capacitat d'oferir als obrers, individualment o col·lectiva, un suport tangible en les lluites quotidianes,

una sèrie d'ajuts pràctics i efectius -molt més efectius, de moment, que el purisme anarquista- en la defensa de llurs interessos immediats. Aquí rau, més que en qualsevol altre aspecte, el mecanisme que connecta sòlidament àmplies masses de treballadors al nou partit, a un partit que els serveix, que els és útil.

En una línia, doncs, d'obrerisme essencialment utilitari i practicista, l'únic antecedent de la qual és el blasquisme valencià (185), el lerrouxisme ofereix al proletariat barcelonès, en primer lloc, cobertura política;

"el diputado D. Alejandro Lerroux, acompañado de varios obreros huelguistas del taller de sillars de D. (...), conferenció anoche con el Gobernador, denunciándole que el expresado patrono atropelló brutalmente a (...). El Sr. Lerroux, aprovechando su visita al Gobernador civil, intercedió por la libertad de los huelguistas encarcelados anteayer" (186).

Durant el període 1901-1906, els diputats Lerroux, Junoy i Anglès realitzen no menys de cinquanta intervencions parlamentàries explícitament dedicades a qüestions obreres (denúncia d'abusos d'autoritat, petició d'indults, exigència de reobertura de sindicats, defensa de la llibertat d'associació, justificació de vagues, sol·licitud de millors condicions de treball...) (187), obren informacions públiques sobre els problemes d'un determinat sector laboral, a fi de preparar propostes legislatives (188), i fins es permeten aconsellar indulgència als tribunals jutjadors d'obers per delictes socials (189). L'estiu del 1903, per exemple, el partit es mobilitza en favor de l'amnistia per als treballadors presos arran dels darrers conflictes; els seus élus la demanen al Congrés, Emili Junoy la gestiona davant del capità general i del governador civil, Lerroux la negocia amb el cap del govern, Fernández Villaverde (190), i rep telegrams com aquest: "Tres Clases Vapor felicitan minoría republicana especialmente a usted y Junoy por sus gestiones favor amnistia obreros esperando proseguirán defensa tan justa causa. Por la Junta, Vidal y Fontanals" (191). El 1905, anarquistes (Tomás Herreros) i republicans creen un Comitè de Defensa dels drets de l'home, destinat a emparar en tots els terrenys els obrers perseguits pel "terrorismo blanco de los poderes públicos" (192).

Quan la cobertura política no serveix, entra en joc la protecció legal. El treballador sotmès a processament pot comptar, en general, amb defensa gratuïta a càrrec d'algun professional del dret vinculat al moviment republicà (193). El 1905, un jove advocat republicà gallec, Emiliano Iglesias, arribat de poc a Barcelona (194), prodiga als obrers, des de les planes de "La Publicidad", consells tècnico-legals per a esquivar la justícia monàrquica (195); poc després, Iglesias estableix un bufet especialitzat en plets socials i polítics, que serà l'escambell de la seva ràpida ascensió. Aviat, els consultors jurídics -que responen a una necessitat real de les classes populars- esdevenen una peça important de l'estructura assistencial republicana. Hi tornarem més avall.

Hi ha, finalment, el suport logístic permanent que l'organització antimonàrquica proporciona a les societats obreres, pobres de recursos i mancades d'infraestructura pròpia: llurs convocatòries i manifestos, així com les informacions de caire laboral o les cartes d'obriers, troben sistemàtica acollida en la premsa republicana, sobretot a "La Publicidad" -que arriba a dedicar-hi prop d'un 25% de la superfície impresa (196)- però també als periòdics comarcals (197); subscripcions nodrides per centres lerrouxistes venen a socórrer els presos socials i llurs famílies (198); els locals de la Fraternidad Republicana, i després els de la Casa del Pueblo, aixopluguen de forma contínua -ja n'hem fet esment- reunions i mítings societaris, amb intervenció habitual d'oradors republicans (199), en un clima de "promiscuitat" tan marcat, que alguns anarquistes arriben a provocar-hi incidents, amb el propòsit de denunciar el caràcter manipulador i partidista de tals actes (200).

Que aquest conjunt d'activitats i pràctiques no són filles de l'atzar, sinó que responen a una concepció global i renovadora de la política d'esquerres, ho prova el mateix Lerroux quan, a partir del que ja s'ha fet, dibuixa l'ambiciós projecte denominat Acción Social. Es tracta d'institucionalitzar i arrodonir, amb l'ajut dels quadres del partit, els mecanismes de protecció i auxili a l'obrer en lluita, fins que cobreixin totes les seves eventuais necessitats:

"le enseñaremos en lecturas y conferencias y ejercicios prácticos, cuáles son sus derechos y como debe ejercitarlos. Si le atropella la autoridad, el diputado protestará ante el Gobierno. Si le maltratan,

el abogado se querellará en su nombre contra el bruto que sea y si le procesan le defenderá gratuitamente. Si la tiranía política le encarcela, todos juntos llevaremos a su hogar consuelo, pan, médico, medicinas. Si la tiranía económica le estruja, nuestros concejales cuidarán de que el explotador tenga sus calderas y sus máquinas en debida forma, nuestros arquitectos verán si la fábrica o taller reúne las condiciones que prescriben las leyes protectoras de trabajo, nuestros diputados averiguarán la contribución que paga y deducirán la riqueza que oculta, y todos a la par le multarán, le denunciarán, le procesarán por defraudación, le declararán la guerra" (201).

Una political machine tan perfeccionada no arribà a existir mai, a Barcelona, però el simple fet que el lerrouxisme la tingués com a model ideal, hi tendís, ja és molt significatiu.

Naturalment, en una etapa de debilitat sindical com la dels anys que analitzem, les prestacions republicanes havien d'ésser especialment ben rebudes, utilitzades i agraïdes per la major part dels treballadors, al mateix temps que proporcionaven una excel·lent justificació de l'interclassisme del partit... ¿Com, si aquest no tingués en els seus rengles mesòcrates benestants i professionals prestigiosos, podria socórrer -amb diners, amb recomanacions, amb assessoraments...- els obrers perseguits?

¿Pot afirmar-se, vist tot això, que el lerrouxisme reemplaça, en la Barcelona posterior al 1903, a un inexistent -o quasi- partit socialista? En tot cas, hauriem de dir que n'ocupa l'espai i en fa algunes de les funcions més immediates: brinda al proletariat un notable paraigua organitzatiu i procura atraure'l cap a la intervenció activa en els organismes de l'Estat monàrquic-burgès amb esquers de tipus reformista no massa diferents dels que, coetàniament, empraven els socialdemòcrates alemanys, per exemple. ¿No arriba algún propagandista republicà a utilitzar, com argument a favor de l'acció política obrera, l'aforisme internacionalista segons el qual "la emancipación del proletariado ha de ser obra del proletariado mismo" (202)? No té, doncs, res de descabellat el diagnòstic de Pere Coromines quan, encara el 1910, assegura que "no podrà formar-se a Barcelona un partit laborista com l'anglès, (...) ni el socialisme pendrà influència com a corporació política, mentre persisteixi en la seva forma el partit d'en Lerroux" (203).

Descomptada la penetració republicana en els medis obrers, resulta difícil mesurar-ne amb precisió l'abast i saber quins oficis o sectors hi foren més permeables, perquè això no es formalitzà en lligams orgànics, sinó que es traduïa, sobretot, en relacions personals i actituds pràctiques, modificables en funció d'un canvi de junta o d'algunes altes o baixes de socis. La llista que segueix, de Societats poc o molt en l'òrbita del moviment lerrouxista entre 1903 i 1906, té un valor purament indicatiu (204):

Sociedad de Litógrafos *
 Sociedad de Dependientes del billar
 Sociedad de Obreros Cocheros El Porvenir
 Sociedad de Artes y Oficios
 Sociedad de Peluqueros barberos El Círculo
 Sociedad de Pintores La Alianza
 Sociedad de Grabadores en cilindros
 Sociedad de Marineros y similares
 Sociedad de Fogoneros marítimos y terrestres
 Sociedad de Albañiles de Barcelona *
 Sociedad de Carpinteros *
 Sociedad de Panaderos La Espiga *
 Estampación Tipográfica *
 Asociación de Obreros Carreteros *
 Sociedad de Guarnicioneros y guarnecedores de carruajes *
 Sociedad de Constructores de carruajes La Unión *
 Sociedad de Basteros y constructores de correas *
 Unión de Obreros Metalúrgicos *
 Sociedad de Mozos de comercio
 Sociedad el Arte de Imprimir *
 Sociedad de Encuadernadores y rayadores *
 Sociedad de Cerrajeros de obras *
 Sociedad de Fonda Marítima (205).

Si de les col·lectivitats passem als individus, els exemples, ja no de simples treballadors, sinó d'anarquistes militants captats pel nou republicanisme són nombrosos, i prou coneguts: Ignasi Clarià,

tipògraf, ex-director del periòdic "La Huelga General" i dirigent de la vaga del 1902 (206), el propagandista Llorenç Pahissa, el calderer Ramon Homedes, Enric Pujol, Arbós, el sabater Joaquim Coca, Antonio Herrero, León Júver, Antonio Bermejo, etcètera (207); àdhuc, alguna versió no massa documentada ha assegurat que un joveníssim "Salvador Seguí, en aquells primers anys del segle, es va deixar fascinar per la demagògia de Lerroux" (208). ¿Els motius al·legats, per a justificar aquestes migracions de l'acràcia al lerrouxisme? En general, el pragmatisme i l'eficàcia a curt termini, i una difusa convicció que ambdues filiacions no són del tot incompatibles; "creo que se puede ser o haber pertenecido a la gran asociación internacional y tener ideas comunistas (...), y amoldarse a lo que convenga más interinamente para lograr después lo apetecido", escriu un tal Jaume Carreté, obrer de 64 anys, devot de Lerroux (209); "hube de pensar un día que no es possible cambiar de un golpe la faz del mundo", explica un altre llibertari convers, Lluís Bertran (210); "hube pues de convencerme de que lo urgente y perentorio era el momento actual (...), y que hacerlo más bueno y más humano era quizá más revolucionario y transformador que hacer obra para el porvenir...".

La poderosa capacitat d'atracció que Lerroux evidencià envers l'obrerisme català, inclosos nuclis dels considerats "conscients", ha donat peu a una altra interpretació finalista del lerrouxisme, variant d'aquella, més clàssica, segons la qual el líder republicà fou tramès al Principat per a frenar el catalanisme: la de que Lerroux vingué a Barcelona per a desarticular el moviment obrer (211) i provocà que "una gran parte de la masa trabajadora", al·lucinada per la seva demagògia, abandonés les organitzacions de classe per a incorporar-se al moviment republicà (212); en aquesta operació, l'agitador hauria comptat amb el recolzament dels empresaris, dels capitalistes (213), els quals "reconocidos a Lerroux, le hicieron ofrenda de valiosas dádivas" (214).

Totes les dades disponibles sobre la situació proletària posterior al 1902 indiquen, per contra, que la desarticulació de l'anarquisme i la davallada societària obeïren a causes internes al propi moviment obrer i, en bona part, als errors de tàctica comesos pels mateixos llibertaris, sense que calguessin ingerències pertorbadores des de

fora. És cert que, molt a posteriori -ja en la segona dècada del segle, i en plena involució centrista- Lerroux s'arrogà, i els seus glossadors li atribuïren, el "mèrit" d'haver redimit els treballadors del miratge anarquista (215), però fóra absurd confondre aquestes manifestacions -que són recursos conjunturals per a conquerir noves bases mesocràtiques- amb una confessió de tèrboles maniobres de joventut. En tot cas, la presència del lerrouxisme inhibí durant alguns anys, féu més lent i complicat, això sí, el procés de recuperació orgànica dels àcrates catalans, però la burgesia catalana no aprecià ni agrai el "servei" que hom li prestava i, segons tots els indicis, considerà els seguidors de Lerroux -almenys, fins al 1910- tant o més perillosos per a l'ordre social que els deixebles de Bakunin i de Kropotkin.

De qualsevol manera, és evident que la consolidació del partit republicà a Barcelona no beneficia en absolut els llibertaris d'estricta observància. Aquests, que ja en el bienni 1901-02 s'hi havien manifestat hostils, intensifiquen ara llurs escomeses contra "la plaga de redentores que explotan la candidez de la clase obrera cuando se aproximan las elecciones" (216), contra "los caudillos de la política interesados en tener borregos a sus órdenes" (217). Per als Herreros, Merino, Castellote, Viñas, Casanovas, etcètera, Salmerón és "el Papa rojo" (218), Lerroux és "la sirena política" (219), tots els governs són iguals i el proletari, quan vota, "acepta las cadenas con que se le reduce a la servidumbre" (220). L'escalada dels atacs és tot un símptoma de la forta penetració que el lerrouxisme està aconseguint en els rengles obrers, doncs, en paraules d'un orador antipolític, "si los libertarios combaten a los republicanos y no a los carlistas, es porque éstos ya no pueden engañar a nadie..." (221).

Davant del sostingut tiroteig d'improperis, Lerroux i els seus defugen els enfrontaments, tendeixen a contemporitzar; "los republicanos que van aceptando polémicas y controversias públicas con los ácratas, en las actuales circunstancias, andan por mal camino", dictamina Lorenzo Ardid, i afegeix que discutir "con quienes militan en el campo de las libertades modernas" és perdre el temps i fer el joc a la reacció (222); "¿cómo puede asustarnos el ideal anárquico, si en esencia comulgamos con él, aun cuando lo conceptuemos prematuro!", s'exclama B. Calderón

Fonte (223); el propi líder, que, arran de l'afer de les seves cartes venudes a Cambó, ha insinuat possibles subvencions regionalistes a la campanya antipolítica dels àcrates, s'apressa a rectificar així que li ho demanen, exalta l'honradesa dels llibertaris i ho imputa tot a conxorxes lligaires (224). Més encara, quan la repressió cau damunt els nuclis anarquistes, són els diputats republicans per Barcelona els qui n'assumeixen la defensa política, rebutjant les abusives imputacions de terrorisme i reivindicant, al Parlament, el dret a la lliure propagació de totes les idees (225).

Perquè aquesta actitud aparentment "evangèlica", aquest "tornar bé per mal"? Els llibertaris, afeblits i desorganitzats, no representen, de moment, una competència seriosa per al lerrouxisme prepotent, però tampoc no es deixen absorbir del tot, i conserven aquella peculiar aurèola que sempre envolta els "purs", els "irreductibles". Per al partit republicà, la forma més intel·ligent de neutralitzar-los és, doncs, atorgar-los una protecció condescendent i paternal, com a germans petits una mica esbojarrats, però germans al cap i a la fi, als quals hom té el deure d'emparar. No es tracta de confondre-s'hi, sinó de provar que "allí donde está un oprimido, donde protesta un atropellado, donde gime una víctima, allí han estado, están y estarán nuestro pecho y nuestra pluma. (...) Solidaridad si, unión no" (226). Només a partir del 1907, quan neixi Solidaritat Obrera i l'activitat anarquista esdevingui, de nou, eficaçment expansiva, el lerrouxisme modificarà el dispositiu que acabem de descriure.

A més, per sota de l'hostilitat doctrinal entre polítics i antipolítics, discorre l'ample riu de les col·laboracions pràctiques en lluites quotidianes. Tres exemples: si la Sociedad Obrera de Inquilinos mitineja contra els propietaris, al costat del discurs de Teresa Claramunt no manca l'adhesió de la Fraternidad Republicana (227); quan es tracta de protestar contra les arbitrarietats governatives, l'acte té lloc a la Fraternidad, el presideix Tomás Herreros i el protagonitza Emili Junoy (228); i, en ocasió de la repressió policíaca per les bombes de Barcelona, Puig d'Asprer, Emiliano Iglesias i Lerroux alternen amb Castellote, Herreros, etc..., a l'hora de proclamar la innocència dels obrers encausats (229). En fi, hi ha Ferrer i Guàrdia, "barón libertario"

(230), mentor ideològic i baillieur de fonds dels cercles àcrates barcelonins, molt vinculat a Lerroux, encara el 1906, per trames conspiratives i esperances revolucionàries:

"si deseamos una revolución y si queremos (sic) que alguien ha de personificarla, ese alguien es Lerroux. (...) Naturalmente, no estoy conforme con Lerroux en muchas cosas, pero sí considero que es él el más significado hoy, a él me dirijo y con él me abrazo" (231);

i hi ha l'Escola Moderna, que proveeix de material pedagògic -sovint, sense cobrar-lo- les escoles republicanes (232), i on ocupa càrrecs de responsabilitat el lerrouxista Joan Colominas Maseras. Tot plegat configura un panorama polític-societari magnàtic i confús, de ponts oberts, fronteres mal delimitades, postures ambivalents i mútues interdependències que ajuda -creiem- a explicar l'èxit de l'obrerisme lerrouxià.

Convencionalment, tot invocant el record de la Setmana Tràgica i transcrivint algun paràgraf espectacular del famós article "Rebeldes, rebeldes!", hom ha tendit a presentar l'anticlericalisme com la clau de volta de l'ideari lerrouxista, i Lerroux com el virtual "inventor", a Barcelona, de la utilització política d'aquell sentiment. En realitat, a conseqüència de l'expansió constant dels ordes religiosos en les darreres dècades del segle XIX, i sota els efectes de la derrota colonial, l'anticlericalisme havia irromput en la política espanyola des de finals del 1900 (233), d'una tal manera que, quan l'activista republicà arribà a Catalunya, els discursos de Canalejas, l'estrena d'Electra, de Galdós, el procés d'Adelaida de Ubaó i les noces de la princesa d'Astúries amb el fill del comte de Caserta congriaven ja un clima en el qual tesis com "(los frailes) son más ladrones que los bandidos", "hay que degollar a los jesuitas" o "hay que colocar jaulas para cazar jesuitas" (234) podien ésser formulades en un míting esquerranista, enmig de l'entusiasme de la concurrència. El novell diputat, doncs, no aportà res de nou en la matèria, no féu més que posar-se en sintonia amb l'ala exaltada del vell republicanisme local quan, el juliol del 1901, afirmà:

"No basta la ley para ocurrir (sic) al remedio de esta enfermedad social. Hay llagas que necesitan del cauterio. El cáncer requiere el hierro y el

fuego. (...) Luchemos sin descanso, exterminemos sin piedad, aceleremos el movimiento de la evolución con esfuerzos revolucionarios...; el hierro y el fuego. Ni un convento en pie, ni un fraile en vagancia" (235).

La foguerada, però, s'apagà aviat arreu, i l'anticlericalisme passà a ocupar un lloc més discret en les preocupacions dels republicans catalans; n'era una faceta irrenunciable, és clar, no solament per la tradició vuitcentista, sinó per causes objectives i tangibles. Si Lerroux denunciava que "Barcelona está rodeada por un cinturón de conventos de frailes y monjas" (236), no feia una metàfora mitinesca: segons apreciacions del 1903, funcionaven a la ciutat 348 comunitats religioses, dedicades a tan diverses activitats productives -ensenyament, confecció de roba blanca, fabricació de licors, de pastes, de galetes, de xocolata, de sabó, de calçats...- que resultava plausible el crit d'alarma d'alguns petits industrials contra "la avaricia invasora de las congregaciones", "las garras insaciabiles de la hueste frailuna" (237). Tanmateix, davant d'aquesta problemàtica, els dirigents antimonàrquics no podien sinó envejar les lleis laitzitzadores de la Tercera República francesa, prometre imitar-les, l'endemà del triomf, i mantenir en llurs bases el caliu de la protesta i l'agitació: commemoracions anyals de la dissolució dels convents per Mendizábal (238), suport a la campanya contra el bisbe Nozaleda (239), difusió, a la premsa, d'històries escabroses sobre gent de sotana, etcètera... Per al partit republicà, durant els anys 1902 a 1904, el tema anticlerical serveix com a vehicle de connexió amb la sensibilitat popular, com a pont vers la subcultura de masses, però també hom sap aigualir-lo, quan pot resultar inoportú o contraproduent; ressenyant un míting celebrat a Tàrraga, davant d'un auditori benpensant de menestrals i pagesos, el cronista escriu:

"Qué desilusión para los que en esta comarca hacen pasar al amigo Sr. Lerroux por un tragafrailles y monjas (...)! Después de haberle oído se han convencido de su error. (...) ¡Con cuánto respeto aludió a la cuestión religiosa...!" (240).

Nogensmenys, a mesura que progressi i es consolidi l'edificació d'un partit de masses modern, els lerrouxistes descobriren en l'anticlericalisme possibilitats insospitades, de cara a homogeneïtzar una militància

creixent i socialment variada, de cara a cohesionar la cada cop més nombrosa "família republicana". A partir d'aquí, el que era un sentiment més aviat espontani i inarticulat de les bases serà assumit i institucionalitzat per la cúpula dirigent de la UR barcelonina, esdevindrà "une contre-Eglise ayant ses dogmes et ses rites" (241). Els dogmes, com els de tota religió popular, són pocs, concrets i elementals: fe ingènua en la raó ("seria ofender a un hombre sabio creerle adepto de alguna religión positiva"), menyspreu "superior" envers la credulitat dels catòlics ("tu título de hombre consciente y libre te priva de creer en milagros ni en esas supercherías con que se tima la credulidad de la gente sencilla"), convicció que el clergat, intrigant i avariciós, és el culpable de tots els mals ("fíjate bien que cuando se trata de averiguar la causa del malestar de nuestra patria, no se titubea en señalar a los conventos") i, en particular, creença que el capellà constitueix una greu amenaça per a la pau i la moralitat domèstiques ("no estés tranquilo hasta que hayas convencido a tu compañera de que nada bueno ha de esperar ni de hábitos ni de tonsuras: si esto consigues ya tienes seguros tu bolsillo y tu dignidad") (242).

Molt més important és la litúrgia. Malgrat ésser crítics implacables del culte catòlic (243), els adeptes de Lerroux elaboren i posen en pràctica, des del 1905, un seguit de "cérémonies et sacrements de la religion laïque" (244) que arribaran a cobrir, amb rituals perfectament codificats, els principals moments de l'existència del bon lerrouxista. El "bateig civil", en primer lloc.

"Hermosísimo resultó el acto celebrado ayer en Gracia con motivo de la inscripción en el registro civil de un niño y una niña, hijos de correligionarios de aquella barriada (...) Los recién nacidos ostentaban cada uno un precioso gorro frigio y una banda con los colores de la bandera republicana";

els assistents, entre els quals figuren sempre representacions de diverses entitats del partit, desfilen en comitiva -eventualment precedits per una banda de música que interpreta l'"Himno de Riego" i "La Marsellesa"- fins la tinència d'alcaldia del districte on, actuant de testimonis o "padrins" alguns regidors o altres notables, es realitza el tràmit de la inscripció i hom imposa als infants noms extrets del peculiar "santoral republicà": Pompeyo, Liberto, Libre, Gambetta, Giordano Bruno...,

o bé Igualdad, Flora, Electra, Libertad, Aurora, Paz, Constanca, Luz, Liberta...; de retorn al Centre republicà, tenen lloc "animado baile y pintoresca merienda" o, com a mínim, un soci lletraferit llegeix "un bonito trabajo alusivo al acto, siendo muy aplaudido" (245).

Semblantment, encara que en nombre molt menor, es celebren casaments civils (246), i sovintegen els enterraments amb idèntic caràcter, a vegades per imposició de la voluntat del partit -que hi concorre amb estendarts i comissions- damunt els desitjos de la família del difunt (247). També es comença a estendre, a les societats republicanes de barri, el costum d'organitzar cada any, el "jueves llamado santo", banquets de promiscuación i balls en els quals hom vulnera de forma explícita i provocadora el dejuni i el recolliment imposats per la Pasqua catòlica (248). Resulta del conjunt, com hom pot observar, una veritable "religió paral.lela" en la que crida l'atenció el fort mimetisme, l'acusada simetria de les fórmules i dels noms en relació a l'Església oficial. Per designar els companys de militància, hom parla de "correligionarios"; quan un lerrouxista decideix oferir als membres del partit unes normes bàsiques que regeixin llur conducta pública i privada, les denomina "Catecismo" i vol que siguin "cual Decálogo surgido en el Sinaí de nuestras verdades políticas" (249); ésser racionalista és "reconocer los dictados de la Diosa Razón", i casar-se civilment retre culte al "Dios Amor" (250), etcètera.

En definitiva, les pràctiques que acabem de descriure van vertebrant una cultura -o subcultura- lerrouxista, reforcen el sentiment de pertinença dels individus a una comunitat que va més enllà de la política estricta i ofeguen en un clima de confraternització social -en bateigs o enterraments, obrers i professionals, menestrals i mesòcrates es barregen, semblen iguals -les diferències de status econòmics existents dins el republicanisme. En la mesura que és viscuda per les bases com una preocupació fonamental, com una amenaça perillosa, la "qüestió clerical" afavoreix l'interclassisme del partit i no aparta, però distreu, als obrers republicans de llur bel.ligerància en la lluita de classes.

L'assumpció de l'anticlericalisme presenta, encara, un avantatge subsidiari gens menyspreable: el de posar en l'òrbita republicano-lerrouxista gairebé tots els nuclis d'heterodòxia filosòfico-religiosa existents

a Barcelona, impulsats per un moviment d'afinitat instintiva, o bé atrets per la protecció i el suport material que aquell partit ofereix. Per un o altre motiu, el 1905 hi havia a la capital catalana no menys de nou Agrupacions Lliurepensadores de barri -les de Gràcia i Sant Gervasi, Poble Sec, Sants, el Clot, Horta, la Barceloneta, el Poblet, Sant Martí i la dreta de l'Eixample- estretament vinculades al lerrouxisme, la Federació Lliurepensadora de Barcelona s'estatjava a la Fraternidad Republicana (251) i la Sociedad Progresiva Femenina, grup feminista-lliurepensador encapçalat per Ángeles López de Ayala y Molero, era present en totes les iniciatives importants del partit; la dependència logística i la doble militància crearen així uns lligams que resistirien la commoció de la Solidaritat i es mantindrien fins la segona dècada del segle. Igualment, es trobaven en l'esfera d'influència de la UR diversos centres, revistes i individualitats espiritistes (252), en una època en la que aquesta doctrina gaudia de gran predicament en els medis populars de la ciutat, especialment de Gràcia, i era notòria també la proximitat al moviment republicà d'un seguit de lògies maçòniques (Ciencia y Libertad, Cataluña, Redención, Salvación Fraternal, Ateneo Humanidad, Lealtad (253)). En fi, ens consten les connexions personals -a través de la família López Rodríguez (254)- amb un important nucli evangèlic empordanès, i és versemblant, en el context sociocultural d'aquell temps, que es donessin altres casos de simbiosi republicanisme-protestantisme.

Al llarg dels capítols anteriors ja ha quedat explicat -i no hem de repetir-ho aquí- com i perquè, fins al 1901, existia en el republicanisme català, igual que entre els treballadors del Principat, una disposició hostil envers el catalanisme incipient, i hom ha descrit a través de quin procés aquest antagonisme "espontani" esdevé, a partir d'aquell any, un factor de relleu en la nova dinàmica política barcelonina, bipolaritzada entre la Lliga i el partit republicà lerrouxista. El que voldriem, ara, és analitzar amb alguna precisió la naturalesa, el contingut de l'anticatalanisme republicà i especialment el seu paper en la fase d'enlairament definitiu del lerrouxisme, entre el 1903 i el 1905.

Si ho fem així, constatarem que les postures pròpiament espanyolistes, de desqualificació global i absoluta del fet diferencial català en nom de l'unitarisme, d'un nacionalisme espanyol enragé, hi són pràcticament inexistents. Lerroux, és cert, fa -exclusivament per a l'exportació- un ús conjuntural i tàctic de la retòrica patriòtera al Congrés dels Diputats, a fi i efecte de congraciarse les forces dinàstiques, però només un Ernesto Bark -madrileny, franc-tirador republicà extremista- pot escriure:

"¿Creen de buena fe (els catalanistes) que vale la pena de conservar la lengua catalana como muralla de China de Lilibut, cuando buscamos reducir en lo posible las vallas lingüísticas que todavía separan entre sí a los 1.500 millones de hermanos que habitan el globo? ¿No es esto un sueño de reaccionarios empedernidos? (...) El progreso, la libertad, son en Francia y España necesariamente jacobinos, centralistas, porque así lo exigen las circunstancias y el carácter de los países respectivos" (255);

només un Félix Azzati -lloctinent, a València, de Blasco Ibáñez- és capaç d'afirmar:

"El idioma catalán! Causa profunda pena el heroico esfuerzo que practican esos filólogos regionalistas empeñados en resucitar lo muerto, lo que no sirve, lo inútil. (...) Ellos no pretenden realizar más campaña política que la de borrar del cerebro de Cataluña todo lo que sea español, dejando íntegro todo lo que sea romano. (...) ¿Dónde iríamos con una ciencia catalana, un arte catalán, un dogma catalán, una enseñanza catalana? Eso sólo se puede defender por sport, por lujo..." (256);

només al Comitè Provincial d'UR de Madrid se li acut exaltar "ese indestructible e inalienable TODO que se llama y se llamará SIEMPRE ¡ESPAÑA!", així, amb majúscules incloses (257).

Entre els republicans de Barcelona, els que, sigui quin sigui llur origen geogràfic, viuen la realitat política del Principat, la tònica imperant és tota una altra. Hi predomina un "anticatalanisme de tipus tradicional" que és, en realitat, antiregionalisme o, més precisament, antilliguisme esquerranista. Ningú no nega a Catalunya la possessió d'una identitat col·lectiva i, doncs, l'existència d'unes

bases reals del catalanisme; el propi Lerroux reconeix, el 1904, que el català és

"un pueblo que tiene historia propia, vida propia, lengua propia, literatura y arte propios, personalidad propia con todos los caracteres étnicos de una raza aparte" (258).

Tampoc hom condemna el catalanisme per principi, com a bandera doctrinal: les més dures escomeses contra la Lliga deixen sempre estalvi al "catalanisme que defiende honradamente sus ideales"; el de "La Renaixensa", "en quien (sic) la firmeza y la lealtad catalanista se juntan a la serenidad del buen sentido catalán" (259); semblantment, quan s'esdevé l'escissió de l'ala liberal del regionalisme, la premsa republicana parla de "dignas personas", de "lenguaje elevado", de "buena fe", de "depuración", i considera la nova tendència "acreedora al general respeto" (260). És clar, aquestes excepcions resulten bastant cíniques perquè són degudes, sobretot, al fet que ni la platònica i "reconsagrada" Unió Catalanista, ni el modest grup que crearà "El Poble Català" representen, de moment, una força política capaç de rivalitzar electoralment amb la UR, però no deixen de tenir llur significació, i serien inimaginables el 1907, per exemple.

El que el partit republicà diu lamentar i combatre, doncs, no és el catalanisme per se, sinó el fet que la causa de l'autogovern català, en lloc d'haver-se emparat "en la generosidad que la moderna democracia establece en su ancho y noble programa", adoptés un caràcter "absorbente", "egoísta", i es posés en mans de "jesuítas de levita que proceden del campo sacristanesco y (...) tienen la vista fija en D. Carlos y en el Vaticano" (261).

Un cop construït, amb escasses aportacions noves per part de Lerroux, l'estereotip del catalanista resclosit, castellanòfob, injuriador dels forasters, fanàtic, mesquí, "que tira la pedra i amaga la mà", la tasca dels publicistes republicans és senzilla: es redueix a cercar variants més o menys barroques de la caricatura convencional -"los sucios pliegues del pendón reaccionario que ha desplegado el catalanismo", "esa turba de oscurantistas partidarios del ultramontanismo (262)-, i a oposar a "la esmirriada concepción del mundo" que tenen els catalanistes,

un cosmopolitisme tronat i provincià; el d'aquell correligionari de Manresa, per exemple, que després de proclamar la seva pàtria "el Universo mundo", afegeix: "recordamos que somos españoles y que seríamos ingratos si antepusiéramos a éste el título de catalán..." (263). En aquesta feina, després de la mort de Daniel Ortiz, "Doys", s'hi il·lustrarà el periodista Adolf Marsillach i Lleonart, el qual, des de la seva secció diària, Plática, a "La Publicidad", i sota el pseudònim "el Maleta Indulgencias" emprarà -insistim, en la línia clàssica anterior al 1901- les armes del sarcasme, la ironia i el ridícol contra els "finlandeses", els "Leónidas de tres al cuarto" devots de "La Veu" (264).

A la vista de la momentània feblesa electoral del regionalisme, el tracte despectiu que li donen els seus adversaris resulta comprensible. De fet, des de les derrotes del 1903, qualificats republicans ja n'havien cantat les absoltes: "Nosotros -deia Lorenzo Ardid (265)- poco o nada nos hemos de ocupar ya de ellos (dels catalanistes), puesto que no sabemos cebarnos con los moribundos, y si no nos atacan, estén seguros que les dejaremos en paz, como se debe dejar a los muertos"; "yo no sé -confessava Lerroux al Parlament (266)- si llamar minoría o llamar menudencia a lo que va quedando ya de catalanismo en Barcelona". Al llarg del 1905, la literatura republicana abunda en comentaris que menyspreen i minimitzen -"separatismo ojalatero", "desahogos pueriles"...- les manifestacions del catalanisme; si alguna preocupació s'hi exterioritza, és la de que les barroeries repressives de l'autoritat, ferint sentiments legítims, puguin "resucitar muertos" (267). "El catalanismo, por sí solo, es inofensivo"... (268), sembla ésser la conclusió general.

Les dades exposades fins aquí permeten afirmar que, en el primer lustre del segle, l'anticatalanisme és un component menys original, menys central, menys bàsic a la "fòrmula política" lerrouxista, més accessori i perifèric a aquesta, del que hom ha tendit a assegurar. En particular després de l'etapa de delimitació, amb la Lliga, dels territoris sociopolítics respectius (1901-1902), i un cop posats els fonaments de la represa republicana, l'oposició al catalanisme esdevé, per als adeptes de Lerroux, una eina preelectoral útil però sobretot, un latiguillo, un lloc comú del discurs republicà repetit, les més de

les vegades, mecànicament, com una referència obligada que no té major significació (269). Els obrers accepten aquella oposició perquè vé a coïncidir amb llurs intuïcions primeres sobre el caràcter sospitosament burgès i antipàtic que, per a ells, té el catalanisme i, tal vegada, també perquè veuen en la reivindicació d'una pàtria catalana un nou obstacle a llurs confusos ideals d'internacionalisme (270), però no és de creure que hi trobin la raó principal de llur adhesió a la UR. La contribució del "factor anticatalanista" a l'èxit global del lerrouxisme, el 1903-1905, és, doncs, relativament petita; molt menor, per exemple, que la de l'obrerisme, ja explicada; o que la del conjunt d'innovacions pràctiques que ens proposem d'analitzar a continuació.

Tenint com a trampolí de llançament els treballs preliminars duts a terme en el bienni 1901-02, la definitiva configuració del lerrouxisme com a partit de masses modern té lloc entre el 1903 i el 1905. És sobretot aleshores quan "las grandes, las admirables dotes de organizador y de propagandista de ese hombre" (Lerroux) , observades ja per algú contemporani (271), s'aboquen a la tasca de bastir una estructura duradora que barregi les funcions polítiques convencionals amb la prestació de serveis, que sigui capaç d'oferir als afiliats no solament satisfaccions "morals", sinó també avantatges concrets i immediats.

Probablement la peça mestra, l'exemple més clàssic del model organitzatiu lerrouxista és la Casa del Pueblo. El seu origen directe cal rastrejar-lo en el viatge que els promotors de la Federación Revolucionaria feren a França i Bèlgica el març del 1902, viatge al qual ja ens hem referit; és fama que, a la vista de la Maison du Peuple socialista de Brussel·les, Lerroux advertí que "estas organizaciones son el camino más práctico para llegar a constituir un partido grande y fuerte", i tot seguit "concibió el propósito de hacer en España, en Barcelona, algo que se le pareciese" (272). L'intent del seu confrare Blasco Ibáñez d'anticipar-se, creant a València una institució homònima, no passà de conat (273), de forma que la idea era encara inèdita quan, el maig del 1903, el diputat republicà la llançà en ferm a Barcelona; mancaven prop de cinc anys per a què el PSOE obrís, el gener del 1908, la primera Casa del Poble socialista a l'Estat espanyol (274).

La iniciativa lerrouxiana és, a la vegada, senzilla i extraordinàriament ambiciosa. Com a concreció física de llur recobrada unió, els republicans barcelonins han de tenir "una casa propia", "un hogar común" on conviure i conèixer-se i, al mateix temps, han d'adequar llur estructura a "la realización inmediata y constante de fines útiles y prácticos", tendint a esdevenir "un Estado dentro del Estado nacional". Una Casa del Poble d'inspiració nord-europea podria omplir totes aquestes necessitats, dinamitzar l'organisme republicà i ésser l'aparador de la nova prepotència del partit:

"Montaremos (en ella) escuelas, talleres, cooperativas de consumo, centro jurídico de consultas y defensa gratuita de los obreros en sus pleitos ante los Tribunales, agrupación de socorros mútuos, oficina de relaciones políticas y societarias, oficina electoral, teatro, gimnasio higiénico, consultorio médico, baños, despachos para secretarías de agrupaciones políticas o societarias que lo soliciten, agencia de encargos, biblioteca popular, café, restaurant, hospedería para socios forasteros transeúntes... Lo intentaremos todo, y lo que no se pueda de repente, lo haremos poco a poco" (275).

Amb la promesa d'"un gran local, amplio, cómodo", ben equipat i "hasta rodeado de jardín", amb l'oferiment al partit d'una eina política de dimensions desconegudes fins ara, Lerroux confia atraure molts casinos de vida lànguida i seduir bastants vells prohoms reticents. L'eslògan és "acabar con las capillas y levantar una catedral"; el propòsit, absorbir al màxim els cacicats republicans i incrementar el control del nou líder damunt el conjunt dels efectius antimonàrquics locals i "regionals". Per a engegar el projecte -amb uns costos inicials estimats en 100.000 pessetes- el seu promotor anuncia la constitució d'una Societat anònima i l'emissió de mil obligacions de 100 pessetes cadascuna.

Presentant de forma especialment engrescadora i suggestiva, com una empresa de tots i com l'ocasió de refermar la primacia de Barcelona en el desvetllament del republicanisme espanyol, el pla provoca una foguerada d'entusiasme; si hem de creure les eufòriques informacions diàries de "La Publicidad", en 48 hores han estat subscri-

tes dues-centes obligacions, en cinc dies són més de tres-centes, i a vuit dies del primer anunci totalitzen ja cinc-centes vint-i-una; simultàniament, un constructor es brinda a iniciar les obres amb les mínimes garanties pecuniàries, un simpatitzant ofereix la pedra necessària a preu de cost, un arquitecte promet fer els plànols gratuïtament... (276). Tanmateix, l'allau de subscriptors s'exhaurirà en poques setmanes -al cap i a la fi, no són tant els mesòcrates republicans en condicions de bestreure cent pessetes (277)-, i tot i que el 16 de juny queda constituïda la Sociedad Anónima La Casa del Pueblo, amb Lerroux de director-gerent i Eusebi Corominas, Artur Jiménez, Joaquim Vila i Gabriel Contijoch com a vocals administradors (278), el tema restarà paralitzat durant l'estiu per problemes econòmics (279) que hom intentarà pal·liar amb els beneficis d'algunes funcions teatrals en locals del Paral·lel (280).

Davant el perill d'asfíxia financera del projecte, Lerroux recorre a la tàctica de la fuite en avant. Posant a contribució la seva gran capacitat inventiva, organitza per al 25 d'octubre un solemne acte de presa de possessió del solar on s'aixecarà la Casa del Pueblo -situat en una zona encara poc edificada de l'Eixample, entre els carrers d'Aragó, Muntaner, Casanova i Consell de Cent (281)- i l'envolta d'un seguit d'altres cerimònies i celebracions: un Congrés Regional de societats republicanes, una mena de concurs de mèrits entre aquestes, una "merienda popular" i àdhuc una "gran serenata"... (282). A les festes, que tenen en tot moment Lerroux com a protagonista, hi assisteixen personalitats madrilenyes -Roberto Castrovido i Miguel Sawa-, Vicent Blasco Ibáñez, el diputat socialista belga León Furnemont, els parlamentaris francesos Bagnol -socialista blanquista-, Victor Dejeante -socialista revolucionari- i Maurice Viollette -republicà socialista- i el diputat republicà italià Antonio Pellegrini (283), amb una concurrència popular de 60.000 a 70.000 persones. Després d'aquesta consagració internacional i multitudinària, la Casa del Pueblo sembla definitivament encarrilada.

Apagats els ecos festius, però, les dificultats reneixen. No solament hom es veu forçat a confessar que "aún quedan por suscribir

cierto número de obligaciones de la primera emisión" (284), i cal fer front als naturals atacs dels regionalistes, per als quals la Casa només pretén "l'explotació de l'esperit societatari a favor de determinats homes..." i el projecte arquitectònic preveu una "fatxada de casinet de Masnou,... de torreta cursi" (285), sinó que sorgeixen, dins de la pròpia UR, suspicàcies sobre la gestió econòmica i la intencionalitat política de l'afer, obligant Lerroux a puntualitzacions ben significatives:

"aquí no reinan espíritus monopolizadores, ni exclusivistas; (...) yo no me creo un enviado del cielo, ni quiero acaparar nada, ni me propongo perpetuarme en la representación parlamentaria..." (286).

De moment, mentre la Fraternidad Republicana de la Gran Via acull, de manera provisional, les primeres funcions i dependències de la futura Casa del Pueblo -la secció pedagògica Escuela Libre, l'agrupació coral i musical, l'agrupació dramàtica El Teatro Libre, l'agrupació de beneficència, etcètera (287), a mitjan gener del 1904 comencen, al solar del carrer d'Aragó, els treballs d'explanació, moviment de terres i cimentació, que no trigaran a veure's interromputs en esgotar-se el capital disponible. Donat que, segons sembla, bastants dels obligacionistes no han realitzat els pagaments a què s'havien compromès, es fa precís imposar a tots els centres de la Unión una quota mensual obligatòria (288), practicar "la esgrima del sable", sol·licitant dels notables del partit donatius importants (289), obrir una nova subscripció de cinc-centes obligacions de 50 ptes. cadascuna (290), i el propi Lerroux ha d'avançar 27.000 ptes. de la seva butxaca (291). Amb tot això, l'agost del 1905 queda signat un nou contracte per a la construcció dels elements bàsics de la Casa -teatre i annexos-, per un valor de 64.952 ptes., i les obres reprenen (292); el febrer de 1906 la primera planta està enllestida, el juliol següent s'obre el cafè i a primers d'agost la Fraternidad Republicana es trasllada al nou edifici, que pot considerar-se inaugurat i on ben aviat entren en funcionament el saló-teatre, capaç per a 1.500 persones, una modesta biblioteca, el consultori mèdic, el grup coral, l'agrupació de beneficència, etcètera (293).

Evidentment, la Casa representa una victòria del voluntarisme de Lerroux sobre la pobresa i la inexperiència del partit republicà, però, com que no ha nascut d'un impuls espontani de les bases, madurat lentament, sinó que ha estat una idea transmesa de dalt a baix i executada amb pressa, no té la solidesa econòmica i orgànica de les institucions estrangeres que li han servit de model. Així, les seves interioritats jurídiques i financeres restaran sempre en la penombra i oferiran matèria abundosa a la crítica dels adversaris: del punt de vista legal, Lerroux ha prescindit d'accionistes i administradors -més encara quan, des de mitjan 1906, molts d'aquests es proclamen solidaris- i ha actuat sempre com a rector omnímode, posant la Societat en una situació més que dubtosa; pel que fa a la indesxifrable comptabilitat de donatius, obligacions, préstecs, terminis i recaptés, una sola dada és prou esclaridora: el 1911, el constructor encara pledeja reclamant 33.000 ptes. que la Casa li deu per les obres entregades... cinc anys abans (294).

Malgrat tot, l'impuls polític preval damunt les dificultats materials: al llarg del 1907 proliferen les noves seccions (agrupació ateneïsta, subsecció excursionista, agrupació d'esgrima...), creixen els serveis (barberia, perruqueria...) i la xifra de socis assoleix els 1979 (295), que són 3.200 l'agost del 1908, quan ja funcionen les escoles, l'economat i la fleca -construïdes per obrers voluntaris- (296). Altres branques de l'organigrama de la Casa, com la secció mutualista o la cooperativa de consums, no començaran a desenvolupar-se fins els anys 1909-10... (297).

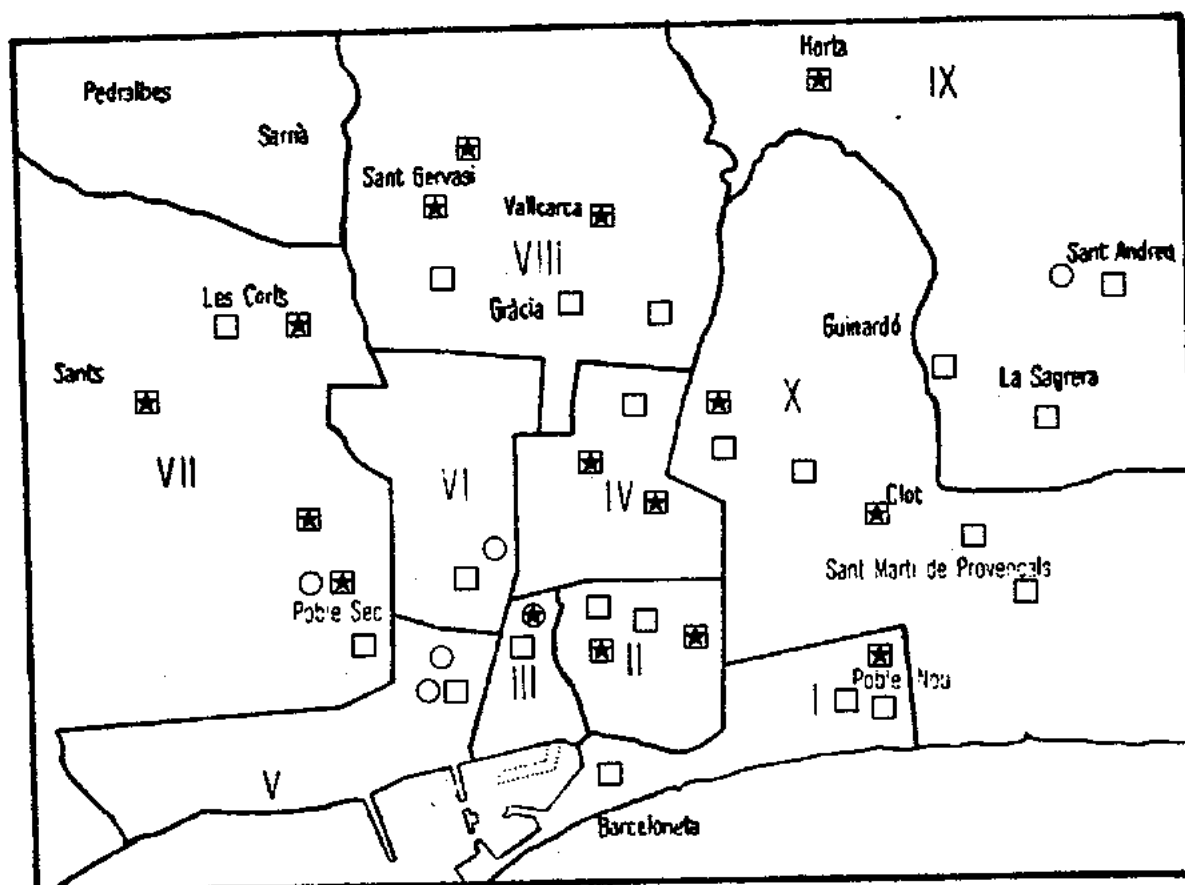
Molt abans, però, que la Casa del Pueblo central del carrer d'Aragó hagi començat a aixecar-se, el model d'enquadrament polític que representa -allò que algun panegirista descriu com una barreja de "centro político, sociedad de resistencia, de socorros mútuos, cooperativa, cuartel y escuela" (298)- es difón ràpidament pels rengles del partit i comença a trobar imitadors. Els republicans de Terrassa, per exemple, amb la pruija de ser els primers, estrenen, ja el setembre de 1903, llur Casa del Pueblo -Fraternidad Republicana, presidida per Domènec Palet i Barba, amb més de 700 socis i edifici propi sobre

un terreny de 140.000 pams quadrats (299). A Barcelona mateix, es multipliquen les iniciatives per a crear Cases del Poble o Fraternitats Republicanes de barri, a escala petita, proporcionades a les necessitats i als recursos de cada nucli de militants i sense competir amb "la grossa". Durant l'any 1903 sorgeixen, almenys, les Fraternitats Gracien-se, d'Hostafrancs, Gervasiense, del Poble Sec i de Sant Joan d'Horta (300); altres noves entitats adopten noms més tradicionals, però es situen en idèntica línia de represa republicana -el Centro Familiar Republicano del carrer Independència, el Centro Republicano Obrero de la dreta de Gràcia, l'Ateneo Republicano del Fort Pius, el Centro Instructivo Republicano de Vallcarca (301)-. A finals d'octubre d'aquell any, les entitats antimonàrquiques en funcionament a la capital catalana no baixen de vint-i-set (302).

El 1904 serà el torn de les Fraternitats Sansense, Martinense, Cortense (Casa del Pueblo de las Corts de Sarrià), la Fraternidad Republicana Instructiva "El Pueblo", del Clot, la Casa del Pueblo del Camp d'en Grassot, el Círculo Republicano Fraternal del districte II, el Centro Obrero Republicano de las Torres, el Centro de UR de Sant Gervasi, el Centro Democrático de UR del Poble Nou, el Centro de UR Sagrerense, "Verdad"- Centro de UR del districte II, etcètera (303), fins a totalitzar, segons determinades fonts, un increment de disset societats (304), mentre la nova fórmula organitzativa comença a ésser exportada a comarques, on es constitueixen el Casino Fraternidad Republicana de la Bisbal del Penedès i les Fraternitats Republicanes de Molins de Rei i Cornellà (305), com a mínim. A principis del 1905, el partit d'UR compta, només a la ciutat de Barcelona, amb quaranta-dues societats i centres adherits, que representen, almenys, 8.903 socis (306); i l'empenta expansiva no està exhaurida, doncs al llarg dels mesos posteriors continua el goteig de noves entitats: l'Ateneo Republicano Instructivo de les Corts, el del Parc, "Progreso"- Fraternidad Republicana del districte V,... (307).

Naturalment, no tots aquests centres tenen un local en propietat ni posseeixen, d'entrada, la pluralitat de serveis que el model lerrouxià propugna, però sí que comparteixen -àdhuc els més precàriament instal-

M A P A n o 1

EL DESPLEGAMENT ORGANITZATIU DE LA UNIÓN REPUBLICANA A BARCELONA. (1905)

- Casino o Centre republicà
- Joventut republicana
- ★ Escola laica

(Font: "La Publicidad", 11.II.1905)

lats- un propòsit utilitari i activista i una voluntat de permanència que resulten distintives: "en cuanto su situación económica se lo permita", la Fraternidad d'Horta "establecerá una escuela y una Biblioteca, las cuales serán enteramente públicas", afirma el seu Reglament; el de la Fraternidad d'Hostafrancs indica que la societat "procurará crear una escuela" i "una caja de socorros mútuos, como así mismo hará los trabajos necesarios para llevar a cabo la creación de una cooperativa solidaria" (308).

Aquest nou esperit republicà que inspira la major part de les joves associacions les vincula, explícitament o implícita, al liderat de Lerroux, però no les immunitza del tot contra les innates tendències centrífugues, contra el localisme exagerat ni contra els petits personatismes. Conscient d'això, el diputat-periodista malda per adquirir, més enllà de l'autoritat "moral" que ja té, la plena capacitat de control orgànic que li permeti d'endegar sense sorpreses l'espectacular i magnètica florida del republicanisme.

De fet, el primer intent centralitzador dels nuclis antimonàrquics s'havia registrat l'octubre del 1903, quan Lerroux -negant "toda idea de hacer obra personal" (309)- convidà les societats d'aquella filiació a aplegar-se en un Congrés Regional "y constituir con todas una Confederación". El Congrés es celebrà, però l'operació, improvisada i immadura, no reeixí, i tot quedà en el compromís -incomplert- de reunir un nou congrés, pocs mesos després (310). La proposta no ressucita fins el juny de 1905, quan Lerroux, probablement alarmat per la multiplicació de casinos petits i dispersos, ha començat a estimular les fusions de dos ó més centres d'un mateix barri, amb l'objectiu d'uniformitzar i simplificar tant com es pugui l'organització del partit als deu districtes de Barcelona (311). Ara, la idea és crear un "Sindicato de sociedades republicanas de Barcelona", domiciliat a la futura Casa del Pueblo, que, sota un respecte formulari per l'autonomia política de les entitats, centralitzi llurs economies i llurs estructures assistencials i, doncs, les subjecti, amb els lligams de la dependència material, a un Consell d'Administració dominat per Lerroux (312).

Les resistències no es fan esperar: mentre una tercera part dels centres d'UR defugen fins i tot entrar en la discussió del pla, els que hi prenen part es mostren tan desconfiats i gelosos de llur sobirania (313) que, per salvar quelcom de la seva iniciativa, Lerroux es veu obligat a aigualir-la, renunciant als afanys de control financer i reduïnt el Sindicat -constituït el 3 de juliol, amb trenta societats adherides (314)- a una mena de servei central de subministraments (magatzem cooperatiu de productes colonials, licors, olis, etcètera, a l'engròs, i Farmàcia Popular) utilitzable voluntàriament pels casinos, els beneficis del qual han de revertir en les societats sindicades i en la prestació de serveis als correligionaris (315). Com hom pot veure, el procés de construcció d'un partit centralitzat i homogeni no és precisament, per a Lerroux, un camí de roses.

Tornant, però, a la valoració dels més de quaranta centres amb què comptava la UR barcelonesa el 1905, importa remarcar-ne, més que el nombre, la naturalesa. Rebutjant tant la visió despectiva i caricaturesca dels "ateneillos (on) el entusiasmo lerrouxista se mantenía con rondas de aguardiente semanales " (316), com una idealització que els presentés a manera d'utòpics falansteris, cal evitar també l'error d'òptica de catalogar-los com a simples oficines de partit. Les Fraternitats i altres entitats republicanes són, sobretot, centres socials de barri en una Barcelona que és encara, més que una ciutat pròpiament dita, un conglomerat mal articulat d'unitats autònomes amb fesomia pròpia (recordem que l'annexió dels altres municipis del pla data només del 1897, que la trama urbana és molt discontinua i els transports públics, pèssims), on la solidaritat veïnal entre els habitants d'una mateixa casa o carrer i el sentiment de pertinença de barri són molt intensos, i on nombrosos ciutadans de la perifèria, si no hi vénen obligats per motius laborals, poden passar mesos sense sortir de llur barriada, sense fer allò que ells mateixos denominen, significativament, "anar a Barcelona" (317). En aquest context tan atomitzat, el centre o ateneu republicà, que integra i "dignifica" la taverna -i recordem el fonamental paper de la taverna com a fòrum polític popular (318)-, transformant-la

en café, ofereix a un bocí concret de la gran urbs un lloc de reunió i de discussió dels problemes locals, una finestra oberta -a través de conferències i mitings- als problemes generals del país i del món, un terreny adobat per a les diverses formes d'autodidactisme (cant coral, esperanto...) i un indret d'esbarjo entre veïns i coneguts, a més de les funcions assistencials que aviat descriurem (319). ¿Té res d'estrany, així, que el centre de disseny lerrouxià esdevingui ràpidament un esponjós instrument de captació d'adeptes i simpatitzants i, en definitiva, sigui la cèl.lula bàsica de l'organisme republicà?

Per si això no fos prou, la UR genera, en aquests anys, una sèrie d'entitats especialitzades, destinades a atraure i enquadrar un determinat sector socioprofessional, ideològic o poblacional. On només hi havia una modesta Juventud Republicana de Barcelona, d'ascendència progressista, sorgeixen, al llarg del 1904, la Juventud de Unión Republicana, les Juventudes Republicanas del districte VII i del districte IX i la Juventud Obrera Republicana, que sumen prop de quatre-cents socis i són baluards de l'extremisme a la vegada que escola de futurs quadres i activistes del partit (Manuel Santamaría, Joan Balugera, Enric Orobítg) (320). Alguns dels animadors d'aquestes societats ho són també de l'Asociación Escolar Republicana, plataforma universitària del partit, impulsada des del 1900 per Francesc Layret i Laureà Miró, entre altres, i planter fecund de dirigents de l'antimonarquisme català (321). Fins i tot hom crea una Juventud Republicana Femenina destinada -sembla que sense massa èxit- a captar les dones per a les idees progressives (322).

En un altre terreny, registrem el naixement de l'Asociación Republicana Internacional de Dependientes del Comercio, Industria y similares, amb més de tres-cents socis (323), i el d'una Asociación Republicana del Comercio y de la Industria, presidida per Josep Mª Canals, que aplega petits i mitjans empresaris vinculats a la Unión (324). Per bé que aquesta no aspira a crear una branca sindical pròpia, limitant-se a exercir un cert protectorat damunt les societats obreres, la Sección Sociológica de l'Agrupación de Propaganda de la Casa del Pueblo actúa, en ocasions, com una mena de direcció política d'aquelles o,

almenys, com llur mentora jurídica davant dels projectes legislatius de descans dominical, d'accidents de treball, etc... (325). Adhuc apareix, en l'organigrama republicà, una "Comisión Ejecutiva de los repatriados de Ultramar" que pretén canalitzar contra la monarquia el descontent dels antics funcionaris civils i militars de les colònies (326). En fi, ja hem fet esment de la forta imbricació entre el moviment lliurepensador i el lerrouxisme: la Casa del Pueblo en formació compta amb una Sección Librepensadora encapçalada per Ramon Aguiló, i la Federación de Sociedades Librepensadoras de Cataluña té com a primer president el republicà Eladi Gardó (327).

Es, naturalment, a partir i a través d'aquesta sòlida implantació territorial i sectorial que la Unión desplega el seu aparell assistencial, la xarxa d'auxili moral i material a la vida quotidiana dels afiliats. Comprenent que, al costat dels ambiciosos projectes a llarg termini, de les brillants descripcions de la terra promesa, és precis oferir a la base popular algunes realitats tangibles i immediates, algun mannà que ajudi a recórrer el llarg camí amb ordre i empena, el Moisès republicà engega a la Fraternidad de la Gran Via, des dels darrers mesos de 1903, un dispensari mèdic gratuït per als socis; atès en principi per un sol metge, el doctor Josep Jiménez Barceló, aviat augmentarà la seva plantilla, es diversificarà en consultes de medicina general, pediatria, aparell digestiu, ginecologia, cirurgia, odontologia, etc..., i inclourà serveis de comadrona per a les dones i filles dels correligionaris, visitant a centenars de pacients (328). El setembre del 1906, el consultori es trasllada als nous locals de la Casa del Pueblo on, al llarg de l'any següent, l'afluència de malalts es duplica, assolint la respectable xifra de 12.347 visites (329). Caldria afegir-hi la tasca, molt menor, dels petits consultoris que alguns centres de barri comencen a establir (330) i no oblidar, encara, que determinades branques de la beneficència pública del Municipi -com ara "La gota de leche", dependència encarregada de subministrar llet als fills de mares pobres- havien estat creades per iniciativa de regidors republicans, restaven sota llur control i, segurament, servien al conreu de llurs clientele (331).

Com una secció més de la futura Casa del Pueblo, es constitueix també, el 1904, l'Agrupación de Beneficencia; el seu objecte és

"socorrer o aliviar las necesidades en que, por enfermedades, accidentes, carencia de trabajo, detención gubernativa o judicial, etc..., se pueden hallar los socios y todas aquellas personas o entidades de ideales progresivos que se estime oportuno" (332),

i la seva tasca, nodrida amb quotes fixes, donatius esporàdics, recaptés, etc..., anirà, en els anys posteriors, des del repartiment entre els pobres de mil flassades i mil armilles "de punto inglés" (333), fins a la solemne entrega als presos del partit de llur "aguinaldo" en diners i espècies, i l'ajut a les famílies (334). Simultàniament, en un ambient popular on el mutualisme (les germandats) tenia un gran pes, diverses entitats republicanes creen seccions de beneficència pròpies que, a canvi d'una petita quota, ofereixen metge i medicines gratis, en cas de malaltia (335), i totes, àdhuc sense posseir un organisme especialitzat, distribueixen ocasionalment bons de la beneficència municipal -proporcionats pels regidors del partit- a famílies necessitades, queviures entre els obrers aturats del barri, o socorren amb diners algun correligionari en dificultats (336).

Sense assolir una volada comparable, l'assistència legal fa costat a la mèdico-benèfica. Partint d'ofertaments d'advocats republicans (337), el 1904 hom intenta institucionalitzar un Consultorio Jurídico-Administrativo que "defenderá gratuitamente a los socios de la Casa del Pueblo, cuando fueren procesados por causas políticas o por otras causas criminales cuyo delito no implique deshonor" (338). La fórmula com a tal no té massa èxit, però la idea sí: durant tot el període que considerem, no mancaran mai els forenses disposats a defensar llurs companys de militància en causes per delictes sociopolítics, plets d'inquilinat, etcètera.

El camp de les necessitats materials més bàsiques (alimentació, vestit...) tampoc està desatès, en els esquemes lerrouxians. Connectant amb la rica tradició cooperativista existent a Catalunya, el dirigent republicà preveu, com a peça clau dels seus projectes organitzatius, la creació de cooperatives de consum i, eventualment, de producció,

vinculades al partit. La de la Casa del Pueblo inicia el seu camí el 1906, amb vuitanta-set socis (339); una mica abans, el Sindicato de Sociedades Republicanas, al qual ja ens hem referit, tenia en funcionament un magatzem cooperatiu a l'engròs, una Farmàcia i una Sastreria Populars a preus reduïts (340); paral·lelament, aquells centres que s'ho poden permetre posen en marxa cooperatives de comestibles autònoms, reservades a llurs associats (341).

De tota l'extensa estructura assistencial, però, l'aspecte potser més important és l'aparell educatiu. En l'escala de valors dels republicans, filla de les idees radicals franceses del Vuitcents, la ciència, la cultura i, doncs, l'educació com a instruments de transformació social i política, ocupen un primeríssim lloc i són objecte d'un veritable culte (342): "démocratie, c'est démopédie", havia dit Proudhon; els breviaris doctrinals del lerrouxisme ho expressaran de forma més planera:

"ni un solo día debes dejar pasar sin aprender algo (...); rebaja tu ración alimenticia antes que tus hijos se queden sin poder acudir a la escuela (...); donde encuentres un sabio ríndele veneración..." (343).

Imbuïts d'aquesta mentalitat, i empesos pel dinamisme de Lerroux, els republicans de Barcelona s'aboquen, des de mitjan 1903, a la fundació, dins o al costat de cada centre de la Unión, d'una escola que li doni vida i que posi els infants del barri "a la altura de los seres emancipados que han de formar la masa consciente de una España redimida por la libertad y por la ciencia" (344); obren la marxa l'Agrupación Obrera Republicana del Poblet, el Casino Republicano de Vallcarca, el Círculo Republicano Fraternal del districte II...; aviat, nombrosos centres i ateneus de nova planta inclouen explícitament en llur rètol l'adjectiu "Instructivo", i alguns adopten denominacions tan expressives com la del Centro Republicano de Amantes de la Instrucción, domiciliat al Poble Sec (345). El febrer de 1905, segons dades del propi partit, són ja 16 les escoles, que tenen cura de 1.785 alumnes (346).

Val a dir, entre parèntesi, que, a part les estrictes finalitats docents, el desplegament escolar cobreix, en la política lerrouxista, altres objectius. Encara que, a les Corts i davant les acusacions de la dreta, Lerroux negui el caràcter àcrata de les escoles laïques

de la UR barcelonesa, per més que sigui exagerat sentenciar que "el republicanismo radical entregó a Ferrer y a su doctrina las escuelas de los Círculos republicanos" (347), és evident que, a través d'una pedagogia racionalista informada per les idees de "la familia universal y la Patria universal", a través de l'ús del "excelente, escogido, inmejorable material de enseñanza" procedent de l'Escola Moderna (348), a través dels vincles personals i doctrinals de mestres i intel·lectuals del partit -com el doctor Josep Antich- amb el nucli ferrerista, hom manté obert un estratègic pont entre republicanisme i anarquisme.

De qualsevol manera, l'esforç prossegueix. El 1907, als vint-i-vuit centres d'ensenyament de filiació radical subvencionats pel Municipi, hom els pot calcular uns 2.900 alumnes, atesos per 70 mestres (349); en anys successius, el nombre d'escoles primàries així reconegudes puja fins a un màxim de trenta-sis el 1911, de tal manera que, si hi afegim cursos esporàdics i ensenyaments especials -de llengua italiana, de cultura general per a adults, de mecanografia, caligrafia i taquigrafia, de teoria i pràctica de teixits... (350)- ens anirem acostant a les xifres, tanmateix exagerades, de 50 i 65 escoles, que donà Giner de los Ríos al Parlament en diferents ocasions (351). Quant als infants escolaritzats, un càlcul generós els xifrà en quatre-mil, el 1908: només un 7% de la població escolar de la ciutat (56.376 individus), però bastant en relació als 15.172 alumnes que acollia l'ensenyament públic (352).

Com és fàcil d'imaginar, la major part de les escoles estaven instal·lades amb extremada precarietat; el propi Lerroux ho reconegué així, al Congrés, amb una punta d'orgull:

"adolecen de faltas muchas de ellas (...), tened en cuenta que esa es labor de pobres, y que las escuelas, pobres como ellos, no llenan todas las prescripciones de la Pedagogía moderna, porque sus recursos son escasos" (353).

Deficients i infradotades, però, seran durant molt de temps l'obra predilecta i un dels millors atots del partit. ¿Com a viviers de subversió i pedrera de futurs militants? Encara que una ocasional retòrica esquerranista pugui fer-ho creure així -"no se preparan las convulsiones revolucionarias sin la levadura de la institución pedagógica" (354)-, la funció principal de les aules republicanes és tota una altra, és la que il·lustren els

dos testimoniatges que transcrivim a continuació: Joaquim Soriano Serrano, obrer immigrat des del País Valencià i un dels processats per l'atemptat d'Hostafrancs, respon, en ésser interrogat sobre perquè era soci de l'Ateneo Obrero Republicano d'aquella barriada: "para que mi hijo concurrese a las escuelas que sostiene dicho Centro. Así con mi cuota y las matrículas de mi hijo ayudábamos a que la escuela fuera adelante" (355); Jacinto Riaño, jornaler, detingut arran de la Setmana Tràgica, explica que es féu soci i accionista de la Fraternidad Republicana "El Pueblo", del Clot, "principalmente para dar instrucción a sus hijos en la escuela de dicho Centro y divertirse en alguna función de teatro" (356).

Com aquest darrer testimoni insinúa, hi ha una altra àrea de necessitats "espirituals" dels seus adherents que l'organització republicana es preocupa de cobrir: la del lleure i la diversió (357). No és una preocupació absolutament nova, doncs ja a finals del segle XIX els centres antimonàrquics hostatjaven vetllades "político-literario-musicals", tenien grups corals, feien balls, ... El que resulta nou, ara, és l'envergadura de certes celebracions, la varietat de les fórmules emprades, la freqüència amb què es succeeixen i, sobretot, llur reeixit encast en l'activitat pública "ordinària".

Les grans solemnitats del partit són objecte d'una planificació acurada que, en aquests anys, Lerroux assumeix en persona; anunciades de forma gradual al llarg de setmanes, en una hàbil escalada informativa destinada a crear expectació entorn de l'esdeveniment, precedides d'instruccions minucioses sobre la presència i el comportament del "pueblo republicano" (358), i concretades en programes extensos i diversificats: les festes amb motiu de la visita de Salmerón, el setembre de 1904 -coincidint amb la Mercè- duren cinc dies i inclouen la rebuda multitudinària al baixador del passeig de Gràcia, una reunió de regidors republicans de Catalunya, una vetllada musical amb orfeons en un envelat ad hoc, "gran gira campestre" al Coll, gran míting, festival infantil, ball familiar, concert i una "fiesta de les banderes" (359).

Menys espectaculars i més sovintejats, altres actes d'àmbit barcelonès ofereixen una rica tipologia; "gran banquete popular monstruo", de mil coberts, al Teatre Onofri, en honor dels diputats i regidors per la capital, vetllada artística al Nuevo Retiro amb representació del drama

de Dicenta, Aurora, concert coral en homenatge a Clavé (360) o violats festivals a la Fraternidad, on "una porción de jóvenes" reparteixen "lindos bouquets entre las hermosas y elegantes señoras y señoritas presentes" i regalen llatinadures als infants, alguns dels quals hi corresponen recitant "composiciones anticlericales", hom sorteja o subhasta diversos regals, hom atorga premis, i no sol mancar la presència d'"una hermosísima niña vestida, con mucha propiedad y con mucho lujo, de República" (361).

A un tercer nivell, són in comptables les vetllades "literarias", "artísticas" o "recreativas" celebrades en les petites sales dels centres de barri, amb programes si fa no fa com aquest -que correspon al Centro Republicano Obrero de la dreta de Gràcia (362)-:

- "1º) Varios niños recitarán poesías
- 2º) D. José Vila cantará varias piezas de su repertorio
- 3º) Poesías por el Sr. Llenas
- 4º) D. Teodoro Oliveras tocará varias piezas con acordeón
- 5º) Leerá varias poesías la señorita Adelina Civil
- 6º) Discurso por D. Francisco Palau".

De llur caràcter modest i casolà en dóna idea, amb fred llenguatge policial, el delegat governatiu en un d'aquests actes, quan informa als seus superiors que

"la primera parte, o sea la literaria, se redujo a algunas piezas de piano y bandurria, ejecutadas por individuos de la sociedad, lectura de poesías por algunos socios y otras recitadas por una niña de unos diez años, entre ellas hubo una dedicada a Don Alejandro Lerroux" (363).

En tots els casos, però, es tracta d'esdeveniments a gran o a petita escala, el denominador comú és la sàvia -per indestruïble- barreja d'elements festius i polítics, del concert o la reunió social amb la conferència o el discurs -improvisat o formal- a càrrec de Lerroux o d'algun líder subaltern.

Aviat, la importància que aquest front de l'activitat unionista va prenent porta a crear una mena d'estructura lúdica central, radicada a la Fraternidad i després a la Casa del Pueblo, que procura oferir

als correligionaris "todo género de diversión y esparcimiento": espectacles d'il·lusionisme, projeccions cinematogràfiques infantils, concerts dominicals per "una reputada banda", revetlles amb ball i focs artificials, representacions de sarsuela (364) i un actiu Teatro Popular, la programació del qual abasta des d'oblidables "dramas anticlericales", sàtires polítiques conjunturals (Los Juegos Florales de Cerdópolis) o fruits de l'enginy literari d'algun notable del partit (365), fins a peces de les més populars de l'escena catalana d'aquell temps (Terra Baixa i Maria Rosa, de Guimerà, Don Gonçalo o l'orgull del gec, d'Albert Llanas, La mare i La bona gent, de Rusiñol...), passant per Galdós, Echegaray, Zorrilla o Vital Aza (366). Apareixen, entre els militants dels barris, grups teatrals d'aficionats, com el denominat Escena Cultural, o l'ibsenià Peer Gynt (367) i, encara que en un terreny ben diferent -el de l'esport- hom intentarà crear fins i tot un Club Sportivo Republicano de Football i alguna Sección Excursionista Radical (368).

Gràcies a l'actiu funcionament de les nombroses plataformes lúdiques que hem esmentat, el lerrouxisme aconsegueix, d'una banda, aportacions econòmiques gens menyspreables a la seva obra assistencial -la major part dels festivals, vetllades i funcions són a benefici d'unes escoles, de la construcció d'un centre nou, d'uns obrers en vaga... o, simplement, de les arques del partit-; sobretot, veu ampliada i diversificada la seva capacitat d'atracció, d'enquadrament, que, ara, no exerceix només -con tots els altres partits- sobre la població masculina, adulta i políticament motivada, sinó que arriba al conjunt de la unitat familiar, seduïda en pes per les possibilitats d'entreteniment i de relació social que la UR li ofereix:

"a la Casa del Pueblo van el marido con su mujer, el padre con sus hijos; no es sólo, como acontece de ordinario, un club para hombres, es el club familiar que sirve de recreo común al obrero y a su prole" (369); "la intensidad de nuestra acción social en Barcelona ha sido tal -proclamarà ampul·losament Lerroux a les Corts-, que hemos tenido la fortuna de que se incorporen a nosotros en la convivencia espiritual que se realiza en esos Centros, no solamente los hombres, sino las mujeres; no solamente las mujeres, sino también los niños" (370).

Valorat en conjunt, el desplegament assistencial que el lerrouxisme promou des del 1903 fins, almenys, el 1910, és -encara que hom hagi tendit sempre a trivialitzar-lo- un component bàsic de la seva força. En una ciutat i en un temps en què les classes treballadores pateixen greus problemes d'habitatge (rellogats, barraquisme, vivendes insalubres...), suporten una notable escalada dels preus (un 25%, entre 1900 i 1910), l'estancament dels salaris i periòdiques crisis de feina, i es veuen mancats dels més elementals equipaments públics (sanitaris, escolars...) (371), un partit que es faci present en els barris obrers i les zones suburbials i hi ofereixi -sense mediatitzacions antipàtiques, com les de la beneficència catòlica- uns serveis paral·lels modestos, però efectius (metge i advocat de franc, medicines amb descompte, alguna instrucció per als fills, queviures una mica més barats, un espai físic per al lleure i estones de diversió semi-gratuïta, un cert coixí de solidaritat en situacions crítiques i, amb el temps, ocasió d'aconseguir una col·locació), tot això quan cap altra formació pot ni somniar res de comparable, no solament ha d'obtenir una allau d'adhesions interessades, de gent enllaminada pels petits beneficis materials que es desprenen del padrinatge republicà, sinó que assoleix un grau de cohesió interna excepcionalment elevat -els socis prenen cafè i juguen al dòmino junts, llurs dones compren a l'economat plegades i es troben tant al consultori mèdic com al "ball familiar" o a la funció del dissabte a la nit, els infants són companys d'escola, els joves practiquen conjuntament l'esport o el teatre amateur...- i estableix amb els seus militants un tal nombre de lligams extrapolítics, de vincles de dependència, que la pertinença al partit esdevé un tret existencial, i el trencament -que implicaria la pèrdua de relacions socials, la modificació d'hàbits de consum i de distracció, l'obligació de cercar nou metge i nova escola per als fills, etcètera- es fa poc menys que impossible. És així com s'explica la figura característica del "lerrouxista incondicional", del "radical de tota la vida", figura sense la qual no s'entendria la persistència del fenomen, enmig d'enormes canvis, fins al 1936.

A la fi de la llarga descripció de l'atapeïda organització republicana, una pregunta resta pendent: com es pagava, tot això? Si bé les finances

del lerrouxisme es distingiren sempre per llur opacitat, el relatiu "misteri" que les envolta no pot excusar-los de resumir les -escasses- dades disponibles entorn al tema.

Sembla que, per a les primeres passes de la seva instal·lació política a Barcelona, Lerroux gaudí, entre 1901 i 1903 i durant un any i mig, d'una subvenció graciosa de mil pessetes mensuals, concedides per l'industrial republicà Calixto Rodríguez (372). Més tard, quan, comptant ja amb una personalitat pròpia, es proposà empreses de més volada -la Casa del Pueblo i tot el que se'n derivava- cercà amb persistència infatigable l'ajut dels pròcers del partit, emmascarant sota una nomenclatura d'accions, obligacions i societats anònimes el que no eren més que donacions a fons perdut (373). Al mateix temps, i especialment després de la ruptura solidària, calgué recórrer a les petites aportacions de la base: quotes, subscripcions i beneficis de tota mena de festivals -en un de sol, el setembre del 1907, hom recaptà 1.778 pessetes (374)- contribuïren decissivament a la posta en marxa de bon nombre d'iniciatives lerrouxianes, tot i que les més costoses d'aquestes no arribaven a autofinançar-se. El fet que, des del gener de 1904, la UR ostentés la majoria a l'ajuntament de Barcelona obrí la que, en endavant, seria principal font d'ingressos dels centres republicans: les subvencions municipals. Subvencions a establiments escolars, en primer lloc, que proporcionaren a entitats d'obediència lerrouxista unes entrades anyals oscil·lant de 18.000 a 33.250 ptes., entre 1907 i 1911 (375); subvencions, també, a obres realitzades en locals d'associacions cíviques i culturals -el gener de 1907, la Casa del Pueblo rebé, per aquest concepte, 6.666 ptes., i altres centres radicals més de 7.000 (376)- i diversos ajuts menors, directes o indirectes, que tenien en comú l'absoluta manca de control oficial sobre el destí últim i real de les quantitats donades.

Al costat de les profundes mutacions organitzatives, el canvi en el que es fonamenten els triomfs de Lerroux comporta, també, un nou estil, una manera diferent d'entendre l'activitat política, la utilització d'uns mètodes i el conreu d'unes pràctiques que resulten, a Catalunya, d'una insòlita modernitat. Intentem assenyalar-ne, ara, les principals mostres.

El paper de la propaganda, per exemple, resulta substancialment modificat: passa d'ésser un recurs excepcional i momentani a esdevenir un element permanent i imprescindible de la vida del partit;

"cometen un error de funestas consecuencias -argumentarà el propi Lerroux- los que con cierta autoridad pregonan que ha terminado el período de la propaganda, que los meetings y las veladas y los conciertos y las conferencias que se celebran en los Centros republicanos y sus festivales y sus excursiones campestres, son mojigangas impropias de un partido serio, y perjudiciales a su verdadera misión. Opino de manera diametralmente contraria. Precisamente lo que nos faltan son propagandistas orales, aunque no abunden los escritores. Porque ponerse en contacto con el pueblo, es practicar la enseñanza mutua; reunirlo es disciplinarle; hablarle con sentido común, es dar a su pobre cerebro inculto ideas sobre las cuales reflexiona, rumbo para su entendimiento, impulso para su voluntad" (377).

Sota la directa inspiració del diputat, doncs, neix el 1903 l'Agrupación de Propaganda de la Casa del Pueblo, es forma un primer equip de joves oradors "tot terreny" (Josep Ulled, Enric Orobitg, Josep Meliz, Rocabruna, etc...) i hom intensifica la pràctica mitinesca diària per barris i pobles, arribant, alguns dissabtes, a sis, nou ó dotze actes, consecutius o simultanis, tots els quals són puntualment anunciats i/o ressenyats en una nova secció de "La Publicidad", sota la rúbrica Vida Republicana (378).

La participació personal de Lerroux en aquesta frenètica activitat és excepcionalment alta -només en l'etapa preliminar de 1901-1903 havia pronunciat, a Barcelona, uns setanta discursos (379)-, encara que no tant com voldrien els correligionaris que diàriament se li adrecen "en solicitud de que visite los respectivos centros de nuestro partido" (380), aribuint-li una mena de poder taumatúrgic de fer republicans per allà on passa (381). En qualsevol cas, Lerroux discurseja sense repòs per tota mena de locals. L'oratória, però, amb tot i ésser fonamental en una època mancada de ràdio i televisió, és tan sols una -i no la més original- de les formes de comunicació establertes entre el líder i les bases; hi ha, també, la convivència quotidiana amb els adeptes, allò que un comentarista posterior descriuria així:

"Fué allí (en Barcelona) un obrero más, vivió con ellos, comía en sus figones, se divertía en sus fiestas, cantaba sus coplas, se dejaba tutear; a la hora de hacer política encaramábase a un escenario o subíase a una mesa y les hablaba en su lenguaje" (382).

En efecte, Lerroux és capaç -i els seus lloctinents van imitant l'exemple- d'enfilar-se a una estrada i fer de subhastador de productes a benefici del partit, "pregonando el artículo con maestría" (383), o d'arremangar-se i despatxar les begudes d'una "cantina republicana" (384). En nits de sarau, a la Fraternidad, pot passar-se hores ballant i "animando la fiesta con su buen humor" (385) o, quan no, estrenyent mans, repartint salutacions i mots amables entre els socis, llurs dones i fills, acariciant criatures, suportant entusiasmes massa calorosos... (386); coses, totes, que avui sabem inherents a la política de masses, però que aleshores eren completament revolucionàries.

Una de les concrecions més reeixides de la nova metodologia, un mirall espectacular del nou clima, de les noves relacions intrapartidàries propiciades dins la Unión, és la "merienda democrática". A partir del primer assaig exitós, el febrer del 1903, aquells àpats campestres i multitudinaris esdevindran una de les grans fites anyals del republicanisme, convocats amb pretextos diversos -la primera pedra de la Casa del Pueblo, la visita de Salmerón, els aniversaris de la Revolució de Setembre...- però sempre al mateix indret: la muntanya del Coll, "nuestro Aventino de la paz" (387).

Precedeix a la "merienda popular", com també és denominada, un veritable "ritual de la subscripció": centenars de militants regalen diners i queviures -vi, fruita, formatges, conserves, pernils...- per a ésser consumits en la festa (388). Després, el diumenge assenyalat, desenes de milers de persones -homes, dones, infants...- omplen des del matí la muntanya, on diversos casinos i entitats han instal·lat cantines de caràcter no lucratiu;

"aquellos es una romería prodigiosa, un extenso y espléndido banquete que tiene por gran escenario la Naturaleza. Todos son merenderos improvisados, en que se venden toda clase de comestibles y de bebidas. Y luego, esparcidas por la montaña del

Coll, infinidat de famílies, que han traïdo viandas y leña, que encienden el fuego, que preparan la paella de arroz".

Quan arriben Lerroux i el seu estat major, són portats "en volandas", són objecte dels

"mil agasajos de aquellos buenos, entusiastas, republicanos, que a cada paso os brindan con un fraternal tiento la bota o el porró...";

el dinar de les personalitats discorre "en constante contacto con la muchedumbre inmensa, (es) una comida en comunión con la masa del pueblo" (389). Ja a la tarda, hom planta un "arbre de la llibertat", hom avia globus, hom canta La Marsellesa i alguns -els qui els tenen més aprop- escolten els discursos improvisats pels prohoms. Sobretot, al llarg de la jornada, hom aparenta haver esborrat les diferències de classe sota el mantell de les idees comunes: les bruses i les gorres proletàries, els davantals de les obreres, es barregen -una mica- amb les armilles i els barrets dels notables (390); "allí -pot proclamar l'òrgan del partit-, como todos piensan lo mismo, no puede haber disonancias; no hay etiquetas engorrosas, porque son incompatibles con la democracia" (391). Quan, al capvespre, les colles populars retornin a la ciutat, ho faran amb llurs conviccions i fidelitats refermades per la sensació física de pertànyer a una col·lectivitat gran i compacta, prou poderosa per a protegir eficaçment els seus membres; la "família republicana" tan sovint invocada per oradors i articulistes és quelcom més que un tòpic propagandístic.

De cara enfora, les "meriendas" contenen, malgrat llur caràcter pacífic i festiu, una faceta indubtable d'exhibició de forces destinada a impressionar i atemorir els adversaris; i, pel que sembla, ho aconsegueixen: sabem que, en dies d'aplec lerrouxista, els estadants burgesos de Valldarca i els Josepets amagaven, esglaiats, les criatures... (392). En general, però, la imatge que n'ha perdurat, àdhuc a nivell historiogràfic, és la que consagrà literàriament Santiago Rusiñol amb el seu sainet La "merienda" fraternal (393), la d'una mena de gran costellada pintoresca i satiritzable, sense haver volgut advertir que la fórmula introduïda per Lerroux era, salvades les distàncies tecnològiques,

la mateixa que, dècades més tard, difondrien amb èxit els partits comunistes llatins sota els noms de "Fête de l'Humanité", "Fiesta del PC" o "Festa de Treball"...

Altres aspectes, encara, del liderat lerrouxià destaquen per llur novetat. En una època en què els polítics, fins els més importants, són al mateix temps i potser per damunt de tot advocats de fama, catedràtics il·lustres, escriptors prestigiosos, Lerroux abandona molt aviat l'exercici efectiu del periodisme (394) i es professionalitza en la política amb dedicació exclussiva, seguint al peu de la lletra el parer de Nicolás Estévanez:

"el político no debe ser más que político, es decir, acción y voluntad, importando poco o nada que escriba bien o mal, que sepa mucho o poco ni que tenga buena o mala fama como escritor, como teólogo o como bailarín" (395).

Això explica, segurament, la seva empenta com a inexhaurible motor del partit, l'energia que desenvolupa en la persecució de l'èxit: a ell, si fracassa, no li resta el còmode refugi d'un bufet de primera, d'uns rendibles consells d'administració o del productiu conreu de la literatura. Això -l'ésser polític full time- li permet, en tot cas, actuar regularment com a tribú de la plebs, com a portaveu, davant les autoritats, de greuges, protestes o reclamacions que prèviament ha recollit de les més variades persones i grups.

"Todo consiste en no abandonar a los que acuden a nosotros, (...) de manera que toda injusticia, todo desafuero, toda queja de los republicanos, sean de donde fueren, tenga eco en las Cortes, halle su órgano de expresión, acusación y condenación en un diputado. Yo debo -confessarà el propi Lerroux- no escasa parte de mis relaciones republicanas en España entera, a la práctica de este sistema" (396).

A part de les qüestions obreres, a les que ja ens hem referit, aquesta tasca abasta tota mena de temes, des de l'aranzel sobre la importació d'aus vives fins el processament d'uns estudiants, passant per les gratificacions d'uns mestres nacionals, conductes irregulars de funcionaris públics i autoritats locals, fraus i abusos de grans companyies, coaccions exercides per uns frares..., o el nombre excessiu

de vedats de caça a la "província" de Barcelona (397). Amb independència de l'eficàcia final que la gestió pugui tenir, l'individu o el col·lectiu que veuen llur problema concret elevat a l'alta tribuna del Parlament o de la premsa sentiran una gratitud perdurable envers el diputat que l'hi ha portat, i el conjunt de l'opinió no deixarà de constatar la diligència de Lerroux "para defender cuantos intereses no (sean) incompatibles a los del proletariado" (398).

Els efectes combinats de totes aquestes innovacions, del tarannà personal de qui n'ha estat l'impulsor -un "vanitós -decidit que es projectava amb exhuberància" i "donava la sensació d'ésser un home de sort", dotat d'un vigor incansable i d'una autoconfiança encomanadissa (399)- i de la psicologia col·lectiva de l'obrer barcelonès -a qui "las abstracciones no interesan, (...) es débil su adhesión a las teorías. Sigue solamente a los hombres que las encarnan, si los juzga dignos de admiración o amistad" (400)- donen a l'autoritat de Lerroux sobre el republicanisme local un caràcter de carisma i d'omnipotència que la fan excepcional, i generen molt depressa entorn seu un veritable culte a la personalitat, una escalada de lloances cada cop més generoses, d'epítets més i més hiperbòlics: "el incommensurable Lerroux" (401), "el apóstol de la Democracia" (402), "Alejandro Lerroux, a quien debe llamársele Alejandro Magno" (403), "hombre providencial, verdadera encarnación del alma popular" (404), "el més ardorós y'l més intrépido de tots els adalits republicans" (405), "con un corazón tan grande que no le cabe en el ancho pecho" (406)...

Val a dir que, a aquest procés d'exaltació, hi contribuï no poc "la aureola de los odios y las persecuciones" dels seus enemics (407) o, dit més asèpticament, l'actitud de la Lliga, polaritzant en la figura de Lerroux, i amb una virulència insòlita, la seva hostilitat envers el republicanisme renascut. Un exemple: si, com a argument electoral major a favor dels candidats propis en les municipals del 1905, tot un Prat de la Riba utilitzava el d'impedir que governés Barcelona "un desarrelat", "un enviat de moreria", "un fill de l'estepa", "un home del desert, un representant de les terres ermes", "un beduí", "rebrot d'un poble revellit"... (408), això significa que els primers a identificar

la UR amb Lerroux, els que més feren per a què la República es personifiqués en Lerroux, foren els regionalistes. La massa popular -orientada, és clar, pels periòdics de la Unió- no féu més que recollir la idea i desenvolupar-la, afegint-hi la simpatia espontània que sol acompanyar a qui hom veu atacat per forces aparentment més poderoses.

Com acostuma a passar, doncs, el "martiri" de Lerroux, si més no moral, n'accelerará la santificació o, millor encara, la quasi-divinització. "Si bueno fue Jesucristo, bueno y archi-bueno es el ciudadano Alejandro Lerroux", proclama categòric un admirador (409); a les llars republicanes, el seu retrat ocupa el lloc, al damunt de la calaixera, reservat habitualment per a les estampes o figures de sants (410). Molts correligionaris, a l'hora d'inscriure llurs infants en el registre civil, els imposen els noms d'Alejandro o Alejandra en prova de devoció al jefe... (411). Fins i tot, el nom i l'efígie d'aquest esdevenen un bon reclam comercial i publicitari per a diversos productes, anunciats correntment a la premsa addicta:

"Ventall republicà. Conté una alegoria y els retratos dels cinch diputats Salmerón-Lerroux-Vallès-Junoy y Anglés.

Preu, 10 cèntims (412)

"Se recomienda el papel de fumar LERROUX" (413).

"RON LERROUX El presidente de la República de los licores. Pedidlo en todas partes" (414).

"Vermouth LERROUX. ¡Radicales, no bebais otro! Estimula el apetito. Redobra la energía. Pídase en todas las tabernas y cafés" (415).

Vinos de champagne. Marca ALEX. LERROUX Auténtico. Pedidlo en todas partes" (416).

Per anecdotic que tot això resulti, ens sembla simptomàtic d'un tipus de liderat que fou, en la política catalana d'aquell temps, únic. O és que algú coneix, o simplement s'imagina, un conyac Cambó, un vi Prat de la Riba, un paper de fumar marca Pere Coromines?

El darrer gran lligam invisible entre el dirigent republicà i les classes populars és la paraula; coincideixen en aquest judici des del propi Lerroux ("les hablé (als obrers) alto, claro y sin miedo, por donde me reconocieron hermano" (417)), fins a un observador qualificat, però hostil, com Àngel Ossorio y Gallardo ("la acometividad en el hablar y el escribir de los santones lerrouxistas, atrajo hacia ellos la simpatía

tumultuosa de las multitudes" (418)). Ara bé, quin era exactament el secret de l'oratória i de la prosa lerrouxianes? L'estil directe i efectista? La famosa demagògia? Per damunt de tot -creiem- la capacitat per a abaixar barreres culturals i lingüístiques entre ell i els destinataris del seu missatge: Lerroux "escriu tal com parla, sense miraments, plebeament, però amb l'instint infal·lible de l'agitador que sap trobar el camí dret que condueix al cor del poble" (419). En efecte, a través de l'ús d'un llenguatge deliberadament groller i esqueixat, esmaltat d'al·lusions sexuals o escatològiques -"... salva sea la parte", "el ancho culo", "... un hombre con el alma en los pantalones...", "los pantalones vacíos...", "este ha tajo de maricas, que sólo escriben desde el retrete...", "... ya sabemos que eres una m...., y (estamos) dispuestos a c..... en tu despreciable persona..." (420)-, a través de calculades exhibicions de manca d'erudició (421), el líder i els seus epígons connecten a la perfecció amb unes masses treballadores malparlades i renegaires, a les quals els és fàcil identificar-se i confiar en els que, encara que no siguin obrers, parlen com elles i, en canvi, rebutgen instintivament -per estrany, perquè no l'entenen- el pulcre, encarcerat i saberut llenguatge d'advocats dels propagandistes lligaires o dels republicans "antics", d'aquells que creuen que és el poble qui s'ha d'eleva fins a llurs alts cims oratoris.

Alguns elements menors, de caràcter semiològic, completen la recepta de l'èxit. Mestre intuïtiu del marketing polític avant la lettre, Lerroux, almenys els primers temps,

"peroraba en mangas de camisa, con el pañuelito de seda encarnado en el cuello (...). Pedía cinco de vino en cualquier taberna, bebía en el mismo vaso que había bebido alguno de sus compañeros" (422);

abans de començar o en acabat un míting de barri qualsevol, podia treure's de la butxaca un llonguet amb una truita i un parell d'arengades i menjar-se'l voltat de correligionaris enfervoritzats (423). Per a fingir-se pobre i famolenc? Avui, quan aquesta mena de gestos no manquen en cap campanya electoral, resulta evident que es tractava, només, d'un conreu intel·ligent de la popularitat i d'una altra manera

de reforçar els vincles directes entre ell i la base del partit. El seu cognom mateix, eufònic i sonor, amb un toc d'exotisme i una etimologia ben escaient al personatge ("el roig"), li afegia un atractiu subliminar (424).

Després d'haver passat revista a les bases doctrinals -l'obrerisme, l'anticlericalisme, l'anticatalanisme- i a les bases funcionals -l'organització, l'estil, el llenguatge- del renaixement republicà barcelonès, resta analitzar-ne les bases socials. O potser no caldria, si acceptéssim com a bona la "tesi" convencional, el clixé repetit ad nauseam, segons el qual aquell renaixement es recolzava, essencialment, en la massa obrera immigrada.

Segons ja hem explicat en el capítol anterior, des de bon principi la Lliga intentà la desqualificació del lerrouxisme titllant-lo de fenomen foraster i

"dando por cosa sabida y averiguada que la mayor parte de los sufragios obtuviéronlos (els republicans) de gente maleante que la miseria de Castilla, Aragón, Valencia, Andalucía, Galicia y las Vascongadas arrojara a Barcelona" (425);

"analfabets", "forasteralla", "femta forana", "bretolada", "tarregada", són alguns dels epítets que la propaganda regionalista prodigà, al llarg de la primera dècada del segle, per a descriure els seguidors de la UR, i després, del radicalisme. Amb el temps, i com succeiria amb altres tòpics sobre aquest tema, el que havia estat un argument partidista adquirí categoria de dogma universal, els autors més diversos insistiren en la idea que Lerroux havia vingut "a somoure a casa nostra l'ingrat pòsit de la immigració" (426) i presentaren el partit republicà com "una organització d'immigrants i l'òrgan de la colònia forastera" (427), encara que això els obligués a afirmacions tan peregrines com la de que, el 1906, "la mayoría obrera de Cataluña no es catalana, sino fruto de la inmigración" (428). Alguns comptats intents de matisar aquesta caracterització no han qüestionat, ans al contrari, la idea-força d'un lerrouxisme al·lògen: per a Manuel Cruells,

"Lerroux va atraure principalment una classe mitjana desorientada, conjuntament amb una gran gamma d'immigrants, no proletaris precisament",

"com eren els funcionaris i altres espècies, amb aventurers i xulos (sic) de tota mena" (429);

segons Adolfo Bueso, recollí el suport de "todo elemento oficial de la ciudad condal (...), la policía, la guardia civil y las fuerzas de la guarnición " (430).

Què hi ha de realitat en tot això? Des d'un punt de vista teòric, i com a opció antimonàrquica unitària que volia ser, la Unión Republicana es proclamava interclassista i oberta a tothom (431); tanmateix la branca barcelonina del partit, inspirada directament per Lerroux, gravità des del primer moment entorn de les classes treballadores; al llarg de les pàgines anteriors n'hi ha abundants indicis, que ara podem il·lustrar amb alguns exemples concrets: la junta fundacional de l'Ateneo Republicano del Fort Pius -entitat que podem considerar típica del revival organitzatiu iniciat el 1903- tenia la següent composició sociològica: tres "jornalers" (un dels quals el president), dos "industrials", un "artesa", dos "obrers" i un perruquer (432); a la barriada de Pequín, poblada per "families pobres catalanes y gent expatriada, en nombre d'unes 700 persones (...), quina major part viu de la pesca" (433), el Centro de Unión Republicana tenia, el 1905, cent vint-i-cinc socis que no devien pas ser petits burgesos, ni guàrdies civils (434); un any abans, milers d'obrers republicans havien lliurat a Salmerón un missatge d'adhesió a la Unión (435).

Dins del límit de les dades disponibles, res no permet afirmar que, abans del 1907, aquesta adhesió popular el lerrouxisme la trobés, principalment o majoritària, en els rengles de la població immigrada. Si, per primitiu i discutible que el mètode resulti, examinem la relació dels noranta-tres membres de les comissions organitzadores de la UR als deu districtes de la capital (436), trobarem un màxim d'onze cognoms que poden correspondre a no catalans d'origen; resultats similars s'obtenen de la llista de presidents, entre 1903 i 1907, de tres centres de la Unión situats a Sant Martí, el Poble Nou i el Fort Pius (437): d'un total de disset noms considerats, només tres ofereixen dubtes quant a llur catalanitat; semblantment, tan sols cinc dels dinou obrers que encapçalen l'homenatge a Salmerón (438) podrien ésser immigrants.

Les xifres demogràfiques generals vénen a corroborar la inexistència d'un gran ghetto foraster d'on el republicanisme hagués pogut extreure el gros de la seva força. El 1900, sobre un cens de 533.000 habitants, viuen a Barcelona 408.381 catalans de naixement i 113.340 naturals de la resta de l'Estat, ço és, el 76,62 i el 21,26% de la població total (439). Al llarg de la dècada següent, arribaren al conjunt del Principat (440) 33.687 nous immigrants, amb una mitjana anual de 3.369, francament baixa en relació als decennis anteriors i posteriors i ben absorbible per part d'una població el creixement vegetatiu de la qual era dues vegades i mitja superior al volum de nous vinguts. No serà inútil recordar, també, que el gros d'aquests procedia de les "províncies" de Castelló, València, Saragossa i Terol (441).

Al costat de les dades numèriques, les impressions d'alguns observadors coetanis, gens sospitosos, poden ésser molt esclaridors. En la Memòria explicativa del Pressupost Extraordinari de Cultura del 1908, Pere Corominas deia:

"Es un hecho incontrovertible que la inmensa mayoría de la población barcelonesa habla en catalán. Sólo una quinta parte de los habitantes de la ciudad ha nacido fuera de Cataluña, y aún de esta quinta parte debe deducirse la masa importante de valencianos, roselloneses y mallorquines, cuya lengua materna es substancialmente igual a la catalana. Muchos de los que nacieron en otras regiones hablan corrientemente el catalán. Así puede afirmarse que sólo una décima parte de la población de Barcelona desconoce la lengua catalana..." (442).

Encara que ho hagués volgut, l'autor de La vida austera no podia, en un document d'aquesta naturalesa, exagerar massa. El mateix any, un tècnic francès caracteritzava així els treballadors fabrils de Catalunya:

"estos obreros y obreras son, en su mayor parte, de origen catalán. Sin embargo, no es raro encontrar cierto número de españoles originarios de Andalucía, de Aragón y sobre todo de la provincia de Valencia" (443).

Ja el 1912, un altre francès, Jacques Valdour, s'admirava de la força amb què "la Catalogne nationalise les immigrants" i assegurava que la part més recent i menys integrada d'aquests "généralement après

six mois, un ou deux ans, retournent chez eux avec quelque argent gagné" (444), configurant així una població flotant i no censada que difícilment podia servir de pilar a cap moviment polític. En fi, i si m'és permès l'argument, quan Rusiñol satiritza els aplecs republicans al Coll, omple l'escenari de catalaníssimes famílies obreres i menestrals que evoquen "la Federal" mentre preparen l'arròs; en aquella merienda arquetípica, gairebé l'únic que parla en castellà és don Prudencio, o sigui Lerroux.

Arribats aquí, la conclusió sembla òbvia: la "fòrmula sociològica" del lerrouxisme inicial, almenys fins al terratrèmol de la Solidaritat, és en substància la de les classes populars barcelonines (obrers qualificats o no, empleats, menestrals...), en les quals la immigració representa un component considerable, però no decisiu ni, menys encara, monolític, amb una addició important d'elements de la petita i mitjana burgesia (professionals liberals, comerciants i "industrials" modestos, petits rendistes...) situats en els nivells directius del partit. Justament, en aquest estrat dels quadres o "notables" és on s'observa una presència proporcionalment més alta, però mai dominant, d'immigrants de classe mitjana: sobre un grup de setanta-tres dirigents del radicalisme a Barcelona, actius entre 1901 i 1915 (445), vint-i-cinc (un 34,2%) han nascut fora del Principat (sis al País Valencià, sis a Andalusia, quatre a Aragó, tres a Castella, dos a Galícia, un a Astúries, un a Canàries, un a Múrcia i un a Puerto Rico), encara que la major part hi resideixen des d'abans del 1901; trenta-quatre són barcelonins (el 46,5%) i la resta (catorze, o el 19,1%) són immigrants interns, catalans de les comarques traslladats de joves a la capital. I, si entre aquests "adherents de qualitat" del partit hi figura algun militar, es tracta -insistim, abans del 1907- d'un veterà oficial d'idees republicanes, com el coronel Joan Pujol i Vivé, ben poc representatiu de l'oficialitat borbònica destinada a Catalunya (446).

Amb els trets ideològics, sociològics i estructurals que portem descrits, la Unión Republicana dels anys 1903 a 1906 es configura - i actúa- com l'esquerra política catalana (o barcelonina) del seu temps,

com l'opció dels "lliberals i demòcrates catalans, no catalanistes" (447), per més que tòpics i explicacions finalistes -centrades en la ulterioir dretanització de Lerroux- hagin emmascarat aquesta realitat objectiva (448). Naturalment, aquesta esquerra veu reforçat el seu caràcter de tal per l'absoluta manca de competidors... I aquí, potser valgui la pena deturar-se a reflexionar, per primera vegada al llarg del treball, sobre un fet que influirà de manera notable en tota la trajectòria del lerrouxisme: la virtual inexistència d'una esquerra catalanista.

La responsabilitat de la Lliga en l'esmentada inexistència és doble. Per una banda, el profund biaix conservador de la política lligaire en els primers anys del segle, els seus vincles públics amb la Defensa Social, amb el catolicisme militant, amb el Foment del Treball i amb l'Institut Agrícola de Sant Isidre, el sectarisme dels seus dirigents en considerar el republicanisme una doctrina forània i inconciliable amb la defensa de Catalunya (449), tot això connotà, marcà perdurablement el conjunt del moviment catalanista -del qual la Lliga era la única representació activa- amb l'estigma del reaccionarisme, li donà -en paraules d'un qualificat testimoni- "un color negre, un matís dolorosament regressiu, una impopularitat notòria entre les classes treballadores i democràtiques" (450).

Per altra part, i a desgrat de la tòpica imatge de Cambó dient "fem-la, l'Esquerra" (451), el cert és que el partit regionalista procurà sempre destorbar el desenvolupament d'una opció catalanista republicana forta. L'esquerra que Cambó volia fer era una esquerra esquifida, amb les ales tallades, utilitzable en tot moment com a peó o com a tapadora per a donar un caràcter "unitari" i "nacional" a les iniciatives partidistes de la Lliga, però impotent per a atraure's les masses i, doncs, incapaç de trencar el monopoli que la Lliga havia establert sobre el catalanisme. Posats a tenir un adversari, Prat i Cambó preferien que fos el lerrouxisme perquè, contra ell, podien, a més d'exploitar el reflex conservador de les classes burgeses, invocar la defensa de la Pàtria amenaçada, cosa, aquesta, que no haurien pogut fer enfront d'una veritable esquerra nacionalista (452).

La frustració, en els anys al·ludits, d'un catalanisme progressiu

té també -i potser principalment- causes internes. Després de la crisi de la Lliga, l'abril del 1904, els escindits "es passaren una pila de mesos fent reunions i conferències, parlant del que farien i del que no farien" (453);

"tenien projectada, de bon principi, la formació d'una nova entitat política. Però eren homes vacil·lants, indecisos, carregats de dubtes i temences. Al cap de mig any van crear un gran setmanari, El Poble Català, que va sortir pel mes de novembre del 1904. El primer de maig del 1906 va convertir-se en diari. I fins a les darreries del 1906 no va ésser fundat el Centre Nacionalista Republicà" (454);

en total, més de dos anys i mig per a constituir un modest agrupament d'àmbit barcelonès. Quant al programa, l'"estament lliberal del catalanisme polític" (455) es caracteritzà per una indefinició que la ploma mordaç de Josep Pla ha resumit en dos punts: "un reformisme inofensiu i un republicanisme sense pretensions" (456); de l'examen dels setanta-sis números d'"El Poble Català" setmanari se'n desprèn el to elitista i la preocupació intel·lectual dels seus redactors, llur total desconexió respecte dels problemes obrers i un exercici cortès i polític de la crítica a la Lliga; res, en definitiva, que pogués motivar les majories populars a interessar-se pel nou corrent polític. Pel que fa als líders, val la pena d'observar-ne el capteniment, les idees i l'estil, sobretot per a poder fer comparacions amb el model lerrouxià. Ildefons Sunyol era "un esperit fi i aristocràtic", un orador sobri i elegant que "no mostrava gaire amor ni gaire perseverança en l'actuació política" (457), un diletant "sempre disposat a dimitir l'obligació més aviat desagradable de fer les coses" (458); les seves idees eren "les d'un liberal dels temps de Gladstone", "tenia una ànima de patrici demòcrata, sense plebeisme" -és a dir, que respectava el poble, però de lluny, sense acostar-s'hi-, l'espantaven la polèmica i el joc brut, li mancaven l'ambició, el coratge, la perseverança... (459). Jaume Carner, el pressumpte tribú popular del grup, tenia "un profund instint conservador" i l'obsessió de fer política "seriosa", però d'"una serietat encongida, sedentària i còmoda" (460); detestava la vida de partit i es passava mesos sense aparèixer en públic... En general, els capdavaners del nucli catalanista

republicà -advocats per formació i burgesos per origen i tarannà- pecaven d'un invencible pessimisme a l'hora de valorar llurs pròpies possibilitats, es descoratjaven davant els primers obstacles i, no necessitant de la política per a viure, estaven mancats de la vocació i del professionalisme indispensables per a tirar endavant qualsevol empresa partidària. Llor "epitafi" podria ser una frase de Rovira i Virgili: "No eren uns excel·lents polítics, però eren uns excel·lents ciutadans i uns bons cavallers" (461).

En conclusió, per més que, a cada número del setmanari, els articulistes d'"El Poble Català" subratllessin que "el liberalisme català (...) té al davant de la seva acció una gran empresa: catalanisar el republicanisme, tan vigorós a Barcelona" (462), "reconquerir homes i classes socials avui apartats del moviment nacionalista" (463), aconseguir "que l'estol patriòtic s'orienti cap a l'esquerra" (464), no hi reeixiren. Perquè? Perquè, com escriuria Lluís de Zulueta, per a ésser demòcrata, a principis del segle XX, "no basta no ser clerical militante, precisa ser un militante del anticlericalismo"; la dreta catalanista s'ha extès fins els llindars del carlisme; "si una izquierda ha de ser viable será rozando las fronteras opuestas: los elementos obreros revolucionarios, los rezagados de la masonería, los anarquistas. Y esto, no de un modo intelectual, sino conviviendo con dichos grupos, aceptando su colaboración, defendiéndolos ante los tribunales", és a dir, copiant la fórmula de Lerroux (465). "Los jóvenes de El Poble Català - concloïa Zulueta- se mantienen en una región de pensamiento respetabilísima y nobilísima. Pero están fuera del campo de batalla". Àdhuc quan, amb la fundació del CNR, semblín voler ficar-s'hi, llurs escrúpols antidemagògics, llur obsessió per no "afalagar" els treballadors -"els obrers no hem de distreure'ls, no hem d'apartar-los del seu propi camí" (466)- els deixaran desarmats en la lluita per la direcció política de les classes populars. Lògicament, aquesta actitud autocondemnava el Centre Nacionalista Republicà a tenir només una base mesocràtica, benestant i moderada, gens dissemblant a la del regionalisme ortodox, del qual procedia (467). I, és clar, amb públic de la Lliga, no es podia fer una Esquerra... (468).

Interpretacions a banda, el fet és que, a finals del 1905, no

hi ha en el panorama polític del Principat un catalanisme esquerranista de certa envergadura (469). Un analista republicà, dels més afins a la gent d'"El Poble Català" -el ja citat Lluís de Zulueta- els ho diu cruament: "a mi juicio, no existe una izquierda catalanista, ni sombra de ella. Políticamente, todo el nacionalismo catalán es reaccionario" (470); des de les pròpies pàgines d'aquell periòdic, Joaquim Cases-Carbó ho reconeix, quan clama per "la formació immediata del bloc d'esquerra catalanista" (471). Es tracta, en tot cas, d'un problema que, amb modificacions en la forma, romandrà viu fins al 1909, i persistirà fins més enllà del 1910, a desgrat de la creació de la UFNR. Tindrem, doncs, ocasió de tornar-hi.

* * * * *

L'espectacular màquina política republicana posada en peu a Barcelona del 1903 endavant, per la seva mateixa grandària i per les apetències que el seu control suscita, és propensa a les tensions i els problemes interns. Durant l'estiu del 1904, mentre Lerroux resta absent, fent campanya per la Manxa i Galícia (472), es produeix a la capital catalana una topada entre, d'una banda, els joves propagandistes erigits en portaveus de la massa militant i devota del líder, que omple la Fraternidad -la plebe, com ells mateixos es defineixen- i, de l'altra, els "aristòcrates del partido unionista", els Junoy, Corominas, Roca i Roca..., l'estat major procedent en gran part del fusionisme, que domina els càrrecs electes, manifasseja a caprici i només es recorda -acusen els primers- de la base popular per a què li serveixi de "cama electoral" (473). Tot i que "La Publicidad" qualifica l'afer de "tempestad en un vaso" (474), hi ha aldarulls a la Fraternidad, ampli mullader a la premsa i dimissions a la junta de govern d'aquell centre. "Esto sin tí se disuelve", comuniquen a Lerroux alguns incondicionals un xic alarmistes (475). "¿Cuándo, pero cuándo viene Lerroux a arreglar esto?", es pregunta "El Diluvio" (476). "Es posible que cuando venga ya no llegue a tiempo".

Una de les claus d'aquest malestar es troba en la poc afortunada gestió que, a l'Ajuntament de Barcelona, vé portant a terme la majoria

republicana, presidida per Eusebi Corominas. Des dels rengles de la pròpia Unió hom li retreu la ineficàcia administrativa i una indigència programàtica que els esforços d'Hermenegildo Giner de los Ríos (477) no són prou a compensar. Sobretot, irrita a la classe de tropa del partit la independència amb què actúen els regidors, desvinculant-se de llur electorat, desatenent-ne les peticions més concretes (478) i violentant, en ocasions, els sentiments anticlericals d'aquest (479). En el fons, el tema de discussió és qui ha de manar en el republicanisme barcelonès, si els dirigents d'abans del 1901, amb tendència a considerar el càrrec públic com una dignitat personal i mal adaptables a la disciplina d'un veritable partit, o bé la jove guàrdia -no sempre jove en edat- d'obediència lerrouxista, molt més lligada a les noves pràctiques i a la nova clientela popular de la UR.

El retorn de Lerroux comporta un cert atemperament dels ànims. El diputat es mostra conciliador i crida a la unió sagrada en nom de difuses imminències revolucionàries, però amonesta els regidors a mantenir amb els seus representats "la comunió espiritual de las ideas y los sentimientos, el contacto frecuente, la relación política que establece solidaridad entre los partidarios y hace los partidos", subratlla "la influencia bienhechora de la disciplina" (480) i no deixa d'advertir que, "si por divergencias de criterio en los de arriba pudiera peligrar un solo momento la virtualidad del partido, los de abajo sabríamos permanecer inquebrantables..." (481).

Aviat, les esquerdes es reobren. A fi d'"acabar de una vez para siempre con el descontento que corroe las entrañas de la Unión", l'inquiet Pau Isart Bula, secundat per Puig d'Asprer, convoca una "asamblea popular republicana local", oberta a tota la militància i destinada a jutjar la tasca consistorial i la política local del partit (482); la direcció unionista hi replica amb un deversall de blasmes i desautoritzacions, i quan Isart s'acontenta amb crear un Club Radical de Unió Republicana, aquest no és acceptat al si de la UR (483).

Les immediates eleccions de diputats provincials vindran a afegir llenya al foc de la discòrdia. La designació de candidats feta per la Junta Provincial -que controlen Corominas, Roca i Roca, etcètera- és considerada per més d'un despòtica en el procediment i nepotista

en el resultat; "El Diluvio", en especial, fidel al seu tarannà "purista", exigeix una avant-votació i engega una sorollosa campanya, no contra Lerroux, sinó contra els que, com Junoy i altres, "se echaron en brazos de Lerroux, que los sacó del fango en que medraban, y con Lerroux seguirán mientras les dé resultado, si antes Lerroux no les envía al muladar" (484).

Al mateix temps i per idèntiques raons, les relacions de la Unió amb els seus aliats progressistes i federals entren en crisi. Pel que toca als primers, tot i que els tres aspirants unionistes a la Diputació per Barcelona -ciutat són d'ascendència zorrillista, cap de les dues fraccions independents que es reclamen de l'històric partit es dona per satisfeta. El Comitè Provincial Republicà Progressista que encapçala Francesc Ortiz protesta contra la candidatura oficial (485); Mir i Miró, tot elogiant el talent de Lerroux, qualifica la majoria dels qui l'envolten de "fracasados, aduladores o intrigantes" (486). Pel que fa als federals, les ambigüitats i reticències de l'hamletia Vallès i Ribot envers la UR ja venien de lluny (487). Ara, a la vista de les urnes, la família pimargalliana es parteix: el sector pro-Lerroux, dirigit per Lluís Juli i Casals i Laureà Miró, fa el salt definitiu cap a la Unió (488) i és expulsat per l'ala ortodoxa de Vallès, la qual veu tot seguit refusada pels unionistes qualsevol entesa electoral. El 7 de març, deu periòdics i entitats federalistes, progressistes o, simplement, contestatàries, publiquen un manifest duríssim contra la "inícu" marginació dels partits aliats i denunciant els "traidores" i "explotadores" encimbellats a la direcció republicana local, encara que deixen "immaculada" la "popularidad y el grandioso trabajo de don Alejandro Lerroux" (489).

Aquest, invocat per tots com a àrbitre suprem, procurarà mantenir-se tant au dessus de la mêlée com pugui; no havent participat en la confecció de la candidatura, n'avala el contingut i desqualifica qualsevol dissidència, però també puntualitza: "no tomo al candidato como una personalidad, sino como una bandera a la que seguiré siempre" (490). De moment, Lerroux no veu possible, o convenient, una intervenció més directa en la marxa del partit local.

Els noms que la Unió republicana ofereix a l'electorat del districte primer provincial (491) són els següents:

Joan Pujol i Vivé	coronel retirat i propietari
Jesús Calvo Martínez	advocat
Ambrosi Carbonell i Alfonso	metge, de Badalona

A la resta de Catalunya, altres vint-i-vuit aspirants a l'acta ostenten l'etiqueta o la caució unionista (492):

MATARÓ - ARENYS DE MAR

Josep Cabot i Barba	fabricant i propietari
Josep Mayola Salgas	procurador dels tribunals

TERRASSA - SABADELL

Antoni Marsà i Bragado	advocat
Francesc Pi i Sunyer	metge
Jaume Cruells i Sellarès	advocat

VIC- GRANOLLERS

Andreu Serra i Rafart	advocat

MANRESA - BERGA

Artur Ginesta Xarpell	periodista

TARRAGONA - VENDRELL

Enric Salvadó i Domingo
Evarist Fàbregas i Pàmies
Emili Folch i Andreu

VALLS - MONTBLANC

Rafael Oller i Pons
Jaume Puig Llevadot
Josep Capdevila i Giné

REUS

Miquel Alimbau i Minguell
Emili Vallvé i Virgili
Miquel Saludes i Freixes

CERVERA - SOLSONA

Ramon Riu i Vendrell
Domènec Puigredón i Borruix
Antoni Aulés i Canes

BALAGUER

Pere Lasala

LA BISBAL

Bonaventura Carreras Peralta

Joaquim Marquès i Fort

Josep Irla i Rovira

SANTA COLOMA DE FARNERS

Antoni Jonama i Vergoñós

Pere Loperena i Romà

FIGUERES - VILADEMULS

Joan Carreras i Barneda

Esteve Bernet i Gelabert

Antoni Lloveras i Gibert

Com és lògic, ni la maregassa que agita les aigües republicanes, ni la presumible feblesa de l'adversari regionalista -que, després de la crisi de l'any anterior, passa per hores baixes- estimulen a Barcelona, el 12 de març del 1905, la participació electoral, la qual resulta baixa, però suficient per a assegurar la còmoda elecció dels tres candidats de la Unió per majories, amb poc més de 4.000 vots (493). A comarques, Jaume Cruells és elegit per Sabadell, i els forts nuclis republicans locals obtenen les majories a Reus, la Bisbal i Figueres (494), però el gros dels districtes rurals resta encara en mans del caciquisme dinàstic.

De qualsevol manera, passada la contesa, el trencament entre la Unió i els petits agrupaments que es movien en la seva perifèria queda consumat. Els federals més repatanis, amb un cens de 863 militants a Barcelona (495), s'endinsen en una dinàmica de fragmentacions successives que permet a "La Publicidad" editorialitzar:

"el fermento federal es un disolvente, determinante de un estado patológico impropio para cualquiera organización y para cualquier campaña provechosa" (496).

Mir i Miró i els seus progressistes, junt amb Odón de Buen i els "radicals" d'Isart Bula, mantenen el caliu de la protesta contra "la vanidad y voracidad" de "la razón social Junoy, Corominas y Compañía" (497).

Menys visible, però més important que aquests plets i incidències locals, el partit d'Unión Republicana sofreix, el 1904-05, un problema de fons: el de les serioses diferències que, passada l'eufòria inicial, es comencen a dibuixar al seu sí.

Diferències, en primer lloc, de mentalitat i de funcionament. Fora de València, de Catalunya i d'algun altre punt on ha arribat la tasca renovadora de Lerroux, el conjunt de l'organització peninsular segueix formada per comitès i casinos de disseny vuitcentista, composició mesocràtica i vida molt més contemplativa que activa; quant a les figures de la Unión, impera absolutament entre elles una concepció diletant i amateurista de la política: "los catedráticos asistían a sus cátedras, los médicos a su clientela, los abogados a sus "vistas", los negociantes a sus negocios" (498); la propaganda és escassa i l'agitació, nul·la.

Diferències, també, en les idees i en la manera d'expressar-les, que es fan perceptibles, per exemple, arran de la visita a Barcelona, el setembre de 1904, de Nicolás Salmerón. L'ex-president esmerça la seva oratòria docta i espessa a glossar el tebi reformisme parlamentari de la minoria republicana (499) i, adreçant-se als obrers com un col·lectiu perfectament distint dels republicans -"vosotros" i "nosotros"-, es limita a oferir-los remotes perspectives d'emancipació social només accessibles per un llarg camí de prudència, moderació, gradualisme i autoeducació (500).

Si, per als repúblics tradicionals -per als que, com Eusebi Corominas, creuen que en la futura revolució els fusells només seran necessaris "para demostrar, con salvas, que el pueblo ha proclamado la República" (501)- el missatge salmeronià pot ésser satisfactori, per a l'ampli sector lerrouxista no pot sinó resultar decebedor. A més, en ocasió d'aquella visita, hom detecta símptomes d'una certa rivalitat personal Salmerón-Lerroux al cim de la Unión; un cop l'ilustre jefe ha abandonat Catalunya, la premsa i els organismes locals del partit s'apressen a ratificar llurs "simpatías, cariño y confianza" envers el "joven tribuno", "el jefe verdadero de pelea del gran partido republicano español" (502).

En aquest context intern de la UR, quan qui n'és la màxima autoritat

evidencia haver renunciat a la via violenta per al canvi de règim, Lerroux procurarà, sense posar en qüestió la unitat del partit -que estima encara necessària-, desmarcar-se de la moderació de Salmerón i subratllar la seva pròpia especificitat política; per a això, desempolsa, "sin corregir ni una letra", exaltats textos seus del 1898 (503), es defineix, en els mítings, com a "radical", situat a l'extrema esquerra de la Unión (504) i manifesta, amb frases críptiques, que

"hay quien se preocupa de determinar, en nuestra patria, un acto enérgico y decidido que dé al traste con todo lo que entorpece el desarrollo de la vida nacional y el libre funcionamiento de la libertad" (505), que "estamos prevenidos, porque (...) no hay hipoteca que garantice la corona en la cabeza de los reyes..." (506).

¿Hi havia, darrera d'aquestes ostentacions de revolucionarisme, alguna activitat subversiva real? Tenim elements per a afirmar que sí. Segons sembla, al marge de les estructures unionistes (507), amb la col.laboració de Ricardo Fuente, el veterà Nicolás Estévanez i alguns altres, i amb el suport econòmic dels republicans espanyols de l'Argentina, que li trameteren una important suma de diners (508), Lerroux preparà, a partir del 1904, una xarxa insurreccional cívico-militar que estava a punt d'entrar en acció quan, enterat fortuïtament Salmerón dels treballs conspiratius, els desautoritzà i féu avortar el cop en gestació (509).

Més o menys vinculada als plans de pronunciament, la implicació de Lerroux en l'atemptat contra el rei Alfons XIII, perpetrat a París el 31 de maig del 1905, ofereix pocs dubtes. El propi dirigent republicà reconeix, en les seves memòries, que "sospechaba" l'intent de magnicidi i estigué disposat a aprofitar-lo per a un aixecament antimonàrquic, encara que defuig "ni la más remota complicidad en el asunto" (510). Donada la seva estreta relació amb Ferrer i Guàrdia -el qual no era aliè al complot-, devia tenir quelcom més que sospites (511), sobretot si és cert -com sembla- que els lerrouxistes havien sol·licitat amb antelació el concurs d'àcrates barcelonins -Miranda, Castellote...- "para un acto que se preparaba y que, de resultar bien, daría mucho juego" (512). En fi, convé no oblidar que, "requerido por el Sr. Ferrer", Lerroux acudí com a testimoni de descàrrec al judici celebrat a París

contra els pressumptes responsables de la bomba (Charles Malato, Pedro Vallina...) i declarà sospitar que tot havia estat un muntatge de la policia espanyola, contribuint decisivament a l'absolució dels acusats (513).

A Barcelona, l'explosió de la parisenca rue de Rohan no interrompé els moviments en el camp republicà; el juliol, arran de l'Assemblea Nacional d'UR (514), l'espectacular ruptura de Nakers amb aquell partit semblà donar la raó als protestataris locals (515), però no tingué conseqüències directes; per contra, la insòlita pirueta de Mir i Miró acudint a Madrid, apadrinat per Lerroux, a abjurar de les heterodòxies de la vigília i a sotmetre la seva host progressista a l'autoritat de Salmerón (516), privava al republicanisme dissident barcelonès d'un element clau. Aviat, però, el toc de clarí de la dissolució de Corts desfermà una nova borrasca preelectoral.

Les causes eren, en el fons, les de sempre: gràcies a les ambigüitats de l'acord fundacional de la Unión Republicana espanyola, augmentades, a la capital catalana, per la presència del factor Lerroux, la Unión barcelonesa s'havia desenvolupat a cavall sobre una dualitat; d'una banda, els que, amb mentalitat tradicional, creien que la UR no era un partit únic, sinó una conjunció o unió dels partits "històrics", els quals conservaven llurs identitats i prerogatives, és a dir, que calia reservar-los les "quotes" corresponents a l'hora de fer candidatures, respectar-ne els escalafons particulars i demanar llur parer, en inacabables discussions de Comitès, abans de prendre decisions; a l'altre costat els que, amb Lerroux al capdavant, afirmaven: "los que se han unido son personas, no partidos", negaven bel.ligerància a les velles fraccions -"no partidos, sino mesnadas"- i volien fer de la Unión un partit modern, unificat i centralitzat, pilotat per professionals i regit molt més per la llei de l'eficàcia que per les de la democràcia interna (517). L'existència de les dues concepcions antagòniques era perceptible en tot moment, però adquiria caràcter de pugna oberta quan s'atansaven uns comicis.

Amb les legislatives del setembre de 1905, la norma es compleix. Per a Lerroux, tanmateix, les actituds i les pràctiques dels republicans

a l'antiga van resultant una rêmora cada cop menys suportable; havent assumit personalment la direcció de "La Publicidad" (518), el diputat es permet, en aquesta ocasió, adreçar a la Junta Municipal de la Unión un seguit de "recomanacions" públiques -unanimitat en els acords, res d'aliances amb fraccions i grupets que només fomenten la discòrdia, nominació d'un candidat que representi l'opinió (no el partit) federal- que prenen el caràcter d'una tutela (519). Així i tot, quan la Junta es reuneix per a elaborar la candidatura per Barcelona, hi impera la divisió de parers i els vots es reparteixen entre onze aspirants (520), fins al punt que cal una segona sessió per a què cinc noms obtinguin la preceptiva majoria de dos terços; són aquests: Nicolás Salmerón y Alonso, Alejandro Lerroux y García, Emili Junoy i Gelabert, Rafael Rodríguez Méndez -catedràtic de medicina i recent ex-rector de la Universitat de Barcelona- i Pere Pi i Sunyer -comerciant i navilier afincat a Seta, a l'Estat francès, auxiliar de Lerroux en treballs conspiratius i etiquetat com a federal més pels cognoms que per les idees- (521).

El cor dels malcontents no triga a fer-se sentir; el veterà regidor Tiberio Àvila, a qui Lerroux ha vetat, denuncia indignat la "olímpica soberbia" d'aquest, recorda el seu llarg full de serveis a la causa i amenaça amb "luchar solo" (522); Odón de Buen sembla que li fa costat, i apareix també una confusa candidatura d'Unión Radical Revolucionaria (523) promoguda per Pau Isart Bula, amb el nom de Nakens com a reclam (524). Quant a les diverses capelles federals, cap no fa seva la figura de Pi i Sunyer, però unes acorden el retraïment, altres cultiven només el silenci i unes darreres, més originals, aconsellen votar "Viva la República Federal", "Viva la Autonomía Municipal y Regional", "Viva el servicio militar voluntario"... o bé "República, Moralidad Administrativa, Matrimonio testimonial..." (525). En fi, i perquè no manqui res, els àcrates redactors de "La Revista Blanca" publiquen un manifest antipolític dirigit als obrers propugnant "la huelga de electores" (526).

Si, a comarques, la UR catalana -col.laborant, allí, amb els federals- fa un esforç considerable de presència (no menys de vint-i-tres candidats)

i propaganda, que àdhuc s'extén als districtes de l'Alt Aragó (527), a Barcelona, en canvi, la campanya resulta breu i ensopida, més preocupada pel bon funcionament d'una màquina electoral que va resultant complexa (amb assessorament per correu, escola d'interventors, servei de ciclistes, guies per a votants desinformatos, etc... (528)) que no pas per agitar l'opinió i mobilitzar les masses.

Es, doncs, en un clima bastant apàtic que es desenvolupa, el 10 de setembre, l'elecció. La Lliga, encara convalescent de l'escissió liberal del 1904, i sense protecció oficial (529), obté els dos escons de minories amb prop de 14.000 vots; la Unió Republicana conquereix àmpliament les majories i recull uns 24.500 sufragis, per bé que en perd 10.000 respecte de l'excepteional votació de dos anys abans (530). ¿Les causes d'aquest important retrocés? Evidentment, no són les candidatures dissidents, que han assolit entre 48 i 232 sufragis, ni tampoc els 457 ciutadans que han votat "República Federal" o "España para los españoles"... Des de la direcció unionista, Junoy procura minimitzar el fet, adduint factors tècnics, l'emigració forçosa de molts obrers, etc... (531). Per a "El Diluvio", òrgan central del "tradicionalisme" republicà, molts votants antimonàrquics s'han retret cansats "de repugnantes y antidemocráticas imposiciones" (532). Lerroux, en canvi, veu el problema en el pes que encara tenen, en el funcionament del partit barcelonès, els elements arcaïtzants remissos a la seva autoritat, i es disposa, de cara a les ja imminents eleccions municipals, a reduir aquell pes de forma dràstica.

En efecte, constatant una creixent tibantor, filla de diferències ideològiques i procedimentals que ja hem explicat, en les seves relacions amb Salmerón (533), i observant també l'alarmant persistència, al si del republicanisme local, de focus de pertorbació i hostilitat -oberta o no- al seu model polític i organitzatiu, Lerroux decideix tallar el nus gordià i afirmar de manera inequívoca, amb el suport d'unes bases que li són personalment fidels, el seu liderat omnímode damunt la UR barcelonesa. El 12 d'octubre del 1905, fa públic un detonant article-manifest adreçat "Al Pueblo".

Després d'afirmar-hi que el partit republicà de Barcelona és a

punt d'assolir el ple domini polític de la ciutat, que aquest domini té per eix el Municipi i que cal, doncs, garantir-ne l'èxit de la gestió futura, segueix:

"Ya es hora de que la modestia (...) en que yo informé toda mi conducta personal, deje de ser un obstáculo para la obra política en cuya génesis y desarrollo he tenido el papel de iniciador, de director a ratos, y siempre parte muy principal.

Declaro que tiro las muletas y que quiero gobernar. Si alguien me tachare de autoritario, sepa de antemano que me confieso pecador de ese delito. (...) Mi autoritarismo no va más allá de la raya que me traza la profunda convicción que tengo de que mi voluntad es hoy intérprete e instrumento de la voluntad de mi partido".

Dibuixa a continuació un ambiciós i versàtil inventari de les reformes factibles des de l'Ajuntament (escoles, beneficència, suport a les reivindicacions obreres, demanda d'un port franc...), entre les quals alguna resulta ben simptomàtica:

"Se puede consolidar el partido republicano creando intereses nuevos en torno suyo, a su sombra y personalizados en sus adictos".

L'instrument executor d'aquests projectes, però, no el poden formar els homes ni els mètodes antics. Els aspirants a regidors han d'ésser, en endavant,

"ante todo y sobre todo, políticos de acción. (...) Han de estar afiliados a la Unión Republicana y han de haber vivido en contacto frecuente con los organismos del partido, haciendo política activa, (...) porque nuestra política debe tender inflexiblemente a absorber los grupos y fracciones, lo cual no se consigue dando graciosamente representaciones a las mesnadas de bandería; porque, en fin, se puede ser muy buen republicano estando en casa (...), pero es mejor y más político el republicano que sale a la plaza y habla, discute, escribe, forma juntas (...), trata al pueblo, le oye, le estudia... Ha de vivir en la disciplina del partido, sin haber atentado nunca contra ella. (...) Servilismo no, pero disciplina, sí: es mi divisa. Ha de ser joven. A la tradición y a la experiencia contrastada dióselas ya representación longánima en el anterior bienio. (...).

Se acabaron los representantes por derecho propio o por derecho divino. Se tiene una representación por ser hombre de partido o porque el partido se la ha dado a uno. Por consiguiente, no es propiedad, sino una delegación condicionada. (...)

La mayoría republicana del Ayuntamiento es preciso que gobierne de acuerdo con el partido (...), que reciba del pueblo frecuentes inspiraciones, (...) frecuentando esos centros fraternales que tanto horror inspiran a los autócratas de gorro frigio...";

ha de reunir-se sovint, actuar i votar homogeniament i disciplinada, i comparèixer amb freqüència davant dels electors per a retre compte de la tasca realitzada.

"Los concejales no son directores del partido, sino representantes suyos y ejecutores de su voluntad".

I acaba, amb l'orgull de qui se sap imprescindible:

"En cuanto a mí, (...) no puedo, no quiero seguir haciendo el papel de hombre de paja del partido. Quiero para mí todas las responsabilidades, todas, las buenas y las malas. Y he dicho, con este artículo, mi última palabra.

Si el pueblo no está conforme con este plan de mi conducta futura, que lo diga.

Mi último acto será, entonces, retirarme (...). Pero si lo está, si quiere que las próximas elecciones municipales no sean un triunfo más, sin consecuencia y sin eficacia, ayúdeme a cumplir este programa mío, porque mi resolución es irrevocable: o se me otorgan los medios de cumplirlo o ahí queda eso" (534).

Les reaccions són immediates. En el camp adversari, la premsa regionalista no desaprofita l'ocasió per a blasmar el caràcter "superbiós, despòtich, absorvent..." del "dictador" i subratllar la "vergonyosa humillació" a què han estat sotmesos els "infusoris que viuen al seu escalf" (535); amb prou feines si, des d'una posició independent, Amadeu Hurtado opina que "la soberania de Lerroux" és preferible a la dels capitosts fracassats que s'atrinxeren en juntes, comitès, casinos i casinets, i assenyala "como un hecho inevitable en el estado de nuestra educación política la hegemonía de un solo hombre como verbo, producto y ordenador a un tiempo de esa masa" popular (536).

El desafiament lerrouxià, però, tenia com a destinataris principals els correligionaris, i és entre aquests on cal cercar-hi les respostes significatives. Les adhesions individuals i col·lectives aflueixen a "La Publicidad" -"guerra a los ambiciosos!"..., "cuente con los verdaderos republicanos...", "fuera canalla", "nosotros por lo nuestro..." (537)-, acompanyades d'elogis al "saludable autoritarismo" de Lerroux (538) i sense cap referència a Salmerón. Nogensmenys, entre alguns "que se fingen amigos y todavía se llaman republicanos", l'article ha caigut "como una bomba" (539) i, si la maror no arriba encara a tempesta, és perquè resta sense aclarir la gran pregunta: ¿què passa amb la candidatura per a les municipals?

Tanmateix, la incògnita es resol aviat, i en termes que no poden complaure als defensors de les avant-votacions i del "cantonalisme" dels casinos, ni tampoc a gran part de la legió de pre-candidats que pul·lulen pels rengles del partit. El 20 d'octubre, una ponència dictaminadora dominada per Lerroux fa pública una proposta de vint noms (540), que la Junta Municipal, després de laboriosíssima discussió, moltes resistències i dues votacions, no tindrà més remei que acceptar, amb un únic canvi (541). La relació oficial i definitiva d'aspirants a la regidoria per la Unión Republicana queda així:

dte. I

Francesc Magrinà i Cañellas	(industrial)

dte. II

Lluís Callén i Corzán	(arquitecte)
Joan Batlle i Horta	(industrial)

dte. III

Enric Palma i Pastor	(prof. instrucció pública)
Pasqual Acarín	(industrial)

dte. IV

Salvi Casals i Puig	(enginyer industrial)
Antoni González Prats	(catedràtic de Medicina)

dte. V

Antoni Fargas de la Flor	(propietari)
Joaquim Vila i Moliné	(industrial)

dte. VI

Josep Oliva i Mercadé	(comerciant i propietari)
Joan Pich i Pon	(industrial)

dte. VII

Francesc Layret i Foix	(doctor en lleis)
Antoni Marsà i Bragado	(advocat)
Lluís de Zulueta i Escolano	(publicista)

dte. VIII

Artur Jiménez Barceló	(comerciant)
Pasqual Payà i Soria	(obrer)

dte. IX

Santiago Valentí i Camp	(escriptor)
Emiliano Iglesias Ambrosio	(advocat i periodista)

dte. X

Francesc Esteva i Bertran	(comerciant)
Jesús Pinilla i Fornell	(advocat i periodista)

Això configura una oferta de signe menestral-mesocràtic (pel que sabem, la major part dels "industrials" que hi figuren són simplement amos d'un petit taller o, com Joaquim Vila, d'un quiosc de premsa, mentre l'"obrer" Payà és, en realitat, escrivent d'un jutjat municipal i propietari d'un petit comerç a Gràcia (542)), en la confecció de la qual, "de entre todos los que apetecen el cargo de concejal, (Lerroux) ha escogido en igualdad de méritos a sus amigos" (543) o, més exactament, a aquells que, no importa quines fossin llurs procedència o condició, li garanteixen una execució fidel dels seus plans polítics municipals i generals; és així com s'explica l'heteròclita presència d'ex-monàrquics -el sagastí Lluís Callén, el canalejista Jesús Pinilla (544)-, maçons com Salvi Casals o Francesc Esteva, virtuals analfabets com Pich i Pon (545) i més d'un perfecte desconegut al "seu" districte. Apressem-nos a afegir que no tots els membres de la candidatura són incondicionals del líder, i que alguns, unànimement elogiats -el ja prestigiós Layret, el jove escriptor Lluís de Zulueta, Magriñà, Valentí i Camp...- "despiertan con justicia una esperanza de futura rectificación republicana" (546). Hi ha, sí, un cas escandalós: el d'"un señor Iglesias, natural de Galicia"

i arribat a Barcelona fa tres mesos, a qui ha calgut incloure subrepticiament en el cens de la ciutat per a poder-lo encolomar als astorats electors del districte IX (547).

De qualsevol manera, un cop coneguda la llista i decebudes nombroses expectatives personals, esclata la revolta, la "sublevación en toda línea", com titula "El Diluvio" (548). Al districte II, més de vuit-cents electors en dissidència designen candidat un tal Puigpiqué; al V, un obrer progressista de cognom Garreta intenta capitalitzar el disgust de molts republicans; al VI, dues conegudes personalitats, -Narcís Buxó i Simó Cascante- abanderaren la protesta; el Centro de Unión Republicana del Poble Sec trenca amb el partit, i en aquell mateix districte VII diversos elements proposen substituir un dels candidats oficials, Antoni Marsà, pel "conocido industrial don Ricardo Soriano"; a Gràcia i Sant Gervasi la rebel·lió dels centres és general, i Odón de Buen i Pere Puigjaner la encapçalen; el Centro de Unión Republicana de Sant Andreu i molts altres correligionaris del districte IX, sollevats contra la imposició d'Emiliano Iglesias, decideixen votar als ciutadans Joan Quintana i Joaquim Baró (549); al districte X, el president de la poderosa Fraternidad Republicana "El Pueblo", del Clot, Ramon Aguiló, es presenta ell mateix com a candidat dissident. Josep Roca i Roca dimiteix la vicepresidència de la Junta Municipal, bé que no gosarà portar el seu desacord més enllà; sota el nom de "La Guillotina", apareix un setmanari que es defineix com a unionista i salmeronià i es dedica a enardir els revoltats, tot qualificant Lerroux de "déspota" i "Trepoff de la Revolución"; en fi, entre els antics fusionistes impera el descontent per la "passivitat" d'Eusebi Corominas davant la marginació de què han estat objecte per part de Lerroux (550).

Amb l'esperança del pescador en aigües agitades, els federals resolen llançar-se, ells també, a la palestra electoral, però, fidels a llur tarannà, ho fan dividits en dues opcions enfrontades: la de Vallès i Ribot i la de Pi i Arsuaga; totalitzen dotze aspirants repartits per tots els districtes excepte el IV i el VIII (551), i venen a complicar encara més el maremagnum de candidatures republicanes.

En unes condicions tals, és lògic que les majors i millors energies dels caps de la Unió s'esmercessin a clamar per la unitat i la disciplina malmeses i a condemnar els "pertorbadors" i "traïdors", abandonant gairebé del tot la campanya política contra un adversari regionalista que, tanmateix, atribueix a aquesta contesa gran importància, i l'ha preparada conscienciosament.

A desgrat de la indestriable confusió que envolta els resultats de les municipals del 12 de novembre del 1905 (552), és possible extreure'n algunes conclusions. Si vèncer vol dir ésser l'opció més votada i obtenir el major nombre de càrrecs en disputa, la Unió Republicana, amb més de 17.000 sufragis i catorze regidors electes, obtingué un triomf indiscutible; si, en canvi, vèncer significa assolir els objectius que hom s'havia proposat, aleshores la guanyadora és la Lliga, que amb uns 12.000 vots reeixí a portar al consistori els seus dotze candidats, mentre dels republicans en naufragaven sis. En tot cas, i sense que sigui admissible parlar de "franc desastre del lerrouxisme" (553), és indubtable que la UR, fortament erosionada per dissidències i testimonialismes -que han aplegat entre quatre i cinc mil vots i l'hi han fet perdre almenys tres regidors, als districtes II, VI i IX-, i també per la inhibició d'alguns altres milers d'electors populars, els quals han volgut castigar així el desori preelectoral republicà, surt de la votació "tocada" als ulls de l'opinió pública i percep, ella mateixa, el veredict de les urnes com un retrocés sensible:

"Lo decimos con toda llaneza, esperábamos mejor resultado de la lucha del domingo, pero el obtenido no nos desanima, ni nos mueve a poner la bandera a media asta" (554).

Per contra la Lliga, emergint d'un túnel de cinc desfetes consecutives, necessita i sap convertir aquesta no-derrota d'ara en gran victòria, exalçada per una hàbil propaganda i celebrada amb el "Banquet" del mateix nom.

Deixant, però, els resultats a banda, la situació post-electoral del partit unionista no és massa afalagadora. A la ciutat de Girona, i de resultes d'un contenciós local, els lerrouxistes s'han separat de la UR i formen, amb el periòdic "La Acción", un nucli apart (555).

A Barcelona, ultra les ferides obertes per la passada contesa, fisures menys visibles esquerden la Unió. "Me odiaban los republicanos tradicionalistas -recordarà anys després Lerroux (556)- porque les obligué a trabajar, a ponerse en contacto con el pueblo, a ganarse las actas en las urnas"; fruit d'aquesta sorda hostilitat és, sens dubte, el clima de conspiració antilerrouxiana que es congria a la redacció de "La Publicidad", clima al qual no és aliè Eusebi Corominas, marginat fa poc per aquell de la direcció del diari (557). En un altre terreny, el de la nova majoria municipal, alguns dels més valuosos regidors electes s'anuncien poc identificats amb l'estil i el projecte polític de Lerroux, i menys disposats encara a sotmetre's dòcilment al dirigisme que aquell pretén imposar-los. Layret, per exemple, adverteix que "ha estat elegit pel poble republicà i per a ell treballarà i farà tot el que d'ell depengui, però no per a fer política personalista", és a dir, lerrouxista (558). Lluís de Zulueta, intel·lectual i elitista, que ja fou candidat sense cap entusiasme i amb desigs de perdre, se sent incòmode i angoixat pel veïnatge de les masses, de "las pobres Kábilas", i de molts dels seus companys, i manifesta: "de ningún modo me meteré en el Municipio. Que allá se lo guisen como puedan los que tengan estómago para ello" (559).

Es en aquest difícil moment, quan, malgrat el desafiant "quiero gobernar" de l'octubre, Lerroux constata la permanència dins de la Unió i en llocs de direcció, impermeables a totes les tempestes, de forts elements de resistència al seu model de partit i de política (de Corominas a Layret, de Roca i Roca a Bastardas), que tenen lloc, el 18 de novembre, el Banquet de la "Victòria" regionalista i, una setmana després, l'assalt dels militars als locals del "Cu-cut!" i de "La Veu de Catalunya".

NOTES AL CAPÍTOL II

- (1) Vegeu, per exemple, S. ALBERTI, op. cit., pp. 180 i ss.
- (2) A. LERROUX, Antes de la Asamblea, "El Progreso", 4.VII.1907.
- (3) "La Publicidad", 17.III.1903.
- (4) Ibid., 20.III.1903
- (5) Ibid.
- (6) Ibid., 9.II.1903; reproduït a Libro de Oro del Partido Republicano Radical, pp. 26-27. Sense menystenir la flaire zorriillista que emana de tot l'esquema, crida l'atenció la semblança -en tamany, naturalesa i funcionament- entre els "grups" lerrouxians i les cèl·lules d'un partit comunista clàssic; vegeu, per exemple, M. DUVERGER, Los partidos políticos, pp. 57 a 66.
- (7) Informe de l'ambaixador J. Cambon al ministre Delcassé, 26.III.1903; Ministère des Affaires Étrangères, Espagne, N.S., vol. 2, p. 219.
- (8) Una crònica minuciosa de l'acte, a Libro de Oro..., op. cit., pp. 32 a 42.
- (9) Informe de Cambon a Delcassé, 16.IV.1903; Ministère des Affaires Étrangères, Espagne, N.S., vol. 2, pp. 224-225.
- (10) "La Publicidad", 23.III.1903, 2.III.1903 i 15.XII.1902, respectivament.
- (11) Vegeu, per exemple, "La Publicidad" entre el 25.I. i el 4.II.1903.
- (12) Ibid., 6.II.1903.
- (13) Ibid., 8.II.1903.
- (14) Les interminables llistes de donants, a "La Publicidad" entre el 7 i el 16.II.1903.
- (15) La ressenya de la "merienda", a "La Publicidad", 16.II.1903.
- (16) Ibid., 22.II.1903.
- (17) És errònia, doncs, la descripció que de l'origen de la Fraternidad fa S. ALBERTI (op. cit., pp. 173-174), situant-lo al llarg de 1902.
- (18) Durant els mesos de març i abril, tenen lloc, en la que Roca i Roca ha qualificat d'"iglesia de nuestra idea" ("La Publicidad", 25.III.1903), reunions, banquets i altres actes convocats indistintament per les diverses obediències republicanes.

- (19) "La Publicidad", 20.III i 10.VI.1903.
- (20) Vegeu, per exemple, "La Publicidad", 14.III, 29.III, 15.V i 3.VI.1903.
- (21) Ibid., 5.IV.1903.
- (22) Ibid., 10.IV.1903.
- (23) Ibid., 7.VI.1903.
- (24) Ibid., 10.VI.1903.
- (25) Ibid., 17 i 20.III.1903.
- (26) Aquesta és una de les tesis centrals del treball, inèdit, de J.R. MOSHER, The birth of mass politics in Spain: Lerrouxismo in Barcelona, 1901-1909.
- (27) "La Publicidad", 7.III.1903.
- (28) Ibid., 6.III.1903.
- (29) Carta de D.V. Almirall a los sres. Ardid, Lerroux, Corominas y Junoy, "La Publicidad", 7.III.1903; J. PLA (Francesc Cambó, p. 30) ha escrit, amb alguna exageració: "Almirall morí l'any 1904, lerrouxista i amargat".
- (30) Els resultats complets, a I. MOLAS, Lliga..., op. cit., I, pp. 54-55.
- (31) ¡May més!, "La Veu de Catalunya", 17.III.1903.
- (32) Sota el títol, també, de ¡May més!, Lerroux etzibà ("La Publicidad", 18.III.1903) una duríssima rèplica de l'atac lligaire i es rabejà, especialment, en recargolats insults contra Lluís Domènech i Montaner.
- (33) A. LERROUX, Sobre las armas, "La Campana de Gràcia". 14.III.1903.
- (34) Per exemple, B. de RIQUER, Lliga Regionalista..., op. cit., pp. 257 a 261, S. ALBERTÍ, op. cit., pp. 194 a 197, J. ROMERO MAURA, op. cit., pp. 287 a 295 i A. BALCELLS, J.B. CULLA i C. MIR, op.cit., pp. 59 a 85.
- (35) "La Publicidad", 8.IV.1903.
- (36) A. LERROUX, Un candidato obrero, "La Publicidad", 2.IV.1903.
- (37) Sobre Anglès, vegeu E. NAVARRO, Historia crítica..., op. cit., pàg. 1 de l'apèndix; havent intervingut en una vintena d'afers menors durant la legislatura de 1903-05, Anglès farà després una discretíssima carrera en les fileres radicals, i desapareixerà d'escena cap al 1910.

- (38) "El Diluvio", 4 i 13.IV.1903, "La Publicidad", 12 i 22.IV.1903.
- (39) Vegeu, per exemple, l'editorial Alerta, republicanos!, a "La Publicidad", 17.IV.1903.
- (40) Al pueblo republicano, ibid., 22.IV.1903.
- (41) Una explicació seva, a posteriori, a "El Diluvio", 5.X.1903.
- (42) Aquesta té lloc en un míting a la plaça de toros de la Barceloneta, el 12.IV.1903; vegeu "La Publicidad" del mateix dia.
- (43) Gran meeting electoral en la plaza de toros nueva, "La Publicidad", 19.IV.1903.
- (44) Ibid., 8.IV.1903.
- (45) Ibid., 21, 22 i 25.IV.1903.
- (46) En carta a Prat de la Riba, transcrita per R. OLIVAR BERTRAND, Prat de la Riba, p. 311.
- (47) "La Veu de Catalunya", 24.IV.1903.
- (48) J. ROMERO MAURA, (op. cit., pp. 300 i 623 a 625) ha emprat un sofisticat mètode matemàtic per tal de verificar el contingut obrer de la votació republicana; aquest resulta evident si recordem que a districtes com el Ier, el VIIè, el IXè i el Xè, on votà a la coalició entorn del 40% del cens, els percentatges de proletaris dins la població activa eren, respectivament, del 78,8%, 70,4%, 75,9% i 77,4% (Anuario Estadístico de la ciudad de Barcelona, 1902, pp. 160-161). No es pot, però, menystenir la component mesocràtica del triomf, feta tant de vells adeptes com de nous conversos a la moderació salmeroniana.
- (49) Frases de Cambó i Prat, transcrites per B. de Riquer, Lliga Regionalista..., op. cit., pp. 261-262.
- (50) F. CAMBÓ, Memòries, p.95.
- (51) Segons "La Publicidad", 24.V.1903; per a S. ALBERTÍ (op. cit., p. 196) foren trenta-set.
- (52) "La Publicidad", 17.VI.1903; n'existeix una edició en fullet.
- (53) Ibid., 21.VI.1903.
- (54) Ibid., 3.VII.1903.
- (55) Ibid., 4.VII.1903; la distribució interna de càrrecs es fa pública el 16.VII.1903.

- (56) Ibid., 5.VIII.1903, amb les comissions dels vuit districtes electorals gironins.
- (57) Ibid., 5.X.1903. El nivell de participació en aquests comicis interns no sembla que fos molt alt; només sabem que al dte. I votaren 347 ciutadans, un 11% de la mitjana de sufragis republicans en les darreres eleccions; tampoc hi mancaren algunes discòrdies, concretament al districte VIIè ("El Diluvio", 8.X.1903). Pel que fa al cens, les dades disponibles -1.600 inscrits al dte. IIIer i 2.500 al VIè- són massa fragmentàries per a extreure'n cap conclusió general.
- (58) "La Publicidad", 11.VII.1904.
- (59) Ibid., 1 i 3.V.1903.
- (60) Ibid., 16.VIII.1903.
- (61) Ibid., 23 i 24.IX.1903.
- (62) Ibid., 26 i 27.X.1903.
- (63) La xifra, en aquest cas, procedeix del cònsol francès a Barcelona, Blanchard de Farges (Ministère des Affaires Étrangères, Espagne N.S. vol. 8, pp. 309 i ss.); vegeu també "La Publicidad", 25 i 26.X.1903.
- (64) A. LERROUX, Elecciones revolucionarias, "La Publicidad", 9.VIII.1903.
- (65) Així ho feu, per exemple, Lerroux, a "El Progreso", 26.IV.1908.
- (66) Citat per J. ROMERO MAURA, op. cit., p. 287.
- (67) "La Publicidad", 25.X.1903. El fet és ressenyat, entre altres, per A. ROVIRA i VIRGILI, Resum d'història..., op. cit., p. 102; vegeu-ne, també, el duríssim comentari titulat Baixesa, a "La Veu de Catalunya", 1.XI.1903.
- (68) Val a dir que Lerroux endolcí la gradual extinció de la FR amb alguns articles afalagadors en els que la qualificava de "milícia republicana", "brazo armado de los republicanos", etcètera; "La Publicidad", 26.VIII.1903.
- (69) Sobre la distinció entre polítics professionals i aficionats, remeto a l'excel·lent anàlisi de J. ROMERO MAURA, op. cit., pp. 322 i ss.
- (70) "La Publicidad", 8.IX.1907.
- (71) Al pasar por Tortosa, "La Publicidad", 26.V.1903.
- (72) Vegeu el fullet Cuanto ha publicado "El Eco de la Fusión" respecto a la cuestión Ribás-Lerroux.

- (73) Ibid., pp. 10, 11 i 12.
- (74) El fullet el qualifica, sarcàsticament, d'"emperador" i el titula S.M. Don Alejandro I" (p. 28).
- (75) "El Diluvio", 6.IX.1903.
- (76) Manifest de R. Soriano als republicans de Barcelona, ibid., 24.IX.1903.
- (77) Ibid., 4.X.1903.
- (78) "La Publicidad", 25.VIII.1903; "El Huracán", 14.II.1914; "El Progreso", 22.X.1921; també, E. NAVARRO, Historia crítica..., op. cit., pp. 329 i 351-352.
- (79) "La Publicidad", 2.XI.1903.
- (80) Ibid.; la seva composició era la següent (en cursiva, els que serien candidats definitius de la Unió): dte. I: E. Corominas i Cornell, Ramon Palau; dte. II: Josep Borrell i Sol, Lluís Massó i Simó (federal, comerciant de vins); dte. III: un federal; dte. IV: Guillermo López Ventura; dte. V: Fèlix Costa Ferrer, Joaquim Vila i Moliné (propietari d'un quiosc de premsa); dte. VI: Pere Badia, un federal; dte. VII: Josep Derch (del comerç), Francesc Palau i Dalmau (obrer), dos federals; dte. VIII: Francesc Roselló ("escritor públic"), Pasqual Perpiñà Llaser (industrial, fabricant de begudes gasoses), Jesus Calvo Martinez (advocat); dte. IX: Llorenç Porrera, Pere Galf i Fragnet (capità de la marina mercant); dte. X: Artur Jiménez Barceló (del comerç), Francesc Esteba Beltran (del comerç). De la qualificació política d'alguns d'aquests noms dona idea el cas de Jiménez Barceló: Lerroux l'havia conegut a Madrid en els anys 1880, quan aquell pretenia suïcidar-se i ell li ho tragué del cap; ara, el retrobà a Barcelona i "quise hacerle concejal" (A. LERROUX, Mis memorias, pp. 135 a 137).
- (81) 3.XI.1903.
- (82) Per exemple, al Centro de Unión Republicana del distrito décimo; "La Publicidad", 2.XI.1903.
- (83) El manifest d'aquest partit, explicatiu de la ruptura, a "El Diluvio", 4.XI.1903.
- (84) Ibid., 5.XI.1903.
- (85) El seguiment d'aquesta ebullició republicana, a través d'"El Diluvio" de la setmana anterior als comicis.
- (86) "La Publicidad", 4.XI.1903.
- (87) Ibid., 4 i 6.XI.1903; dades biogràfiques i socio-professionals dels candidats, a "El Diluvio", 7.XI.1903.

- (88) "La Publicidad", 4.XI.1906.
- (89) "Yo soy el culpable de este acto (...); si he obrado mal, sobre mí únicamente caigan todas las responsabilidades. Toda mi popularidad, todo mi prestigio, lo entrego a la opinión sana (...)" ; "La Publicidad", 5.XI.1903.
- (90) 5.XI.1903.
- (91) "La Veu de Catalunya", 7.XI.1903; segons tots els indicis, el que serà famós epítet neix en aquests dies.
- (92) Edicions dels dies 4 i 5.XI.1903.
- (93) B. de RIQUER, Lliga Regionalista..., op. cit., p. 265.
- (94) "El Diluvio", 5.XI.1903.
- (95) Ibid., 7.XI.1903.
- (96) "La Publicidad", 25.VIII.1903.
- (97) Ibid., 7.XI.1903.
- (98) Ibid., 6.XI.1903.
- (99) "La Tribuna del Pueblo", 14.XI.1903.
- (100) Les xifres de vots i els testimonis de la premsa evidencien un acord tàcit entre aquest i la Unió; vegeu "La Vanguardia", 9.XI.1903.
- (101) Vegeu, en aquest sentit, la minuciosa anàlisi d'A. PÉREZ BASTARDAS, L'Ajuntament de Barcelona a primers de segle (1904-1909), pp. 50 a 66.
- (102) 9 i 10.XI.1903.
- (103) "La Tribuna del Pueblo", 14.XI.1903.
- (104) Segons dades de J. ROMERO MAURA (op. cit., p. 306), a les capitals, caps de partit i localitats de més de 6.000 habitants de les quatre "províncies", sortiren 161 regidors monàrquics, 11 carlins, 176 republicans, 2 socialistes, 18 regionalistes i 1 integrista.
- (105) "El Ideal", 1 i 15.XI.1903.
- (106) "La Vanguardia" i "La Publicidad", 9 a 11.XI.1903.
- (107) "La Publicidad", 10.XI.1903.
- (108) Ibid., 30.XII.1903.

- (109) Sobre aquest projecte "El Diluvio", 5.X i 8.XII.1903.
- (110) Fins al punt que la Junta d'UR del districte I hagué de reconvenir-lo; "La Publicidad", 4.I.1904.
- (111) Ibid., 30.XII.1903; el 30.I.1904, la Junta d'Unión del districte VIII li demanà la dimissió.
- (112) Ibid., 21.V. 1904.
- (113) 4.I.1904.
- (114) Un bon resum d'aquesta etapa municipal, a A. PÉREZ BASTARDAS, op. cit., pp. 70 a 73 i 84 a 89.
- (115) Per exemple, el 26 de maig de 1904, el governador civil González Rothwos telegrafiava al ministre: "Va a empezar sesión Ayuntamiento. Alrededores Casa Consistorial custodiados policía. Enorme masa público procedente Centro Fraternidad Republicana espera entrar edificio. Témesse ocurran desórdenes caso que concejales no revotense en asunto subvención procesión Corpus. Sábese grupos apostados domicilios concejales republicanos exigiéndoles asistan sesión". Archivo Histórico Nacional, Gobernación, lligal 9-A, expedient nº 6.
- (116) A. LERROUX, Fariseos, "La Publicidad", 16.XI.1903.
- (117) Ibid., 21.I.1904.
- (118) 15.I.1904.
- (119) "El Diluvio", 15.XI.1903; formaven part d'aquest grup futurs membres del Centre Nacionalista Republicà, com Abelard Tona i Trinitat Monegal.
- (120) A. LERROUX, Fariseos, "La Publicidad", 16.XI.1903.
- (121) Ibid., 22.X.1903.
- (122) F. CAMBÓ, La novela den Lerroux. Que jutgi'l publich, "La Veu de Catalunya", 22.X.1903; la versió lligaire més completa, a Las farsas den Lerroux descubiertas, ibid., 23.X.1903.
- (123) "La Publicidad", 22.X.1903.
- (124) 25.X.1903.
- (125) Aquesta és la idea central de l'article de J. Roca i Roca a "L'Esquella de la Torratxa", 30.X.1903.
- (126) "La Publicidad", 30.III.1904.

- (127) Així ho assegura, basant-se en la "tradició oral", J. VALDOUR, a L'ouvrier espagnol. Observations vécues, I, pp. 92-93.
- (128) A esperarle todos, Para que aprenda, A formar! i Días de prueba, a "La Publicidad", 31.III, 4.IV i 6.IV.1904, respectivament.
- (129) "Mirad a la monarquía cara a cara. Ya no queman los rayos de ese sol que camina rápidamente a su ocaso. Ya no le vereis más, porque la monarquía muere para que viva la República"; *ibid.*, 5.IV.1904.
- (130) *Ibid.*, 2 i 4.IV.1904.
- (131) *Ibid.*, 13.IV.1904, reproduït, amb alguna petita errada, per Lerroux a Mis memorias (pp. 454 a 458) i també, entre molts altres llocs, a V. ARANA GONDRÁ, Clamor ante el trono (1902-1931), pp. 336 a 341.
- (132) Segons "La Publicidad" (16.IV.1904), en els darrers dies havien estat admesos 400 nous afiliats.
- (133) A. LERROUX, Frente a frente, "La Publicidad", 14.IV.1904.
- (134) Sobre aquest punt, una senzilla mostra bibliogràfica, sense cap pretensió d'exhaustivitat, inclouria les referències següents: C. AMETLLA, Memòries polítiques. 1890-1917, pp. 166-167; E. AUNÓS, España en crisis (1874-1936), p. 170; G. BRENNAN, El laberinto español, pp. 24-25; A. BUESO, Recuerdos de un cenetista, p. 14; J. DESUMBILA, L'ombra del núvol, pp. 18-19; M. FERNÁNDEZ ALMAGRO, Catalanismo y República Española, pp. 39-40, i Historia del reinado de Alfonso XIII, p. 90; R. FERNÁNDEZ DE LA REGUERA y S. MARCH, Fin de una regencia, pp. 261 i 285; M. FERRER, Enric Prat de la Riba i l'Assemblea de Parlamentaris del 1917, p. 5; P. FOIX, Serra i Moret, pp. 99 a 101; J.M. GARCÍA ESCUDERO, Historia política de las dos Españas, pp. 343-344; GAZIEL, Memòries. Història d'un destí. 1893-1914. Tots els camins duen a Roma, p. 335; C. GERHARD, Comissari de la Generalitat a Montserrat (1936-1939), p. 123; GIRALT, BALCELLS, TERMES, Els moviments socials a Catalunya, País Valencià i les Illes, p. 87; V. MARRERO, La guerra española y el trust de cerebros, pp. 92 a 94; M. MAURA, Así cayó Alfonso XIII, p. 87; J. MAURÍN, El fracaso del anarcosindicalismo. La crisis de la CNT, pp. 23-24, i Los hombres de la Dictadura, p. 57; J.M. de NADAL Y FERRER, El maurismo ante el problema catalán, pp. 5-6; A. OSSORIO, Barcelona, julio de 1909 (Declaración de un testigo), pp. 7-8, i Mis memorias, p. 71; J. PABÓN, Cambó, vol. I, pp. 233 a 235; A. RAMOS OLIVEIRA, Historia de España, vol. I, p. 587; V. RIERA LLORCA, El meu pas pel temps (1903-1939), p. 16; T. ROIG I LLOP, Del meu viatge per la vida. Memòries, vol. I, pp. 165-166; A. ROVIRA I VIRGILI, Història dels moviments nacionalistes, vol. III, p. 208, i El nacionalismo catalán. Su aspecto político. Los hechos, las ideas y los hombres, p. 140; C. SECO SERRANO, Alfonso XIII y la crisis de la Restauración, p. 70, J.C. ULLMAN, La Semana Trágica, p. 162; J. VICENS VIVES, Historia social y económica de España y América, vol. V, pp. 336-337.

- (135) F. CAMBA, op. cit., pp. 79 a 81.
- (136) M. GARCÍA VENERO, Vida de Cambó, p. 121.
- (137) Mis memorias, pp. 559 a 561.
- (138) Op. cit., p. 115.
- (139) A. LERROUX, Mis memorias, pp. 238, 247 i 442.
- (140) Vegeu J. RODRÍGUEZ DE LA PEÑA, op. cit., p. 64, que parla d'un subsidi de 750 ptes.
- (141) Segons els papers de l'Arxiu Dato, citats per O. RUIZ MANJÓN, El Partido Republicano Radical (1908-1936), p. 37.
- (142) A. LERROUX, Rodando por el mundo, "Progreso", 17.IX.1899; és de creure que, per a Lerroux, recollir en to irònic i desimbolt l'acusació era la millor manera de desactivar-la.
- (143) "Progreso" de l'1.VIII.1901 informa que Frollo ha abandonat la redacció per a crear un periòdic propi, "La Protesta".
- (144) "El Diluvio", 2.VIII.1923, fa un resum dels arguments de Frollo, en ocasió de la seva mort; vegeu, també, C.FROLLO, En Cataluña, p. 26.
- (145) I. PRIETO, De mi vida, I, p. 43.
- (146) J.M. FONTANA, La lucha por la industrialización de España, p. 61; no sembla probable que, si el suborn existí, fos canalitzat a través d'un conducte tan públic com la Delegació d'Hisenda.
- (147) F. URALES, (Mi vida, II, pp. 146 a 148) ha descrit una entrevista amb Moret, el 1902, en la qual el ministre de la Governació li oferí protecció i subvencions per a "La Revista Blanca" i les altres publicacions dels Montseny.
- (148) Segons M. VERDAGUER (Medio siglo de vida íntima barcelonesa, pp. 219-220), la manutenció del propagandista republicà corregué, en aquells dies, a càrrec del maquinista de "Las Noticias", un tal Corrales, El propi Lerroux (Mis memorias, pp. 418-419) insinúa la decisiva ajuda rebuda de Joaquim Vila.
- (149) Després de les eleccions del maig, "El Socialista" qualificà Lerroux de "diputado por Moret" (citats per "Progreso", 9.VI.1901); arguments semblants, formulats des del púlpit, a "La Publicidad", 15.VIII.1901; denúncia del federal Baldomer Tona, i rèplica de Lerroux, a "La Publicidad", 6.XI.1901; durant la campanya de les municipals del novembre, "La Veu" al·ludí als "kaids enviats desde Madrid" (11.XI.1901).

- (150) E. PRAT DE LA RIBA, Fora Reietons, "La Veu de Catalunya", 11.XI.1905.
- (151) Les cites procedeixen de l'article Trista història ("La Veu de Catalunya", 7.II.1914), síntesi modèlica dels llocs comuns lligaires antilerrouxians.
- (152) "La Publicidad", 26.IX.1902.
- (153) Així ho reconeixia el propi acusat, a "La Publicidad", 16.XI.1903; el setmanari "La Tralla", per exemple, denunciava, el 12.XII.1903, "els que enganyen els obrers de Barcelona, per conte del govern de Madrid".
- (154) "Diario de Sesiones del Congreso", 22.VI.1904.
- (155) Vegeu, per exemple, El virrey de Catalunya, "La Veu de Catalunya", 22.XII.1906.
- (156) "Diario de Sesiones del Congreso", 27.VI i 2.VII.1907.
- (157) Assenyalem, només, que el 1910, al Parlament, desmentí explícitament cap intel·ligència, "ni para las elecciones ni para nada", amb Moret; "Diario de Sesiones del Congreso", 15.VII.1910.
- (158) "El Partit Radical! Em sabia de cor, de tant sentir-los referir al meu pare, els seus orígens sinistres"; J. DESUMBILA, op. cit., p. 19.
- (159) Dos exemples: el sainet de Santiago Rusiñol, La "merienda" fraternal, i la sàtira d'Adolf Marsillach, El redentor del pueblo.
- (160) Des de diaris carlins, republicans i regionalistes hom formulà, en ocasions simultàniament, els mateixos càrrecs contra Lerroux; vegeu "El Correo Catalán", 2.IV.1916, "El Diluvio", 28.III.1916 i "La Veu de Catalunya", 31.I.1916.
- (161) Pensem en la gran importància que té, en les pàgines de "Cucut!", "La Campana de Gràcia" i "L'Esquella de la Torratxa", la nombrosíssima iconografia antilerrouxista.
- (162) J.C. ULLMAN, op. cit., p. 162.
- (163) J. REGLA, Historia de Cataluña, p. 190.
- (164) Vegeu, per exemple, les de C. Ametlla, V. Riera i Llorca, T. Roig i Llop o C. Gerhard, ja citades.
- (165) Vegeu les entrevistes amb Sebastià Clara i Ramon Arrufat, publicades a "L'Avenç", números 6 i 36, respectivament.

- (166) N'hi ha prou amb tenir present la sorollosa campanya que es desenvolupa el 1979-80 entorn del suposat neolerrerrouisme del Partido Socialista de Andalucía i del seu líder, Alejandro Rojas Marcos.
- (167) Em refereixo, bàsicament, als films La ciutat cremada, d'Antoni Ribas (1975-76) i Som i serem, de Jordi Feliu (1982).
- (168) Així ho fa M. DELS SANTS OLIVER, a Història i política, p. 97.
- (169) C.M. ESPINALT, Tarannà Lerroux, p. 9.
- (170) F. DE SOREL, Lerroux y su obra, p. 4. D'una manera més matisada, però incorrent en el mateix error, M. CRUELLES (Lerroux i els obrers catalans, "Serra d'Or", 14.VI.1972) escriu que, "al moment de la incubació del lerrerrouisme, ens trobem, precisament, davant un intent seriós i reeixit de recuperació de les masses obreres (...), d'una manera particular amb les vagues de 1901-1902 (...)".
- (171) Op. cit., pp. 230 a 263.
- (172) El 1909, la taxa d'analfabetisme a la capital catalana és del 40,5%; M.J. SIRERA OLIAG, Obreros en Barcelona, 1900-1910, quadre 23.
- (173) Ibid., p. 83.
- (174) Discurs d'A. Lerroux, "Diario de Sesiones del Congreso", 15.VII.1910; el subratllat és nostre.
- (175) "La Publicidad", 18.VIII.1902.
- (176) "Las doctrinas anarquistas se nutren de la miseria que no razona, y de la ignorancia que no razona tampoco"; A. MARSILLACH, De Re Anarquismo, "La Publicidad", 7.VII.1903.
- (177) L. NAVARRO, Al pueblo obrero, "La Voz del Pueblo", 12.IX.1903.
- (178) J. NAKENS, República y Anarquía, "La Voz del Pueblo", 29.VIII.1903.
- (179) L'acte tingué lloc al Teatre Euterpe, de Mataró; "La Publicidad", 16.III.1903.
- (180) Ibid., 20.III.1903.
- (181) Ibid., 21. XI.1903.
- (182) P. MIQUEL, op. cit., pp. 8-9.
- (183) Vegeu, per exemple, "La Publicidad", 28.IV.1904 i 6.V.1905.

- (184) I. MOLAS, La ciutat llunyana, p. 36.
- (185) Des del 1899-1900, els seguidors de Blasco Ibáñez exercien, a València, un intens padrinatge moral i material damunt nombroses societats obreres, en una ciutat on, tanmateix, l'estructura de classes era molt més preindustrial que a Barcelona; vegeu-ne l'excel·lent anàlisi de R. REIG, op. cit., esp. pp. 25 a 94.
- (186) "La Publicidad", 6.II.1903.
- (187) Vegeu els índexs del "Diario de Sesiones del Congreso" corresponents als períodes legislatius de 1901-02, 1902, 1903-04, 1904-05 i 1905-06.
- (188) Així ho fa Lerroux amb els ferroviaris; "La Publicidad", 6.III.1904.
- (189) A. LERROUX, Un consejo... de paz, ibid., 24.IV.1904.
- (190) Vegeu "La Publicidad" de tot el mes de juliol, en especial 28.VII.1903; també, "Diario de Sesiones del Congreso", 17.VII.1903.
- (191) "La Publicidad", 31.VII.1903.
- (192) La frase és de Lerroux; "La Publicidad", 25.VII.1905.
- (193) Vegeu la lletra d'agraïment de l'Asociación de Obreros Carreteros a l'advocat Lluís Juli i Casals; ibid., 2.II.1904.
- (194) La seva primera vinguda a Catalunya, en representació dels correligionaris de Pontevedra, fou el setembre de 1904 ("La Publicidad", 30.XI.1904), i tornà, per quedar-s'hi, el juny següent (ibid., 17.VI.1905); sobre la coneixença Lerroux-Iglesias, E. NAVARRO, Historia crítica..., op. cit., pp. 281-282.
- (195) E. IGLESIAS, Para los obreros. El procedimiento criminal, "La Publicidad", 5.VIII.1905.
- (196) Aquesta és la proporció, durant els mesos centrals del 1903.
- (197) Al llarg del 1904, s'observa un espectacular creixement de les notícies sobre conflictes socials a les pàgines del setmanari gironí "El Ideal", per exemple.
- (198) Vegeu "La Publicidad", 28.VI.1905.
- (199) A "La Publicidad", 28.X.1905, ressenya del que celebrà la Solidaridad Obrera en los Transportes Rodados; vegeu també E. SALUT, Vivers de revolucions. Apunts històrics del districte Vè, p. 90.

- (200) "La Publicidad", 25 i 27.XI.1903, i "El Diluvio", 27.XI.1903.
- (201) A. LERROUX, "Acción Social", "La Publicidad", 10.VIII.1905.
- (202) T. SOLSONA, Obreros a luchar por la República, "La Tribuna del Pueblo", 31.X.1903.
- (203) "El Poble Català", 28.IV.1910.
- (204) Ha estat confeccionada, principalment, a partir de les adhesions a iniciatives importants de la Fraternidad Republicana, com el Primer de Maig del 1904, o la protesta antirepressiva de l'any següent; "La Publicidad", 30.IV.1904 i 8.VI.1905.
- (205) Tretze d'aquestes societats -les marcades amb un asterisc- figuraran, el juliol del 1907, entre les trenta-sis que subscriuen el manifest fundacional de Solidaridad Obrera; X. CUADRAT, Socialismo y..., op. cit., p. 182.
- (206) Ibid., pp. 93 a 95; A. LERROUX, Mis memorias, pp. 395-396.
- (207) J. ROMERO MAURA, op. cit., pp. 234, 255 i 414-415; J.C. ULLMAN, op. cit., pp. 184 i 424; "Are més que may", 20.XII.1907.
- (208) M. CRUELLS, Salvador Seguí..., op. cit., p. 50; contra aquest parer, sabem que la primera intervenció pública de Seguí, el 30 de gener del 1903, al Teatre Lara del Poble Sec, en un míting a favor dels anarquistes expulsats de l'Argentina, tingué un caràcter obertament antirepublicà, fins al punt que Lerroux i Junoy, ofesos; es retiraren de l'acte; E. SALUT, op. cit., pp. 128-129.
- (209) "La Publicidad", 16.X.1905.
- (210) L. BERTRAN, "Yo acuso". El testamento de Ferrer, pp. 5 i 6.
- (211) M. CRUELLS, Lerroux i els obrers catalans, "Serra d'Or", 14.VI.1972.
- (212) A. NIN, Qué significa Lerroux en la política española, "Comunismo", novembre-desembre de 1933.
- (213) Així ho assegura V. RODRIGUEZ CASADO, a Conversaciones de historia de España, III, pp. 157 a 159.
- (214) F. DE SOREL, op. cit., p. 5
- (215) "Diario de Sesiones del Congreso", 15.VII.1910; "Il s'était donné pour mission d'arracher de l'espoir désespéré du grand soir l'élément ouvrier de la Catalogne (...) Barcelone? Un enfer anarchiste. Petit à petit, la masse fut détournée des apôtres rouges et des grèves sanglantes (...)", B.C (ALDERON) FONTE, Les hommes nouveaux de l'Espagne nouvelle. Alexandre Lerroux, p. 6.

- (216) De la convocatòria d'un míting al Teatre Onofri, "El Diluvio", 26.IX.1903.
- (217) Al pueblo, manifest signat per diversos grups llibertaris i datat el 30.X.1903; Biblioteca de Catalunya, Fons Verdaguer i Callís.
- (218) "El Diluvio", 28.IX.1903.
- (219) "El Progreso", 3.XI.1906.
- (220) "El Diluvio", 12.X.1903.
- (221) Ibidem.
- (222) No equivocarse, republicanos, "La Publicidad", 31.V.1903.
- (223) Solidaridad humana, ibid., 10.X.1905.
- (224) A. LERROUX, Historia de una infamia. Aclaración, ibid., 29.X.1903; la versió anarquista, a T. HERREROS, Lerroux tal cual es, pp. 6-7.
- (225) Per exemple, E. JUNOY, Sobre el proceso de Bellas Artes i Por la libertad, a "La Publicidad", 16.III i 8.VI.1905, respectivament; intervenció de Lerroux, a "Diario de Sesiones del Congreso", 21.II.1906.
- (226) "La Publicidad", 8 i 9.VI.1905.
- (227) Ibid., 12.VI.1904.
- (228) Ibid., 8.VI.1905.
- (229) Ibid., 9.X.1905, i T. HERREROS, op. cit., p. 9.
- (230) J. ROMERO MAURA, op. cit., p. 251.
- (231) Lletre de Ferrer a Nakens, datada el 31.V.1906, llegida per J. de la Cierva al Parlament; "Diario de Sesiones del Congreso", 9.VII.1910.
- (232) L. BERTRAN, op. cit., pp. 11-12.
- (233) Vegeu J.C. ULLMAN, op. cit., pp. 49 a 55, i J. ROMERO MAURA, op. cit., pp. 163 a 172.
- (234) L'autor en fou Eleuterio Chico ("La Publicidad", 31.III.1901), de qui Lerroux diria, posteriorment, que "tomaba la palabra y decía los mayores desatinos con la más sonora elocuencia" (Mis memorias, p. 351).

- (235) Adhesió de Lerroux al míting del Teatre Circ Barcelonès, "La Publicidad", 28.VII.1901.
- (236) Ibid., 21.III.1903.
- (237) A. RUBIO, Industriales, a defenderse, "La Publicidad", 24.VII.1903.
- (238) Ibid., 30.VII.1903, per exemple.
- (239) Ibid., 10.I.1904.
- (240) Ibid., 16.VI.1903.
- (241) J. VALDOUR, op. cit., p. 115.
- (242) Les cites procedeixen de M. SOLDEVILA CARRERA, El catecismo de nuestra vida, pp. 16, 8 i 19, respectivament.
- (243) Vegeu, per exemple, llargues ressenyes satíriques dels oficis de Dijous Sant, a "El Progreso", 29.III.1907, o l'article d'A. CUADROS, Diosa i fetiches (ibid., 3.VI.1907), blasmant les Primeres Comunions.
- (244) J. VALDOUR, op. cit., p. 116.
- (245) Descripcions i anuncis de bateigs civils a "La Publicidad", 2.III.1905, i "El Progreso", 2.IX.1906, 13.V.1907 i 18.VIII.1908, per exemple.
- (246) "El Progreso", 13.II.1907 i 8.III ó 30.V.1909.
- (247) Ibid., 13.IX, 18.X i 8.XII.1908.
- (248) Ibid., 12.IV.1908.
- (249) M. SOLDEVILA CARRERA, op. cit., p. 4.
- (250) Ibid., pp. 7 i 19.
- (251) "La Publicidad", 28.V.1905.
- (252) Entre els primers, els denominats Amor y Ciencia i La Buena Nueva; de les segones, "Luz y Unión", "Los Albores de la Verdad", "La Evolución" i "La Revolución" (ibidem); vegeu també el fullet de l'espiritista S. OLIVER, La verdad, datat el 1905 ó 1906 i fervorosament panegíric de Lerroux.
- (253) "La Publicidad", 28.V.1905.
- (254) E. NAVARRO, Historia crítica..., op. cit., pp. 308 a 316.

- (255) "Progreso", 6.X.1901.
- (256) F. AZZATI, Errores catalanistas, "La Publicidad", 19.X.1902.
- (257) En un missatge a llurs correligionaris catalans; *ibid.*, 15.III.1903.
- (258) A. LERROUX, A esperarle todos, "La Publicidad", 31.III.1904.
- (259) "La Publicidad", 27.X.1903 i 7.III.1905.
- (260) El cisma regionalista, "La Publicidad", 10.IV.1904.
- (261) L. ARDID, Española y republicana, "La Publicidad", 27.XI.1903.
- (262) "DIDRÀ" (L. ARDID), Hablemos claro, "La Publicidad", 7.II.1903.
- (263) MARGARIT, Catalanistas y catalanes, "La Montaña Republicana", 11.IV.1903.
- (264) La secció s'inaugurà el juny del 1903, i el to que la inspirava quedà recollit en el volum del mateix Marsillach, Catalanistas en adobo, Barcelona, Antonio López, editor, 1903.
- (265) "La Publicidad", 27.XI.1903.
- (266) "Diario de Sesiones del Congreso", 14.III.1904.
- (267) "La Publicidad", 22.IX.1905.
- (268) A. MARSILLACH, Una arbitrariedad, "La Publicidad", 28.V.1905.
- (269) Un exemple, espigolat de la ressenya d'un míting qualsevol, a Sant Just Desvern, amb desconeguts oradors locals: el primer "atacò con firmeza al catalanismo", el segon "ataca también al catalanismo, tildándolo de retrógrado"; el quart combat "a los catalanistas, calificándolos de fracasados", i el cinquè "ocupóse luego de la enseñanza, diciendo que los catalanistas son enemigos de ella, porque no podamos pensar ni conocer sus fines..."; "La Publicidad", 2.III.1903.
- (270) Així ho insunúa F. PUJOLS, a Història de l'hegemonia catalana en la política espanyola, II, p. 171.
- (271) C. FROLLO, op. cit., p. 24, també, F. PUJOLS, op. cit., II, pp. 169-170.
- (272) A. y A. GARCÍA CARRAFFA, op. cit., pp. 156 i 155.
- (273) Els blasquistes es limitaren, el maig del 1902, a rebatejar com a Casa del Pueblo un preexistent centre de societats obreres, i a projectar des de l'Ajuntament la construcció d'una Casa nova, que no arribaria a materialitzar-se mai. Vegeu R. REIG, op. cit., pp. 72 a 77.

- (274) J.Mª GARCIA ESCUDERO, Historia política de las dos Españas, p. 611.
- (275) A. LERROUX, Rodando por el mundo, "La Publicidad", 24.V.1903; vegeu també "La Publicidad" dels dies 7,8 i 13.V.1903.
- (276) Ibid., 8,10,13 i 19.V.1903.
- (277) De fet, i segons fonts lerrouxistes posteriors, el resultat de la subscripció no superarà les 60.000 ptes; "La Publicidad", 17.IX.1905, i "La Rebeldía", 29.IX.1906.
- (278) "La Publicidad", 17.VI.1903; el text íntegre de l'escriptura i els Estatuts de la societat, a "La Protesta Catalana", 16.XII.1906.
- (279) Vegeu "La Publicidad", 15.VII i 2.VIII.1903.
- (280) Ibid., 13.VI, 29.IX i 3.X.1903.
- (281) La compra del terreny, que té 64.046,05 pams quadrats i val 250.000 ptes., és formalitzada el 24 d'octubre; els promotors fan efectives 37.500 ptes., incloses despeses notarials, i es comprometen a satisfer l'import restant en terminis de 10.000 ptes. anyals; "La Publicidad", 25 i 28.X.1903.
- (282) El programa detallat, a "La Publicidad", 11,12 i 20.X.1903.
- (283) Els convidats estrangers seran expulsats del territori espanyol el dia 27 per ordre del governador civil González Rothwos, ordre que el cònsol francès considera "inattendue et injustifié", informe datat el 28.X.1903, Ministère des Affaires Étrangères, Espagne, N.S., vol. 8, p. 316.
- (284) "La Publicidad", 28.X.1903.
- (285) Las Casas del Poble, aquí y al extranjero, "La Veu de Catalunya", 6.III.1904.
- (286) "La Publicidad", 22.I.1904.
- (287) Ibid., 12 i 15.XI.1903, 9.I, 26 i 30.V.1904.
- (288) Ibid., 28.IX i 26.VI.1905.
- (289) A aquest moment correspon la lletra, sense datar, rebuda per l'advocat i regidor Albert Bastardas, que diu: "Nuestro querido amigo: la continuación de las obras de La Casa del Pueblo es cuestión de honor para el partido; al menos las necesarias para dejar habitable el edificio.
Agotados los recursos con que contribuyó la masa popular, urge

que los más pudientes nos ayuden a reunir las 30 ó 40 mil pesetas indispensables. Tenemos ya algunas. Esperamos reunir las restantes entre unos cuantos amigos.

En tal concepto recurrimos a V. pidiéndole que contribuya con mil pesetas.

Se lo agradecerán infinito sus afectísimos amigos y correligionarios.

E. Corominas

A. Lerroux

Arxiu Albert Bastardas i Sampere.

- (290) "La Publicidad", 28.IX.1905.
- (291) "La Protesta Catalana", 16 i 23.XII.1906.
- (292) "La Publicidad", 29.VIII i 17.IX.1905.
- (293) "La Publicidad", 20.II.1906, "El Progreso", 28.VII i 7.X.1906; una síntesi de la història de la Casa del Pueblo, a "La Rebel·dia", 29.IX.1906.
- (294) Sobre tots aquests aspectes, vegeu Los misterios del lerrouxismo: La Casa del Pueblo i Situación económica de La Casa del Pueblo, a "La Protesta Catalana", 16 i 23.XII.1906; també, "La Publicidad", 13,15 i 17.VII.1908, i "El Poble Català", 31.I.1911.
- (295) "El Progreso", 3.VII, 11.VII, 3.X, 12.X i 24.XII.1907.
- (296) Ibid., número extraordinari d'agost de 1908, amb un extens reportatge gràfic sobre les instal·lacions; vegeu, també, les edicions ordinàries del 23.X.1907 i 27.VI.1908.
- (297) "El Progreso", 14.I.1909, i "El Progreso Ilustrado", 5.VI.1910.
- (298) A. ROCABRUNA, op. cit., "El Progreso", 8.XII.1922.
- (299) "La Publicidad", 5,10 i 14.IX.1903, aquesta última amb un ampli reportatge il·lustrat.
- (300) "La Publicidad", 8.IX, 2.X, 28.XII.1903 i 1.I.1904; sobre les Fraternitats d'Hostafrancs i d'Horta vegeu, respectivament, el reglament imprès (Reglament de la Fraternidad Republicana del Distrito séptimo (Hostafranchs), Barcelona, Tipografía El Arte Gráfico, 1906) i l'Arxiu del Registre d'Associacions del Govern Civil de Barcelona, expedent nº 4.154.
- (301) "La Publicidad", 7.X, 11.X i 29.XI.1903, i 11.II.1905.
- (302) Si comptem les adhesions al Congreso Regional de Sociedades Republicanas celebrat en aquella data; "La Publicidad", 24.X.1903.
- (303) "La Publicidad", 7.I, 13 i 15.II, 3,7,8 i 14.III, 13,22 i 29.V i 26.X.1904.

- (304) M. SASTRE, Las huelgas de Barcelona y sus resultados durante el año 1905, pp. 78-79.
- (305) "La Publicidad", 5.III, 13.IV i 3.VI.1904, respectivament.
- (306) Segons les dades contingudes a Los círculos de la Unión Republicana, "La Publicidad", extraordinari de l'11.II.1905; hom hi ha detectat alguna inexactitud en les dates de fundació.
- (307) "La Publicidad", 9.X.1905, i "El Progreso", 30.VI.1906.
- (308) Vegeu supra, nota 300.
- (309) "La Publicidad", 18.X.1903.
- (310) Preparatiu i desenvolupament del Congrés, a "La Publicidad", 21,24 i 25.X.1903.
- (311) Exemples de fusions, a Gràcia i Sant Martí, a "La Publicidad", 1.V i 22.VIII.1905; una teorització de la necessitat d'aquestes integracions, a l'edició de l'1.V.1905 del mateix diari.
- (312) El projecte de Bases del Sindicat, a "La Publicidad", 13.VI.1905; també, 1.VII.1905.
- (313) Ressenya dels debats, a "La Publicidad", 3.VII.1905.
- (314) Ibidem, 5.VII.1905.
- (315) Ibid., 12.VII, 8.VIII, 30.IX i 26.X.1905; donat que la Casa del Pueblo no és encara construïda, el Sindicat s'instal·la en el local, cedit per un republicà, del carrer de Ponent nº 27, cantonada a Peu de la Creu.
- (316) M.D. BENAVIDES, op. cit., pp. 107-108.
- (317) Sobre alguns d'aquests aspectes, vegeu les memòries de M. MARTINEZ CUENCA, La muralla invisible, pp. 24 i ss.
- (318) Ibid., p. 26; també E.U. DA CAL, La Catalunya populista, pp. 60-61.
- (319) A l'Estat espanyol, en l'últim quart del segle XX, la fórmula organitzativa més semblant a aquesta és la dels batzokis del Partit Nacionalista Basc.
- (320) "La Publicidad", 19.II.1904 i 11.II.1905.
- (321) E. NAVARRO, Historia crítica..., op. cit., p. 297.
- (322) "La Publicidad", 8.VIII.1904.

- (323) Ibid., 17 i 25.VII.1904, amb el programa de l'Asociación.
- (324) Ibid., 14.XII.1905.
- (325) Ibid., 2,4 i 5.III.1904.
- (326) Ibid., 17.VIII.1903.
- (327) Ibid., 27.III.1904, i "El Gladiador", 22.IX.1906.
- (328) "La Publicidad", 21.I, 21.IV, 5.V, 5.VII, 5.IX i 17.XI.1904, i 1.IV.1905.
- (329) "El Progreso", 4.IX i 7.XII.1906, 20.I i 15.IX.1907, i 16.I.1908.
Per avaluar correctament aquest ritme d'activitat, serà útil saber que, durant el mateix 1907, els dotze dispensaris municipals de Barcelona realitzaren un total de 161.606 serveis, amb una mitjana de 13.467 per cada un; Anuario Estadístico de la ciudad de Barcelona, Año 1907, p. 436.
- (330) "La Publicidad", 1.IV.1905, per al cas del Centro de Unión Republicana del districte VII.
- (331) "La gota de leche" fou fundada l'agost de 1903 per Juli Marial; "La Publicidad", 28.IX.1905.
- (332) Ibid., 7.X.1904; el seu president és M. Antonio Cirac.
- (333) Ibid., 31.XII.1905.
- (334) "El Progreso", 27.XII.1907.
- (335) Per exemple, la Fraternidad Republicana del Poble Sec; "La Publicidad", 2.VI.1905.
- (336) "La Publicidad", 10.VIII.1904, 29.IV.1905, i "El Progreso", 13.II.1907.
- (337) Vegeu, per exemple, el d'A. Trilla i Alcover, a "La Publicidad", 24.I.1904.
- (338) Ibid., 12.IV.1904.
- (339) "El Progreso", 17.IX.1906.
- (340) Ibid., 29.VI.1906.
- (341) A manca de dades globals sobre l'envergadura econòmica d'aquestes institucions, sabem que la Cooperativa del Centro Republicano Radical de Sant Martí registrà en un mes i mig, el 1909-10, un moviment de 7.000 ptes; Arxiu del Registre d'Associacions del Govern Civil de Barcelona, expedient nº 4.812.

- (342) Vegeu C. NICOLET, Le radicalisme, pp. 6 i 17.
- (343) M. SOLDEVILA CARRERA, op. cit., pp. 15-16.
- (344) D'una gasetilla dels republicans de Vallcarca, "La Publicidad", 2.XI.1903.
- (345) Ibid., 4.I.1905.
- (346) Ibid., extraordinari de l'11.II.1905; la xifra vé a coïncidir amb les indicacions de la llista de centres subvencionats aquell any per l'Ajuntament; ibid., 29.XII.1905.
- (347) S. CANALS, Los sucesos de..., op. cit., II, p. 129.
- (348) Les dues darreres cites són extrems d'un discurs parlamentari de Lerroux, "Diario de Sesiones del Congreso", 15.XII.1906. Sobre racionalisme educatiu i anarquisme, vegeu P. SOLA i GUSSINYER, Educació i moviment llibertari a Catalunya (1901-1923).
- (349) Només hi ha dades exactes sobre 18 d'aquests centres, que totalitzen 1.869 alumnes i 45 mestres; Anuario Estadístico de la ciudad de Barcelona, Año 1907, pp. 251 a 256.
- (350) "La Publicidad", 9.XII.1904; "El Progreso", 25 i 30.I., 12.II i 2.III.1908.
- (351) "Diario de Sesiones del Congreso", 10.II.1909 i 4.VII.1912, respectivament.
- (352) "El Progreso", 3.V.1908, i Anuario Estadístico..., op. cit., Año 1908, p. 171.
- (353) "Diario de Sesiones del Congreso", 15.XII.1906.
- (354) "El Progreso", 10.V.1910.
- (355) Ibid., 15.VI.1909.
- (356) Causa... por el delito de rebelión militar, I, pp. 432 a 434; no creiem que el caràcter judicial d'aquestes declaracions alteri greument llur representativitat.
- (357) Sobre el tema en general, vegeu l'article de X. FABREGAS, La xerinoia a la Barcelona d'entre-segles, "L'Avenç", nº 9, octubre de 1978.
- (358) Són modèlics, en aquest sentit, els prolegòmens del viatge de Salmerón, el 1904: vegeu "La Publicidad" des del 16 fins al 24 de setembre.
- (359) "La Publicidad", 28.IX.1904.

- (360) Ibid., 9.I, 16.I i 11.IV.1904.
- (361) Descripcions d'aquests festivals, a "La Publicidad", 24.VII i 2.XI.1903, per exemple.
- (362) Ibid., 20.II.1904.
- (363) Reunió al Centro Radical Republicano del districte III, 1'11.II.1909; Arxiu del Registre d'Associacions del Govern Civil de Barcelona, expedient nº 5.611.
- (364) "La Publicidad", 6.I.1905 i 5.I.1906, i "El Progreso", 24.VIII i 18.X.1906 i 23.VI.1907, entre molts altres exemples.
- (365) Per exemple, el drama en dos actes, original del regidor Artur Jiménez, La discordia, estrenat 1'1.VIII.1907.
- (366) Sobre l'activitat del Teatro Popular, vegeu "La Publicidad", 18.VI.1904, i "El Progreso" del període maig-octubre de 1907.
- (367) "El Progreso", 17.IX.1908.
- (368) Ibid., 8.I.1908 i 30.XI.1909.
- (369) J. DE LA CAL, La obra de Lerroux, a "El Progreso", número extraordinari, VIII.1908. M. MARTINEZ CUENCA, a les seves memòries, La muralla invisible, pp. 45-46, recorda l'admiració de nen que sentí davant els "trapecios, resbaladillas y otros juegos" infantils amb què comptava la Casa del Pueblo, ja als anys 10.
- (370) "Diario de Sesiones del Congreso", 15.VII.1910.
- (371) Vegeu M.J. SIRERA OLIAG, Obreros en Barcelona, 1900-1910, esp. pp. 27 a 58; també F. ROMEU ALFARO, Las clases trabajadoras en España (1898-1930), pp. 51-52.
- (372) A. y A. GARCÍA GARRAFFA, op. cit., pp. 151-152; també, Día de Alejandro Lerroux en Cataluña, pp. 44-45.
- (373) Lerroux mostrà sempre una certa propensió pels "negocis" político-mercantils: ja el 1899 creà una societat cooperativa entre els subscriptors de "Progreso" per a explotar una mina, denominada "Matilde", a Andújar (Jaén) i, amb els beneficis, convertir aquell setmanari en diari; vegeu "Progreso" de novembre-desembre de 1899, i A. LERROUX, Mis memorias, pp. 375-376.
- (374) "El Progreso", 8.IX.1907.
- (375) Aquestes xifres representen entre un 25 i un 35,5% del total de diners distribuïts amb aquesta fi; vegeu Anuario Estadístico de la ciudad de Barcelona, edicions de 1907, 1908, 1909, 1910 i 1911.

- (376) "La Protesta Catalana", 6.I.1907.
- (377) A. LERROUX, La Propaganda, "La Publicidad", 16.VIII.1905.
- (378) Exemples abundants, a "La Publicidad", 27.XI, 12 i 29.XII.1903, 29.I., 12 i 23.III, 14.V.1904 i 15.IV.1905.
- (379) Segons el càlcul de P. MIQUEL, op. cit., pp. 10 a 13.
- (380) "La Publicidad", 17.I.1905.
- (381) La descripció idealitzada de la visita de Lerroux a un poble català i dels seus immediats efectes polítics, a J. VIVES, Impresiones, "La Voz del Pueblo", 26.IX.1903.
- (382) A. PÉREZ LUGÍN, a "El Progreso", 27.VI.1914.
- (383) "La Publicidad", 2.XI.1903.
- (384) Ibid., 16.II.1903.
- (385) Ibid., 28.IX.1904.
- (386) Lerroux y su obra, p. 12.
- (387) "La Publicidad", 24.IX.1905. Ocasionalment, tingueren lloc actes d'aquest tipus, a petita escala, a Vallvidrera (ibid., 20.IX.1905), i el model fou exportat, almenys, a Tarragona (C. AMETLLA, Memòries polítiques, I, pp. 157-158).
- (388) Vegeu, per exemple, "La Publicidad", 12.X.1903 i edicions següents.
- (389) Les cites procedeixen de l'article de L. MOROTE, En la montaña del Coll, "La Publicidad", 29.IX.1904; també hem utilitzat cròniques d'altres "meriendas", a "La Publicidad", 26.X.1903 i 2.X.1905, i a "El Progreso", 1.X.1906.
- (390) Alguns excel·lents testimonis fotogràfics, corresponents al 1904, a Libro de oro..., op. cit., pp. 29 a 33.
- (391) "El Progreso", 1.X.1906.
- (392) R. LLATES, 30 anys de vida catalana, pp. 127-128.
- (393) Barcelona, Antoni López, editor, sense data.
- (394) A. y A. GARCÍA CARRAFFA, op. cit., p. 151.
- (395) Del pròleg a A. LERROUX, De la lucha, pp. VII-VIII.

- (396) "La Publicidad", 1.IX.1905.
- (397) Exemples, a "La Publicidad", 17.IX.1903 i 21.IX.1905, "Diario de Sesiones del Congreso", 18.XII.1903 i, en general, als índex de l'esmentat "Diario" entre 1901 i 1906. A escala local, hom comença a adoptar costums semblants: el regidor H. Giner de los Ríos rep diàriament el públic que li vol presentar queixes o fer consultes sobre qüestions municipals; "El Progreso", 26.VIII.1906.
- (398) Del discurs de Lerroux en un banquet d'agraïment que, per haver-ne transmès les demandes al Congrés, li oferí l'Associació de Fabricants de Farina; "La Publicidad", 30.III.1904.
- (399) C.M. ESPINALT, Tarannà Lerroux, pp. 10 a 12.
- (400) M.J. SIERRA OLIAG, op. cit., p. 83.
- (401) "La Publicidad", 13.IX.1903.
- (402) "La Tribuna del Pueblo", 24.X.1903.
- (403) "La Publicidad", 2.XI.1903.
- (404) Ibid., 2.XI.1904.
- (405) "La Campana de Gràcia", 10.IX.1904.
- (406) "La Publicidad", 4.IX.1904.
- (407) N. ESTEVANEZ, en el pròleg a A. LERROUX, De la lucha, p. XI.
- (408) E. PRAT DE LA RIBA, Fora reietons, "La Veu de Catalunya", 9 i 10.XI.1905.
- (409) S. OLIVER, op. cit., p. 9.
- (410) M. MARTINEZ CUENCA, op.cit., p. 45.
- (411) Exemples, a "La Publicidad", 27.III.1904, i "El Progreso", 12.X.1908, 21.I, 1.III i 31.V.1909.
- (412) "La Publicidad", 14.VI.1903.
- (413) Ibid., 5.I.1904.
- (414) "El Progreso", 13.VI.1909.
- (415) "El Consecuente", 1.I.1910.
- (416) "El Progreso", 12.X.1910.

- (417) A. LERROUX, Al servicio de la República, pp. 57-58.
- (418) A. OSSORIO, Barcelona, julio de 1909. Declaración de un testigo, p. 7.
- (419) C. AMETLLA, op.cit., I, p. 167.
- (420) "La Publicidad", 7.VIII.1902; "La Rebeldía", 29.IX.1906; "El Progreso", 10.IX.1907; "La Rebeldía", 19.IX i 10.X.1907.
- (421) El 1907, en un míting a la Casa del Pueblo, Lerroux s'equivocà en la cita d'un tecnicisme jurídic. "No sabe latín", observà un periodista present. "Ni repetenera falta que le hace" -añadió un vecino a boca de jarro, con marcado acento aragonés"; A. ROYO VILLANOVA, El problema catalán, p. 39.
- (422) Lerroux y su obra, pp. 11-12.
- (423) Diverses versions del llonguet, a ibidem, a R. LLATES, 30 anys..., op. cit., p. 128, i a J. VALDOUR, op. cit., p. 93.
- (424) C. M. ESPINALT, op. cit., p. 23.
- (425) A. MARSILLACH, Un insulto, "La Publicidad", 7.I.1904.
- (426) R. PATXOT i JUBERT, Guaitant enrera, p. 351.
- (427) E. XAMMAR, Seixanta anys d'anar pel món, p. 81.
- (428) A. OSSORIO Y GALLARDO, Vida y sacrificio de Companys, pp. 25-26.
- (429) M. CRUELLS, Salvador Seguí, p. 41, i Lerroux i els obrers catalans, "Serra d'Or", 14.VI.1972.
- (430) A. BUESO, Recuerdos de un cenetista, p. 15. Una petita antologia de textos d'inspiració marxista identificant lerrouxisme i immigració, a J. TERMES, La immigració a Catalunya: política i cultura, pp. 25 a 30.
- (431) A la portada de l'extraordinari de "La Publicidad" datat l'11.II.1905, un dibuix al·legòric, sota el lema "la Unión es la fuerza", mostra a tres homes posant dreta una gran pedra que duu la inscripció "República"; un és un obrer amb brusa, un altre porta la mesocràtica americana i el tercer és un burgès gras i amb levita.
- (432) Arxiu del Registre d'Associacions del Govern Civil de Barcelona, expedient nº 4.081.
- (433) F. CARRERAS Y CANDI, La ciutat de Barcelona, p. 1036. El text està datat el 1916; és de creure que en la dècada anterior el pes de la "gent expatriada" fos encara menor.

- (434) "La Publicidad", 17.IV.1905.
- (435) Ibid., 13.IV.1904, parla -segurament amb exageració- de "más de 30.000 trabajadores".
- (436) Ibid., 4.VII.1903.
- (437) Es tracta del Centro Republicano Radical de Sant Martí, el Centro Democrático Republicano del Poble Nou i l'Ateneo Republicano del Fort Pius; les dades, a l'Arxiu del Registre d'Associacions del Govern Civil de Barcelona, expedients nº 4.812, 4.209 i 4.081, respectivament.
- (438) "La Publicidad", 13.IV.1904.
- (439) Dades extretes de J. ALZINA CAULES, Investigación analítica sobre la evolución demográfica de Cataluña, "Cuadernos de Información Económica y sociología", juny de 1965, p. 28.
- (440) Segons J.A. VANDELLOS I SOLA, La immigració a Catalunya, p. 23.
- (441) J.Mª TALLADA, Demografia de Catalunya, p. 17.
- (442) Reproduït a P.COROMINES, Memòries (Diaris i records), II, pp. 25-26.
- (443) E. ESCARRA, El desarrollo industrial de Cataluña. 1900-1908, p. 86; el subratllat és nostre.
- (444) J. VALDOUR, L'ouvrier espagnol. Observations vécues, pp. 251 i 78.
- (445) Grup extret de les biografies d'E. NAVARRO a Historia crítica..., op. cit.).
- (446) Un esbós biogràfic del personatge, a ibidem, pp. 397 a 399; el 1903 el coronel Pujol, ja retirat, sofrí un arrest per haver assistit a un míting de la UR; "Diario de Sesiones del Congreso", 21.X.1904.
- (447) J. CASES-CARBO, Què hem defer?, "El Poble Català", 18.XI.1905.
- (448) "El lerrouxisme, doncs, o republicanisme modern català, va ser la veritable esquerra política catalana, perquè representava tot el contrari del catalanisme, que, malgrat els matisos de dreta i d'esquerra que el dividien, era la veritable representació de la dreta catalana", escriu F. PUJOLS a Historia de l'hegemonia catalana en la política espanyola, II, pp. 170-171; "políticament, la revolta catalana, s'exterioritzà amb el lerrouxisme", afirma J. AIGUADER I MIRO, Catalunya i la revolució, p. 27; una observació semblant ha fet, recentment, E.U. DA CAL, op. cit., p. 84.

- (449) Vegeu B. DE RIQUER, Lliga Regionalista...., op. cit., esp. pp. 279 i 289.
- (450) J. LLUHI RISSECH, El problema electoral, "El Poble Català", 4.III.1905.
- (451) R. MARQUINA, Francesc Cambó, p. 27.
- (452) Documenta aquesta actitud lligaire A. ROVIRA I VIRGILI, Els polítics catalans, pp. 47,60,70 i 86 a 88; vegeu també E.U. DA CAL, op. cit., pp. 74 i 77.
- (453) J. PLA, Francesc Cambó, p. 232.
- (454) A. ROVIRA I VIRGILI, Els polítics...., op. cit., p. 68.
- (455) L'expressió és de Joaquim Lluhi, a "El Poble Català", 4.III.1905.
- (456) J. PLA, Francesc Cambó, p. 239.
- (457) A. ROVIRA I VIRGILI, Els polítics...., op. cit., pp. 73 a 76.
- (458) J. PLA, Francesc Cambó, p. 234.
- (459) A. ROVIRA I VIRGILI, Els polítics...., op. cit., pp. 77 a 92.
- (460) Ibid., p. 101.
- (461) Ibid., p. 119.
- (462) G. ALOMAR, El liberalisme català, "El Poble Català", 19.XI.1904.
- (463) J. CARNER, Crida patriòtica, "El Poble Català", 31.XII.1904.
- (464) J. LLUHI RISSECH, L'acoblament autonomista, "El Poble Català", 4.II.1905.
- (465) L. DE ZULUETA, ¿Izquierda catalanista?, "La Publicidad", 26.XI.1905.
- (466) J. CARNER, Orientacions polítiques i socials del Centre Nacionalista Republicà, reproduït a J.Mª POBLET, Jaume Carner, p. 231.
- (467) Vegeu E. GOULA I GOULA, El Centre Nacionalista Republicà de Barcelona (1907-1910).
- (468) La boutade és de J. PLA (Francesc Cambó, p. 294), però, malgrat l'esquematisme, està plena de sentit.
- (469) Hi ha, sí, alguns grupuscles de nissaga pimargalliana, com el Centre Catalanista Republicà "Nova Cathalonia", presidit per Baldomer Tona i Xiberta, o l'agrupació Catalunya Federal, que encapçala Miquel Laporta.

- (470) "La Publicidad", 26.XI.1905.
- (471) "El Poble Català", 18.XI.1905.
- (472) "La Publicidad", 6 i 23.VIII.1904.
- (473) "El Diluvio", 7.VIII.1904; vegeu també les edicions de 30 i 31.VII, 1 i 11.VIII del mateix any.
- (474) E. JUNOY, La Unión Republicana, más fuerte que nunca, "La Publicidad", 8.VIII.1904.
- (475) D'una carta apòcrifa reproduïda per "El Diluvio" el 9.VIII.1904.
- (476) 24.VIII.1904.
- (477) Vegeu Proyectos de un concejal i Bases para un anteproyecto de presupuesto municipal, a "La Publicidad", 9 i 10.IX.1904.
- (478) "¿Podían (els regidors) haber colocado, como algunos creen, a todos los correligionarios que lo desean o lo solicitan?", escriu "La Publicidad" (8.XII.1904) en defensa del Consistori.
- (479) Vegeu, per exemple, la indignació d'un "conspicio republicano" davant el fet que la majoria constorial hagués cedit el Palau de Belles Arts per a un "Congreso Mariano"; "El Diluvio", 26.XI.1904.
- (480) A. LERROUX, El 11 de febrero, "La Publicidad", 28.I.1905.
- (481) Ibid., 5.IX.1904. El subratllat és nostre.
- (482) La convocatòria, a "El Diluvio", 6.XII.1904.
- (483) "La Publicidad", 9.XII.1904; "El Diluvio", 13.I i 12.IV.1905.
- (484) "El Diluvio", 27.II.1905; vegeu-ne, també, les edicions del 18 i el 23.II.
- (485) Ibid., 10.III.1905.
- (486) Ibid., 25.I.1905.
- (487) Vegeu, per exemple, l'article No queremos polémica, a "La Publicidad", 25.X.1904.
- (488) Ibid., 18.II.1905.
- (489) "El Diluvio", 10.III.1905.
- (490) La candidatura de la Unión Republicana. Meeting en Fraternidad Republicana, "La Publicidad", 8.III.1905.

- (491) Aquest districte comprèn la zona Nord de la ciutat de Barcelona, més els municipis de Sarrià, Santa Coloma, Sant Adrià i Badalona.
- (492) "La Publicidad", 9.III.1905, amb retrats i biografies de la major part dels candidats; per als districtes gironins, "El Ideal", 12.III.1905.
- (493) Els resultats, a I. MOLAS, Lliga Catalana..., op. cit., I, p. 64.
- (494) "La Publicidad", 13.III.1905, i "El Ideal", 19.III.1905.
- (495) "La mitad en número de los socios que tiene la Fraternidad Republicana", comenta despectivament Lorenzo Ardid; "La Publicidad", 28.III.1905.
- (496) Ibid., 11.V.1905.
- (497) "El Diluvio", 3.IV.1905.
- (498) A. LERROUX, Antes de la Asamblea, "El regreso", 4.VII.1907.
- (499) Vegeu, sobretot, "La Publicidad", 27.IX.1904.
- (500) "No habrá de extrañaros que haya de ponerse cierta parsimonia en la expresión de las reformas que puede prometeros el partido republicano (...) "la primera exigencia es que os eduqueis"...; "no se producen revoluciones de súbito..."; "que no haya jamás en vuestras pretensiones nada que pueda perturbar el orden económico..."; Homenaje a la buena memoria de don Nicolás Salmerón y Alonso. Trabajos filosóficos y discursos políticos, pp. 195 a 212.
- (501) "La Publicidad", 11.VII.1905.
- (502) Vegeu l'acord de la Junta Municipal d'UR de Barcelona, a "La Publicidad" del 26.X.1904, i l'editorial Estaba previsto, a l'edició del 2.XI.1904 del mateix diari.
- (503) Per exemple, a "La Publicidad" del 18.I.1905, l'article Revolución y República.
- (504) Ibid., 17.II.1905.
- (505) Del míting contra el projecte de llei d'Administració Local, "La Publicidad", 14.XI.1904.
- (506) Ibid., 23.VI.1905.

- (507) "No vamos contra Salmerón, vamos a secundar si otros inician, a empujar si otros se estacionan o a iniciar si otros no hacen nada". Esa era mi fórmula"; A. LERROUX, Antes de la Asamblea, "El Progreso", 7.VII.1907.
- (508) 35.000 duros, segons F. CARAVACA Y A. ORTS-RAMOS, Historia ilustrada de la revolución española 1870-1931, p. 401; 120.000 pessetes, segons A. LERROUX, Mis memorias, p. 528.
- (509) A. Y A. GARCIA CARRAFFA, op. cit., pp. 158 a 166; F. CAMBA, op. cit., pp. 81-82.
- (510) A. LERROUX, Mis memorias, pp. 449-451.
- (511) Dos dies abans de l'atemptat, Lerroux retirà de la sucursal del Crèdit Lyonnais a Barcelona tots els fons del seu compte corrent i els confià a l'editor republicà Antoni López i Benturas, dient tèmer persecucions judicials si "a D. Alfonso le ocurriera algo"; F. DE SOREL, op. cit., p. 7.
- (512) S. CANALS, Los sucesos..., op.cit., II, p. 104.
- (513) "Diario de Sesiones del Congreso", 15.VII.1910; sobre el conjunt de l'episodi, vegeu R. NÚÑEZ FLORENCIO, El terrorismo anarquista, esp. pp. 72-73 i 148-149, i J. ROMERO MAURA, Terrorism in Barcelona and its impact in Spanish politics, "Past and Present", desembre 1968.
- (514) La convocatòria, a "La Publicidad", 2.VII.1905.
- (515) Una bona síntesi de les raons del trencament, a J. NAKENS, La Unión, "El Diluvio", 29.VI.1905.
- (516) La ressenya del fet, a "La Publicidad", 16.VII.1905; una severa valoració, a "El Diluvio", 19.VII.1905.
- (517) Aquesta dualitat queda perfectament reflectida en l'article Las elecciones y los republicanos, a "El Diluvio", 1.VIII.1905, i en la rèplica de Lerroux, Pláticas de familia, a "La Publicidad" de l'endemà.
- (518) "La Publicidad", 5.VIII.1905.
- (519) A. LERROUX, La Junta Municipal, ibid., 12.VIII.1905.
- (520) Formada la Junta per 75 membres, el resultat de l'escrutini fou: Salmerón, 61; Lerroux, 57; Junoy, 52; Pere Pi i Sunyer, 35; Rodríguez Méndez, 31; Odón de Buen, 28; Layret, 12; Mir i Miró, 7; Benot, 6; Rivas Mateos, 4; Roca i Roca, 3; "El Diluvio", 23.VIII.1905.

- (521) La candidatura definitiva, a "La Publicidad", 24.VIII.1905.
- (522) Noli me tangere, "El Diluvio", 18.VIII.1905.
- (523) Confusa perquè, a mitja campanya, fa un conat de retirada (ibid., 27.VIII.1905), perquè els noms dels candidats no queden clars i perquè, a més, hom no acaba de saber si aquests són tres o quatre.
- (524) Ressenya del principal -i accidentat- míting de la UR, a "El Diluvio", 28.VIII.1905.
- (525) Per a tots aquests posicionaments, vegeu les edicions diàries d'"El Diluvio" entre el 29.VIII i el 6.IX.1905.
- (526) Biblioteca de Catalunya, Fons Verdaguer i Callís, 1905.
- (527) Lerroux, Santiago Valentí i Camp i Luis Zurdo Olivares figuraren entre els candidats republicans -essencialment testimonials- per la "província" d'Osca; L. ZURDO OLIVARES, Veinte años de vida ferroviaria y diez y seis después, pp. 919 a 924.
- (528) "La Publicidad", 18.VIII i 9.IX.1905.
- (529) Davant el rebuig lligaire a "todo arreglo o combinación con elementos puramente monárquicos", el governador civil, general Fuentes, comenta al ministre, Gacia Prieto: "Es de sentir, aunque era de esperar, y considero como una falta política de la que habrá de arrepentirse la intransigencia regionalista"; Archivo Histórico Nacional, Gobernación, lligall 22-A, expediente nº 2.
- (530) Una anàlisi extensa de les eleccions, amb els resultats complets, a A. BALCELLS, J.B. CULLA, C. MIR, op. cit., pp. 89 a 115 i 508 a 519.
- (531) E. JUNOY, Psicología de las cifras, "La Publicidad", 19.IX.1905.
- (532) "El Diluvio", 12.IX.1905.
- (533) A. LERROUX, Antes de la Asamblea, "El Progreso", 7.VII.1907.
- (534) "La Publicidad", 12.X.1905; els subratllats són de l'original.
- (535) "¡Cu-cut!", 19.X.1905.
- (536) A. HURTADO, En defensa de Lerroux, "El Diluvio", 29.X.1905.
- (537) "La Publicidad", 16.X.1905.
- (538) Ibid., 18.X.1905.

- (539) Aquest és el títol d'un comentari de Lorenzo Ardid, a "La Publicidad", 14.X.1905.
- (540) Ibid., 22.X.1905; el document inclou una relació nominal de vint-i-tres "personalidades prestigiosas y populares" que no han tingut cabuda en la llista final.
- (541) El de l'industrial Victoriano de la Riva pel també industrial Pasqual Acarín, al districte III; ibid., 23,24 i 25.X.1905.
- (542) Ibid., 27.X.1905.
- (543) A. HURTADO, En defensa de Lerroux, "El Diluvio", 29.X.1905.
- (544) Sobre Callén, vegeu J.M. DE SEGARRA, Memòries, p. 441.
- (545) Al·lusions al seu migrat bagatge cultural, a "El Diluvio", 24.X.1905, i "La Guillotina", 28.X.1905. J. ROMERO MAURA (op. cit., p. 348) l'investeix, generosament, del títol d'"abogado".
- (546) A. HURTADO, En defensa de Lerroux, "El Diluvio", 29.X.1905.
- (547) Ibid., 24.X.1905.
- (548) 7.XI.1905.
- (549) Aquest nucli, amb el regidor de l'anterior bienni Llorenç Porrera, s'escindirà de la UR dos mesos després; "La Publicidad", 23.I.1906, i "El Diluvio", 21.I.1906.
- (550) El gros de la informació sobre tots aquests moviments, a "La Publicidad", 28.X i 1.XI.1905, "El Diluvio", 27.X, 7,9 i 10.XI.1905, i "La Guillotina", 28.X.1905.
- (551) "El Diluvio", 9 i 10.XI.1905.
- (552) Tres versions, amb diferències de milers de vots en alguns còmputos a J. ROMERO MAURA, op. cit., p. 596, I. MOLAS, Lliga Catalana..., op. cit., I, p. 69, B. DE RIQUER, Les eleccions de la Solidaritat Catalana a Barcelona, p. 97.
- (553) J. PLA, Francesc Cambó, p. 262.
- (554) "La Publicidad", 14.XI.1905; vegeu també El bajón del domingo, a "El Diluvio Ilustrado", 18.XI.1905.
- (555) P. CORNELLA, El lerrouxisme a Catalunya, "Presència", febrer 1980.
- (556) "El Progreso", 11.III.1908.

- (557) A. MARSILLACH, que hi treballava, en dóna una versió novel·lada, amb els noms canviats, però personatges i situacions perfectament identificables, a La ciudad anárquica, pp. 127 a 130.
- (558) J. FERRER, Layret, p. 51.
- (559) Lletres de Zulueta a Unamuno, datades l'11.XI i el 2.XII.1905, i el 18.I.1906. Unamuno li respon profèticament, el 3.XII, "sospecho que allá, en el fondo, simpatiza usted más con lo que se llama la izquierda del catalanismo"; M. DE UNAMUNO - L. DE ZULUETA, Cartas 1903-1933, pp. 104 a 121.

3) L'Antisolidaritat (1906-1908)

"¿Con los reaccionarios y clericales a luchar por la libertad?

Prefiero marchar solo... con el pueblo, a conquistar la República, que es la forma suprema, compatible con el Estado, de la libertad y del derecho..."

(A. Lerroux, a "El Progreso", 3.IX.1906)

a) L'antisolidarisme, una opció tàctica

En la matinada del diumenge 19 de novembre del 1905, es produeixen pels carrers de Barcelona diversos aldarulls i algunes topades violentes entre enfervoritzats manifestants catalanistes que sortien de l'"àpat de la Victòria" celebrat al Frontó Condal, i adeptes de la Fraternidad Republicana, que se senten provocats pels crits i cànctics de llurs habituals adversaris. Es tracta d'un incident menor, en tot cas simptomàtic de la nova disposició ofensiva que, després de dos anys crítics, està adoptant la Lliga. Els més lúcids dels caps republicans, però, copsen els benèfics efectes que l'amenança regionalista pot tenir damunt les malmeses cohesió i combativitat de la UR, i decideixen explotar el tema (1). Emili Junoy s'apressa a presentar una interpel·lació parlamentària denunciant el caràcter agressiu i antiespanyol de la manifestació lligaire (2) i, mentre a "La Publicidad" algun articulista anònim qualifica ja els catalanistes de "mujezuelas histéricas" i "rameras chismosas" (3), Lerroux -que era a Aragó en esdevenir-se els fets- adreça al ministre de la Governació un telegrama procaç i provocador que diu:

"(...) No fué banquete regionalista sino orgía separatista. No son honrados ciudadanos catalanes que gritan muera España, sino borrachos o canallas. (...)

Demonstración ralea ese cotarro: ya verá V.E. como no piden explicaciones. Impídeselo sexo. (...)" (4).

És, segurament, la primera anticipació del que serà, durant els dos o tres anys propers, el llenguatge antisolidari.

Ja existia, doncs, un cert clima d'efervescència política a la ciutat quan, la nit del 25 de novembre, centenars d'irats oficials de la guarnició saquegen els estatges del diari i del setmanari adscrits

a la Lliga, en venjança de les ofenses que diuen haver rebut d'aquells periòdics (5). Tanmateix, en absència de Lerroux -que ha viatjat a París per a testificar a favor de l'anarquista Charles Malato, processat per la bomba de la rue de Rohan-, les reaccions que els greus esdeveniments susciten dins de la Unió barcelonesa i espanyola bé mereixen algunes línies.

Entre la militància de base del partit, l'espontània simpatia per l'acte dels oficials no sembla discutible. La pròpia nit de la sedició, grups de predomini obrer i filiació lerrouxista aplaudeixen, en plena Rambla, als militars "justiciers", tot cridant visques i moris (6); per aquelles mateixes hores, a la Fraternidad, tot i les consignes de "serenidad y cordura" que donen els responsables (7), "se desbordaba el espíritu patriótico, se oían valientes conceptos de españolismo" i hi havia "unanimidad de pareceres en la apreciación del hecho"; "allí dentro el alma española podía esplayarse dulcemente", segons la carrinclona descripció d'un visitant monàrquic (8). Alguns dirigents subalterns no triguen, tampoc, a posicionar-se: l'endemà, en la inauguració d'un local de barri, el regidor Jaume Moré "elogió al Ejército, al que señaló como defensor, no solamente de la integridad nacional, sino como personificador de la justicia..." (9); idèntica actitud adopten els lerrouxistes de Girona, ja separats de la UR, els quals aprofiten l'avinentesa per a desqualificar Salmerón i cridar a la revolta contra el jefe per passiu i ineficaz (10).

En canvi, a la plana major catalana de la Unió i al seu òrgan de premsa imperen la prudència i la cautela. Sense imitar, ni molt menys, als federals -que rebutgen enèrgicament l'actuació militar (11)- els redactors de "La Publicidad" resten "perplejos, desorientados, sin saber qué rumbo tomar ante los grandes sucesos ocurridos" (12) i miren d'evitar-ne la valoració política; els prohoms, els diputats -Corominas, Pi i Sunyer, Nougués, Junoy, Pi i Arsuaga, Mayner, Salvatella- també defugen pronunciar-se (13), o bé, com Roca i Roca, exclamen trasbalsats: "Això no pot continuar; hem d'ésser una sola cosa tots els catalans" (14). Quan la qüestió pren estat parlamentari al Congrés, a partir del 27 de novembre, els republicans del Principat -ni Lerroux ni Rodríguez

Méndez hi són presents- naveguen entre dues aigües, alternant llur oposició a la suspensió de garanties amb els atacs al catalanisme lligaire. Només a les acaballes del debat intervé Salmerón i, després d'una llarga peroració amarada de patriotisme, en el curs de la qual arriba a considerar inconcebible "el apellido del partido catalanista, porque con esa mera denominación estáis infiriendo una grave ofensa a la vida de España, de la Nación española", dóna un tomb inesperat al seu discurs i ofereix als catalanistes un acord de límits indefinits "para llevar la paz a Cataluña", per a assegurar la permanència de la política catalana "en el santo y amoroso regazo de la madre común España" (15). En la immediata votació, republicans i regionalistes ho faran junts contra la suspensió de garanties.

Enmig d'aquest panorama vidriós i confús, mentre molts republicans vacil·len i la Lliga comença a flairar les enormes possibilitats que la canviant situació política obre -"accepteu! accepteu a ulls clucs, a l'instant...!", ha ordenat Cambó als seus diputats en sentir l'oferta de Salmerón (16)-, Lerroux retorna a Barcelona i fa una irrupció explosiva en el clima expectant del seu partit. Sota el títol "El alma en los labios" (17) publica un recargolat enfilall d'improperis anticatalanistes -"la bestia separatista", "los malvados", "vividores sin vergüenza"; "'segadores' melenudos de dudoso sexo", "caterva impura", "mandilada de borrachos"-, aprova sense reserves l'acte dels oficials i expressa el seu parer sobre les temptatives de concòrdia Lliga-UR:

"el partido republicano de Barcelona, mejor aún, el pueblo republicano de Barcelona, mientras oiga mi voz y atienda mi consejo no pactará con los regionalistas que han maldecido de la patria (...). Antes que pactar con esa chusma envilecida por el amor al ochavo, que es la quintaesencia de su regionalismo separatista, estoy dispuesto a rebelarme contra el mundo, acompañado o solo".

Amb aquesta rotunda -brutal, si es vol- presa de posició, quan la Unión Republicana com a tal encara no s'ha pronunciat oficialment, Lerroux apunta a un quàdruple objectiu. D'una banda vol galvanitzar, a través de la lluita antilligaire, les forces republicanes, relaxades després d'un període massa llarg de conteses exclusivament electorals;

per altra part, pretén forçar un "deslinde de campos" dins la Unión (18), posant els quadres i els élus del partit en la disjuntiva "o amb Lerroux, o contra Lerroux" i provocant l'allunyament d'aquells que vénen obstruint ja fa temps el seu liderat; aspira, també, a consolidar la seva situació, dintre i fora de la UR, en relació a un Salmerón definitivament abocat vers la moderació i el reformisme (19); i encara, confia que la benevolència envers els militars indisciplinats afavorirà la participació de l'Exèrcit en un futur moviment subversiu antimonàrquic (20).

L'acollida que hom dispensà a l'article de Lerroux en el si de la Unión fou molt desigual. Naturalment, el text "disgustó a gran número de correligionarios, especialmente a los que componían la plana mayor del partido" (21); per a això l'havia escrit! Ara, en els rengles de tropa, entre els socis de centres i fratermitats, hi hagué una "explosión de entusiasmo", i una cascada d'adhesions de persones i entitats, de la capital i de comarques, arribà a "La Publicidad", la qual, sota la batuta del propi Lerroux, procurava mantenir el caliu (22). Des de la seva torre de vori madrilenya, l'insubornable Nakens beneïa "el arranque viril de los militares, inspirado por la dignidad" (23) i reforçava així la postura lerrouxiana.

Després d'aquest primer pols, però, s'obre en el partit republicà un interval d'indecissió, un compàs d'espera. Mentre la Lliga s'esforça per donar forma al vague esperit unitari sorgit al Parlament, intuïnt-hi un magnífic instrument per afeblir la UR, Lerroux, que sap com és de greu, en l'escala de valors dels republicans espanyols, el pecat de divisionisme, es proclama, sense abdicar de les conviccions pròpies ni del dret a la crítica, "el soldado más leal de la Unión Republicana" (24) i dedica les seves energies i capacitats d'organitzador a preparar, per al febrer, una gran Assemblée Municipal de regidors antimonàrquics de Catalunya, Balears, València i Aragó, a Saragossa (25), tot confiant que la nuvolada solidària s'esvaneixi aviat. Ni el líder ni el seu òrgan de premsa exterioritzen, de moment, actituds anticatalanes o espanyolistes; més aviat al contrari: a les planes de "La Publicidad", hom rebutja les exaltacions castellanitzadores dels periodics militars

madrilenys, i hom qualifica de "botaratada" i "sandia disposición" l'ordre del governador civil prohibint els anuncis comercials i teatrals en català -"¿qué se pretende, con este unitarismo feroz y grotesco?"- (26); quan, al Congrés, es discuteix aquest últim assumpte, i davant les repetides al·lusions del titular de Governació, Romanones, al "dialecto catalán", Lerroux intervé en tons de gran moderació i es refereix al "idioma catalán" (27).

Tanmateix, lluny de dissipar-se, la dinàmica de Solidaritat es consolida visiblement durant les primeres setmanes del 1906, i un important sector de la direcció unionista s'hi decanta cada cop més. Al Parlament, amb el vist-i-plau de Salmerón, Junoy esdevé paladí de la resistència a la llei de Jurisdiccions, subratlla les coincidències programàtiques entre el seu partit i el regionalista i es considera aviat membre del montón solidari al·ludit per Maura (28); entre els diputats republicans per Barcelona -postil·larà malèvolament Romanones després de citar "El alma en los labios"- "unos piensan de una manera y otros piensan de otra bien distinta, aunque sean correligionarios..." (29). A Catalunya, els noms de Corominas i de Josep Zulueta avalen la convocatòria d'un "acto patriótico de solidaridad catalana", d'un gran míting, a Girona, contra la suspensió de garanties i les lleis d'excepció, i en demanda de les llibertats del Principat i de "todos los pueblos de España" (30); Roca i Roca hi porta la representació de la UR i es manifesta esperançat en l'evolució pro-republicana de "molts, moltíssims regionalistas" (31); el consistori de Barcelona demana unànimement la no aprovació de la llei de Jurisdiccions, i la important Unió Republicana Graciense encapçala la llista d'institucions i individus que es manifesten en idèntic sentit, trametent telegrams d'adhesió a Salmerón i al portaveu lligaire, Rusiñol (32).

Ens trobem, doncs, en una fase política extraordinàriament fluida i canviant, quan l'abast i la significació futures de l'impuls solidari són, encara, una incògnita i, per tant, són possibles moltes ambigüitats, contradiccions i ziga-zagues. Per exemple, sembla que a instàncies del propi Cambó, Roca i Roca i altres "significados correligionarios y amigos íntimos" (Junoy?) intenten de manera reiterada convèncer Lerroux

-el qual s'ha adherit formulàriament al míting de Girona- per a què s'incorpori al moviment en marxa (33). Hom podria imaginar que, com a represàlia pel seu rebuig, el 9 de març és apartat de la direcció de "La Publicidad", que recupera Eusebi Corominas; l'endemà, però, és Lerroux qui desplaça Corominas de la presidència de la Junta Municipal d'UR (34). Això a banda, l'encara líder del partit barcelonès resta allunyat de l'aferriada lluita parlamentària d'aquests dies, i inamovible en el seu criteri: "personalmente no me alio con nadie. Me separan de los catalanistas convicciones profundas, razones de conveniencia y el respeto a la dignidad de ambos", afirma categòric (35); procura mantenir, dins del republicanisme, les millors relacions amb tothom (36), i allunyar el fantasma del trencament -"antes de destruirla (la Unión Republicana de Barcelona) me sacrificaré yo", "Junoy y yo jamás reñiremos" (37)-, però sosté que "nadie me arrastrará a esa unión con los catalanistas" i deixa entreveure ja les raons tàctiques de la postura:

"no creo posible que nadie se obceque de tal modo, que sea capaz de realizar un pacto con quienes son nuestros enemigos y en el que los republicanos vamos a dar todo a los que no tienen nada" (38).

Es ben cert que, entretant, "La Publicidad" reitera les seves protestes d'ortodòxia -"nuestra conducta no ha sufrido ni sufrirá variación alguna...", "no hay (...) confusión de dogmas ni de ideales"- i assegura que, un cop acabada la campanya al Congrés contra la llei de Jurisdiccions, "volverán las cosas a su curso normal" (39); Junoy, per la seva banda, promet que "Lerroux y yo, nunca, jamás reñiremos", a la vegada que anuncia "la conversión de una parte del regionalismo" als ideals democràtics (40). Per damunt de les declaracions, els indicis de distanciament entre Lerroux i els unionistes solidaris es fan quotidians: avui és Layret qui, en un míting, "recordó cierto artículo -publicado en estas mismas columnas- con el cual se mostró disconforme"; demà, a l'arribada dels diputats catalans retirats del Congrés, "Marselleses" i "Segadors" es barregen i republicans i catalanistes són víctimes indistintes de la repressió policíaca; demà-passat, un cop aprovada la "llei vitanda", tots els grups que l'han combatuda -UR inclosa- acorden celebrar una

gran manifestació d'homenatge als parlamentaris que s'hi han oposat; la setmana que vé Corominas demana que lligaires i republicans oblidin llurs velles hostilitats, i Roca i Roca, tot i aclarir que la seva presència en el comitè organitzador de la Festa de l'Homenatge és a títol personal, crida les entitats del partit a prendre-hi "una parte entusiasta y muy ostensible" (41).

En vista de la gradual consolidació de la Solidaritat com una estructura suprapartidària articulada i permanent, Lerroux dispara una nova andanada d'alarma i de protesta. És "Mi Evangelio" (42), un llarg al·legat sobre les insalvables diferències i ferides que, separant els republicans dels regionalistes, fan impossible -afirma- un acord polític sincer entre ambdós partits: "la unión con los elementos que niegan a la patria sus fueros, a la razón sus derechos, al pueblo su soberanía, es un imposible para mí"; al mateix temps, el text anticipa ja les que seran dues línies mestres de la futura plataforma antisolidària: el catalanisme s'identifica en bloc, intrínsecament, amb la reacció, la dreta, la burgesia, la repressió de l'obrer; i el catalanisme és amenaçadorament separatista, antiespanyol i xenòfob. Pel que fa a la situació immediata, el seu punt de vista es concreta en poques paraules: "ya es hora de que acabe eso; (...) hagamos el homenaje y terminemos la presente historia" (43).

L'Evangelio lerrouxià no posarà fi a les ambigüitats ni precipitarà la decantació de les dues actituds enfrontades. En una exhibició d'irresponsabilitat o de cinisme, Junoy hi replica assegurant que "el hermoso artículo" és "el reconocimiento del sprit nouveau (sic) que ha elaborado Cataluña", i afegeix: "como tiene tantísimo talento Lerroux, en una sola hora de inspiración ha hecho más que nadie por la solidaridad catalana" (44). La veritat és, però, que el partit resta bloquejat per la manca de decissió oficial sobre el tema solidari; "la pasividad nos mata. (...) Todo nuestro organismo está hoy paralizado, en huelga, a riesgo de que se enmohezca la maquinaria y no funcione el día preciso", s'exclama un membre de la Juventud Republicana (45). Al llarg d'abril i maig, diverses entitats de la Unió, sobretot de comarques (Santa Perpètua de la Moguda, Piera, Molins de Rei, Sant Boi, Puigreig, Papiol Olesa, Roses, Blanes, Rubí... (46)). s'han adherit

espontàniament a la Festa de l'Homenatge abans que la Junta Provincial de Barcelona, presidida per Corominas, acordi

"asociarse a dicho acto de homenaje, asistiendo al mismo corporativamente, y recomendar a todos los organismos republicanos de la provincia que secunden eficazmente este acuerdo" (47);

la Junta Municipal que encapçala Lerroux, s'hi associa també, després de llarga discussió, per consideració a Salmerón i als diputats republicans homenatjats, però

"declarando que mientras el partido no resuelva lo contrario por su más alto organismo nacional, reputa contraria la solidaridad que se pretende realizar a la moral política y a las conveniencias de la Unión Republicana" (48);

a títol personal, Lerroux -el qual, setmanes enrera, es sumà amb 25 ptes. a la subscripció de la festa (49)- ratifica pro formula la resolució de l'organisme municipal, mes adverteix, en un text carregat de reticències, que ell no hi assistirà (50), i abandona la ciutat; nombrosos centres de la capital s'identifiquen amb la seva postura (51), i les autoritats temen que "los amigos de Lerroux" intentin pertorbar la celebració solidària (52).

La brillant desfilada cívica del 20 de maig -amb una participació modesta de la Unió barcelonesa (53)- tindrà efectes de catalitzador sobre la crisi interna del partit unionista. Per més que, passat l'acte, i segons informa a Madrid el governador, duc de Bivona, "inténtase por todos los medios afirmar unión entre republicanos y catalanistas, refiriendo Junoy que está seguro convencer Lerroux no proteste" (54), l'espectacular promiscuïtat amb els enemics de tota la vida -carlins, catalanistes de diverses tonalitats...- i, en particular, les abraçades de Salmerón amb el duc de Solferino i amb Albert Rusiñol, han crispat els ànims i reforçat els temors dels republicans antisolidaris, mentre que l'estada a Barcelona del jefe brinda ocasió òptima per a dilucidar d'una vegada la postura de la UR davant la Solidaritat.

Salmerón, qui, a aquestes alçades, es comporta ja com el líder carismàtic i paternal de tot un poble, més que no com el cap d'un partit, es decideix, després de quatre dies de presidir cerimònies solidàries, a visitar la Fraternidad Republicana, on és "recibido con siseos y

vivas a Lerroux" (55), i alguns socis li fan notar amb fermesa "que por aquel cauce solidario no conseguiría llevar a los republicanos" (56); Les paraules tranquilitzadores de l'ex-president -"es insensato quien anide en su pecho recelos y desconfianzas..." (57)- no aconsegueixen dissimular el seu disgust per la contestació trobada, ni calmar l'agitació de la militància lerrouxista, ni tampoc evitar que Roca i Roca -l'home de la Unión a l'executiva de Solidaritat- sigui estrepitosament xiulat i insultat (58). Per la seva banda Lerroux, de retorn de la deliberada absència, declara a la multitud que el va a rebre: "hay indisciplinas que salvan a la patria" (59). Amb aquests prolegòmens s'han de reunir, el 27 de maig, la Junta Municipal barcelonesa, presidida per Lerroux, i el jefe nacional, Nicolás Salmerón.

Deturem aquí el fil cronològic per a recapitular i precisar els motius que, a finals de maig del 1906, expliquen la frontal oposició lerrouxiana a l'acostament republicà-catalanista. Malgrat els seus esforços per evitar-ho, Lerroux veu com la Solidaritat Catalana va esdevenint un moviment polític estable i durador, en el que, per part unionista, ostenten el protagonisme els vells líders, com Salmerón, Roca i Roca o Corominas, aquells als quals ell intentava arraconar discretament i que ara, gràcies a l'erupció solidària, han tornat al centre de l'escenari. Constata, també, la significació unitària i, doncs, socialment molt moderna, de Solidaritat, preocupada per atraure les "masses neutres" apolítiques, però poc atractiva per al proletariat urbà, i tem que, si el partit republicà s'hi integra, perdi la base popular i obrera que el propi Lerroux, més que ningú, ha contribuït a captar: "la masa obrera ha venido a nosotros, buscando justicia y redención. Si se atraviesa la Solidaridad en nuestro camino y nos absorbe, los obreros se alejarán de nosotros" (60). Durant cinc anys, ha treballat amb habilitat i notable èxit en la construcció d'una organització d'esqueres potent, sòlid pedestal del seu liderat; com explicarà ampulosament al periodista José Martínez Ruiz, que visita Barcelona per aquestes dates,

"he luchado sin tregua, he puesto todas mis energías, toda mi alma, en esta empresa de formar un ambiente liberal, republicano (...), de crear

verdaderas masas que respondiesen a un ideal de progreso y de libertad. Creo, sin jactancias, que se ha conseguido el propósito... Y cuando, tras de tantos esfuerzos y afanes, se ha llegado a tal meta, se pretende de pronto que retrocedamos en nuestro camino" (61),

és a dir, que el republicanisme es submergeixi en una gran coalició dins de la qual la seva cohesió es diluirà segurament; i, en tot cas, el liderat de Lerroux restarà ofegat. No s'equivoca, doncs, qui escriu que "la causa principal d'aquesta seva oposició (a la Solidaritat) es la quefatura del partit republicà de Catalunya, que de fet estava en sas mans, y que ara veu en perill" (62). En fi, detecta l'existència, dins la UR, d'un important corrent d'opinió hostil a la Solidaritat Catalana i fidel a la seva persona. Per tant, la decissió de trencar amb la direcció salmeroniana i arborar la bandera antisolidària no respon a una opció ideològica, de consciència -algún crític mordaç ha assegurat que "en el fondo a Lerroux le tenía todo aquello sin cuidado" (63)-, sinó a una opció tàctica, de conveniència. "No es l'escrúpul de barrejar-se ab separatistes lo que l'espanta. Es la por de perdre la posició política que s'ha fet a Barcelona" (64). Per evitar-ho, per conservar a l'ensem el protagonisme polític, la fidelitat d'una nombrosa militància, l'atractiu esquerranista i una autoritat sense superiors, Lerroux no trobarà millor fórmula que la d'erigir-se en l'únic, el gran antagonista del moviment solidari; un cop feta la seva opció, i durant els dos anys i mig següents, la política del Principat quedarà reduïda a un binomi: "Yo y la Solidaridad" (65).

b) El trencament de la Unió Republicana

Pel que fa al seu desenvolupament estricte, la sessió extraordinària de l'òrgan municipal de la Unió Republicana en presència de Salmerón, el 27 de maig del 1906, decebé l'expectació que havia suscitat. El vell pròcer, en un discurs interminable, i després de fer notar a la Junta que aquesta "no tiene jurisdicción para decidir respecto del movimiento de Solidaridad Catalana", tractant-se d'un fenomen d'abast "regional" i àdhuc "nacional", justificà el fet d'haver-s'hi adherit pel contingut regeneracionista, anticaciquil i suprapartidari de la

Solidaritat, i afirmà que si la UR volia difondre el seu ideari i eixamplar la seva base social superant "la representación reducida de los elementos populares", i sense caure en el marginalisme, havia d'incorporar-s'hi.

"El partido republicano no puede apartarse de un movimiento que tiene el carácter de movimiento popular, de integridad de todas las fuerzas sociales, y si se aísla el partido republicano declinará en una demagogia, en un ser profundamente perturbador, oscilando entre el tumulto y la autocracia".

En el debat posterior, diversos vocals es manifestaren contra el parer del jefe, rebutjaren la idea d'un pacte amb la Lliga -Manuel Santamaría es declarà, "en nombre de la clase obrera, enemigo irreconciliable de los catalanistas"- i preguntaren, amb intenció, "si podían ir unidos los obreros con los capitalistas". L'entesa era impossible, però Lerroux tampoc tenia cap interès a ésser ell qui consumés la fractura; argumentant que l'ex-president havia de marxar a Madrid aquella mateixa tarda, proposà i féu aprovar per unanimitat una resolució per la que la Junta declarava "haber oído con mucho gusto, con agrado, las explicaciones de Nicolás Salmerón" (66). La façana de la Unió restava, doncs, aparentment intacta. Per darrera, en la pràctica, la divisió del partit entrava en una fase declarada.

Els símptomes n'eren perceptibles en tots els terrenys. Per exemple, en la premsa unionista local ("La Publicidad", "L'Esquella", "La Campaña"...), controlada, a partir d'aquell moment, pels salmeronians en règim de monopoli, i des de la qual hom comença ja a parlar de dues solidaritats, "la de ciertos republicanos y Moret contra Salmerón", i "la de la región catalana entera, republicanos como no republicanos, y Salmerón contra la monarquía" (67); també, en l'esfera municipal barcelonina, on -maniobres regionalistes ajudant-hi- Giner de los Ríos i Bastardas s'enfrontaven obertament a finals de juny i la qüestió solidària esquerdava sense remissió la majoria republicana (68); o en el camp de la propaganda, en el qual els darrers intents d'activitat mitinesca conjunta prenen aspecte de controvèrsia entre adversaris i no servien més que per accentuar l'antagonisme intrarepublicà (69).

El procés de ruptura tingué, naturalment, la seva traducció orgànica, a mesura que les diverses instàncies representatives i decisòries

del partit s'anaven pronunciant, tot al llarg de la segona meitat del 1906, davant del litigi solidari. Obrí la marxa la UR de Girona, que, reunida en Assemblée Provincial, aprovà sense reserves la política de Salmerón (70); el panorama era més complicat a la Junta Provincial de Barcelona, on, malgrat que la renovació, el juny, dels set representants de la capital hi reforçà les posicions lerrouxistes (71), aquestes restaven minoritàries enfront dels delegats comarcals, predominantment solidaris; així les coses, i a pesar de la retirada d'onze vocals antisolidaris en un intent de bloquejar-lo, l'organisme provincial, amb Eusebi Corominas com a president i Josep Roca i Roca a la vicepresidència, confirmà el seu caràcter de puntal de la Solidaritat (72).

La situació era la inversa a la Junta Municipal de Barcelona, que presidia el propi Lerroux. Allí, la gravitació antisolidària es manifestà en totes i cadascuna de les decisions preses durant l'estiu i la tardor del 1906: acord de domiciliació de la Junta a la Casa del Pueblo, acceptació "con satisfacción y agrado" de la dimissió de Roca i Roca com a vicepresident i elecció, per a substituir-lo, de Giner de los Ríos, aprovació de la retirada dels representants capitalins de la Junta Provincial, declaració de la "immoralitat política" de la Solidaritat... (73). La confortable majoria que els lerrouxistes hi tenien -l'oposició solidària estava reduïda a un paper testimonial i acabà per no assistir a les sessions- convertí la Junta Municipal en el gran -en realitat, l'únic- baluard de l'antisolidarisme dins de l'organigrama de la UR catalana; això explica que Lerroux s'aferrés amb ungles i dents al seu control i que, quan la premsa salmeroniana apuntava la conveniència d'acabar amb les ambigüitats, desautoritzar la "fictícia" Junta lerrouxiana i constituir-ne una altra de filiació solidària (74), hi repliqués violentament, qualificant aquells propòsits de "facciosos" i els seus impulsors de "disidentes", "renacuajos" i "parásitos" (75).

Lerroux i els seus fidels no es limiten, però, a aquesta defensa aferriada dels pocs enclaus que dominen en la superestructura unionista. Paral·lelament, comencen a crear una estructura pròpia al marge del partit "oficial", un nou pol d'atracció entorn del qual s'aniran aplegant,

per natural decantació, tots els individus i les col·lectivitats que es descobreixin adversaris de Solidaritat Catalana. La primera preocupació, en aquest sentit, és dotar-se d'un òrgan de premsa. Havent estat destituït de la direcció de "La Publicidad" el març, Lerroux emprèn immediatament la fundació d'un diari seu; els mitjans financers indispensables surten, segons les versions lerrouxistes oficials, d'un emprèstit que, convocat "con la única garantía de su crédito personal", obté un èxit considerable gràcies a "amigos generosos" (76); obstacles de caire polític retarden encara l'empresa per algunes setmanes (77) i donen temps a què una altra iniciativa li passi al davant: el 17 de juny, un grup de joves "de abolengo federal" i "admiradores de Lerroux" que s'autodenominen "La Purria" publiquen el número 1 del setmanari "El Descamisado", el qual esdevé així el degà de la premsa antisolidària a Barcelona (78). Per fi, prèvia adquisició a Àngel Guimerà i Pere Aldavert de la maquinària i material d'impremta del vell diari "La Renaixensa" -desaparegut el maig de l'any anterior- el 29 de juny del 1906 apareix "El Progreso", subtitulat "Diario autonomista de Unión Republicana"; en les seves primeres quatre planes, al costat d'una convencional professió d'autonomisme, de l'oferiment als obrers d'una tribuna periodística pròpia -la que serà cèlebre secció "Los que trabajan"- i del formulari desmentiment de propòsits escissionistes

-"si levantamos nuestra bandera no es para partir el campo, sino para que las unidades que forman nuestro ejército, el de la Unión Republicana, sepan que los de la izquierda cumplen su deber y están en su puesto con la integridad de sus convicciones" (79)-,

una afirmació de Lerroux mereix ésser remarcada: "El Progreso (...) es desde hoy mi voz y la bocina de mi conciencia".

El 8 de juliol, i a pretext d'un banquet en honor dels redactors del nou diari, té lloc al Tibidabo una mena d'exhibició o revista de les "forces vives" que segueixen Lerroux pel camí que ha emprès; s'hi apleguen cent setanta "notables" -els diputats provincials Juli i Morros, els regidors Moré, Pinilla, Magriñà, Borrell i Sol, Batlle, Teixidó, Zurdo, Valentí, Altayó, Costa, Palau, Jiménez, Vila, Oliva,

González Prats i Esteve, amb l'adhesió de Giner, fabricants, propietaris, industrials, comerciants, advocats, metges i altres professionals i presidents de centres- en un clima de reivindicació de la legitimitat unionista però, al mateix temps, de rotunda dissociació envers el sector salmeronià (80). Tot seguit, hom comença una activa campanya de mítings antisolidaris pels districtes de la capital -el primer té lloc el 13 de juliol al local de la Unión Republicana Graciense (81)- reforçada des de les columnes d'"El Progreso" per constants fiblades contra "esa unión de elementos antitéticos", campanya en el curs de la qual es va configurant el que serà l'ideari bàsic de l'antisolidarisme.

El pal de paller així constituït articula ràpidament al seu voltant porcions quantitativament i qualitativament importants del partit republicà local. És el cas de la Juventud Republicana de Barcelona que, presidida per Rafael Ulled (82), crearà, el setembre, el setmanari "La Rebeldía" com a tribuna del seu lerrouxisme fervorós; en idèntica postura s'arreglera l'Asociación Escolar Republicana, encapçalada ara per Àngel de Borjas Ruiz i Rafael Guerra del Río (83); quant a Àngeles López de Ayala i la seva Sociedad Progresiva Femenina, després d'un intent de mantenir-se neutrals (84), es pronunciaren també contra la Solidaritat a finals d'any. Als barris, i àdhuc a comarques, neixen nous centres explícitament antisolidaris -el Centro Instructivo Progresivo de UR del districte Xè, el Centro Republicano Germinal, la Fraternidad Republicana Calellense... (85)-, mentre entitats ja veteranes es trenquen i la fracció que ha restat en minoria -gairebé sempre, la solidària- es veu obligada a emigrar, formant cleda a part (86).

A mesura que aquestes adhesions enforteixen la seva posició organitzativa i política, Lerroux es pot permetre una actitud més agressiva envers els salmeronians. El to conciliador i la ocasional retòrica unitària ("dentro del partido republicano no somos enemigos de nadie", Salmerón és "el más ilustre, y el más sabio, y el más bueno de todos nosotros" (87)) amb què hom s'adreçava als "germans equivocats" el juny-juliol, quan els Ulled, Bastardas i Layret podien encara conviure en el transcurs del Congrés Internacional de Joventuts Republicanes

(88), deixen pas, a partir de l'agost, a hostilitats obertes i in crescendo; podriem dir, en termes bèl·lics, que hom passa dels tiroteigs esporàdics al foc a discreció: als atacs diaris d'"El Progreso" contra "La Publicidad" i, en especial, contra Junoy i Roca i Roca, hi replica "La Campana de Gràcia" publicant l'auca "del revolucionario malo" -"siempre que hay algún jaleo / se marcha de veraneo, (...) como que es tan mequetrefe / se atreve hasta con el jefe..."- o un gravat a color representant Lerroxx en forma de Buda, a fi que els seus partidaris, "tenint sempre al davant (...) la imatge del IDOL, (...) puguin reverenciarlo, venerarlo, adorarlo..." (89).

A finals de setembre, i a través de l'ambició muntatge de la Fiesta de la Libertad -amb assistència, entre altres personalitats estrangeres, dels diputats francesos Maurice Viollette i Jean Allemane (90) i dels socialdemòcrates russos exiliats Mazurenko i Boris Kritchewsky, la inauguració oficial de la Casa del Pueblo i una "Merienda" de 60.000 comensals al Coll (91)- Lerroxx cercarà i obtindrà un reconeixement internacional i una ratificació popular de la rebel·lió que encapçala.

"Fué en aquella merienda -afirma una crònica lerroxxista- donde Barcelona y el mismo partido de Lerroxx se persuadieron por primera vez y de una manera indubitable de la gran fuerza que había llegado a adquirir en la opinión la tendencia antisolidaria; fué entonces cuando todos nos persuadimos de que la Unión Republicana de Barcelona, en masa, se había decantado hacia nosotros" (92).

Es a partir d'aquesta convicció que gosa plantejar, l'octubre-novembre, la batalla frontal als solidaris en el si de la UR. Arrencant d'una assemblea que, reunida a la Unión Republicana Graciense, acorda "haber visto con disgusto" les connivències dels diputats Salmerón, Junoy i Pi i Sunyer amb "carlistas y catalanistas, enemigos declarados y jurados del partido republicano" (93), l'ofensiva es concreta en dues accions: la celebració d'un "plebiscito republicano" -catorze mítings simultanis, amb una assistència global avaluada en 20.000 persones- que ratifica la moció de censura antisalmeroniana i proclama Lerroxx com el seu "caudillo" (94), i la redacció i entrega a Salmerón d'un missatge aprovat per la Junta Municipal i signat per 15.635 ciutadans,

on, després de qualificar la Solidaritat de "parto indefinido e incoloro, (...) opuesto a los fines para los que la Unión fue creada", hom acusa l'ex-president d'haver "olvidado con vuestros actos lo que era debido a la representación que ostentabais", i hom li exigeix una resolució que dissociï la UR del moviment unitari en marxa, o bé la convocatòria d'una assemblea nacional del partit decisòria sobre el tema (95).

La resposta del jefe és lacònica:

"En la relación de diputado no tengo que contestar más sino que me atengo a lo que expresé en la Junta Municipal de la Unión Republicana el día 27 de mayo. Como jefe me inhibo, porque compete decidir a la Asamblea de Juntas Provinciales de Unión Republicana de Cataluña entera..." (96).

En efecte, els unionistes solidaris han decidit contrarestar l'hegemonia barcelonina del lerrouxisme anant cap a la creació d'un organisme d'àmbit "regional" català, no previst en les bases constitutives del partit però que, pel pes que hi tindran les representacions comarcals resultarà, segons totes les previsions, de clara majoria solidària, i podrà formalitzar l'adhesió oficial de la Unión a Solidaritat Catalana, cosa cada cop més urgent a mesura que el desgast de la "situació" liberal governant a Madrid es fa evident -el novembre ha tingut lloc la "crisis del papelito", un govern Moret cau el 3 de desembre després d'una gestió de ... cinc dies, i el gabinet Vega de Armijo que el succeeix no sembla predestinat a una vida massa més llarga (97)- i la possibilitat d'eleccions s'atansa.

A les Juntes Provincials de Girona i Lleida, les tesis solidàries s'imposen sense problemes, per àmplia majoria i per set vots sobre dotze, respectivament (98); la de Tarragona es mostra més reticent, però davant la insinuació que Salmerón es retirará si hom no aprova la seva conducta, acaba deixant-se convèncer (99); tanmateix, la pedra de toc és la Junta Provincial de Barcelona, i els seguidors de Lerroux -que n'han qualificat la reunió d'"infracción a nuestras bases" i "ataque insoportable a la autonomía de los organismos inferiores" (100)- decideixen jugar-s'hi el tot pel tot. El 16 de desembre, les immediacions del Casino Republicà del carrer de Guàrdia, on ha de

tenir lloc la sessió, apareixen ocupats per una multitud de lerrouxistes en actitud agressiva; quan, abans de constituir-se la Junta, els representants antisolidaris (Iglesias, Pinilla, Serrallera, Mir...) constaten llur situació minoritària -tretze contra vint-i-un-, esclaten violentes discussions entre vocals d'un i altre signe, els grups realitzen un conat d'assalt al local, sonen alguns trets i intervé la policia, suspent l'acte; tot seguit, la redacció de "La Publicidad" és apedregada i diversos prohoms solidaris han d'ésser protegits per la força pública dels atacs verbals i físics de llurs irats adversaris (101).

La "salvatjada" del carrer de Guàrdia -com ho qualificà la premsa hostil a Lerroux- trenca els darrers ponts personals entre ambdós bàndols i precipita l'escissió. Aquesta s'institucionalitzarà els primers dies de gener del 1907, quan els solidaris constitueixin llur pròpia Junta Municipal, amb l'adhesió de vuit regidors -Layret, Marsà, Bastardas, López, Fargas, Badia, Borrell i Sol, i Esteva, els dos últims finalment peneditis d'anteriors vel.leitats lerrouxistes- i una executiva presidida per Bastardas, amb Francesc i Eduard Layret, Baldomer Jardí, Laureà Miró i altres (102); immediatament, la Junta antisolidària -en la que figuren quinze regidors- decreta l'expulsió de tots els adherits a la "dissidència" i desautoritza als élus que en formin part (103). Amb tot això, resta consumada la divisió definitiva de la Unión Republicana a Barcelona, a Catalunya i, en el fons, arreu d'Espanya; "moralmente esta Unión ya no existía" (104), per més que la peculiar pruija d'uns i altres de no ésser ells els qui assumissin davant l'opinió la responsabilitat de declarar-la morta mantingué durant alguns mesos més la ficció del partit únic a nivell parlamentari i estatal; és així com es donà la paradoxa que molts dels més irreconciliables enemics enfrontats en les batalles polítiques del 1907 es reclamessin d'una mateixa disciplina partidista, fins que l'assemblea nacional del juny d'aquell any exclogué formalment els lerrouxistes d'una UR ja greument ferida.

De qualsevol manera, a Barcelona la ruptura és un fet irreversible des de la fi del 1906. Quin és el seu balanç quantitatiu? Sobre unes quaranta-dues entitats unionistes actives a la ciutat en aquell moment,

vint-i-vuit casinos i fraternitats, totes les joventuts -sis- i les tres organitzacions sectorials de què tenim notícia -l'Escolar Republicana, l'Asociación de Viajantes y Dependientes de la industria y el comercio i el Grupo Republicano de Empleados del Comercio- romanen fidels a Lerroux, igual que set de les deu juntes de districte, tres periòdics -"El Progreso", "La Rebeldía" i "El Descamisado"- i els quinze regidors ja esmentats (105). Només cinc societats (106) -el Centro de UR del carrer de Guàrdia, l'Ateneo Republicano de les Corts, el Centro Familiar Republicano de Sant Martí, la Fraternidad Republicana del districte IXè i el Centro Instructivo Republicano de Vallcarca- i tres juntes de districte -les del IIIè, el VIè i el VIIè- es passen al nou organisme municipal solidari, en el qual figuren també els vuit regidors citats més amunt, els periòdics "La Publicidad", "La Campana", "L'Esquella", "Aurora", "El Amigo del Pueblo" i "La Protesta Catalana", i alguns altres centres de creació molt recent, fills de les corresponents escissions d'entitats on s'imposà l'hegemonia lerrouxista -el Centro Republicano Autonomia Graciense, la Juventud Republicana Autonomista, l'Escolar Republicana Autonomista, el Centro Republicano de la dreta de l'Eixample, etcètera- (107).

El mapa de la divisió resulta, doncs, netament favorable als antisolidaris, que retenen dos terços de la representació consistorial republicana, una majoria aclaparadora -prop del 90%- de la xarxa organitzativa unionista i una gran part de la base militant i simpatitzant -segons s'ha evidenciat en diversos mítings i manifestacions-, encara que restin en inferioritat quant a mitjans de premsa. Ara bé, del punt de vista qualitatiu, ¿com han anat les coses? Dit d'una altra manera, ¿quines han estat, al llarg del 1906, les línies de fractura ideològica i sociològica de la UR?

La propaganda lerrouxista pretindrà des de bon principi que es tracta d'un trencament net i clar -tant, que resulta caricaturesc- entre el poble i els republicans benestants, entre la massa i els prohoms: "ellos conservadores y nosotros revolucionarios; ellos propietarios y nosotros proletarios" (108); a una banda, la dreta, i a l'altra, l'esquerra, sense matisos ni mitges tintes:

"no existen de hecho más derecha que los solidarios, ni más izquierda que los antisolidarios, y quien diga lo contrario, miente como un bellaco" (109).

Nogensmenys, és notori que l'antisolidarisme republicà té també recolzaments entre les classes posseïdors, i el propi Lerroux se'n vanta en ocasions -recordem que al banquet del Tibidabo hi reuní prop de dos centenars d'empresaris mitjans i petits, homes d'afers, botiguers, borsistes, enginyers, farmacèutics, arquitectes, etcètera-, encara que això l'obligui a fer la distinció entre els "mals burgesos" solidaris, intransigents i conservadors, i "los burgueses de Unión Republicana", que "son reformistas, no temen la igualdad económica, la esperan, la apoyan en sus luchas..." (110); per altra part, i contra la pretensió de monopolitzar l'esquerranisme, hi ha el fet que elements gens sospitosos de vel·leïtats dretanes -els cosins Layret, Enric Orobí, Lluís Companys o, ni que fos per raons tàctiques, els sorianistes de la Unión Radical Revolucionaria- s'arreglerin sense dubtar-ho amb la Solidaritat.

No és més vàlida la versió solidària i, en general, la que ha prevalgut a posteriori, segons la qual la separació s'establí entre catalans i no catalans, i "Lerroux abandonà (la UR) al davant de tota la forasterada" (111); un bon grapat de destacats "forasters" (Odón de Buen, Ildefonso García del Corral, Dionísio Millán, Emeterio Palma...) romangueren fidels a l'orientació salmeroniana, i foren molts els quadres catalans del partit (Lluís Juli, Santiago Valentí i Camp, Joan Pich i Pon, Jaume Moré, Celestí Teixidó, Ramon Altayó, Ricard Janssens i un etcètera interminable) que seguiren Lerroux sense vacil·lacions, per més que el protagonisme, a la cúpula antisolidària, de figures com Emiliano Iglesias o Giner de los Ríos hagi pogut fer creure una altra cosa; si descendim al graó dels simples militants, les dades disponibles assenyalen una proporció gairebé idèntica de cognoms catalans i no catalans en una i altra fracció unionista (112); en fi, des del començament de l'escissió, la llengua catalana fou emprada als actes lerrouxistes -com ho havia estat al llarg dels anys anteriors- en proporció minoritària, però de forma continuada, i això vol dir, si més no, que la immensa majoria dels auditoris antisolidaris no devien ser castellanoparlants (113). La divisòria real de la Unión Republicana, doncs, fou bastant més sinuosa del que asseguraven els maniqueïsmes -de naixement o de classe- dels dos bàndols enfrontats.

En l'àmbit dels dirigents, formen al costat de Lerroux els líders subalterns més lligats a -i dependents de- la modernització política que aquell ha impulsat en els darrers cinc anys, els homes forjats en l'abrandament de les Fraternitats, els "professionals"; són antisolidaris els republicans pragmàtics -encara que a vegades es disfressin amb arguments puristes- que, per damunt de qualsevol qüestió de doctrina o de disciplina, hi posen el manteniment de la grapa obrerista del partit barcelonès, amenaçada de mort si hom s'incorpora a la Solidaritat; ho són els que cobegen un càrrec públic per a medrar, com Emiliano Iglesias, i saben que no l'obtindrien mai dins del conglomerat solidari, però també vells idealistes exaltats com Palet de Rubí, als quals el veïnatge del carlisme els resulta insofrible.

Pel que fa a les bases, són antisolidaris la gran majoria dels elements populars i obrers que han format, sota el guiatge carismàtic de Lerroux, la tropa de la UR des del 1903, que s'han beneficiat del seu aparell assistencial, que hi han cultivat un antiburguesisme tòpic i una rudimentària consciència de classe -els fabricants "malgastan su fortuna en juergas y placeres, (...) mientras los obreros se mueren de hambre..."- i que ara, de bona fe i en perfecta coherència amb les idees rebudes, veuen en la Solidaritat una aberrant proposta de conciliació entre víctimes i botxins, una arterosa maniobra de llurs enemics de sempre per tal d'afeblir el republicanisme i sotmetre Catalunya al jou reaccionari:

"la fiera solidaria (...) mal nacida de entre la reacción, (fou creada) para la defensa catalanista, nunca para la defensa del pueblo que trabaja, calla, sufre y paga. (...) Esta red solidaria, echada por los catalanistas en el río republicano, es la red de la discordia de nuestros campos...; esta solidaridad catalana es un monstruo..." (114).

Per la Solidaritat es decanten, en canvi, les figures que ja tenien una personalitat pública -ni que fos un xic marcida- abans del 1901, els republicans de mentalitat més tradicional i amateur, els que, advocant per "la abnegación, la paciencia y la disciplina" i autoqualificant-se com "los serios", "los reflexivos", "los formales", jutjaven, des de temps enrera, excessiu l'esquerranisme de Lerroux,

i perilloses per a l'equilibri intern de la Unió la "exaltación" i la "impaciencia" d'aquest; són aquells que, reacis a un contacte massa directe amb la plebs, han freqüentat poc o gens les Fraternitats, les festes republicanes i les "meriendas" del Coll, i opinen, com Eusebi Corominas, "que ya no están los tiempos para motines y asonadas" (115). ¿Els unionistes solidaris són, doncs, la vella guàrdia, la dreta republicana? Sí, però no solament això, perquè també hi figuren joves radicals, tipus Layret, empesos pel rebuig de l'autoritarisme personal de Lerroux o per una especial sensibilitat a l'efervescència patriòtica que Catalunya viu des de la Festa de l'Homenatge. Sense que hom els pugui etiquetar en bloc com els rics, els salmeronians tendeixen a ésser, entre els republicans de Barcelona, els més instal·lats, els que gaudeixen d'una major consideració social, mentre en el bàndol contrari hom hi troba bastants outsiders, negociants improvisats, professionals grimpadors i burgesos pervinguts; il·lustrem-ho amb un exemple extrem, el de dos advocats -Albert Bastardas i Emiliano Iglesias- afectes a la UR: el primer, membre d'una família gracienc de tota la vida, fill d'un ex-regidor d'aquella vila, company d'estudis de Prat de la Riba, Duran i Ventura i Ramon Albó i lletrat de sòlid prestigi, serà solidari; el segon, nascut en un remot poble de Galícia, d'origen humil i joventut aventurera, arribat a Barcelona el 1905 amb el títol d'avocat sota el braç, una ambició il·limitada i el "problema de la vida" encara per resoldre, serà antisolidari (116).

En definitiva, i descomptades algunes excepcions -la més notòria, la de Junoy- els republicans de la Unió que, el 1906, es declaren solidaris venen a coincidir amb aquells individus i nuclis que, des del 1904 i a desgrat d'ocupar, en molts casos, importants parcel·les de poder en el partit, es trobaven més divorciats de la militància i compartien menys els designis polítics de Lerroux. Quan es produí la definitiva divisió, "El Progreso" posà en boca de lerrouxistes anònims aquests comentaris:

"- Millor, aixís ya no'ns dirán correligionarios dels pastetas y endormiscats.
- ¡Fora neulas! Ja podem respirar sense tan suro com teniam al costat.

- ¡Las patums ja han fugit! ara caminarem més depressa!" (117)

Autèntiques o apòcrifas, les frases reflecteixen prou bé el concepte en què gran part de la base tenia, ja de temps, a alguns dels seus pròcers més rellevants, que en el fons li eren estranys i dels quals ara, gràcies a la Solidaritat, es veia lliure.

c) La plataforma política antisolidària

Des de mitjan 1906, a mesura que la ruptura del partit republicà barcelonès es va fent inevitable, l'ala antisolidària en vies d'independització comença a dibuixar, amb traços cada cop més vigorosos, la seva pròpia plataforma política, aquella amb la qual afrontarà les grans conteses electorals de l'any següent. No es tracta, naturalment, d'una recepta nova, ni menys encara d'un cos doctrinal tancat -l'Antisolidari tat no és un partit, és un moviment, i un moviment heterogeni-, sinó de l'adequació flexible a unes circumstàncies molt peculiars de la fórmula lerrouxista clàssica, la dels anys 1903 a 1905, que ja hem descrit amb detall en el capítol anterior.

Prèviament a qualsevol afirmació de principis, però, els antisolidaris, donat que, al cap i a la fi, són ells els qui s'han "sublevat" contra Salmerón, senten la necessitat de justificar llur posició davant l'opinió republicana. En aquest sentit, llur premissa inicial és la maldat intrínseca de Solidaritat Catalana; aquesta no pot ser sincera, perquè s'hi barregen interessos partidistes antitètics; no és liberal, ni antimonàrquica, ni anticlerical, doncs hi figuren catòlics militants i "los émulos de Cucala y del cura Santa Cruz", amb la benedicció del cardenal Casañas; no pot beneficiar al proletariat, donat que la encapçalen fabricants i grans burgesos enemics de les reformes socials; i, pel que fa a l'autonomia, ¿per quin tipus d'autonomia lluitarà, per la dels furs carlins, per la pimargalliana dels federals o per la regionalista de les Bases de Manresa? (118) Si, per tant, cap ideari comú uneix als aliats, llur acord esdevé "el conyugio más repugnante que hayan podido contraer hombres políticos", "la conjunción más absurda e inmoral que han producido los siglos" (119), i només

pot obeïr a mòbils inconfessables. Lerroux i els seus seguidors, que no han sabut o no han volgut -com posarà de relleu Diego Ruiz- valorar la potencialitat política del fet nacional (120), no volen, tampoc, admetre que en la Solidaritat, per sota del pacte formal entre les cúpules polítiques involucrades, hi ha una explosió d'identitat col·lectiva, un impuls ciutadà que depassa els partits; en conseqüència, redueixen el caràcter del moviment a "un refugio de ambiciones mezquinas, de intereses egoístas y bastardos, de exclusivismos suicidas y de odios africanos", "una conjunción de apetitos electorales" (121).

Així, doncs, segons la simplificació que en fa la propaganda lerrouxista, Solidaritat no és més que "la adormidera de los republicanos", una "trama jesuítica" destinada a dividir la Unió i, sobretot, a inutilitzar la personalitat política de Lerroux; ell mateix no dubtarà a proclamar-ho així en el míting -"la Solidaridad sólo pretende destruirme a mí y echarme de Cataluña" (122)-, i l'argument -"una leyenda grotesca", en qualificació d'Amadeu Hurtado (123)- servirà, això no obstant, a incomptables corifeus i publicistes per a presentar la bel·ligerància de l'Antisolidaritat com una natural reacció de legítima defensa (124).

Un remarcable afany per conservar la legitimitat, i àdhuc les sigles, de la UR completa les posicions de partida dels republicans antisolidaris. Afirmant, contra totes les evidències, que "el señor Lerroux no tiene, ni quiere tener, partido personal" i repugna "la política de caudillaje" (125), els seus adeptes es proclamen dipositaris de l'autèntica ortodòxia i subjectes a la veritable disciplina de la Unió; "a todo tirar, serán los solidarios ortodoxos de la persona del señor Salmerón, pero son herejes del partido..." (126). La reunió a Madrid, a finals de febrer del 1907, de la Junta Nacional Parlamentària d'UR, la qual ha de fixar la posició de la Unió davant la imminent dissolució de Corts, brindarà l'ocasió per a què Lerroux expressi, al més alt nivell, aquesta actitud legitimista, es revolti contra qualsevol intent d'expulsar-lo del partit i acusi Salmerón d'ésser el principal responsable de la crisi unionista. La requisitòria serà endebades, perquè, amb l'únic vot en contra del líder antisolidari, els diputats i senadors republicans acaben declarant-se "altamente satisfechos"

de la direcció salmeroniana, i renovant-li "su más completa y absoluta confianza"; abans d'aixecar-se la darrera sessió, però, Lerroux intervé un cop més per a reiterar la seva ubicació "dentro de la Unión Republicana", bé que "en franca y resuelta oposición a la política de su jefe", a l'espera que una Asamblea Nacional del partit digui la última paraula. Fins que això no succeeixi -i serà ja el juny següent- el lerrouxisme es negarà tossudament a abdicar la seva pertinença al partit únic nascut quatre anys abans (127).

Fetes aquestes precissions introductòries, podem passar a analitzar el contingut doctrinal de l'Antisolidaritat, començant per la peça central del seu tríptic ideològic: l'espanyolisme. Parlem, ara, d'espanyolisme, i ja no d'anticatalanisme, perquè es registra, en la matèria, un important canvi qualitatiu respecte al primer lustre del segle. Si, en aquella etapa, els principals càrrecs formulats contra el catalanisme des de les posicions republicanes eren els de reaccionari, hipòcrita, burgès o clerical i, encara, hom n'exceptuava els "catalanistas de buena fe" no vinculats a la Lliga, des de mitjan 1906, a mesura que l'efervescència nacionalista s'accentua a l'escalf del moviment solidari, els lerrouxistes passen, sense renunciar del tot als vells epítets, a titllar el catalanisme en bloc de "separatista" i d'amenaça a la integritat de l'Estat. Doncs, ja no li plantegen batalla en nom del progrés, de la llibertat o de la revolució, sinó en nom de la pàtria espanyola i de la seva unitat; al llarg de l'estiu del 1906, quan Lerroux -en un gest insòlit pel que té de provocador, però també pel que té de modern- es passeja per Barcelona lluint la bandera espanyola a la cinta del seu barret de palla, no exhibeix la bandera tricolor republicana, sinó la roja y gualda de la monarquia... (128).

Un cop s'ha entrat en aquesta dinàmica, l'escalada és ràpida i imparable. Mentre el teòric autonomisme lerrouxià desapareix, ofegat per la creixent bipolarització política del Principat, es desfermen les més hiperbòliques denúncies del perill separatista (129), s'elaboren malaltissos i truculents inventaris dels greuges i injúries catalanistes (130), hom ridiculitza símbols i signes d'identitat del país -el català esdevé "la lengua clerical y separatista" (131), Els Segadors és "una antífona reaccionaria" (132), la bandera catalana apareix entre excrements

(133)- i els propagandistes més audaçs acaben negant al catalanisme tot fonament real, desqualificant la idea mateixa d'una personalitat catalana diferenciada: els catalanistes "falsifiquen la història" (134) i, "con sus absurdas teorías de reconstrucción de lo que huele a tumba", pretenen "el resurgimiento de una nacionalidad que, cual tantas otras, sepultó la Historia como una barrera menos para llegar a la fraternidad universal" (135); "Cataluña, como nación, no existe, no puede existir" (136).

Si, en un principi, l'espanyolisme antisolidari encara mentenia algunes pretensions esquerranistes, ni que fos a base d'expressar temes ja vells, com el de "la-burguesia-que-amb-una-mà-emp,ara-el-separatisme-i-amb-l'altra-exigeix-l'arancel-i-explota-el-mercado-espanyol" (137), aviat hi renuncia, i deriva en nacionalisme espanyol tout court, cau en la més tronada retòrica patriòtera, perfectament homologable a la que cultivaven, des de finals del segle XIX, amplis sectors de la dreta civil i militar de la Restauració (138): "Para nosotros, España es todo y antes que todo"...; "los que amamos a la Patria una, los que amamos y queremos a España una..."; "la bandera es la patria, la patria eres tú y soy yo y somos todos..." (139). D'aquí a identificar la pàtria amenaçada pel separatisme amb Lerroux combatut per la Solidaritat només hi ha un pas, i és un pas curt; "escribo pensando en España, mirando a España y, necesariamente, miro a Lerroux y pienso en Lerroux", confessa un antisolidari fervorós (140), que afegeix: "el odio del separatismo a Lerroux le observareis siempre mezclado con el odio a España"; i el propi cabdill, quan ha de precisar, davant del Parlament, la seva significació política a Catalunya, afirma:

"Pues yo represento eso: que me quieren enterrar a la vez que (a) España; y para mí no habría gloria mayor que morir defendiendo la unidad nacional, la Patria española, frente a aquellos que quieren, disgregándola, desmembrarla y deshonrarla" (141).

Declaracions i gestos d'amor a les forces armades -que poden justificarse, és cert, per les arrels zorrillistes del lerrouxisme, però que tenen, en la conjuntura política del 1907, un caràcter ben poc "subversiu" (142)- arrodoneixen la convencional silueta d'aquest nou espanyolisme republicà.

Ara bé, la societat catalana experimenta, durant el bienni 1906-1907, un intensíssim procés de sensibilització catalanista, en la més àmplia accepció d'aquest mot. Sota els efectes d'una mobilització propagandística sense precedents en extensió ni en qualitat, la "rierada patriòtica" de què parlà Maragall (143) -passatgera, però momentàniament imparable- cobreix el país, fent que el governador de Barcelona hagi d'informar al seu ministre: "lo de la Solidaridad constituye una verdadera borrachera. Políticamente ya no se puede andar por la calle sin titularse solidario..." (144).

Situat, doncs, en un medi hostil, l'espanyolisme de l'Antisolidaritat tendirà a adoptar una actitud ulsterista; és a dir, que Lerroux i els seus, autoinvestits amb la representació d'Espanya, maldaran per aplegar i enquadrar a la defensiva, ja no totes les esquerres, o tots els vers republicans, sinó tots els "patriotas españoles" -o, simplement, els "españoles"- residents a Catalunya, a fi i efecte de barrar el pas al "separatismo" (145), jugant així, en l'escenari polític del Principat, un paper comparable al de la Unión Constitucional a Cuba en els darrers lustres de la colònia, o al de l'Unionist Party als comtats del Nord d'Irlanda durant el segle XX. És en aquesta línia que sonores declaracions de Lerroux al Congrés -"la garantía de la unidad nacional, del patriotismo en Cataluña, pero principalmente en Barcelona, débese exclusivamente al partido republicano" (146)- adquireixen ple significat; i és des d'aquesta perspectiva, també, que s'ha de contemplar la demagògia específicament adreçada als immigrants no catalans, al "elemento castellano que aquí reside", recordant-los reals o suposades ofenses de què han estat objecte per part dels catalanistes (147) i assegurant-los que aquests "pretenden arrojar de Cataluña a los castellanos" (148). Donat que l'ulsterisme antisolidari creix en importància a mesura que s'atansen les eleccions del 1907, ens hi haurem de tornar a referir.

Naturalment, el fenomen que acabem de descriure de forma sincrònica i una mica in vitro es desenvolupa, en la realitat, de manera més gradual i menys sistemàtica, subjecte a fluctuacions determinades pels esdeveniments diaris i per l'evolució general del context polític català entre l'estiu del 1906 i la primavera següent. Al llarg d'aquells deu mesos, incidències nombroses, autèntiques o inventades, vénen a alimentar

amb nous arguments la propaganda antisolidària, provocant sobtades puges de la febre espanyolista: el crit de "mori Espanya!" llançat en un míting solidari al Teatre Condal, l'anagrama "VIC y ME" figurant en alguna publicació barcelonina i que hom tradueix per "Visca Independent Catalunya i Mori Espanya", el titular "Mori Espanya" aparegut en un periòdic nacionalista de Santiago de Cuba, tal al·lusió insidiosa de "La Veu", tal altre dibuix de "L'Esquella"... (149). D'aquests episodis, el més sonat s'inicià quan, al seu número del 15 de gener del 1907, el setmanari catalanista radical "La Tralla" publicà, sota el títol ¡Era castellana...! i amb la signatura d'Elisabeth Malgrat, "un article desencertat aconsellant els joves catalans que no es casessin amb noies castelleses si volien estalviar-se disgustos" (150); la premsa lerrouxista en féu una lectura menys benèvola -"La Tralla' llama prostitutas a las mujeres a quienes el azar no hizo nacer en Cataluña"- i intentà, a través d'aquesta "aberración separatista", desqualificar la Solidaritat en bloc (151), mentre les seves indignades bases, anticipant-se en un dia a la suspensió governativa, assaltaven la redacció del periòdic, el 17 de gener (152). En endavant, la referència al ¡Era castellana...! esdevindria un lloc comú obligat del llenguatge antisolidari quan es tractés de combatre o polemitzar amb el catalanisme.

El que, en tot cas, importa subratllar és que, gràcies al conreu del nacionalisme espanyol, l'Antisolidaritat atrau cap a la seva òrbita un ample ventall d'elements de procedència no radical i, sovint, ni tan sols republicana, que el lerrouxisme originari ho hauria reeixit mai a captar. Així, Joan Sol i Ortega es declararà, en un manifest publicat a finals de gener (153), enemic de la Solidaritat i aportarà al bloc liderat per Lerroux no solament el petit nucli republicà-conservador que li resta fidel -el Círculo Republicano Democrático de la Portaferrissa- sinó, sobretot, una gens menyspreable faceta d'ordre i respectabilitat (154). Semblantment, i seguint en això la pauta marcada pels capitosos madrilenys del partit liberal, els quals, des del comte de Romanones al general López Domínguez, mai ocultaren llur propensió antisolidària (155), alguns monàrquics liberals barcelonins, d'aquells que senten "el españolismo por convicción y por instinto", es passen, al llarg

del 1906, a les fileres lerrouxistes per pur reflex anticatalanista (156).

Individus i col·lectius sense cap proclivitat ideològica o sociològica prèvia pel republicanisme extremista esdevenen entusiastes de Lerroux; un tal Rafael Mainar, novell periodista d'"El Progreso", confessa: "yo, señores, ví flotar la bandera española, y a ella me acerqué para abrazarla, encontrándome con la mano de Lerroux que la sostenía. Por eso estoy a su lado" (157); els redactors de la revista "El Fomento", subtitulada "Eco del Capital, de la Industria y Comercio", asseguren que l'actitud del líder republicà enfront de la Solidaritat "ha demostrado que es un verdadero patriota, un hombre de nobles sentimientos y un político sincero", i es declaren "con Lerroux en cuerpo y alma" (158); persones com Alfonso Ardura -un repatriat de Puerto Rico arran del Desastre- o Anastasi Ballester -un immigrant alicantí de classe mitjana- són sobtats conversos al mateix credo (159); homes "de ideas templadas" i catòlics fervorosos es reconeixen simpatitzants i -després- votants de Lerroux perquè "sólo él defiende en Barcelona la causa de España" (160). Més encara, tot i que "la actitud del clero en general" és "de protección decidida (a) Solidaridad Catalana" (161), no manquen alguns eclesiàstics de tendències ultramontanes -els pares Gaietà Soler, Estebanell, García...- capaços de declarar preferible el vot a Lerroux que a Salmerón (162).

La mesocràcia funcional de l'Estat -tant civil com militar- destinada a Catalunya no restà immune a aquesta força d'atracció de l'espanyolisme antisolidari. Buròcrates de tots tamanys, magistrats, la major part del "elemento oficial", donaren suport a Lerroux com una forma de defensa "patriòtica" davant l'allau solidària (163). Quant a l'oficialitat activa de l'exèrcit, només podem sospitar la direcció del seu vot en els comicis del 1907; sabem, però, que diversos militars retirats es comprometeren fortament amb el lerrouxisme en aquells dies, com el coronel Juan de Careaga i els altres deu membres de la junta de l'Asociación de repatriados de Ultramar, retirados y licenciados del Ejército y la Armada (164), o el tinent Alfredo García Magallanes, que seria més endavant president-assessor de les Damas Radicales (165);

ens consta, també, que bastants guàrdies de seguretat votaven lerrouxista en l'etapa 1907-1909 (166), i hem de remarcar com a molt significativa l'especial cura que el "Manual Electoral" publicat pels radicals el 1907 posa a aclarir que l'article primer de la nova Llei Electoral només priva del dret de vot a les classes i individus de tropa en servei actiu, "no comprendiendo la exclusión a la oficialidad", ni tampoc als membres de "los Cuerpos de Seguridad y Vigilancia del Estado", ni als "guardias urbanos dependientes de los Municipios" (167).

Al costat de l'omnipresent espanyolisme, el component anticlerical té, en la plataforma política antisolidària, un pes modest i un paper bastant secundari, sense que el seu contingut experimenti canvis substancials en relació als anys anteriors. Establerta des de bon començament, i amb caràcter de dogma lerrouxista, la identificació entre Solidaritat i clericalisme (168), l'anticlericalisme esdevé una arma més en les batalles polític-electoral de 1906-1908; però, en la mesura que no tots els integrants del conglomerat antisolidari poden assumir-lo amb igual energia, hom l'utilitza amb cautela i hom li reserva funcions auxiliars i perifèriques. En rigor, només un sector molt concret de l'Antisolidaritat cultiva sistemàticament la propaganda contra l'Església i el clergat; és el grup de joves organitzats entorn del setmanari "La Rebeldía" (Àngel de Borjas Ruiz, Joan G. Balugera, els germans Rafael i Josep Ulled, Rafael Guerra del Río...), amb l'afegitó d'algun veterà, com Lorenzo Ardid, i ho fa en una línia que podríem qualificar de clàssica i àdhuc d'historicista: els "capellans que viuen sense treballar", els concubinats entre "ensotnados", referències a "los acontecimientos que en el año 1835 se desarrollaron en España" i al·lusions a la necessitat de repetir-los... (169).

Per la resta, l'anticlericalisme és, en aquest període, sobretot un senyal d'identitat a través del qual la base popular republicana reconeix als seus, proporciona a l'activitat antisolidària un cachet esquerranista relativament innocu -una manifestació "espontània" que vagi a esbrincar el palau del bisbe (170) resulta sempre menys perillosa que si anés a escriure el govern civil- i, sovint -com en el cas dels deu mítings anticlericals de districte celebrats el 16 de febrer del 1907, i del gran acte en honor de Giordano Bruno, l'endemà- serveix

tan sols de tènue cobertura o pretext a la pura campanya electoral (171). Si hom considera l'alt grau d'efervescència que la qüestió religiosa ha experimentat a l'Estat espanyol per aquelles mateixes dates de 1906-1907 (projectes liberals de legalització del matrimoni civil i de llei d'Associacions, virulentes protestes catòliques, ascens al govern del "clerical" Maura...) resulta, tot plegat, ben poca cosa.

Un revolucionarisme de límits volgudament borrosos, genèric i indefinit, completa, com a tercer ingredient, el missatge polític antisolidari. La seva és una revolució sense model ni pla, de la qual cadascú és lliure d'adoptar-ne aquella faceta que més li plagi: els retalls d'estampa romàntica -"(empuñaremos) la bandera roja (...) para clavarla en la barricada..." (172)- i d'intentona progressista (173), els records mitificats de la Gloriosa de 1868 (174), les esperances t_aumaturgiques

-"con la simpatía de Francia y algún refuerzo de otra índole, un hombre de corazón, audaz y desinteresado, puede reunir al pueblo en la plaza pública, decirle las verdades que aún ignora, y entonces la revolución estará asegurada" (175)-,

però també les incitacions anarquitzants a "penetrar en los registros de la propiedad y hacer hogueras con sus papeles para que el fuego purifique la infame organización social" (176); una revolució tan eclèctica i imprecisa que, quan Lerroux n'adoctrina els futurs paladins, els "jóvenes bárbaros de hoy", els exhorta: "haced saltar todo eso como podais, como en Francia o como en Rusia" (177), com si el 1789 francès i el 1905 rus fossin dues experiències equiparables. En aquest context de confusió, Lerroux pot declarar-se, al Congrés, "absoluta, total y completamente identificado" amb l'esperit de les doctrines anarquistes, afegint que "en mis convicciones ultrarradicales (la existencia del Estado) no está más que relativamente justificada, y creo que está llamado a desaparecer" (178), mentre, a Barcelona, deixebles seus qualifiquen el credo àcrata d'"inadaptable al medio actual" i titllen els llibertaris de "perturbadores de la clase proletaria" (179).

Nogensmenys, i com vé essent característic del lerrouxisme del 1903 ençà, la pràctica esquerranista de l'Antisolidaritat resulta molt més concreta i significativa que la teoria. I la pràctica, especialment

des de mitjan 1906, és d'oberta col.laboració amb sectors de l'anarquisme. Sigui o no cert que Lerroux estava al corrent de l'atemptat de la calle Mayor de Madrid, el 31 de maig d'aquell any, i que hi comptava per a desencadenar un moviment subversiu (180), el cas és que, un cop inculpat Francesc Ferrer i Guàrdia i clausurada l'Escola Moderna, àcrates i radicals foren "els únics disposats a moure's per treure'l de la presó" (181). A partir del juliol, i mentre la gran premsa liberal guardava silenci, "El Progreso" encetà, sota la rúbrica Justicia. La verdad en marcha, una llarga i sorollosa campanya a favor del "digno y honrado fundador de la Escuela Moderna" (182); paral·lelament, els antisolidaris impulsaven accions diverses (assemblees, mitings...) en pro de l'ensenyament racionalista, que era patrimoni comú de llibertaris i republicans (183) i, davant les escomeses de la dreta conservadora, Lerroux feia, al Parlament, l'apologia de les escoles laïques, qualificant Ferrer i Nakens de "nobles amigos míos, (...) honrados, dignos y caballerosos" (184). Al mateix temps, també per suggerència de Lerroux i a manca d'una figura de més prestigi forense, Emiliano Iglesias, el desimbolt redactor en cap d'"El Progreso", esdevenia l'advocat defensor de Ferrer (185); i, quan es celebrà la vista oral de la causa, Lerroux i Federico Urales -enemistats des de temps enrera- resultaren ésser els únics testimonis favorables a la innocència del principal acusat (186).

Es, doncs, en un terreny adobat per antigues i recents activitats antirepressives conjuntes, i per altres vincles menors, però no banals -per exemple, el fet que el corresponsal d'"El Progreso" a Londres sigui l'il·lustre anarquista Fernando Tarrida del Màrmol (187)- on cal situar certes crides llançades pels antisolidaris, en vigílies electorals, a "formar el bloque radical frente al que han formado los solidarios burgueses":

¡Anarquistas! Los que ayer acudisteis a la liga defensora de los derechos del hombre y del ciudadano (...) ¡Socialistas! Los que a pesar de vuestros esfuerzos no habeis logrado sentar un solo diputado en Cortes.

¡Libertarios de todo matiz, obreros todos, esclavos del jornal con fatiga destructora! (...) ¡Sed razonables!" (188)

"La lucha se plantea en términos tan disyuntivos, precisos y terminantes que, más bien que lucha política, es una verdadera lucha de clases" (189).

¿Fins a quin punt aquests requeriments són eficaços? No ho són, és clar, en relació al nucli editor de "Tierra y Libertad", intransigent en els seus mítings antipolítics i inflexible en els seus propòsits de "destruir todos los ídolos de carne" (190). Ara, tampoc deuen ésser estèrils del tot quan, per aquells mateixos dies, un anarquista tan conspicu com Josep Prat considera encara Lerroux perillós per al poder polític i econòmic de la burgesia (191); i quan un tal Jaume Sallent, àcrata sabadellenc d'escàs bagatge teòric però segurament prou representatiu d'una àmplia base obrera, exclama:

"(...) y como tampoco soy político, lo digo muy alto: vale más un zapato de Lerroux que todos los que os habeis hecho solidarios. (...) Adelante, republicanos revoltosos; (...) haced la revolución, que nosotros no queremos nada viejo, siempre estamos por ella y contra la reacción" (192).

En definitiva es pot afirmar que l'Antisolidaritat, a desgrat de totes les incongruències, aconseguí preservar, en una proporció substancial, l'atractiu obrerista i revolucionari que el lerrouxisme havia conquerit al llarg del primer quinquenni del segle. L'empresa, certament, es veié afavorida, no ja pel record, entre els treballadors, del "pacto del hambre que inventó el solidario Rusiñol" (193), sinó, sobretot, per la confessada inhibició solidària en matèria social (194), una inhibició que faria sentenciar a Josep Prat: "Nada hemos visto en la bandera de esta Solidaridad Catalana (...) que pueda seriamente interesar y deba "distraer" al proletariado..." (195).

Sense menystenir el paper de la propaganda oral, dels grans o dels petits mítings animats per Lerroux o per l'estol de joves activistes format al seu entorn, la premsa té, en la difusió de l'antisolidarisme, una importància cabdal. Ara bé, succeeix que la plataforma política antisolidària és, en certa manera, contradictòria: com posà de relleu, en una aguda intervenció a les Corts, el maurista César Silió, Lerroux intenta acumular les representacions antitètiques d'un patriotisme

espanyol casernari i objectivament dretà, i d'un obrerisme universalista, anarquitxant i revolucionari (196); això obliga els periòdics que li fan de portaveu a una peculiar divisió del treball, per la qual cada capçalera s'ocupa del conreu específic d'una de les parcel·les ideològiques de l'Antisolidaritat.

Així, el setmanari "El Descamisado", "órgano de la Purria" i dirigit pel valencià Joan Moreno, estudiant de dret, és el baluard d'un espanyolisme ultrancer, i acull aquelles actituds més purament anticatalanes, despullades de tota càrrega esquerranista, destinades a complaure els elements de dreta que s'incorporen al conglomerat antisolidari. Els seus redactors -V. Serrano Clavero, J. Peláez Tapia (Japeto de Antikaria), Prudenci Bes (Pepe Siles), Marià Castells, Enric Tubau, Emilio Navarro (Juan de la Purria), J. Rodríguez La Orden, Domènec Gaspar (Pierre), B. Calderón Fonte, etcètera-, els quals s'autodefineixen com "un factor más sumado al nacionalismo español y adherido a la antisolidaridad" (197), hi prodiguen contra els catalanistes tota mena d'insults -"truhanes", "sinvergüenzas", "jumentos"... (198)- es complauen en l'ús d'un llenguatge volgudament procaç -"almorranas solidarias", "una redacció pudenta", "los maricas de La Tralla", "las nalgas de Cambó", "la diarrea de D. Odón"...- i, no obstant la terrible carrincloneria de llurs exaltacions patriòtiques (199), es dediquen a ridiculitzar les dels solidaris -reten homenatge a una bandera de vint-i-quatre barres, organitzen uns "Juegos Florales de Cerdópolis", publiquen textos en un català macarrònic... (200)-, generalment en clau festiva, però arribant, en ocasions, a provocar la intervenció de la justícia (201).

Formant, amb "El Descamisado", el tàndem de "denodados guerrilleros" de la premsa lerrouxista, "La Rebeldía", "periódico revolucionario de Unión Republicana", cobreix un altre flanc vital de l'Antisolidaritat: el de l'anticlericalisme i l'obrerisme. N'integren el nucli animador Joan G. Balugera i Rafael Guerra del Río (Toribio Rojo) -directors successius-, Josep Ulled (Espartaco), Manuel Santamaría, Angel de Borjas Ruiz, L. Serrano Monclús, Joan Colominas Maseras i Joaquim Coca, entre d'altres, els quals des del primer número (202), infonen

al setmanari "un tono iconoclasta y desenfadado (203), suporten freqüents denúncies de l'autoritat, donen acollida a textos doctrinals àcrates (d'Anselmo Lorenzo, Tarrida del Marmol o Soledad Gustavo...) sense deixar de criticar l'anarquisme, divulguen -sota l'epígraf Los explotados- una informació laboral de ribets fulletonescos, diuen allò que, pel fons o per la forma, "El Progreso" no pot dir i, en fi, es van creant una aurèola de menja-capellans i de devora-burgesos, d'extremistes, van assumint aquell paper d'enfants terribles de l'Antisolidaritat a què Lerroux els havia predestinat quan escriví per al número u de llur periòdic el seu estentori article ¡Rebeldes, rebeldes...!.

"La Pubilla", una publicació escrita totalment en català i domiciliada a la Fraternidad Republicana del Poble Sec (204), i "Fructidor", "semanario republicano federal" (205), neixen amb la pretensió d'alimentar la imatge de catalanitat dels antisolidaris i volen donar consistència a les reclamacions lerrouxistes sobre l'herència política de Pi i Margall: contra la reaccionària autonomia catalanista, la democràtica autonomia federal. L'escassa credibilitat i, més encara, la nul·la utilitat que aquestes matisacions podien tenir enmig de la crispació i la bipolarització de finals del 1906-principis del 1907 féu que aviat fossin arxivades i explica, sens dubte, l'existència efímera i la mort silenciosa d'ambdues publicacions.

Per últim, "El Progreso" fa les funcions d'"òrgan central", és l'artilleria de l'exèrcit lerrouxià. Redactat per Llorenç Pahissa, Josep Jorge Vinaixa, Rafael Mainar, V. Serrano Clavero, José del Cacho, B. Calderón Fonte i d'altres, sota la direcció efectiva d'Emiliano Iglesias i l'alta inspiració del caudillo, a les seves columnes es sintetitza el conjunt de la plataforma antisolidària -això vol dir que hom n'amortigua els aspectes més estridents-, es proporciona als militants la informació quotidiana que precisen (convocatòries, consignes, resolucions, ressenyes d'actes...) i hom no defuig les agres polèmiques amb l'adversari, bé que els terrenys més escabrosos resten reservats a "descamisados" i "rebeldes".

La descripció dels efectius periodístics antisolidaris seria incompleta, però, si negligíssim el paper complementari d'alguns diaris "independen-

dents" o "d'informació" que es declaren obertament hostils a la Solidaritat. És el cas de l'edició barcelonina d'"El Liberal" que, "inspirado por el ilustre Sol y Ortega, hace una brava campaña contra el engendro solidario" (206) des de posicions filorepublicanes i molt espanyolistes, mentre "El Noticiero Universal" la fa des de trinxeres clericals i conservadores (207); entre tots dos, capten per a l'Antisolidaritat franges de simpatitzants a les que "El Progreso" no hauria arribat mai. La restant premsa neutra o dretana -"La Vanguardia", "Las Noticias", "Diario de Barcelona"- es mostra molt més cauta, i la seva inicial antipatia envers Solidaritat Catalana resulta, en darrer terme, compensada pel reflex conservador que experimenta davant Lerroux.

La campanya política que, amb caràcter obertament preelectoral i una intensitat inconneguda fins aleshores al país, es vé desenvolupant a Catalunya des dels darrers mesos del 1906 té, per part dels dos blocs que s'hi enfronten, alguns trets dignes de remarca.

Pel cantó solidari, l'esforç de desqualificació de l'enemic se centra en tres arguments, d'encuny essencialment lligaire. El primer ja era vell, però ara és objecte d'una difussió paroxística i assoleix, per a extensos sectors sociopolítics, categoria de dogma de fe: Lerroux, "amich del ministre de la Governació", "representant del govern a Catalunya", "agent de la política madrilenya" i, a la vegada, "agitador demagògic", provocador de conflictes socials (208). El segon tampoc té res de nou, per bé que adquireix, en un moment com aquell, especial ressò: el lerrouxisme no és català, no ho són els seus capitosts, "extraños todos ellos a nuestra tierra" (209),

"colección de fracasados de todas las regiones de España, que han abandonado su país en poder del caciquismo, colección de hambrientos, que vienen a comerse aquí el pan que en su región les fue negado" (210),

desarrelats que volen "envenenar nuestra vida interior" (211), ni ho són llurs seguidors, als quals els caricaturistes del "Cucut!", "La Campana" i "L'Esquella" representen sota un tòpic aspecte d'immigrants (barret cordovès o calabrès, botes de talons, aire "flamenc"...), ben diferenciats dels obrers catalans amb gorra, brusa i espadenyes

(212). En fi, havent fanatitzat "la part més escitable de las masses populars" fins a convertir-la en kàbila transgressora dels més elementals drets democràtics, "el lerrouxisme pinxesc és la vergonya d'una ciutat civilisada" (213).

Molt inferior en mitjans i en recursos de tot tipus, la rèplica antisolidària intenta compensar-ho amb un escreix d'agressivitat, de violència verbal -i àdhuc física- que, sovint, hom assumeix i exhibeix, no com a simple necessitat derivada de la lluita, sinó com una virtut, com un tret distintiu del bàndol lerrouxista. "La prensa solidaria, especie de retrete en el que todo el que llega tiene derecho a bajarse los pantalones...", "las mujerucas que por una casualidad visten de hombres...", "las columnas mingitorias del asqueroso Poble Català...", "los que sentimos en su lugar correspondiente el peso de la masculinidad..." (214), són expressions freqüents en la ploma o la paraula dels polemistes antisolidaris. Per la seva banda, "El Descamisado" convoca entre els seus lectors, la tardor del 1906, un singular "plebiscit" que té per objecte determinar qui és "el sinvergüenza más significado de los que componen la Solidaridad" i que "guanyarà" Roca i Roca (215). I Lerroux, davant una multitud que desborda la Casa del Pueblo, el gener de 1907, formula fosques amenaces contra els republicans solidaris (216) i recomana al poble que es prepari per a tots els sacrificis, "hasta el bautismo de sangre, si es preciso".

Enmig d'una atmósfera política cada cop més carregada, la pràctica segueix de prop a la teoria. En ocasió de l'Aplec de la Protesta celebrat pels solidaris a la plaça de braus de les Arenes, el 21 d'octubre del 1906 (217), joves lerrouxistes vinculats al recentment aparegut setmanari "La Rebeldía" -els germans Ullé, J. Balugera, Joaquim Guasch, Josep Mínguez...- hi van a interrompre els oradors amb visques a Espanya, a Lerroux i a "El Progreso" i provoquen aldarulls entre la concurrència (218). Aviat, mentre l'actuació de pertorbadors en els actes solidaris esdevé habitual, i àmpliament tolerada per les autoritats liberals (219), es constitueixen dins de l'Antisolidaritat grups d'acció com el denominat Fructidor -encapçalat per Manuel Jiménez Moya- que té per finalitat explícita, quan calgui "castigar con mano fuerte o protestar

con energía", fer-ho "con mayores consecuencias que las que una silba o una pedrea" (220). És en la línia d'execució d'aquests propòsits que cal situar la violenta interrupció de la Junta Provincial d'UR, el desembre de 1906 -ja n'hem parlat- i l'agressió lerrouxista, el gener següent, als participants en un míting carlí a les Arenes, fet que desencadenarà una veritable batalla campal amb intercanvi de més de dos-cents trets (221).

A més d'agressiva, la campanya preelectoral i electoral antisolidària resulta simplificadora i maniquea com mai. Si, des de bon començament, els lerrouxistes han tendit a presentar la lluita Solidaritat-Antisolidaritat com un duel entre la reacció i la llibertat, a mesura que s'atansen els comicis el reduccionisme s'accentua i, del bloc solidari, només n'il·luminen la cara burgesa, conservadora, lligaire, catòlica, carlina... (222); els republicans que en formen part són considerats pura comparsa, traïdors o, en el millor dels casos, cànides víctimes de la conxorxa dretana (223). Al mateix temps, hom dóna a la contesa un tractament metapolític, gairebé com si es tractés d'un episodi del combat còsmic entre el bé i el mal, entre la virtut i el vici (224): a un costat, la traïció, la infàmia, el joc bruc, l'explotació, el privilegi, el poder corruptor dels diners; a l'altre, la sinceritat, la generositat, l'abnegació, l'honradesa, els perseguits, les víctimes... (225). Tal plantejament cerca, és clar, la sintonia amb els esquemes de la subcultura popular, convençuda de la innata perversió dels rics i de la ingènua puresa dels humils (226).

La tercera característica d'aquella campanya la resumí un observador coetani: "Lerroux es todo en este movimiento popular y radical, antisolidario" (227); en efecte, l'Antisolidaritat centra tota la seva oferta política en la figura de Lerroux, es personifica en ell. El sil·logisme és senzill: Lerroux "encarna como nadie el sentir del pueblo", "es el que sostiene el espíritu de rebeldía de los explotados" i, a la vegada, el paladí de la pàtria espanyola a Barcelona (228); per això la Solidaritat, antipatriòtica i antipopular, té com a principal finalitat destruir-lo, anihilar-lo i esventar-ne les cendres cap a Castella (229); doncs, la defensa del proletariat, el rebuig del catalanisme,

la lluita per la República, l'antipatia envers els solidaris, tot es sintetitza en l'adhesió a Lerroux, esdevingut així el programa vivent de l'Antisolidaritat, el seu símbol i el seu principal reclam.

Es en aquest període quan la premsa addicta comença a denominar-lo sistemàticament "nuestro caudillo". I, si fins aleshores els mots "lerrouxisme" o "lerrouxista" havien estat emprats gairebé només pels adversaris, amb connotació despectiva (230), des d'ara els republicans antisolidaris reivindiquen l'apel·latiu, se n'enorgulleixen (231) i el converteixen en sinònim de tot un tarannà polític i vital fet de "radicalismo y acción", arribant a afirmar, impàvids, que "Prim fue un gran lerrouxista", com ho foren Abdó Terrades, el Xic de les Barraquetes i, fins i tot... els almogàvers (232). Naturalment, a diferència del caràcter col·legiat de la direcció solidària, la solitud de Lerroux al capdavant de la força que el segueix -els principals lloctinents, Giner o Iglesias, formen encara molt endarrera- afavoreix el que, entorn de la seva persona, culmini un doble fenomen de psicologia de masses que es venia desenvolupant des del 1901: d'una banda, la devoció fanàtica, quasi religiosa, dels seus partidaris (233); de l'altra, la por-odi irracional d'amplis sectors ciutadans, per als quals és una mena d'encarnació del mal (234).

Reprenent ara el tema de la ideologia antisolidària, i de la seva modulació al llarg de la interminable campanya cap a les eleccions del 1907, cal fer notar que, dels diversos ingredients que la componen, acaba per prevaldre l'espanyolisme, perquè és el denominador més comú -en rigor, l'únic comú- a les distintes forces i sectors implicats en la lluita contra Solidaritat; cap altre -ni l'anticlericalisme, ni el revolucionarisme/obrerisme- pot aglutinar de manera passablement sòlida, sota el ceptre de Lerroux, el jovent arrauxat de "La Rebeldía" i el benpensant Sol i Ortega, el dretà "Noticiero Universal" i l'assenyat però radical Giner, ni assegurar a aquest bloc la simpatia activa de sectors d'opinió no republicans que poden ésser decissius a l'hora de decantar la balança de les urnes. És per això que, a mesura que s'atansa la data de les eleccions provincials, el plantejament ulsterista pur, mancat de coloració de partit o de classe, s'imposa més i més

en el discurs polític antisolidari, assolint extrems de demagògia descordada:

"Aragoneses ribagorzanos! En Barcelona somos extranjeros, esta horda salvaje de separatistas ódiannos con todo su corazón de bestia feroz (...). Somos, al decir de ellos, la purria de España, hijos del acaso, lobos hambrientos..." (235). "Vosotros, castellanos, aragoneses, valencianos, andaluces, todos los españoles que en Barcelona y Cataluña habéis creado familia, habéis formado intereses (...). No dudéis de que si los solidarios fueran dueños de Cataluña harían con vosotros otra noche de San Bartolomé, pues sueñan con vuestro exterminio" (236);

la darrera crida lerrouxiana als electors -amarada d'"amor a la patria" i a l'exèrcit, i sense una sola al·lusió a la República o a la revolució- acaba: "Ciudadanos, votad y triunfad. España entera os lo pide" (237), i "El Progreso" publica, la vigília dels comicis, un poema la primera estrofa del qual diu:

"Mañana es el gran día,
mañana es la batalla,
mañana nos espera
la hueste solidaria,
mañana los veremos
de frente, cara a cara,
acordémonos todos
del "Era castellana...!".

El fenomen és tan pronunciat, que obliga els solidaris a improvisar una tímida i desmanegada rèplica, negant qualsevol disposició hostil envers els forasters que respectin la identitat catalana (238) i exhibint, per a refrendar-ho, als "castellans" que figuren en llur bàndol (239).

De fet, aquest procés de polarització espanyolista dels antisolidaris és simètric al dels solidaris entorn de la idea de catalanitat, que, també per a ells, és el comú denominador més còmode i operatiu entre republicans, carlins i regionalistes. Doncs, l'heterogeneïtat interna dels dos blocs enfrontats, juntament amb la necessitat d'arribar, per primera vegada, a grans franges de població sense cap cultura política, són causes bàsiques de la reducció de la contesa al binomi espanyolisme-catalanitat, per bé que la Solidaritat -i, en un especial, la Lliga- sembla haver cercat i volgut aquest plantejament, mentre

els antisolidaris, almenys en part, s'hi han vist empesos per l'estratègia del contrari, per la dinàmica de la campanya i per llurs pròpies contradiccions.

Diguem també, ni que sigui entre parèntesi, que la visceralitat de la contesa, i el recurs que ambdós bàndols fan a l'irracional, no exclou el desplegament d'un aparell electoral notablement complex. En el cas concret dels antisolidaris, són de notar la inusitada antelació amb què han procedit a verificar el cens -àdhuc per correu- i a recrutar els interventors, les minucioses instruccions que els donen, les trenta-dues oficines electorals repartides pels districtes i el recurs, ja habitual en el lerrouxisme, a una certa intimidació psicològica de l'adversari, a base d'anunciar la formació de grups de joves activistes que s'encarregaran de "vetllar per la puresa del sufragi" (240).

d) Les desfetes del 1907

A gairebé un any i mig dels fets -assalts al "Cu-cut!" i a "La Veu"- que desencadenaren el fenomen solidari, les eleccions provincials del 10 de març del 1907 són, per als dos fronts antagònics en què s'ha redibuixat el mapa polític català, la primera oportunitat de mesurar a les urnes llur força respectiva, almenys a les demarcacions barcelonines i gironines, on la contesa enfronta ja nítidament a Solidaritat i Antisolidaritat. Per a aquesta, en particular, el de menys és el control de les Diputacions, que hom sap inabastable; el que importa és el test, l'assaig general de les legislatives pròximes. Segurament a això respon el caràcter híbrid de la candidatura, barreja de polítics veterans, professionals d'escassa significació republicana i virtuals desconeguts. Els noms que la componen són els següents:

BARCELONA - DTE. II PROVINCIAL

Ramir Torras Estadella	comerciant
Antoni Ullé i Ballarín	propietari
Salvi Casals i Puig	enginyer

BARCELONA - DTE. III PROVINCIAL

Josep A. Mir i Miró	advocat i ex-regidor
Joan Pich i Pon	industrial
Pere Villanueva i Mas	advocat

VILANOVA - SANTA FELIU

Pau Barbé i Huguet	advocat i ex-diputat
Ignasi Valentí i Vivó	catedràtic medicina
Francesc Palau Canadell	enginyer

GIRONA

Rafael Torroella i Cardoner	(radical)
Felip Comas i Codolà	(federal) (241)

Els solidaris, prou segurs de llur empenta, van al copo en el districte II provincial i pretenen les majories a la resta de circumscripcions en disputa.

Amb uns nivells de participació sense precedents en aquesta mena de comicis (entorn del 50% del cens a la capital), la victòria de la Solidaritat serà, el 10 de març, abassegadora -resulten elegits tots els seus dinou candidats a les "províncies" de Barcelona i Girona- i el naufragi del lerrouxisme, total -l'únic supervivent és Joan Pich i Pon, pel lloc de minories del districte III- (242). Ara, si la diferència en nombre d'actes conquerides és brutal, en nombre de sufragis el desequilibri és menys acusat -a Barcelona, 32.345 contra 18.618-, els votants antisolidaris han demostrat una disciplina quasi militar (243) i llurs propagandistes poden argumentar que hom ha sofert una derrota honorable "enfrente de la coalición sin nombre, del amancebamiento sin calificativo de cinco partidos" (244). Les espases, doncs, resten alçades.

Més encara, "la victoria de los jesuitas, de los separatistas y reaccionarios enardece los ánimos de los buenos" (245); és a dir, que l'ensopegada soferta no solament no atempera, sinó que esperona els aspectes més estridents de la plataforma antisolidària, i els objectivament més dretans. Que sigui així resulta lògic, doncs Lerroux ha comprovat que la seva base més fidel i veterana, de predomini obrer -el gros dels dinou-mil vots de les provincials- ja no és suficient per a guanyar, i sap que si vol augmentar-la de cara a les legislatives d'abril, l'increment haurà de procedir de sectors poc esquerrans i escassament populars. És en aquest sentit que cobra importància el paper de Joan Sol i Ortega, esdevingut membre actiu de l'Antisolidaritat i inclòs

en la candidatura barcelonesa de diputats a Corts com a esquer de cara a aquells sectors (246).

En conseqüència, al llarg de les setmanes que van del 10 de març al 21 d'abril del 1907, la febre espanyolista dels antisolidaris supera qualsevol fita anterior i devora absolutament les altres facetes de llur plataforma. Els diversos periòdics lerrouxistes semblen competir per veure quin d'ells fa la denúncia més històrica del "perill" separatista, encara que això els obligui a notòries deformacions de la realitat -"los miles de votos salidos de las urnas en pro de la Solidaridad son boletines que abogan por la independencia de Cataluña"- (247); es multipliquen les admonicions adreçades als immigrants, recordant-los les "infamias" que n'han dit els catalanistes (248) i, per alimentar aquesta línia de propaganda, hom esbomba i denuncia certes al·lusions al tarannà de la dona castellana, atribuïdes a l'escriptor i lusòfil Ignasi Ribera i Rovira en una conferència que pronuncià a Lisboa, fent-ne una segona edició del Era castellana...! (249).

Tota aquesta parafernàlia, a més, ha perdut qualsevol connotació republicana per a confondre's amb la retòrica patriòtera clàssica de la dreta monàrquica espanyola; feta d'homenatges carrinclons a la bandera i d'afalacs servils i interessats a les forces armades; "El Descamisado", que estampa sobre la seva capçalera la bandera "roja y gualda" i li dedica exaltats poemes (250), demana el vot dels "españoles" "por el honor de la patria, por la integridad del territorio, por la dignidad nacional" (251), al mateix temps que, convocats per "El Progreso", els antisolidaris acudeixen, el diumenge 7 d'abril, a la jura de bandera que té lloc al saló de Sant Joan, hi aclamen a la tropa i, després, van en "manifestación patriótica" fins la caserna del Bonsuccés a victorejar Espanya i l'exèrcit (252). A quinze dies dels comicis decisius, l'acte és simptomàtic sobre on espera l'Antisolidaritat recaptar els vots que li manquen.

Paral·lelament, però, en la recta final de la campanya, la violència verbal contra els solidaris, contra els republicans sobretot, i en particular contra Salmerón i Junoy, s'intensifica, i la violència física esdevé sagnant. Enmig d'"un estat passional poques vegades

igualat" (253), els elements antisolidaris d'acció han convertit en costum la interrupció, a garrotades o a trets, dels mítings de l'enemic, el qual ha hagut d'organitzar-ne la defensa, a càrrec generalment de militants carlins. El 7 d'abril, en una de les batusses així originades, resulta mort, al Poble Nou, el jove lerrouxista Fulgenci Claveria (254). El dia 18 al vespre, un grup de dirigents solidaris -Salmerón, Corominas, Roca i Roca, de Buen, Cambó...- que anaven a prendre part en un míting a Sants, en passar per la carretera de la Creu Coberta, a prop de l'Ateneo Obrero Republicano -antiga Fraternidad Republicana d'Hostafrancs-, són víctimes d'un nodrit tiroteig, i Francesc Cambó resulta ferit de gravetat. Immediatament, tots els dits assenyalen els culpables del crim: Lerroux com a inductor -morts Salmerón i/o Cambó, es creaven en la candidatura solidària per Barcelona unes vacants, i els antisolidaris s'haurien assegurat les minories (255)- i alguns dels seus fanàtics partidaris com a executors (256).

Si l'autoria material dels trets per part dels lerrouxistes que la policia detingué tot seguit ofereix pocs dubtes -algun d'ells fou enxampat gairebé in fraganti, amb la pistola a la mà-, és més problemàtica la implicació personal en l'afer d'un Lerroux delerós, com hem vist, decaptar el vot espanyolista de dreta -funcionaris, militars...- existent a la ciutat. Pocs dies abans de l'atemptat, quan, arran de l'arribada de Salmerón a Barcelona, es temien manifestacions hostils dels antisolidaris contra llur jefe "traïdor", Lerroux havia escrit:

"Sería necedad insigne en vísperas de elecciones dar motivo a la opinión asustadiza de los pacatos, o a la malicia acechadora de nuestros enemigos, para presentarnos ante la masa general del país como una fuerza inorgánica, como un montón de apasionados y dementes..." (257).

Un fet com el d'Hostafrancs no podia sinó perjudicar greument les possibilitats electorals de l'Antisolidaritat, i Lerroux n'era conscient. Una altra cosa és que militants immersos en un clima polític crispat i escalfats per la demagògia desfermada decidissin fer "justícia" per compte propi, o volguessin venjar la mort de Claveria (258).

De qualsevol manera, la indignació ciutadana que el succés provoca és l'origen de noves violències. Quan, el 20 d'abril, Lerroux i el

seu secretari, Antonio Aguirre Metaca, es dirigien a Terrassa, una pana del vehicle els obliga a deturar-se a Rubí, on són agredits per una multitud irada contra l'"assasi d'en Cambó" i assetjats a casa del vell ex-guerriller Josep Palet i Riba, fins que la guàrdia civil acut a alliberar-los (259).

Del punt de vista estrictament electoral, al marge d'aquests incidents, l'estratègia antisolidària cara als comicis generals del 21 d'abril -estratègia defensiva, no cal dir-ho, i conscient de la desproporció entre les forces enfrontades- es resumeix en dos punts:

"la necesidad de luchar en todos los distritos contra los candidatos de la Solidaridad, para derrotarlos, para estorbarlos, para fatigarlos, para impedir su triunfo a todo trance, en todas partes o donde se pueda", i "la resolución de impedir el triunfo de un republicano de la Solidaridad, aunque para ello triunfe el moro Muza" (260).

És a dir, presència, ni que sigui testimonial, com a més districtes millor -"lo que importa es contarse, permanecer unidos y disciplinados" (261)- i una política d'aliances despulada de tot escrúpol ideològic, política que permet als lerrouxistes de Terrassa, per exemple, posar llurs cinc-cents vots a disposició del cacic liberal del districte, Alfons Sala, si aquest es decideix a lluitar contra el solidari republicà, Amadeu Hurtado (262).

En la pràctica, donada l'encara escassa vertebració comarcal del lerrouxisme, i la penúria de "figures" que pateix des del trencament amb els salmeronians, la proclamació de candidats antisolidaris -gairebé sempre exportats des de Barcelona i, en algun cas, nadius del districte- es limita a aquelles demarcacions rurals on existeix algun nucli de fidels, per petit que sigui: Joan Pich i Pon a Sant Feliu, Pere Villanueva i Mas a Terrassa, Andreu Serra i Rafart a Vic, Josep Jorge Vinaixa a La Bisbal, Antoni Jonama i Vergonyós a Figueres, Ricardo Fuente a Tortosa, Emiliano Iglesias a Tarragona, Santiago Valentí i Camp al Vendrell...; a títol purament simbòlic, Josep Puig d'Asprer es presenta per Igualada, i Lerroux és proclamat per Sabadell, Mataró i Tarragona (263). De fet, tothom sap que la veritable batalla es lliurarà a la capital, i allí, davant dels set noms amb què la Solidaritat

aspira al copo, l'Antisolidaritat ha confegit una llista peculiar, amb dues banderes -Alejandro Lerroux i Joan Sol i Ortega- i tres peons: Nicolás Estévez Murfi -ex-militar, ministre de la guerra de la primera República, infatigable conspirador zorrillista exiliat a París i, ara, de viatge per Cuba, és a dir, sense cap relació directa amb el republicanisme barcelonès-, Josep Maria Serrallera i Costa -advocat, regidor en el període 1902-1905, d'idees més aviat moderades- i Josep A. Mir i Miró -també regidor en el mateix quadrienni, i recalci-trant cap del progressisme local, incorporat a la UR només el 1905-.

¿Quina és, en relació al duel polític català, l'actitud del govern conservador de Madrid?

"Maura -explicarà anys després un seu partidari- contempló el problema palpitante; lo estudió, lo vivió, e inmediatamente supo entreveer lo aprovechable de uno de los bandos contendientes, penetró todo lo disolvente del contrario, y su criterio quedó formado" (264).

Al govern civil de Barcelona, en particular, les velles indulgències de les autoritats liberals envers l'agitació lerrouxista deixen pas, sota el mandat d'Àngel Ossorio y Gallardo, a una política d'ordre públic més enèrgica i indiscriminada (265). Pel que fa als resultats electorals, el gabinet adopta una postura d'inhibició, no tant per raons de puresa ètica (266) com per impotència davant la piconadora solidària, i per l'esperança que Maura té de convertir, en el futur, la Solidaritat -o una part d'ella- en satèl.lit de la seva política (267). Com informava a París l'ambaixador francès, "le gouvernement a laissé en Catalogne les partis libres de procéder aux élections comme ils l'entendraient" (268); el "Diario Universal", liberal-romanonista, ho confirmaria, en to de retret, passats els comicis: "el señor Maura ha favorecido el triunfo de la Solidaridad cruzándose de brazos ante ella, dejándola señora del campo..." (269).

A desgrat dels temors del governador Ossorio, la jornada del 21 d'abril discorregué tranquil·la a tot Catalunya. A Barcelona, els vots es repartiren en una proporció de 2,5 a 1 a favor de Solidaritat, que copà les set actes, i a la resta del Principat els candidats antisolidaris aplegaren menys de quatre-mil sufragis, assolint només en dos

districtes -Figueres i Tortosa- xifres superiors al 10% dels vots emesos (270). Aquests resultats, i en particular els de la capital catalana, han estat objecte de minucioses anàlisis (271) que no és el cas de refer aquí. Tanmateix, algunes observacions ens semblen imprescindibles.

En primer lloc, la de que, lluny d'haver sofert cap terrible ensulsiada, el lerrouxisme vençut conserva, amb 21.939 vots de mitjana, la pràctica integritat de les seves forces (dos anys abans, amb dos mil set-cents vots més, la UR havia conquerit còmodament els cinc escons de majoria); el factor nou, el 1907, no ha estat un gran retrocés republicà, sinó la insòlita i irrepetible allau dels 53.313 vots solidaris. En temes numèrics, i si comparem, districte per districte, l'escrutini del 1907 amb el del 1905, la variació de vot és la següent (272):

dtes.	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
	-11	+19	-176	-59	-40	+102	-113	-904	-689	-231

¿Com s'han de llegir, aquestes xifres? Dissortadament, l'heterogeneïtat social dels districtes municipals i la relativa homogeneïtat amb què hi està repartida la immigració no permeten -creiem- establir correlacions mecàniques entre aquests factors i les oscil·lacions del vot. Hom pot observar, sí, una coincidència tendencial de les majors pèrdues de votants antisolidaris amb els districtes més catalans, però això passant per alt que al districte II, per exemple, amb un percentatge molt baix de població immigrada, el vot lerrouxiista s'ha mantingut incòlume. També cabria interpretar que el punch electoral s'ha vist erosionat als districtes burgesos i petit-burgesos -III, IV, VIII...- i ha resistit a les zones obreres, com el districte I, però aleshores, ¿què fem amb els districtes IX i X, fabrils i proletaris, on el lerrouxisme ha retrocedit sensiblement?

En definitiva, Lerroux manté, segons tots els indicis, la immensa majoria dels suports populars i obrers estables, catalans o no, captats al llarg del quinquenni 1901-1905; ha perdut, segurament, algun miler de votants mesòcrates fidels a Salmerón, i alguns centenars de treballadors i menestrals en els que ha prevalgut, de moment, la idea de catalanitat sobre qualsevol altre sentiment -això, sobretot, a Gràcia, les

Corts, Sant Andreu, Sant Martí..., focus primerencs del republicanisme solidari (273)-; ha recaptat, en canvi, una xifra imprecisable de vots conservadors-espanyolistes, que haurien estat més sense l'atemptat d'Hostafrancs (274). En tot cas, no havent reeixit a fer nous conversos en massa entre els obrers abstencionistes i, menys encara, entre les classes mitjanes, l'Antisolidaritat estava condemnada a la desfeta davant el corró de les "classes neutres" mobilitzades per la Solidaritat.

e) Represa lerrouxista i davallada solidària. La fundació del Partit Republicà Radical

Si les dimensions numèriques de la desfeta antisolidària a Barcelona no són, segons acabem de veure, tan greus com podria semblar a primer cop d'ull -la plenamar solidària ha submergit el lerrouxisme, però no l'ha arrossegat-, la magnitud política del daltabaix justifica que alguns observadors parlin, l'abril del 1907, de "desastre definitiu", de "liquidació"; "l'lerrouxisme ab todas sas arrogancias intolerables, ha mort asfixiat", proclama Roca i Roca (275); i el periodista republicà Adolf Marsillach sentència:

"Señor Lerroux: no Barcelona, Cataluña entera le odia a usted. (...) Aquí, entre nosotros, está usted preso e irremisiblemente perdido. (...) No volverá usted a influir en la política catalana. (...) Márchese usted, señor Lerroux. Traspase el Ebro y no vuelva en muchos años, y mejor aún nunca más, a pisar el suelo catalán..." (276).

El destinatari de tots aquests dictaris, el rèprobe, opina altrament. La victòria solidària -diu- ha estat "natural", derivada del "brutal imperio del número" (277); i mentre alguns acòlits cerquen encara a l'ocorregut explicacions més o menys peregrines -"para nadie es un secreto que la causa capital de la derrota de los republicanos en Barcelona ha sido el Vaticano" (278)- ell dóna una etapa per closa i manifesta una irreductible confiança en el futur:

"Tengo la profunda convicción de que antes de dos años la opinión habrá reaccionado completamente en Cataluña y me dará el triunfo más grande a que puede aspirar mi modestia" (279).

De moment, però, el futur postelectoral més immediat vé marcat per la decissió de Nicolás Salmerón de reunir, per fi, una Asamblea Nacional d'Unión Republicana que decideixi sobre el problemàtic esdevenidor del partit. Els lerrouxistes, malgrat criticar amb duresa els termes restrictius de la convocatòria (280), resolen acudir-hi com a membres de ple dret de la UR, "dando la batalla a los mercaderes políticos en su propio templo" (281) i, si no és possible forçar un canvi d'orientació de la Unión, procurar almenys una ruptura legitimadora per a ells: que resti clar que són Salmerón i els seus els qui han vulnerat l'esperit fundacional del 1903. A tal efecte, considerant als unionistes solidaris autoexclusos de la disciplina del partit, el lerrouxisme mobilitza a la seva Junta Municipal capitalina, i àdhuc organitza una Junta Provincial pròpia -amb Lerroux de president, i Baldomero Sanmartín de vicepresident (282)- per a què els mandataris d'aquestes ostentin la representació del republicanisme barcelonès; reforçant-la, una expedició de sis-cents antisolidaris catalans marxa també a Madrid (283).

L'Assemblea, celebrada entre el 23 i el 27 de juny, tindrà un desenvolupament confús i crispat i un final previsible. Lerroux, amb l'auxili del blasquista valencià Fèlix Azzati i del madrileny Ricardo fuente, hi afirma sobretot que Salmerón ha malbaratat les potencialitats revolucionàries de la Unión i ha abandonat aquesta, sumint-la en la crisi, per lliurar-se a un contuberni immoral amb carlins i separatistes; els portaveus solidaris (Odón de Buen, Miró i Trepát, Marsà...) acusen Lerroux d'haver fet a Barcelona política personalista i d'haver dividit el partit amb el seu extremisme demagògic, i el vell ex-president rebla el clau etzibant al líder barcelonès: "las ideas de S.S. son incompatibles con las mías, y seguramente con las de la Asamblea". A la fi, el prestigi històric de Salmerón s'imposa i la majoria dels delegats -99 contra 22- aproven, sense entusiasme, un vot de gràcies al jefe; ja retirats quasi tots els elements lerrouxistes, l'Assemblea declara

"que no es solidaria ni no solidaria, pudiendo formar en ella los republicanos de una y otra tendencia, pero declara que (la UR) es un partido democrático autonomista" (284).

Amb aquesta filigrana d'ambigüitats es clausura la "Duma del Zar Nicolás", com la qualificarà "El Progreso" (285); internament desmoralitzada i dividida, acèfala (286) i sense programa, la Unión Republicana en surt, com a partit polític, morta. Pel que fa als antisolidaris, resten lliures de començar a "laborar por su cuenta" (287).

De fet, Lerroux no ha esperat al trencament formal d'UR. Convençut, ja abans de l'Assemblea, que la Unión estava irremissiblement liquidada (288), ha esbossat un programa de recanvi, ha assenyalat, com a objectiu prioritari dels elements que el segueixen a Catalunya, la consolidació organitzativa i política, la qual, per a desvincular-se del fracàs salmeronià, ha de passar per una esquerranització resolta i un decidit reacostament als problemes del proletariat (289).

L'esquerranització es manifestarà en dues vessants, una tradicional i l'altra més nova. La primera és l'ostensible revival de l'anticlericalisme en la propaganda i l'activitat radicals des de la primavera del 1907; ara, ja no són només els redactors de "La Rebeldía" els qui el cultiven, en llur secció setmanal Curas en salsa, sinó també els d'"El Descamisado", que anuncien una campanya "contra las monjas y beatas" (290), i els d'"El Progreso" (291), mentre hom declara que "la obra de descatalogización es la labor más patriótica que puede hacerse hoy" (292), la pràctica de la "religió" anticlerical entre els militants augmenta i el propi Lerroux proclama: "hay que desterrar a Dios de las conciencias" (293).

La segona vessant consisteix en el protagonisme i l'autonomia concedides a alguns nuclis de joventuts extremistes que, comptant amb òrgans de premsa propis, constitueixen un important element dinamitzador i, a la vegada, l'esperó de proa de la nau lerrouxista. Pàgines enrera ens hem referit al grup de "La Rebeldía", que, en ocasió del primer aniversari del seu periòdic, pot vantar-se ja d'haver rebut vint-i-set denúncies del fiscal (294); ara, apareix el grup revolucionari "La Kábila", que crea aviat un setmanari homònim (295) i es caracteritza per una postura obertament antianarquista (296); el formen León Júver, Joaquim Coca, B. Calderón Fonte, Pere Figueras, Lluís de Villalobos, Antonio Herrero, Enric Tubau, J. Solà i Pons, Agustí Montaner, Carlos

del Corral, etc... -estudiants molts d'ells, algun ex-àcrata-, els quals pretenen esdevenir la matriu d'una dotzena de grups d'acció antisolidària, amb dinou membres cadascún, denominats com els mesos del calendari revolucionari francès (297).

L'esforç per estrènyer i multiplicar els lligams entre el moviment republicà antisolidari i la classe obrera troba un brillant punt d'arrencada en l'èxit -polític del lerrouxisme i personal d'Emiliano Iglesias- que suposa l'absolució, el juny del 1907, de Francesc Ferrer i Guàrdia en la causa per l'atemptat de la calle Mayor (298). A partir d'allí, la tasca es desplega en diversos fronts. Per una banda, hom dóna un suport caute i recelós, però tanmateix real, als primers balboteigs organitzatius de Solidaritat Obrera (299), en la constitució de la qual societats i individus de simpaties lerrouxistes hi participen activament (300). A la vegada, hom assaja la creació d'organismes obrers de pública afiliació radical: és el cas de la Unión Obrera Republicana, que neix el juny del 1907, domiciliada a la Casa del Pueblo, amb un programa reformista i la voluntat de promoure l'acció política dels treballadors (301), i també, en certa manera, la de l'Agrupación República Social, formada l'octubre següent per a propagar, dins del moviment lerrouxista, les actituds anticapitalistes i la "descentralización de la propiedad" (302). En fi, l'afer Rull i altres derivacions del problema terrorista -la formació, per iniciativa solidària, d'un cos policíac paral·lel dirigit pel detectiu anglès Charles Arrow- permeten a "El Progreso" desencadenar una sorollosa campanya tendent a presentar tots els episodis de violència viscuts per Barcelona en els darrers temps -des de les bombes fins a l'atemptat d'Hostafranchs- com a peces d'un gran complot plutocràtic-clerical-solidari contra Lerroux, els republicans i el proletariat en general (303).

A través d'aquesta plurifacètica ofensiva obrerista, el lerrouxisme pretén ratificar-se com l'opció electoral bàsica dels treballadors barcelonins i refermar el seu padrinatge polític damunt un ampli sector d'aquella classe, sigui tutelant la nova Solidaritat Obrera -recordem que S.O. es configura en principi com un sindicat políticament neutral i respectuós amb les afiliacions dels seus associats (304)-, o per mitjà

d'altres fórmules -per exemple, la UOR-. La situació del 1907 no és, però, la mateixa dels quatre anys anteriors; després d'un període d'ostracisme i paràlisi, l'anarquisme català es troba, ara, en fase de revifalla sota l'estratègia sindicalista revolucionària (305) i pren una part destacada en la impulsó de Solidaritat Obrera. Per consegüent, els republicans radicals, que comencen a albirar-hi un adversari perillós, han d'abandonar anteriors condescendències i paternalismes i adoptar, per instint d'autodefensa, una bel·ligerància antiàcrata que ofegui en germen l'amenaça de l'apoliticisme obrer. El canvi d'actitud és perceptible a la premsa lerrouxista a través de les dures escomeses doctrinals contra la "nefasta propaganda" llibertària, "craso error intelectual y germen de disociación, de esterilización, de muerte" (306); sobretot, es manifesta en l'intent de neutralitzar, desqualificant-los, a elements actius de l'actual represa àcrata, dels quals consta llur total hostilitat a la influència republicana en els sindicats.

Es en el context descrit on s'emmarca la famosa -i greu- topada entre Salvador Seguí i els radicals, l'agost del 1907. Dins de la seva campanya entorn del cas Rull, "El Progreso" acusà el Noy de Sucre -la fòbia del qual contra Lerroux era coneguda- de complicitat amb el terrorista-confident i, de resultes de la denúncia, Seguí fou detingut i interrogat, per bé que el jutge l'alliberà tres dies després, sense càrrecs; immediatament, el Noy maldà per obtenir del diari radical una rectificació, publicà un escrit d'autodefensa a "El Diluvio" i, havent convocat els lerrouxistes, el diumenge 11 d'agost, un míting al Teatre Condal contra la "policia burgesa" de Mr. Arrow, hi acudí amb el propòsit d'establir públicament la seva innocència; la presidència, però, no li permeté d'intervenir, i aleshores esclatà al teatre un violent i confús aldarull, en el curs del qual un tret perdut matà el jove obrer radical Jaume Soteras i Pellicer (307). Detingut de nou, i assenyalat pels lerrouxistes com a confident, agent provocador i inductor de la mort de Soteras (308), Seguí romangué nou mesos a la presó abans que el tribunal del jurat l'absolgués, el maig del 1908 (309). D'altra banda, les mostres de recíproca hostilitat entre el moviment lerrouxista i figures concretes de l'anarquisme no s'acaben

amb el míting del Condal; les periòdiques diatribes d'Anselmo Lorenzo, des de "Tierra y Libertad" (310) i la virulenta polèmica dels darrers mesos del 1907 entre la premsa radical i Federico Urales -aquest, acoït per "La Publicidad"- (311) es situen en la mateixa línia i tenen idèntic significat: la lluita entre àcrates i republicans de Lerroux pel control del nou sindicalisme naixent a Barcelona està plantejada.

L'èmfasi posat, des del maig del 1907, en les facetes més esquerranistes i en les relacions amb la classe treballadora no implica, és clar, que el lerrouxisme abandoni la bandera "patriòtica", que encara li serveix, entre altres coses, per a merèixer la simpatia i el suport de periòdics madrilenys i dinàstics tan conspicus com "La Correspondencia de España", "El Ejército Español" o "La Correspondencia Militar" (312). Quant al contingut, el conreu de l'espanyolisme/ulsterisme es manté, durant la resta de l'any 1907 i bona part del 1908, en la tònica de la darrera campanya electoral: exaltació de l'exèrcit, denúncia alarmista de l'imminent risc de "disgregación nacional", negació rodona del fet diferencial -"Cataluña (...) no constituye ni ha constituido por sí sola una nacionalidad"- , amenaces de promoure entre els consumidors espanyols un boicot als productes catalans, recolzament entusiasta a la creació d'un Centro Nacional Español a Barcelona... (313). Els artífex més actius en són, ultra Emiliano Iglesias i els "especialistes" d'"El Descamisado", elements de "La Rebeldía" (Toribio Rojo, Josep Ullé...) i de "La Kábila" (Antonio Herrero, J. Solà i Pons...) -els quals organitzen una sèrie de "mítings antinacionalistas" setmanals pels barris (314)-, amb el reforç del setmanari "autonomista radical" "¿Are més que may!" (315) i àdhuc la col·laboració esporàdica de les dames de la Sociedad Progresiva Femenina (316); una de les poques novetats d'aquest període en la matèria que ens ocupa és la celebració, per primer cop, d'una controvèrsia doctrinal seriosa entre un representant del catalanisme radical -Aristides Danyans, redactor del periòdic "Metralla"- i un portaveu del lerrouxisme extremista -Lluís Villalobos, del grup "La Kábila"- (317).

Naturalment, un seguit de temes i episodis més o menys anecdòtics

proporcionen a la propaganda el combustible necessari i exciten la combativitat dels militants: el descobriment d'una cinta amb la llegenda "Mori Espanya" en el monument a Casanova, l'existència, a la façana de la Casa de les Punxes -construïda per Puig i Cadafalch- d'un mosaic amb un Sant Jordi i la inscripció "Sant Patró de Catalunya, torneu-nos la llibertat", l'expansió que coneix la ballada de sardanes, "monomanía loca y torpe de los espíritus castrados y decadentes" que alguns lerrouxistes es dediquen a pertorbar a garrotades... (318) Ja el 1908, aquella propaganda es polaritzarà entorn d'un tema més transcendental: el Pressupost Extraordinari de Cultura de l'Ajuntament barcelonès; malgrat compartir-ne els principis de coeducació i neutralitat religiosa, els radicals refusen el contingut nacionalista del projecte, la catalanització de l'ensenyament -"aquí se va descaradamente a hacer patria catalanista..."- i consideren el Pressupost un instrument del "nepotismo" solidari, de lluita contra l'idioma castellà i de "desamor a España" (319). Tanmateix, a l'hora de pronunciar-se oficialment, la minoria consistorial lerrouxista no es mostrarà massa homogènia, doncs mentre uns regidors (Artur Jiménez, Jaume Moré...) hi són frontalment hostils, altres (Costa, Vila, Payà, Batlle, Zurdo, Valentí) mantenen certa ambigüitat, i alguns (Pinilla, Magriñà) li donen un relatiu suport (320).

La consolidació del lerrouxisme com a partit local després de la victòria de Solidaritat passa també, i potser principalment, per la reactivació de les estructures organitzatives i de la seva capacitat de mobilització i d'enquadrament. Des de mitjan 1907, els mítings i les conferències es multipliquen, amb els pretextos més diversos -per la reobertura de l'Escola Moderna, en honor del recentment traspassat Fermín Salvochea, a favor de Nakens...-, proliferen els grups juvenils semiautònoms dedicats a l'agitació i a la propaganda -la Kábila, los Descamisados, República Social-, apareixen nous setmanaris -"¡Are més que may!", "Don Toribio", "La Kábila", "Satiricón", "Rebeldes" a Sabadell, "La Voz Pública" a Badalona...- i s'inauguren entitats radicals tant a comarques -Terrassa, Rubí, Lleida, Badalona (321)- com a la capital -la Juventud Radical del Fort Pius, el Centro de Federación Republicana del districte II, la Juventud Radical Republicana

del districte III... (322)-. La reactivació resulta especialment intensa en els terrenys assistencial i lúdic: mentre la Casa del Pueblo amplia la seva panòpia de serveis als socis (323) i s'institucionalitza un "Fondo Político" d'auxili als correligionaris presos (324), es succeeixen a ritme frenètic els festivals i les vetllades de la més diversa natura -musicals, d'il·lusionisme o de lluita greco-romana-, les sessions de "Cinema Popular", els balls, concursos i tòmbols, les representacions de sarsuela i els espectacles teatrals, que abasten des de "la humorada en un acto, de Pepe Siles, ¡Cu-cut! y La Purria, fins a l'estrena d'Aigües Encantades, de Joan Puig i Ferrer, amb una conferència-presentació a càrrec de Josep Maria de Sucre (325). En un període de marginació i aïllament polítics com el que viuen els radicals catalans el 1907-1908, tots aquests mecanismes contribueixen decisivament a preservar llur homogeneïtat i llur cohesió interna; els ciutadans que, ultra distreure's i instruir-se plegats, consumeixen el mateix pa de la fleca de la Casa del Pueblo, es proveeixen del vi "de cosecha particular de nuestros compañeros de Rubí" a la pròpia Casa i àdhuc poden afaitar-se a la "Peluquería Radical de M. Gil, Fontanella, 13, entresuelo", integren, ja no un partit, sinó una contra-societat invulnerable a l'hostilitat ambiental i perfectament capaç de resistir una etapa d'ostracisme (326).

En conclusió, passat més de mig any des de les desfetes electorals del març-abril, el lerrouxisme ha demostrat una vitalitat, una capacitat de reacció i un grau d'arrelament social que esvaeixen els auguris sobre la seva desaparició, anorreat per la Solidaritat. Assegurada, doncs, una sòlida presència a Barcelona (327), Lerroux pot ocupar-se, a partir del gener de 1908, de donar al partit local la cobertura estatal que perdé arran de l'escissió d'Unión Republicana, i de donar-se a sí mateix, ni que sigui en forma precària, una plataforma pròpia d'àmbit espanyol, per la qual compta reclutar molts dels descontents de la UR salmeroniana.

La necessitat de tenir irradiació política directa fora del Principat, Lerroux l'havia sentida ja en plena campanya electoral antisolidària, quan, l'abril del 1907, fundà a Madrid, a cura de Ricardo Fuente,

el diari "El Intransigente", que només viuria tres mesos (328). Amb la ulterior ruptura formal de la Unión, es multipliquen les veus que, des dels rengles lerrouxistes barcelonins, demanen "la formación del bloc radical español" (329), mentre arreu de l'Estat diversos nuclis unionistes es distancien de Salmerón i abonen la idea de constituir un partit republicà antisolidari (330). L'organització, per part d'un grup de "federales rebeldes" de Santander, d'un gran míting republicà a la capital càntabra els primers dies del 1908 brindarà l'ocasió d'aixecar la nova bandera amb certa solemnitat i en un escenari espanyol (331). Abans de marxar de Barcelona, l'ex-diputat ho anuncia sense embuts: "En Santander (...) me declararé independiente de toda disciplina política existente" (332). Efectivament, en el seu discurs del 6 de gener del 1908 al Teatro Principal d'aquella ciutat, Lerroux constata l'extinció definitiva de la UR i el fracàs de la fórmula del partit republicà únic, i proclama la necessitat d'una nova orientació política, que defineix vagament com autonomista, anticlerical, popular i revolucionària, i de la qual s'autoerigeix en líder:

"si al volver la vista atrás veo que me sigue un batallón, me consideraré capitán; si me sigue un regimiento, seré su coronel; si me sigue un ejército, me consideraré jefe. Yo no necesito que me proclame nadie; me proclamo yo" (333).

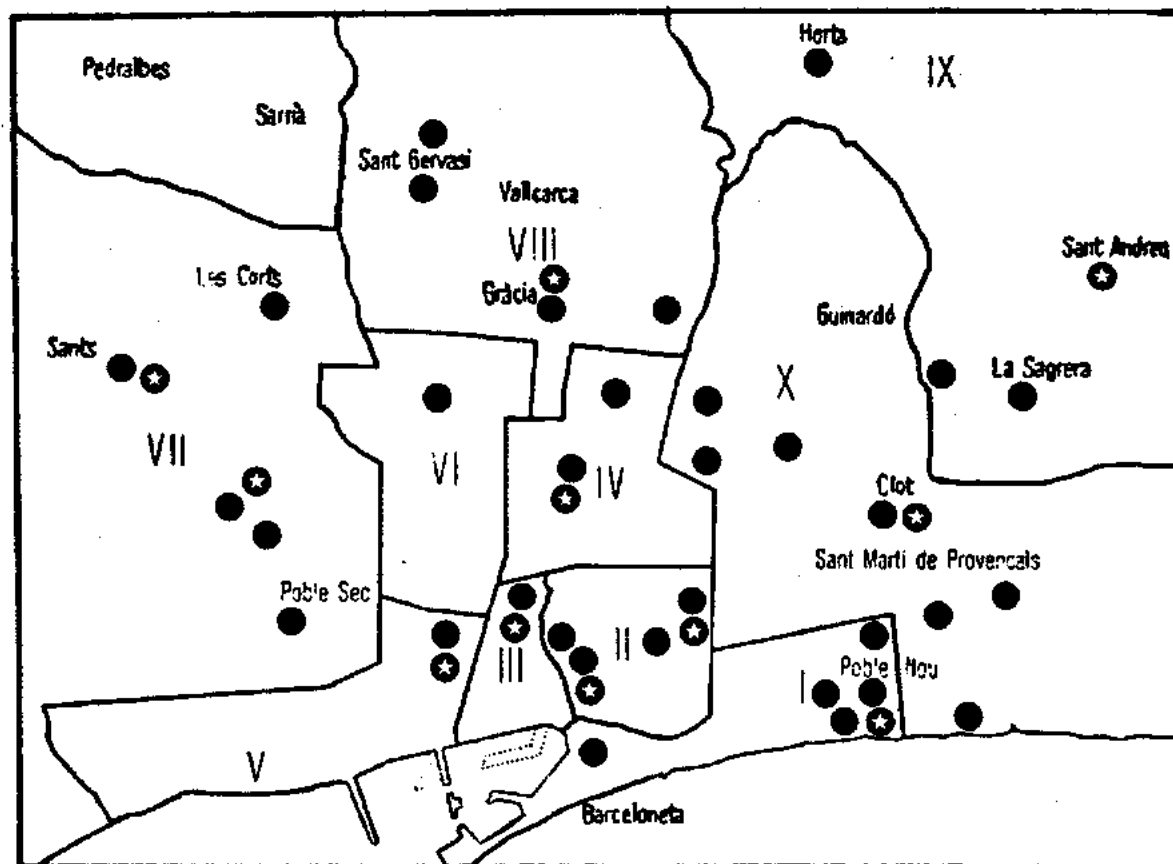
Si l'acte de Santander té el caràcter de fundació simbòlica, és a Barcelona on, durant els mesos de gener i febrer del 1908, el nou projecte partidista dóna les primeres passes efectives. En el curs de diversos mítings de les Junttes Municipal i Provincial, Lerroux precisa una mica més la seva oferta programàtica -anticlericalisme per vies legals, autonomisme a tots els nivells de l'organització estatal, les reformes socioeconòmiques "que constituyen el credo socialista", canvi de règim a través d'una "revolució" cívico-militar d'inspiració zorrillista-, realitza un subtil, però perceptible esforç de moderació i governamentalisme (334), expressa el propòsit d'aplegar tot allò que de radical i esquerrà hi hagi en el republicanisme espanyol, deixant que els republicans conservadors i evolucionistes es vertebrin per llur banda, proposa als seus seguidors un partit de direcció cabdillista

i estructura federativa, amb serveis assistencials segons el model barcelonès, i obté sense dificultat l'adhesió incondicional dels organismes antisolidaris catalans a tots aquests designis (335).

Aquesta opció política en esbós, que encara no té ni tan sols nom propi (336), també quines forces orgàniques compta d'entrada? Òbviament, el seu pilar central és l'organització lerrouxista de Barcelona, integrada a principis del 1908 per quaranta-cinc entitats, que es localitzen sobretot en els districtes populars de la perifèria (vegeu mapa nº 2). A la resta de Catalunya, hi ha nuclis constituïts, o grups de simpatitzants, a trenta-set municipis, sobretot de la "província" de Barcelona (vegeu mapa nº 3). En el conjunt de l'Estat, les adhesions a la convocatòria lerrouxiana, que inclouen el blasquisme valencià i importants fraccions del republicanisme madrileny o saragossà (337), vénen d'una mica pertot, amb especial incidència d'Andalusia, Aragó i el País Valencià (vegeu mapa nº 4).

Tanmateix, abans que el nou partit hagi pogut assolir una mínima articulació a nivell espanyol, un fet extern vindrà a interrompre el procés tot just iniciat: l'expatriació forçosa de Lerroux. El 1906, aquest havia assumit la direcció nominal de "La Rebeldía" a fi de cobrir, amb la seva acta de diputat, les intemperàncies juvenils dels redactors del setmanari; és així com, quan aquell periòdic publicà "una hermosa poesía en prosa que el inmortal Guerra Junqueiro dedicó en merecida alabanza del insigne Nakens" -aleshores empresonat com a encobridor de Mateu Morral- (338) i el fiscal considerà el text matèria delictiva, el líder antisolidari n'esdevingué el responsable legal i, un cop perduda -l'abril del 1907- la immunitat parlamentària, fou sotmès a processament i condemnat per l'Audiència de Barcelona, l'octubre del 1907, a dos anys, quatre mesos i un dia de presó correccional; el 28 de febrer següent, i a desgrat de la defensa realitzada per Sol i Ortega, el Tribunal Suprem confirmà la sentència. Lerroux, advertit a temps pel seu advocat, havia travessat la frontera francesa el dia 23 (339). Per als seus lloctinents i seguidors, que reaccionen redoblant llur culte a la figura del caudillo ara absent (340), la condemna -"el martirio", diuen alguns- és fruit d'un tenebrós i sinistre

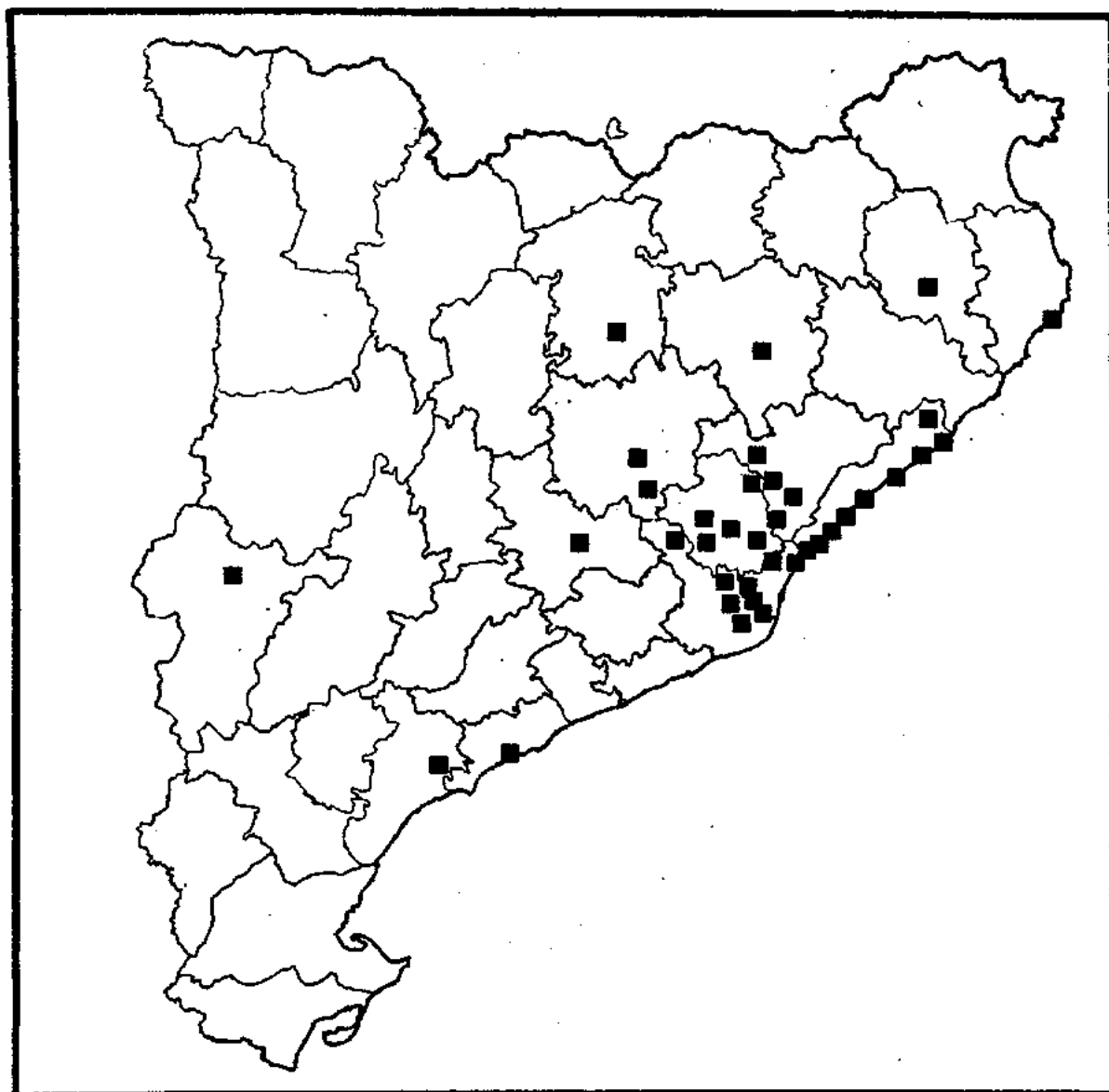
M A P A n o 2

LES ENTITATS LERROUXISTES A BARCELONA EL 1908

- Casino o centre
- ★ Joventut

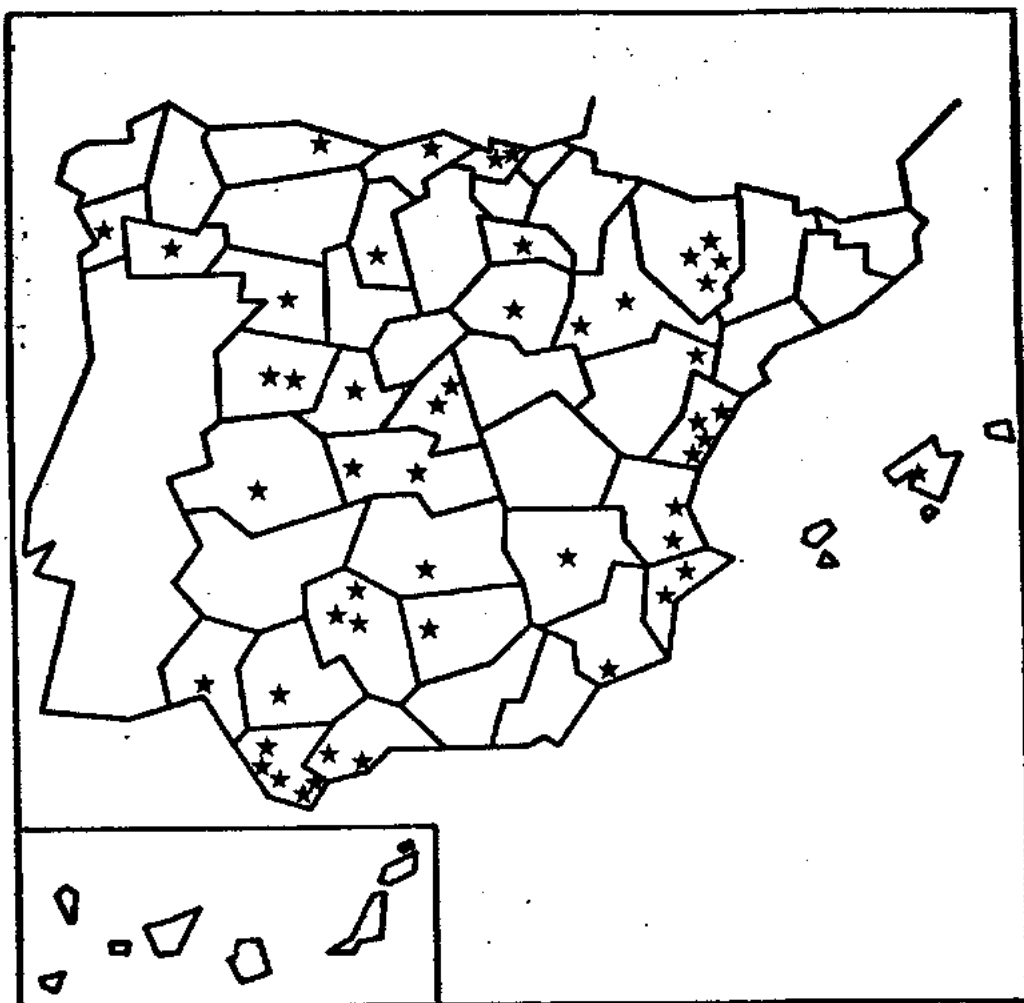
(Font: "El Progreso", 20 i 22.I i 2.IV.1908)

M A P A n 2 3

ELS NUCLIS ORGANITZATS DEL P R R A CATALUNYA EL 1908

■ Municipi amb organització radical

(Font: "El Progreso", 3.II.1908)

M A P A n 2 4

PROCEDÈNCIA GEOGRÀFICA DE LES ADHESIONS A LA FUNDACIÓ DEL
P R R DES DE FORA DE CATALUNYA (1908)

(Font: "El Progreso", de gener a abril de 1908)

contuberni separatista-reaccionari, ordit "en las esferas de la perversidad" entre Prat de la Riba, Cambó i Maura, per tal de decapitar el radicalisme (341).

¿Té aquesta versió algun fonament real? A principis del 1908, era del domini públic el propòsit de Maura d'estimular la dissolució de Solidaritat atraient-ne l'ala dreta amb l'esquer de la llei d'Administració Local i integrant, d'alguna manera, el regionalisme català en l'òrbita d'un partit conservador espanyol renovat (342); en la línia indicada, l'eliminació política de Lerroux constituïa una valuosa penyora de la bona voluntat del govern envers la Lliga i encaixava a la perfecció amb l'estil autoritari-legalista del president del consell. El fet provat, en tot cas, és que l'executiu pressionà les instàncies judicials en sentit desfavorable al líder radical (343) i, sense cap interès -això no- per detenir-lo (344), propicià el seu allunyament de l'escenari barcelonès, involucrant-hi fins i tot, com veurem, les autoritats franceses.

En efecte, si Lerroux havia imaginat per un moment que podria seguir dirigint el seu partit des de Perpinyà, el govern Clemenceau, pressionat per Madrid amb informes que presentaven l'exiliat com "le chef des terroristes et des révolutionnaires les plus ardents de Catalogne" i, a més, com un individu "peu digne d'estime", el mantingué estretament vigilat i l'obligà, a primers de març, a abandonar la capital rossellonesa i instal·lar-se al nord del Loira (345).

Establert a París amb la seva família, l'ex-diputat hagué de recórrer ràpidament a l'ajut econòmic d'amics i correligionaris per tal de sobreviure. Mentre Ferrer i Guàrdia li passava una assignació mensual de mil pessetes (346), el partit barcelonès organitzava una "suscripción permanente y voluntaria" a benefici del jefe -"no es a un hombre ni es a un partido a quien se auxilia. Es a algo más grande, todavía más fecundo: la revolución" (347)-, els miners d'Almadén, als quals havia defensat en el Parlament, li trametien 3.250 ptes. (348), etcètera. Passades algunes setmanes, la inseguretat material i la manca de perspectives pròximes d'indult el decidiren a reexpedir la família cap a Espanya i realitzar una laboriosa recapta de fons

entre els lerrouxistes benestants (349) que li permetés, després, emprendre un viatge per l'Amèrica del Sud, començant per l'Argentina. ¿Les raons? Sembla com si, forçat a un llarg període d'inactivitat política, Lerroux hagués resolt aprofitar-lo per a intentar fer-se una situació econòmica estable; la Federación Republicana Española de l'Argentina havia estat un dels primers adherents al nou partit radical, i els seus pròspers membres, ultra sufragar l'estada del caudillo, oferien una plataforma des de la qual "se pueden plantear excelentes negocios" (350). El viatge, anunciat des del juny, sofrí encara diversos ajornaments i entrebancs, que "El Progreso" narrava diàriament als seus lectors en to de novel·la per entregues. A la fi, després d'un trajecte Marsella-Gibraltar, Lerroux sortí de la colònia britànica el 5 d'octubre del 1908, acompanyat del seu secretari Juan José Rocha i de Ramon Sirvent, president del Centro Radical del districte IV; el 28 del mateix mes arribava a Buenos Aires (351).

Més enllà de la peripècia personal del líder, però, ¿quines són les conseqüències de l'exili de Lerroux per al moviment republicà radical català? En l'aspecte orgànic, i a desgrat d'afirmacions del tipus "la dirección suprema estará donde él (Lerroux) esté" (352), l'autoritat efectiva recau en una mena de triumvirat imperfecte: Joan Sol i Ortega -elegit, l'abril del 1907, senador per Guadalajara gràcies a la protecció de Romanones i, doncs, únic parlamentari de l'Antisolidaritat- n'assumeix la representació a Madrid, a nivell d'alta política, i actúa també una mica com a mentor del partit barcelonès, tot i no pertanyer-hi (353); Hermenegildo Giner de los Ríos, president en funcions de la Junta Municipal, es responsabilitza de la política local i de l'actuació a l'Ajuntament; Emiliano Iglesias, en fi, és "el alma de El Progreso" i el principal inspirador de la tasca propagandística i agitadora (354).

Del punt de vista polític, les esporàdiques protestes de moderació tàctica

- "un partido que nace no puede exponerse a ser ahogado en su primer vagido, por muy revolucionario que sea (...). Somos un partido que aspiramos a gobernar, a influir en los destinos del país, no unos cuantos locos reñidos con la más rudimentaria realidad. (...)" (355)-

no impedeixen que el lerrouxisme sense Lerroux experimenti una certa radicalització, sobretot entre els seus elements més joves i activistes, els quals multipliquen les plataformes organitzatives autònomes situades a la perifèria del partit. Al llarg de 1908-1909, les columnes d'"El Progreso" donen compte d'una allau d'iniciatives d'aquest tipus, siguin en fase de projecte o de realitat i sense diferències perceptibles entre elles: Juventud Intransigente, Juventud Rebelde, Juventud Socialista Radical, Club República Social -res a veure amb l'agrupació homònima fundada l'octubre del 1907-, Juventud Revolucionaria de Barcelona... (356). El naixement de les Damas Rojas s'engloba -creiem- dins del mateix procés.

La idea de crear, al si del partit radical, un agrupament de dones,

"una Cruz Roja femenina en la que nuestras compañeras, nuestras hijas, nuestras hermanas, mientras nosotros seguimos luchando por el ideal, se preocupen de los caídos, de los vencidos, de las víctimas, de los presos, de los emigrados, de los procesados, de todos, en fin, los que por defender nuestras ideas sufren persecución",

la llançà el propagandista Manuel Jiménez Moya en un míting el juny del 1908 (357); sota el seu impuls, l'Agrupación benéfica radical femenina Las Damas Rojas tingué ràpidament els primers nuclis d'afiliades a Gràcia, el Clot, el Poble Sec, el Poble Nou, Sants, el districte III, la dreta de l'Eixample, etcètera (358). De les dues funcions que llurs Estatuts fixaven -"propagar entre les mujeres los ideales de Libertad y de República" i realitzar tasques assistencials a favor dels correligionaris (359)- les Damas Rojas cultivaren més la segona, i sembla que fou l'esperança de gaudir de prestacions benèfiques el factor que mogué un cert nombre d'obrerres a adherir-s'hi (360). En tot cas, la base social de les Damas incloïa també dones menestrals i de classe mitjana, sobretot en els llocs directius (361) i llur Junta Central, presidida successivament per Ramona Junoy i Laura Mateu (o Mateo) Verdaguer, comptà amb l'assessorament, si més no teòric, dels advocats Sol i Ortega, Puig d'Asprer i Emiliano Iglesias (362). Tanmateix, el desembre del 1908, la disconformitat d'algunes sòcies

amb l'activisme anticlerical del grup i, sobretot, picabaralles personals, propiciaren una escissió de la que naixeria l'Asociación de Damas Radicales (363). Amb idèntiques finalitats que les primeres, se'n diferenciaven potser per llur extracció social més benestant, llur caràcter més minoritari -només sabem de nuclis organitzats a Gràcia i el Poble Sec (364)- i una vida interna bastant inestable: en mig any, una presidenta (Àngela Santiago) dimití "por disgustos de la marcha de la Sociedad", i una altra (Vicenta Planelles) fou destituïda per "faltas graves" (365).

En el terreny de la propaganda i l'agitació, l'absència del líder no solament no provoca cap paràlisi, sinó que dóna lloc a un període àlgid de mobilitzacions i actes, a través dels quals el novell partit vol afermar la pròpia personalitat i exhibir la seva força: expedició a Reus, on deu mil republicans reten homenatge al general Prim el 7 de juny, míting monstre al Teatre Tívoli el diumenge següent, en presència de Benito Pérez Galdós, i posterior "merienda" al Coll amb cinquanta mil assistents, mítings a Tortosa, a Girona, a Vic, a Caldes de Montbui, a Igualada, a Cornellà, a Palafrugell, a Palamós, ..., en un esforç per estendre el feble arrelament comarcal del radicalisme, "aplech de la libertad" a Sabadell el 20 de setembre, incloent una "gira campestre" amb vuit mil participants... (366). L'eix polític invariable de la campanya és l'antimaurisme, la denúncia dels projectes de llei "liberticidas" de Maura -el d'administració local, i el de repressió del terrorisme-, denúncia que permet als lerrouxistes posar de relleu les contradiccions internes i les esquerdes de la Solidaritat (367), els autoritza a continuar-se titulant "protectors" de les societats obreres (368) i dóna a llur retòrica anticlerical de sempre una nova vigència (el Vaticà està al darrera de Maura, el cap del govern és "el brazo ejecutor de los siniestros designios de Loyola" (369)...).

Ara bé, pel que fa a les relacions entre el partit radical i el proletariat, la voluntat explícita d'aquell de continuar essent l'únic representant polític de la classe obrera barcelonina -"...el proletariado no tiene en la política otro portavoz que nosotros" (370)- el propòsit de mantenir els treballadors vinculats a l'organització republicana i allunyats d'ideologies de classe, topa amb obstacles

creixents. Ja no són solament, com en els anys anteriors, les crítiques irades d'anarquistes aïllats, tipus Federico Urales, sinó influents dirigents llibertaris de la jove Solidaritat Obrera -Tomás Herreros, Seguí, Rodríguez Romero...- els que exterioritzen llur hostilitat frontal envers el "protectorat polític" lerrouxista, veient-hi la principal traba a la franca expansió del sindicalisme revolucionari. És aquest sector el que desencadena el conflicte de La Neotipia, com un intent de desqualificar el lerrouxisme als ulls dels treballadors i allunyar-los-en.

El pretext serà trivial: els tipògrafs ex-anarquistes Ignasi Clarià i Josep Maria Palau, encarregats dels tallers d'"El Progreso", eren des del 1905, i juntament amb altres nou col·legues, co-propietaris de la impremta cooperativa La Neotipia (371), el caràcter obrer o "comunista" de la qual havia estat reconegut pel sindicat del ram, El Arte de Imprimir, i com a tals estaven afiliats a Solidaritat Obrera. L'estiu del 1908, però, i de resultes d'un conflicte laboral previ amb "El Poble Català", El Arte de Imprimir i, després, Solidaritat Obrera declaren que La Neotipia és una empresa burgesa i els seus integrants són patrons; en conseqüència, exigeixen als responsables d'"El Progreso" que acomiadin Clarià i Palau, els quals han deixat d'ésser obrers sindicats (372).

Plantejat així el contenciós, el diari radical -és a dir, Emiliano Iglesias- respon amb procediments dilatoris i maniobres de distracció -Clarià i Palau funden una societat rival d'El Arte de Imprimir, la Unión de Obreros Tipógrafos, i així l'empresa d'"El Progreso" pot argumentar que es tracta d'una querella doctrinal entre dues societats, davant la qual s'inhibeix-, al mateix temps que procura treure ferro a l'afer: "en el fondo de esta cuestión no hay otra cosa sino una animosidad entre anarquistas de ayer y anarquistas de hoy" (373).

Caldrà que El Arte de Imprimir acordi, a finals de setembre, el boicot a l'òrgan lerrouxista per a què les veritables hostilitats comencin; aleshores, mentre "El Progreso" adopta el paper de víctima -"los anarquistas vocingleros que tantos favores han recibido del partido radical, se revuelven hoy contra éste (...)" (374)-, els radicals

mobilitzen les societats que els són propícies (la Unión de Obreros Metalúrgicos, els Cerrajeros de Obras...) només per aconseguir que una assemblea de delegats de Solidaridad Obrera, el 8 d'octubre, ratifiqui la condemna a La Neotípiia amb 30 vots a favor, 7 en contra i 9 abstencions. Hi ha tot seguit, en confusa successió, negociacions, el dictamen d'una comissió arbitral -sempre desfavorable a Clarià i Palau- i una escalada d'atacs lerrouxistes contra els àcrates "mangoneadores" dels bons obrers, fins que, ja el desembre i en vigílies de les eleccions complementàries de diputats a Corts, "El Progreso" aparenta acatar el veredicta sindical i expulsa els dos tipògrafs en litigi, però per a readmetre'ls deu dies després, un cop guanyats aquells comicis.

És a partir d'aquí quan la prova de força entre SO i el partit radical esdevé més dura; si la Confederació "regional" de societats de resistència reprèn de forma enèrgica el boicot al diari, amb l'objectiu que els obrers deixin de comprar-lo, i celebra un seguit de mítings contra "El Progreso" tant a la capital com a comarques, el lerrouxisme organitza treballadors addictes en tasques de contra-boicot, envia grups de "fanáticos, que para mayor vergüenza eran obreros" (375) a rebentar els actes sindicalistes i quan, en una àmplia assemblea obrera catalana -reunida el 21 de març del 1909- la postura defensada per Iglesias resta definitivament en minoria (78 vots en contra, 4 a favor, 8 abstencions), obté que algunes societats -els Dependientes de Carbonería, els Dependientes de la Subasta de Pescado...- es separin de Solidaridad Obrera (376).

Potser caldria afegir, fent un incís, que l'esclat de la crisi entre el partit radical i SO coïncideix -i no per casualitat- amb un afebliment dels vincles entre el lerrouxisme i Ferrer i Guàrdia. Que sigui així és lògic des d'ambdues bandes: per a Ferrer, el moviment republicà radical ja no és l'única esperança revolucionària ni, doncs, l'únic beneficiari dels seus auxilis materials; més aviat comença a sentir-se'n decebut -el gener de 1908, ha escrit que "los políticos son tan nefastos como los curas" (377)- mentre veu en la Solidaritat Obrera emergent un instrument tal vegada més maleable i eficaç i, amb l'esperança d'influir-hi, n'esdevé el valedor econòmic; per als

lerrouxistes, el paper de Ferrer, alletant una confederació sindical que desafia llur hegemonia dins de la classe treballadora, resulta cada cop més antipàtic i inadmissible.

Sobre aquest teló de fons, els petits símptomes adquireixen significació: el febrer, Manuel Jiménez Moya -professor laic- criticava amb severitat, des d'"El Progreso", el contingut àcrata de l'ensenyament ferrerista (378); el juny, el propi Lerroux, en carta al fundador de l'Escola Moderna des de l'exili francès, es declarà insatisfet "de la equidad de los míos para con usted" (379); el juliol, Ferrer contesta de manera freda i displicent a una entusiasta proposta editorial del regidor radical barcelonès Santiago Valentí i Camp (380); l'octubre, destitueix Joan Colominas Maseras -secretari de la Junta Municipal lerrouxista i casat amb una germana de Soledat Villafranca- del càrrec d'administrador de "Publicaciones de la Escuela Moderna", pretextant la seva mala gestió (381). Això no vol dir que es tallin tots els ponts, que es produeixi una ruptura, com al·legaran diversos lerrouxistes en les diligències judicials subsegüents a la Setmana Tràgica, per a exculpar-se de qualsevol relació amb la revolta; Ferrer continua mantenint, durant la segona meitat del 1908 i els primers mesos del 1909, contactes personals amb Iglesias i altres radicals (382), però l'ambient, en la direcció del partit i per les causes apuntades, li és cada cop menys propici.

En qualsevol cas, l'afer de La Neotípija no és una querella ètica entre bons i mals pastors del proletariat, entre sindicalistes honestos i "arrivistas sin escrúpulos" (383); l'enfrontament es produeix entre un lerrouxisme polític i obrerista que fa funcions pròpies d'un partit socialista, sense ésser-ho (384), i l'anarquisme -ara, sota format sindicalista- antipolític i obrer, que combat als radicals, no per corruptes, sinó perquè entén que, amb miratges electorals i promeses reformistes, desvien els treballadors de llur veritable camí (385). Fabra i Ribas, Badia i Matamala i els altres elements del PSOE juguen, en aquest conflicte, un paper ben peculiar d'aliats tàctics dels llibertaris, però amb la secreta esperança de substituir el partit radical en la direcció política del proletariat barcelonès.

A les darreries del 1908, vint mesos després d'aquells comicis que semblaren cloure una època, el clima polític barcelonès ha experimentat importants modificacions. D'una banda, Solidaritat Catalana presenta esquerdes visibles, actúa ostensiblement dominada per la dreta regionalista i, en resum, es troba en perte de vitesse; en no haver assolit cap dels seus objectius programàtics -ni la derogació de la llei de Jurisdiccions, ni l'obtenció de mesures descentralitzadores- el gran moviment unitari ha decebut moltes de les esperances que havia suscitat el 1906-1907 i apareix -almenys pel que fa a la seva ala lligaire- cada cop més satel·litzat en l'òrbita de Maura. Per contra, el lerrouxisme ha aconseguit travessar incòlume un difícil període d'ostracisme i d'aïllament social, ha resistit també la prova de l'exili de Lerroux i manté la seva base popular de sempre sòlidament agrupada entorn del culte al caudillo desterrat i a través d'una excel·lent estructura organitzativa que no para de créixer. A més, a mesura que la política catalana es desbipolaritza, i un cop esvaït el núvol d'execració que els envoltà arran de l'atemptat d'Hostafrancs i altres violències (386), els radicals veuen com el declivi solidari vé a fer bons llurs vaticinis del 1907 i, sobretot, es beneficien del fet d'ésser, en un moment de dura ofensiva conservadora des del poder, la sola opció esquerrana, antigovernamental, a la ciutat; com observà un comentarista, "los únicos que podían hacerle(s) daño son los nacionalistas -és a dir, els republicans de Solidaritat-, pero estos tienen miedo a las ideas extremas" (387).

Així les coses, el govern anuncià, a mitjan novembre, la decisió de convocar a Barcelona eleccions complementàries per a cobrir les vacants de diputats que havien creat la mort de Salmerón -esdevinguda el 20 de setembre- i l'opció de Macià per l'escó de les Borges. Amb entusiasme desigual, però hipervalorant unànimement les pròpies forces, els solidaris resolgueren aleshores galvanitzar llur erosionada aliança amb un nou copo i, per tal d'ampliar la volada de l'operació, provocaren "artificialment" dues vacants més -per renúncia de l'acta d'Ildefons Sunyol i Emili Junoy-, en un gest de prepotència que resultaria contraproduent; els quatre noms que Solidaritat oferia al cos electoral

-Ramon Albó, Jaume Cruells, Francesc Sunyer i Capdevila i Francesc Layret- formaven una candidatura heteròclita i políticament incoherent, doncs, com cuità a subratllar la premsa adversària, hi anaven de bracet el catòlic Albó, afí a la Defensa Social i enemic aferrissat del Pressupost Extraordinari de Cultura, amb Layret, principal defensor d'aquell Pressupost (388).

L'actitud dels lerrouxistes davant la convocatòria fou, en principi, d'una gran prudència. Preocupats sobretot per obtenir l'elecció de llur líder i facilitar-li així el retorn a Espanya, proclamaren només la candidatura l'Alejandro Lerroux per minories (389) i sense massa confiança en l'èxit, doncs simultàniament Vicent Blasco Ibáñez renunciava a l'acta de València i la direcció blasquista presentava també Lerroux com a candidat per la ciutat del Túria, a fi d'assegurar-li en tot cas la investidura parlamentària (390); tan sols cinc dies abans de la data dels comicis decidiren que lluitant per les majories no podien perdre-hi res, i afegiren al nom de Lerroux els de dos dels "triumvirs" que, d'una manera o altra, encapçalaven el partit: l'aliat Joan Sol i Ortega i el respectat Hermenegildo Giner (391). El tercer, Emiliano Iglesias, dirigia als aspectes logístics de la contesa, que inclogueren el funcionament de trenta-una oficines electorals de barri, la mobilització del "bizarro cuerpo de interventores" prèviament instruïts pels advocats del partit, i d'un "cuerpo de ciclistas", etcètera (392). Per subvenir a les despeses, calgué recórrer a una "Suscripción Popular Electoral" que recaptà 9.137 ptes.; Giner, per la seva banda, asseguraria al Congrés que s'havia gastat en l'elecció 50 pessetes (393).

Quant al to i al contingut de la campanya, els solidaris pretenen, simplement, una reedició de les darreres legislatives, sense voler comprendre que el clímax sentimental del 1907 és irrepetible; doncs, tant la Lliga com el CNR posen l'accent en el dilema catalans-anticatalans, reproduïxen els esquemes maniqueïstes que funcionaren l'abril de l'any anterior, com si en els vint mesos darrers no hagués passat res:

"la lluita es planteja una vegada més en els termes acostumats: d'una banda Catalunya, el nostre esperit, la nostra consciència nacional;

de l'altra, oberta o encobertament, tots els anticatalans, tots els enemics de la nostra terra..." (394);

"A l'una banda hi ha els homes desviats pels ferments d'odi, els sobrevinguts no assimilats encara a la nostra vida ciutadana, els immigrants analfabets (...), els fracassats i despitats (...), tot el detritus...(....); (a l'altra) hi ha els enamorats del seu país que volen remoure les causes del seu estat d'anèmia, (...) els homes plens de fe i d'ideal que es frisen per enlairar Barcelona (...), que treballen esforçadament (...), que es preparen per l'obra de renovació..." (395).

Els antisolidaris, en canvi, fan una campanya intensa -no menys de trenta mítings- però hàbil i sense crispacions, adreçada a les classes populars en general, amb missatges específics destinats a alguns sectors mesocràtics -"taberneros, cafeteros, pequeños industriales, modestos propietarios..."- perjudicats per recents disposicions governatives (396); rectificant l'error en què caigueren el 1907, procuren donar una certa imatge de catalanitat -entorn d'un 20% dels discursos preelectorals són en català, "El Progreso" dóna cabuda a col.laboracions en la llengua del país, el propi Giner afirma: "bien podré llamarme catalanista, si esto significara la veneración y el respeto que merece una ciudad" com Barcelona... (397)-, convoquen els votants a una defensa genèrica, suprapartidista, del Progrés i de la Llibertat enfront de la Reacció i pràcticament no utilitzen, almenys de forma explícita, l'espanyolisme (398).

El 13 de desembre del 1908, el descens de la participació en set punts, i el sensible retrocés del vot solidari -que, a més, s'havia de dispersar entre quatre noms- donaren una inesperada victòria tècnica als antisolidaris, els quals, amb una menor mobilització de votants, reeixiren a concentrar més sufragis en llurs tres candidats i a conquerir les majories; el dretà Ramon Albó fou, per una petita diferència, qui obtingué l'escó de minoria (399).

A la vista de l'escrutini, hom podria interpretar que dels 15.000 vots solidaris perduts en relació a l'abril del 1907, 7.000 formaren el contingent de nous abstencionistes, i la resta foren els 8.000 sufragis conquerits pel lerrouxisme, que gràcies a ells passava de

22.000 a 30.000. Segurament, la realitat fou menys esquemàtica, però, en tot cas, els forts increments de votació obtinguts per Lerroux, Giner i Sol en els districtes populars/obrers (guanyats superiors al 7% del cens als districtes I, V, VII, VIII, IX i X) semblen provar que una massa considerable de republicans -petit-burguesos, menestrals, treballadors, en llur gran majoria catalans d'origen- que el 1907 es deixaren arrossegar per la riuada solidària, han rectificat ara, en un clima polític molt més fred i "normal", decebuts per la decantació dretana de Solidaritat; res no fa creure, d'altra banda, que el component "espanyolista pur" del vot antisolidari hagi crescut, amb referència a l'any anterior.

¿Quines foren les reaccions immediates a l'imprevist èxit radical? Curiosament, les més exultants es produïren a Madrid, on la premsa dinàstica en general, i els capitosts liberals en particular, competiren en llurs congratulacions pel que consideraven una desfeta del "separatisme"; "el triunfo de los antisolidarios es el triunfo de España", deia "El Imparcial"; "lo de ayer es el afianzamiento de la Patria. Me felicito de que Barcelona haya dado esa prueba de españolismo y buen sentido", declarava Montero Ríos, mentre Romanones i López Domínguez proclamaven llur satisfacció i "El Ejército Español" assegurava: "ayer fue un día de júbilo para todos los buenos españoles" (400).

El lerrouxisme barcelonès, en canvi, féu del seu propi triomf una valoració prudent i moderada, subratllant-ne sobretot el significat antimaurista. Pel que fa als perdedors, la Lliga tendí a minimitzar l'ensopegada, reduint-la a "un accident de càlcul molest, desagradable, però res més", en paraules de Prat de la Riba (401); només alguns dirigents del nacionalisme republicà gosaren extreure de l'ocorregut la corresponent lliçó política, assenyalant entre les causes del fracàs "el sentit antiliberal que ha pres la Solidaritat als ulls del poble" (402); com escriuria Gabriel Alomar, "la derrota solidària vingué. ¿Per què? Perqu'el color de la llibertat en aquella hora fou ... antisolidari" (403).

NOTES AL CAPITOL III

- (1) "La Publicidad" del 19.XI.1905, després de titular la informació La salvajada de anoche, acaba cridant: "¡Republicanos, a defenderse!".
- (2) "Diario de Sesiones del Congreso", 22.XI.1905, amb la minuciosa versió republicana dels fets, i també la defensa regionalista, a càrrec de Frederic Rahola.
- (3) 24.XI.1905.
- (4) "La Publicidad", 23.XI.1905.
- (5) Una descripció bàsica dels successos, a J. DE CAMPS I ARBOIX, Història de la Solidaritat Catalana, pp. 20 a 23.
- (6) J.Mª FRANCES, Memorias de un cero a la izquierda, p. 184.
- (7) "La Publicidad", 26.XI.1905.
- (8) E. NAVARRO ("JUAN DE LA PURRIA"), Separatismo solidario. La política en Cataluña, pp. 50-51.
- (9) "La Publicidad", 27.XI.1905.
- (10) La rebelión, editorial a "La Acción", 10.XII.1905.
- (11) Vegeu "El Diluvio", 26, 27 i 30.XI.1905.
- (12) A. MARSILLACH, La ciudad..., op. cit., pp. 142-143.
- (13) Vegeu "La Publicidad", 28.XI.1905.
- (14) A. HURTADO, Quaranta anys..., op. cit., I, p. 81.
- (15) "Diario de Sesiones del Congreso", 29.XI.1905.
- (16) J. PLA, Francesc Cambó, p. 268.
- (17) "La Publicidad", 9.XII.1905.
- (18) Vegeu A. CULLARÉ, Deslindemos los campos, "El Diluvio", 10.XII.1905.
- (19) Sobre la rivalitat latent, però ja perceptible en aquest moment, entre Lerroux i Salmerón, J. JUST LLORET, Criminalología de los gobiernos españoles, pp. 224-225.
- (20) "(...) Con su actitud impolítica y antirrevolucionaria se divorció para siempre el señor Salmerón de los elementos militares (...). Yo escribí entonces mi artículo "El alma en los labios" acudiendo

a remediare lo que otros procuraban neciamente destruir"; A. LERROUX, Antes de la Asamblea, "El Progreso", 7.VII.1907. "Algunas veces habré sacrificado principios, consecuencia y popularidad al propósito de no interrumpir esa relación posibilitadora de inteligencias entre el Ejército y el pueblo...", reconeixera ell mateix a Al servicio de la República, p. 201.

- (21) A. ROVIRA I VIRGILI, El nacionalismo..., op. cit., p. 158.
- (22) Vegeu "La Publicidad", 10.XII.1905 i edicions següents.
- (23) "El Motín", reproduït per "La Acción", de Girona, 10.XII.1905.
- (24) A. LERROUX, En mi puesto, "La Publicidad", 23.XII.1905.
- (25) La dita Asamblea, d'inspiració regeneracionista i sota el patrocini del "insigne Costa", és convocada amb un criteri molt ampli i conciliador; entre els ponents previstos figuren Ildefons Sunyol, Vallès i Ribot, Pi i Arsuaga, Salas Anton, Unamuno, Amadeu Hurtado, Juan José Morato i Francesc Layret; vegeu Asamblea Municipal Republicana. Convocatoria. Reglamento. Programa. Instrucciones; la lletra de Lerroux a Pere Coromines, amb data 12.I.1906, convidant-lo formalment, a Arxiu Pere Coromines - Biblioteca de Catalunya.
- (26) "La Publicidad", 15 i 21.I.1906.
- (27) "Diario de Sesiones del Congreso", 22.I.1906.
- (28) Ibid., 5.II i 5.III.1906; també, "La Publicidad", 20.II.1906.
- (29) "Diario de Sesiones del Congreso, 5.II.1906.
- (30) "La Publicidad", 9.II.1906.
- (31) "La Campana de Gràcia", 17.II.1906.
- (32) "La Publicidad", 24 i 26.II.1906.
- (33) A. ROVIRA I VIRGILI, El nacionalismo..., op. cit., p. 159; el testimoni d'H. Giner de los Ríos, a "Diario de Sesiones del Congreso", 10.II.1909, i el del propi Lerroux, a Al servicio de la República, p. 42.
- (34) "La Publicidad", 9 i 11.III.1906.
- (35) "El Diluvio", 10.III.1906.
- (36) El 23.III.1906, tramet a Pere Coromines una lletra lamentant que aquest no pogués participar en l'Assemblea de Saragossa (Arxiu Pere Coromines - Biblioteca de Catalunya). Per les mateixes dates, escriu a Albert Bastardas demanant-li recolzament per a crear un

nou diari d'UR "que se identifique con el alma popular y levante su pluma sobre miserias y mezquindades" (Arxiu Albert Bastardas i Sampere).

- (37) "El Diluvio", 10.III.1906.
- (38) "La Publicidad", 25.III.1906; el subratllat és nostre.
- (39) Ibid., 12, 3 i 8.III.1906.
- (40) Ibid., 25.III.1906.
- (41) Ibid., 13, 16, ~~18~~21, 23, 25 i 31.III.1906.
- (42) "La Campana de Gràcia", 7.IV.1906.
- (43) Una refutació detallada de l'article, des de postures catalanistes-republicanes, en el fullet de M. RIU, Clar i català.
- (44) Hablando con Junoy, "La Publicidad", 17.IV.1906.
- (45) F. BRÜ, La Solidaridad Catalana, "Aurora", 5.V.1906.
- (46) "La Publicidad", 18.IV.1906 i dies següents.
- (47) Ibid., 14.V.1906.
- (48) Ibid., 15.V.1906.
- (49) "La Campana de Gràcia", 31.III.1906.
- (50) A. LERROUX, Al partido de Unión Republicana, "La Publicidad", 19.V.1906.
- (51) Vegeu, per exemple, l'adhesió de la Lliga Republicana Federal del districte II; ibid., 22.V.1906.
- (52) Telegrama del ministre de la Governació al governador civil, amb data 19.V.1906; Archivo Histórico Nacional, Gobernación, lligall 41-A, expedient nº 5.
- (53) Segons el governador, hi foren representats 15 dels 55 centres antimonàrquics de la ciutat (ibidem); en canvi, era ostensible la presència d'entitats federals dels districtes forans, i àdhuc el nucli radical-sorianista que liderava Isart Bula; vegeu "La Publicidad", 21.V.1906.
- (54) Telegrama del 22.V.1906; Archivo Histórico Nacional, Gobernación, lligall 41-A, exp. nº 5.
- (55) Ibidem; la versió edulcorada de "La Publicidad" (24.V.1906) diu que fou rebut "cortésmente, patentizándose la adhesión de buen número de los que en el local se hallaban al Sr. Lerroux".

- (56) E. NAVARRO, Historia crítica..., op. cit., p. 84.
- (57) "La Publicidad", 25.V.1906.
- (58) Dos dies després, i en vista que cap directiu de Fraternidad no s'ha excusat pel "atropello grosero", Roca es dóna de baixa com a soci de l'entitat; ibid., 27.V.1906.
- (59) "El Diluvio", 28.V.1906.
- (60) D'un míting a la Unión Republicana Graciense, "El Progreso", 14.VII.1906. "¿Qué fe ha de poner la clase obrera en unos hombres y en un partido que pactan y se alían con sus enemigos en la teoría y sus explotadores en la práctica? ¿Cómo pretender que el proletariado se incorpore a nuestras filas?", es preguntará ja en plena campanya electoral del 1907; ibid., 30.III.1907.
- (61) Citat per D. SEVILLA ANDRÉS, Antonio Maura, pp. 316-317.
- (62) M. RIU, Clar i català, p. 23.
- (63) J. RODRIGUEZ DE LA PEÑA, op. cit., pp. 46-47.
- (64) J. POUS I PAGÈS, La Carta den Lerroux, "El Poble Català", 7.IV.1906.
- (65) És el títol d'un conegut article de Lerroux a "La Rebeldía", 23.III.1907.
- (66) Vegeu "La Publicidad", 28.V.1906, amb el text íntegre de les intervencions de Salmerón, i també "El Diluvio" de la mateixa data.
- (67) "La Publicidad", 5.VI.1906.
- (68) Vegeu A. PÉREZ BASTARDAS, op. cit., pp. 125 a 130 i 286 a 291; també, "La Publiciad", 27.VI.1906.
- (69) Així, en la inauguració d'un nou local de la Fraternidad del Poble Sec -segurament l'últim míting on coincidiren portaveus dels dos bàndols enfrontats-, Ardid "combatió a la Solidaridad", Layret "se limitó a recomendar la tolerancia", Marsà "declaróse partidario de la Solidaridad", Juli "combatió la Solidaridad" i Lerroux "expuso el propósito de combatir a todo trance la Solidaridad"; "La Publicidad", 4.VII.1906.
- (70) "La Publicidad", 11 i 19.VI.1906.
- (71) L'elecció de set vocals titulars i set suplents la realitzava la Junta Municipal, i s'hi presentaren dues candidatures, triomfant l'antisolidària -formada per A. Lerroux, L. Ardid, H. Giner de los Ríos, P. Villanueva i Mas, L. Callén, R. Janssens, R. Torras, F. Girona, J.Mª Serraclarà, J.A. Mir i Miró, S. Casals, J. Pinilla,

- H. Moreno i M. Martín- sobre la solidària, que encapçalaven Bastardas, Layret i Marsà Bragado; "La Publicidad", 13 i 25.VI.1906.
- (72) La retirada dels lerrouxistes i la nova composició de l'executiva provincial, a *ibid.*, 2.VII.1906.
- (73) Ressenyes de les successives reunions de l'organisme, a "El Progreso", 3.IX, 16.IX, 13.XI i 19.XI.1906.
- (74) Vegeu P.P. (J. ROCA I ROCA), Urgente, "La Publicidad", 25.X.1906, i El partido republicano de Barcelona, "La Protesta Catalana", 25.XI.1906.
- (75) "El Progreso", 26.X.1906.
- (76) La circular anunciant l'emprèstit, reproduïda a "El Radical", 14.IV.1906; sobre el seu resultat, "El Progreso", nº extraordinari, VIII.1908.
- (77) "Parece que Lerroux encuentra dificultades tirar Progreso por negarse dueño casa imprenta, que es catalanista, cedérselo", telegrafiava el governador civil al ministre; Archivo Histórico Nacional, Gobernación, lligall 41-A, expediente nº 5.
- (78) Declaración, "El Descamisado", 17.VI.1906.
- (79) Fe de bautismo, "El Progreso", 29.VI.1906.
- (80) Vegeu, "El Progreso", 9.VII.1906.
- (81) E. FITÉ, La obra de un partido, p. 20, i "El Progreso", 14.VII.1906.
- (82) "El Progreso", 13.VII i 11.XII.1906.
- (83) *Ibid.*, 22.X.1906.
- (84) Lo que somos, "El Gladiador", 25.VIII.1906.
- (85) "El Progreso", 13.VIII, 8.X, 29.XI i 6.XII.1906.
- (86) Així, el Centro Republicano Autonomista Graciense i el Centro de Unión Republicana del districte VIIè procedeixen de les escissions solidàries de la UR Graciense i de la Fraternidad Republicana del Poble Sec, respectivament; "El Progreso", 17.X.1906, i "La Publicidad", 29.X.1906.
- (87) A. LERROUX, Respuesta categórica i La paz de los sepulcros, "El Progreso", 3 i 31.VII.1906.
- (88) Vegeu "La Publicidad", 29.VII.1906.
- (89) Vegeu "El Progreso" i "La Publicidad" des del 8.VIII.1906 en endavant;

"La Campana de Gràcia", 18.VIII i 15.IX.1906; des d'aquesta data, el setmanari dedica a Lerroux més de la meitat del seu contingut satíric.

- (90) Aquest últim era el líder del Partit Obrer Socialista Revolucionari francès.
- (91) Vegeu "El Progreso", 1, 2, 3 i 4.X.1906.
- (92) E. NAVARRO, Historia crítica..., op. cit., p. 86.
- (93) "El Progreso", 29.X.1906.
- (94) Ibid., 1.XI.1906.
- (95) Ibid., 19, 22 i 23.XI.1906, aquesta última edició amb el text íntegre del missatge; "La Publicidad" de 1'11.II.1907 afirmà que, examinades les 15.000 signatures del missatge, més de 2.000 eren de dones, alguns centenars procedien de comarques i moltes eren falses, calculant en 4.000 els signants autèntics.
- (96) "La Publicidad", 24.XI.1906.
- (97) Vegeu G. MAURA y M. FERNÁNDEZ ALMAGRO, Porqué cayó Alfonso XIII, pp. 104 a 108.
- (98) "La Veu de Catalunya", 19.XII.1906, i "El Ideal", 19.XII.1906.
- (99) "El Progreso", 20.XII.1906.
- (100) E. IGLESIAS, La carta de Lerroux, ibid., 15.XII.1906.
- (101) "La Publicidad" i "El Progreso", 17.XII.1906, amb versions antagòniques dels fets. La proposició favorable a Salmerón i a la Solidaritat fou subscripta, finalment, per vint-i-tres representants; "La Publicidad", 29.XII.1906.
- (102) "La Publicidad", 6 i 15.I.1907.
- (103) "El Progreso", 15.I.1907.
- (104) E. FITE, op. cit., p. 29.
- (105) "El Progreso", 29.X i 19.XI.1906.
- (106) "Que, en junto, no arriban a trescientos socios", postil·la despectivament "El Progreso", 7.I.1907.
- (107) "La Publicidad", 6.I.1907.
- (108) A. LERROUX, Ellos y nosotros, "El Descamisado", 30.IX.1906.

- (109) R. PERAFORT, Derechas e izquierdas, "El Progreso", 12.XII.1906. Altres exemples d'aquesta descripció, a ibidem, 4.VII.1906, i a E. NAVARRO, Separatismo..., op. cit., pp. 54 a 71.
- (110) "El Progreso", 9.VII i 3.IX.1906.
- (111) J. POUS I PAGES, Pere Coromines i el seu temps, p. 19.
- (112) Utilitzant com a indicador els 112 signants d'un missatge solidari a Salmerón ("La Publicidad", 6.I.1907) i els 151 signants d'una petició a la Junta Municipal lerrouxista ("El Progreso", 7.I.1907), hom obté un 71,4% i un 74,2% de catalans, respectivament, enfront d'un 28,6 i un 25,8 de no catalans; tot i l'aleatorietat de la font, els resultats són significatius.
- (113) Exemples de discursos antisolidaris en català, a "El Progreso", 9.VII, 26.VII, 20.VIII i 1.X.1906, 2.III, 7.III, 29.III i 17.VI.1907.
- (114) Lerroux en Manresa, "La Montaña Republicana", 29.VIII.1906.
- (115) Una síntesi excel·lent d'aquestes actituds, a E. COROMINAS, ¿Los revolucionarios? i Ni hipócritas ni desleales, "La Publicidad", 12 i 8.XII.1906, respectivament.
- (116) Sinopsis biogràfiques dels dos personatges a A. PEREZ BASTARDAS, op. cit., pp. 245 a 249, i E. NAVARRO, Historia crítica..., op.cit., pp. 279 a 286.
- (117) "El Progreso", 7.I.1907.
- (118) Vegeu aquests arguments, per exemple, a "El Progreso", 19.VIII.1906, 31.I i 28.II.1907.
- (119) Ibid., 12.III.1907, i BECEFE (B. CALDERÓN FONTE), La mentira solidaria, p. 10.
- (120) "Os falta probablemente la preparación necesaria ó el golpe de vista certero para comprender que aquí se hace respetar de un modo irresistible la voluntad de la Nación, única fuerza capaz de unir á tan diversos hombres. (...) Sentís poco la Nación. (...) Respecto á Cataluña, á catalanes y á catalanismo no creo que hayáis pasado de una mera curiosidad. No podeis ocultar que, en este punto, acaso porque no os interesa, no habéis profundizado"; D. RUIZ, Los piamonteses de España (Carta abierta al ciudadano Lerroux), pp. 7-8.
- (121) S. VALENTÍ Y CAMP, Vicisitudes y anhelos del pueblo español, p.146, i A. LERROUX, Entrando en faena, "El Progreso", 15.X.1906.
- (122) "La Montaña Republicana", 15.IX.1906.
- (123) "Diario de Sesiones del Congreso", 12.II.1909.

- (124) Vegeu la tesi de la "Solidaritat feta contra Lerroux" a "El Progreso", 22.III.1907, BECEFE, op. cit., p. 12, A. ROCABRUNA, op. cit., "El Progreso", 21.XII.1922 i, en extensa versió literària, a A. MARSILLACH, La ciudad..., op.cit., pp. 146 a 167 i 231-232.
- (125) "El Progreso", 28.X.1906.
- (126) Ibid., 9.I.1907.
- (127) E. FITÉ, op. cit., pp. 34-36, i "El Progreso", 26, 27 i 28.II i 4.III.1907.
- (128) Una primera al·lusió al tema de la cinta al barret, a El españolismo y la paja, "El Diluvio", 20.VI.1906; també, "El Progreso", 7.X.1906, i E. NAVARRO, Separatismo..., op. cit., pp. 31 a 33.
- (129) En són dos exemples extensos el discurs parlamentari, de quatre hores de durada, pronunciat per Lerroux el 21.XII.1906, i el fullet d'E. NAVARRO, ja citat, Separatismo solidario.
- (130) "Los anatemas del odio catalanista pudieron caer libremente sobre todo lo castellano. (...) Mofáronse de nuestro idioma y escarnecieron nuestros usos y costumbres, y el infeliz obrero que aquí llegó de otra región, obligado por la ley de la vida, explotáronle villanamente, deslomáronle a trabajar, diéronle miserables jornales, vendiéronle caros los adulterados alimentos y encima le abofetearon con los dictados de vago, degenerado y forastero"; E. NAVARRO, Separatismo..., op. cit., pp. 22-23; vegeu, també, pp. 14 a 19 i 24 a 30.
- (131) A propòsit del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana; "El Progreso", 21.X.1906.
- (132) Ibid., 5.III.1907.
- (133) En un dibuix d'"El Descamisado", 20.IX.1907, que, per paradoxal aplicació de la llei de Jurisdiccions, valdrà al seu director una condemna de 2 anys i 4 mesos de presó.
- (134) "El Progreso", 7.VII.1906.
- (135) BECEFE, op. cit., pp. 4 i 11.
- (136) E. NAVARRO, Separatismo..., op. cit., p. 37; el subratllat és de l'original.
- (137) Vegeu, per exemple, E. IGLESIAS, El enemigo de Cataluña, "El Progreso", 29.X.1906.
- (138) No és per atzar que Lerroux, en formular la seva més dura acta d'acusació parlamentària contra "la sierpe venenosa del separatismo", utilitza com a font mereixedora de "todo linaje de alabanzas" el

llibre, ferotgement unitarista, dels conservadors J.MARTOS O'NEALE i J. AMADO, Peligro nacional, publicat el 1901 i al qual ja ens hem referit en l'apartat 3 de la Introducció; "Diario de Sesiones del Congreso", 21.XII.1906.

- (139) "El Progreso", 28.IX.1906, "Diario de Sesiones del Congreso", 21.XII.1906 i E. NAVARRO, Separatismo..., op. cit., p. 29, respectivament.
- (140) E. NAVARRO, Separatismo..., op. cit., p. 31.
- (141) "Diario de Sesiones del Congreso", 21.XII.1906.
- (142) Per més que Lerroux es proclami "amigo del Ejército si pelea por la libertad", "El Progreso", 26.VII.1906.
- (143) En el famós article L'Alsament, a "La Veu de Catalunya", 13.VI.1907.
- (144) Carta d'Ossorio y Gallardo a La Cierva, del 10.IV.1907, citada per J. DE CAMPS I ARBOIX, Història de la..., op. cit., p. 80.
- (145) Tot el fullet d'E. NAVARRO, Separatismo solidario, tantes vegades citat, és una exhortació als "españoles", sense cap adjectivació ideològica o de classe, a emprendre "firme y resuelta campaña de higiene patriótica" (p. 9); sovint, els anuncis de mítings antisolida-
ris acaben amb la frase: "... quedando invitados a dicho acto todos los españoles" ("El Progreso", 19.I.1907).
- (146) "Diario de Sesiones del Congreso", 21.XII.1906; la mateixa idea, a ibid., 30.XII.906.
- (147) Vegeu, per exemple, "El Progreso", 27.XI.1906 i en general totes les edicions del primer trimestre del 1907; també, E. NAVARRO, Separatismo..., op. cit., pp. 15 i 37.
- (148) Del discurs de Lerroux en un míting al Clot; "El Progreso", 7.III.1907.
- (149) "El Progreso", 9.VII.1906 i 4.I.1907, i "Diario de Sesiones del Congreso", 21.XII.1906.
- (150) Segons la discreta descripció d'un dels redactors del setmanari, E. XAMMAR, a Seixanta anys d'anar pel món, pp. 69-70.
- (151) Vegeu "El Progreso", 17 a 19.I.1907, i "La Rebeldía", 19.I.1907.
- (152) E. FITE, op. cit., pp. 32-33, i J.Mª FRANCES, op. cit., pp. 201-202; el redactor en cap de "La Tralla", Marcel Riu, passà uns dies a la presó, però finalment fou un tal Francesc Ferrer i Moya -un home de palla, segons "El Progreso" (27.IV.1907)- el condemnat com a autor de l'article.
- (153) "El Liberal", 26.I.1907.

- (154) Vegeu M. TATO Y AMAT, Sol y Ortega y la política contemporánea, pp. 328 a 332; A. ROYO VILLANOVA, a El Problema..., op. cit., p.90, esmenta "la actitud de personas respetables de ideas conservadoras y de arraigadas convicciones religiosas, que (el 1907) no se atrevieron a votar a Lerroux, pero que votaron a Sol y Ortega.
- (155) Vegeu, en aquest sentit, A. DE FIGUEROA Y TORRES, Memorias (Obras completas, vol. III), p. 199, i M. TATO Y AMAT, op. cit., p. 343.
- (156) El cas més conegut és el d'E. NAVARRO, que ho deixà explicat a Separatismo..., op. cit., pp. 48-49.
- (157) "El Progreso", 9.VII.1906.
- (158) "El Fomento", 15.IX.1906.
- (159) E. NAVARRO, Historia crítica..., op. cit., pp. 152 i 157.
- (160) Citat per A. ROYO VILLANOVA, El problema..., op. cit., pp. 13-14; en idèntic sentit, E. MIRO I SOLÉ, Porqué no quiso ser separatista, pp. 53, 59 i 82.
- (161) Telegrama del governador Ossorio al ministre, datat el 22.IV.1907; Archivo Histórico Nacional, Gobernación, lligall 24-A, expedient nº 7.
- (162) "Lluyta", 28.II.1907; J. DE CAMPS I ARBOIX, Història de la ..., op. cit., p. 62.
- (163) Pròleg de P. COROMINES a E. NAVARRO, Historia crítica..., op. cit., p. 15.
- (164) La seva composició a 14 d'abril del 1907, a Causa... rebelión militar, I, p. 50.
- (165) Interrogat com a testimoni en els procediments judicials posteriors a la Setmana Tràgica, el tinent García justificà les seves simpaties envers el partit radical "por cuanto hasta aquí representaba la protesta contra el separatismo y en sus actos se revelaba cierto amor a la bandera y a la Patria"; *ibidem*, I, p. 365.
- (166) Segons la versió de l'ex-guardia Manuel Carrillo, company d'Eugenio del Hoyo -el membre d'aquell cos afusellat el 1909- i condemnat ell mateix a vint anys de presidi arran de la Setmana Tràgica; "El Progreso", 22.XI.1909.
- (167) PARTIDO RADICAL - BARCELONA, Manual Electoral, pp. 5-6.
- (168) Vegeu, en aquest sentit, "El Progreso" de tot el juliol del 1906, 15.X, 17.XI.1906, etcètera.

- (169) "El Progreso", 15.X i 17.XI.1906 (amb l'article de L. ARDID, ¿Se quemarán los conventos?), i "La Rebeldía", 17.XI.1906, 5.I, 26.I, 27.VI.1907, etcètera. Un exemple d'aquesta activitat a comarques, a J. ALBAREDA, Anticlericalisme i lerrouxisme a la Plana de Vic a l'entorn del 1907, "Manlleu-publicació", agost 1981.
- (170) "El Progreso", 6-7.XII.1906.
- (171) Ibid., 14 a 18.II.1907.
- (172) Discurs de Lerroux, *ibid.*, 18.II.1907.
- (173) Si, después del 1903, Salmerón havia afirmat: "yo no perturbaré el orden más que una sola vez", Lerroux replica ara: "yo lo perturbaré cuantas veces pueda"; A. DE ALBORNOZ, El partido republicano, p. 242.
- (174) Vegeu, per exemple, "El Progreso", 28.IX.1906.
- (175) Interwiú con Lerroux, *ibid.*, 28.I.1907.
- (176) A. LERROUX, ¡Rebeldes, rebeldes...!, "La Rebeldía", 1.IX.1906.
- (177) Ibidem; a notar que, pocs mesos després, la premsa lerrouxista precisaria que el famós article "no tiene ni una sola línea escrita como doctrina ni com dogma de partido"; "El Progreso", 2.II.1907.
- (178) "Diario de Sesiones del Congreso", 15.XII.1906.
- (179) A. DE BORJAS RUIZ, Los ácratas y la política i Porqué no somos anarquistas?, "La Rebeldía", 8.IX i 15.XII.1906; també, *ibid.*, 22.IX.1906.
- (180) La principal base per a creure-ho és un passatge ambigu i novel·lesc de Mis memorias, pp. 460-467.
- (181) P. SOLÀ, Francesc Ferrer i Guàrdia i l'Escola Moderna, pp. 69-70; també, S. CANALS, Los sucesos..., *op. cit.*, II, pp. 134-135.
- (182) "El Progreso", 11.VII.1906.
- (183) Ibid., 16.VIII.1906 i 21.I.1907, per exemple.
- (184) "Diario de Sesiones del Congreso", 14-15.XII.1906. Un resum d'aquell debat, a P. SANGRO Y ROS DE OLANO, La sombra de Ferrer, pp. 114 a 117.
- (185) F. URALES, *op. cit.*, III, pp. 26-27; A. BUESO, Recuerdos..., *op. cit.*, p. 22; P. SANGRO Y ROS DE OLANO, *op. cit.*, p. 91.

- (186) F. URALES, op. cit., III, pp. 36 a 39; també, D. ABAD DE SANTILLAN, Contribución..., op. cit., II, p. 24.
- (187) "El Progreso", 12.VII.1906.
- (188) L. ZURDO OLIVARES, A la batalla, al triunfo!, ibid., 19.III.1907.
- (189) Ibid., 15.IV.1907.
- (190) "El Progreso", 15.IV.1907, i "Tierra y libertad", 15.XI.1906. Un dels integrants del grup és el tipògraf Tomás Herreros, autor de la ferotge diatriba antilerrouxiana Lerroux tal cual es, apareguda per aquestes dates.
- (191) J. PRAT, Crónicas demoledoras, pp. 168-169.
- (192) "El Progreso", 28.XII.1906.
- (193) Ibid., 18.VIII.1906.
- (194) "Solidaritat Catalana no s'ha creat precisament per a donar solució al problema obrer..."; Observacions a un obrer, "La Campana de Gràcia", 1.VIII.1906.
- (195) J. PRAT, La burguesía y el proletariado, p. 39.
- (196) Vegeu "Diario de Sesiones del Congreso", 15.XII.1906.
- (197) "El Descamisado", 23.IX.1906; els subratllats són nostres. Sobre Moreno, "El Progreso", 28.II.1909.
- (198) Ibid., 22.VII.1906.
- (199) Vegeu-ne un parell d'exemples sota la forma poètica:

¡ESPAÑA!

¡España! La que en Lepanto
y Cádiz y Trafalgar
supo luchar tanto y tanto
que aún^{de} sus glorias el canto
repite, rugiendo, el mar. (...)
¡España! La del león,
la cuna de caballeros!
¡La que en cualquier ocasión
tiene majas y chisperos
y Agustinas de Aragón!

V. SERRANO CLAVERO

("El Descamisado", 30.III.1907)

LA BANDERA PATRIA

Salve, bandera sublime,
eres tú mi patria amada,

eres mi España adorada
 donde orgulloso nací!
 Te adoro, bandera mía
 con el amor más profundo,
 porque no existe en el mundo
 otra que se iguale a tí. (...).

JAPETO DE ANTIKARIA
 (Ibid., 6.IV.1907)

- (200) Ibid., 23.IX.1906 i 30.VIII.1907.
- (201) Com ja hem indicat més amunt (vegeu nota 133), el setembre de 1907 Joan Moreno fou detingut, i després processat, per injúries a la bandera catalana; *ibid.*, 27.IX.1907.
- (202) Datat 1.IX.1906.
- (203) J. ULLED, El Partido Radical Español, pp. 41-43, amb una descripció del local i del tarannà de "La Rebeldía".
- (204) Apareix el 29.IX.1906; només n'hem pogut veure els números 1 i 2.
- (205) El número 1, únic localitzat, porta data de 19.I.1907.
- (206) BECEFE, op. cit., p. 15.
- (207) Vegeu, per exemple, "El Noticiero Universal", 18.II.1907.
- (208) "La Veu de Catalunya", 10.XI, 19 i 20.XII.1906, 9.IV.1907, et sic ad nauseam.
- (209) "La Protesta Catalana", 25.XI.1906.
- (210) D'un discurs de F. Layret, "La Publicidad", 13.II.1907.
- (211) P.P. (J. ROCA I ROCA), Hostes vindran..., *ibid.*, 30.X.1906.
- (212) Vegeu, per exemple, "La Campana de Gràcia", 1.XII.1906.
- (213) D'un text de J. ROCA I ROCA a "L'Esquella de la Torratxa", 1.II.1907. Aquesta idea serà assumida pel propi Salmerón quan, en la reunió de la Junta Nacional d'UR, suggereixi l'expulsió del partit dels pertorbadors, de les "hordas republicanas, o que se llaman republicanas"; "El Progreso", 26.II.1907.
- (214) "El Progreso", 3.X.1906, 15.I, 11.I i 6.X.1907, respectivament.
- (215) "El Descamisado", 14.X a 18.XI.1906.
- (216) "Se avecinan luchas todavía más grandes, y será un dolor, creedme, tener que escoger como primeras víctimas aquellos que antaño convivie-

- ron con nosotros, y se llamaban lo mismo que nosotros somos", "El Progreso", 14.I.1907. Aquesta frase, sovint deformada (vegeu J. DE CAMPS I ARBOIX, Història de..., op. cit., p. 90), ha estat presentada com l'anunci de l'atemptat d'Hostafrancs.
- (217) I no l'11 de novembre, com afirma J. DE CAMPS I ARBOIX, Història de..., op. cit., p. 63.
- (218) "La Publicidad" i "El Progreso", 22.X.1906; J. ULLED, op. cit., p. 30.
- (219) Així ho denunciaren al Parlament, passades les eleccions, els diputats Juli Marial i Eduard Calvet; "Diario de Sesiones del Congreso", 26 i 27.VI.1907.
- (220) "El Progreso", 28.XII.1906 i 12.I.1907.
- (221) Ibid., 21.I.1907.
- (222) Vegeu, per exemple, el manifest A los obreros, ibid., 9.III.1907.
- (223) "En la Solidaridad se han juntado lobos y corderos, y los corderos son los nuestros", dirà H. Giner de los Ríos; ibid., 5.III.1907.
- (224) Són significatius, en aquest sentit, els dos gravats publicats a "La Kábila" el 7 i el 14.IX.1907, ben passades ja les eleccions. En el primer, titulat La Kábila en acción, hom veu diverses menes d'obrers manuals i intel·lectuals febrósament entregats al treball i a l'estudi; en el segon, La "gent de bé" en acción, alguns opulents burgesos de levita apareixen en plena disbauxa, abraçats a llurs amants, fumant havans i voltats d'ampolles buides de "Moët Chandon"; el peu precisa: "los puros, los probos, los honorables puntales de la Sociedad...".
- (225) Totes aquestes idees, formulades explícitament o implícita, en els diversos discursos ressenyats per "El Progreso", 18.III.1907.
- (226) Entre parèntesi, potser la llegenda de les "sinistres maquinacions" solidàries no ho era tant com ha semblat; l'agost del 1907, el pròcer lligaire N. Verdaguer i Callís comunicava a Prat de la Riba disposar d'un confident a sou "dins les coulisses de l'enemic", "dintre del rovell de l'ou del lerrouxisme"; citat per R. OLIVAR BERTRAND, op. cit., pp. 322-323.
- (227) A. ROYO VILLANOVA, El problema..., op. cit., p. 36.
- (228) "El Progreso", 27.XI.1906, 1.I i 16.III.1907; "La Rebeldía", 30.III.1907.
- (229) Així ho assegura ell mateix a l'article Yo y la Solidaridad, "La Rebeldía", 23.III.1907.

- (230) El 21.VIII.1906, "El Progreso" utilitza, potser per primer cop, el terme "lerrouxista", i afegeix "como dicen los que, no pudiendo vivir sin amo, se lo atribuyen a los demás".
- (231) M. JIMÉNEZ MOYA, Por qué somos lerrouxistas, "Fructidor", 19.I.1907.
- (232) ELISA, El "lerrouxismo" es catalán, "El Progreso", 22.III.1907.
- (233) El 17.III.1907, "El Progreso" publicava el següent poema, signat per Jaume Mir (Bonapasta):

Al gran capdill

Animo, Lerroux, ara es l'hora
 en que no deus deixarte acorrallar
 per aquesta pandilla d'embustersos
 que sempre al honrat poble han enganyat.
 El poble sab que's comet una injustícia
 y que tots contra tú s'han conjurat,
 més com que sols'n tú té confiança
 inútil es quan fassin: 'l poble et seguirá. (...)
 Si evident es que totas las alturas
 han comés asquerosas crueltats
 per veure si podian ensorrarte,
 sense mirar que't feyan molt més gran,
 será també una prova irrecusable
 l'exemple que aquet poble donará,
 agrupanse a l'entorn de ta figura
 per escarni y oprobi dels farsants.
 Avant donchs, Lerroux, y no desmayis;
 segueix'l bon camí que t'has trassat:
 tota Espanya té ab tú la confiança...
 la victòria per tú al fi será!

- (234) R. LLATES, infant de família benestant i catalanista, conta a les seves memòries (30 anys..., op. cit., pp. 126-127) com, anant amb la seva mare pel carrer, veieren un dia Lerroux, "i vaig sentir per dintre com una mena d'esglai; com si aquell home, d'un moment a l'altre, ens pogués assassinar".
- (235) "El Progreso", 6.III.1907.
- (236) A la lucha!, "El Descamisado", 10.III.1907.
- (237) Ciudadanos, a las urnas, "El Progreso", 10.III.1907.
- (238) Als forasters, "La Veu de Catalunya", 8.III.1907.
- (239) Los castellanos solidarios a sus compatriotas, "La Publicidad", 9.III.1907; també, A los aragoneses que residen en Cataluña, ibid., 13.IV.1907.

- (240) Vegeu "El Progreso" a partir del 3.II.1907, i especialment del 6 al 10 de març.
- (241) "El Progreso", 9.III.1907; Antoni Ulled era el pare dels germans Ulled, els quals, segons alguna versió ("Aurora", 23.II.1907) ja havien intentat fer-lo regidor el novembre del 1905 i, en no aconseguir-ho, es distanciaren temporalment de Lerroux; Pau Barbé havia estat diputat federal per Vilanova el 1903, i Ignasi Valentí i Vivó era el pare de Santiago Valentí i Camp.
- (242) La relació dels guanyadors, a J. DE CAMPS I ARBOIX, Història de..., op. cit., pp. 72 a 74.
- (243) Així es constata en els resultats per seccions, publicats a l' Anuario Estadístico de la ciudad de Barcelona, 1907, pp. 192 a 197.
- (244) "El Progreso", 11.III.1907.
- (245) Ibidem.
- (246) A. ROYO VILLANOVA, El problema..., op. cit., pp. 14 i 35; el manifest de Sol justificant la seva aliança amb Lerroux, a "El Progreso", 18.IV.1907.
- (247) "El Descamisado", 17.III.1907; vegeu també, per exemple, "El Progreso", 24.III, 18 i 21.IV.1907, i "La Rebeldía", 30.III i 20.IV.1907.
- (248) A los "forasteros", "El Progreso", 10.IV.1907; també, 17.IV.1907.
- (249) Ibid., 8.IV.1907, i E. NAVARRO, Separatismo..., op.cit., pp. 45-46; paradoxalment Ribera i Rovira, després de passar per la UFNR, militarà molts anys en el Partit Radical.
- (250) "El Descamisado", 6.IV.1907.
- (251) Ibid., 20.IV.1907.
- (252) La jura de la bandera, "El Progreso", 5.IV.1907; també, 8 i 13.IV.1907.
- (253) C. AMETLLA, op. cit., I, p. 249.
- (254) Era el cap del "grup revolucionari" del districte X; vegeu "El Progreso", 9.IV.1907, i "La Rebeldía", 13.IV.1907.
- (255) Aquesta és la tesi del fullet anònim Lerroux y su obra, pp. 8 i 9.
- (256) M. RIU, Contra la mentida, el terrorisme y el matonisme, pp. 13-14; J. PLA, Francesc Cambó, pp. 289-290.
- (257) A. LERROUX, Salmerón a Barcelona, "El Progreso", 6.IV.1907.

- (258) Ja passades les eleccions, i quan l'esclat de l'afer Rull havia creat en l'opinió pública una psicosi de muntatges policíacs i manipulacions burgeses del terrorisme, la premsa radical posà en circulació la que seria versió lerrouxista oficial de l'atemptat: el considerà "una preparació política", una comèdia ordida pels mateixos solidaris -incloent la pretesa ferida de Cambó- en benefici propi (vegeu "El Progreso", 16.VII i 6.X.1907, i 4.VIII.1908). Quant als detinguts -sis homes i dues dones, una de les quals morí abans del judici- romangueren vint-i-set mesos en presó preventiva malgrat les campanyes de protesta de llur partit, el qual assignà a llur defensa els seus millors advocats -Serraclara, Mir i Miró, Iglesias, Puig d'Asprer...-. La vista oral se celebrà el juny del 1909, en una conjuntura política ben diferent a la del 1907, i el jurat, sotmès a fortes pressions ambientals, dictaminà la lliure absolució de tots als acusats ("El Progreso" de tot el mes de juny del 1909, "La Rebeldía", 13.VI.1909, "El Progreso Ilustrado", 20.VI.1909).
- (259) E. FITE, op. cit., pp. 29-40. Extenses i novel·lades narracions dels fets de Rubí, a A. Y A. GARCIA CARRAFFA, op. cit., pp. 172 a 175, i F. CAMBA, op. cit., pp. 90-91; el propi Lerroux en féu un relat al Parlament ("Diario de Sesiones del Congreso", 14 i 15.VII.1910) i una versió molt més llarga a Mis memorias, pp. 470 a 480.
- (260) A. LERROUX, Porqué y para qué, i A mis enemigos, "El Progreso", 30.III i 5.IV.1907, respectivament.
- (261) Ibid., 30.III.1907.
- (262) S. UTSET, El procés del catalanisme a Terrassa, pp. 56-57.
- (263) A. BALCELLS, J.B. CULLA, C. MIR, op. cit., pp. 123 a 130 i 520 a 528.
- (264) J.Mª DE NADAL Y FERRER, El maurismo ante el problema catalán, p.7.
- (265) Vegeu A. OSSORIO, Mis memorias, pp. 80-81.
- (266) El propi titular de Governació, La Cierva, ha explicat com, en aquella ocasió, pactà amb els blasquistes valencians i féu mans i mànigues per tal d'assegurar al govern una majoria confortable; J. DE LA CIERVA, Notas de mi vida, pp. 82 i 86-87.
- (267) Vegeu D. SEVILLA ANDRES, Antonio Maura. La revolución desde arriba, pp. 299-300.
- (268) Raport del dia 20.IV.1907; Ministère des Affaires Etrangères, N.S. Espagne, vol. 3, p. 307.
- (269) Citat per Joan Ventosa en un discurs, a "Diario de Sesiones del Congreso", 2.VII.1907.

- (270) A. BALCELLS, J.B. CULLA, C. MIR, op. cit.
- (271) Sobretot, B. DE RIQUER, Les eleccions de la Solidaritat Catalana a Barcelona, "Recerques", nº 2, 1972.
- (272) Segons les dades d'A. BALCELLS, J.B. CULLA, C. MIR, op. cit., pp. 466 a 468.
- (273) En un míting celebrat el juny del 1907, el boter de Sant Martí i ex-diputat Jaume Anglès "lamenta que haya habido obreros que secundaran a la Solidaridad"; "El Progreso", 17.VI.1907.
- (274) No moltíssims més, doncs, ja abans d'aquell incident, el gros de la dreta barcelonina havia fixat la seva posició; el 16 d'abril, l'editorialista del vell "Brusi" deia: "hoy votaremos a Salmerón para librarnos del lerrouxismo, pero cuando esto hayamos logrado, ya hablaremos...".
- (275) La liquidació del lerrouxisme, "La Campana de Gràcia", 27.IV.1907.
- (276) A. Lerroux, "La Publicidad", 27.IV.1907; la rèplica de l'al.ludit, A. LERROUX, A los "hombres", "El Progreso", 28.IV.1907.
- (277) Del discurs improvisat la nit de les eleccions a la Casa del Pueblo, "El Progreso", 22.IV.1907.
- (278) El Vaticano y Lerroux, ibid; 29.IV.1907.
- (279) Declaraciones de Lerroux, ibid., 22.V.1907.
- (280) Aquesta, a "El Progreso", 25.V.1907; les crítiques, a ibid., 26.V, 1 i 17.VI, etcètera.
- (281) Ibid., 31.V.1907.
- (282) Ibid., 2 i 10.VI.1907.
- (283) "El Progreso", extraordinari d'agost del 1908, hi dedica un reportatge retrospectiu.
- (284) "La Publicidad", 28.VI.1907; àmplies ressenyes dels debats, i comentaris, a "El Progreso", 24, 25, 26 i 27.VI.1907, i a "La Publicidad" de les mateixes dates; una síntesi, a S. ALBERTÍ, op. cit., pp. 242 a 247.
- (285) 28.VI.1907.
- (286) L'Assemblea no ha ratificat a Salmerón els seus poders, i ha resolt confiar la direcció unioista a la Junta Nacional Parlamentària, presidida per Gumersindo de Azcárate.

- (287) E. FITE, op. cit., p. 44.
- (288) "No nos engañemos. La Unión Republicana está deshecha. Subsiste ahora ficticiamente", digué en un míting; "El Progreso", 17.VI.1907.
- (289) Vegeu les manifestacions de Lerroux a "El Progreso", 22.V i 17.VI.1907.
- (290) 29.XI.1907.
- (291) Per exemple, Diosa y fetiches, Golpe de estado frailuno i La España de los frailes, a "El Progreso", 3.VI, 5.VI i 28.VII.1907.
- (292) J. Jorge Vinaixa, a ibid., 31.V.1907.
- (293) Ibid., 25.VI.1907.
- (294) Examen de conciencia, "La Rebelión", 5.IX.1907.
- (295) Les primeres referències n'apareixen a "El Progreso", 29.VIII.1907; el número 1 del setmanari és del 7.IX.1907.
- (296) "Ni aún por el mal llamado exceso de altruismo somos anarquistas. Antes al contrario, creemos que combatir el anarquismo es ser avanzado y ser radical, sacrificando la doctrina, cosa muerta, al procedimiento cosa viva"; B. CALDERÓN FONTE, La Kábila, "El Progreso", 29.VIII.1907; "un anarquista no hace nada más que nadie en esta época", "La Kábila", 7.IX.1907.
- (297) "El Progreso", 30.VIII, 3.X i 4.XI.1907, i 8.II.1908; dels grups, només consta la constitució dels "Vendimiario", "Brumario" i "Frimario".
- (298) Vegeu l'explotació que del tema fa "El Progreso", entre el 8 i el 17.VI.1907; també, P. SANGRO Y ROS DE OLANO, op. cit., p. 94.
- (299) El manifest Solidaridad Obrera y descanso dominical, signat per A. Badia i Matamala, aparegué a "El Progreso" el 10.VI.1907, només tres dies després de la primera reunió preparatòria del nou projecte sindical; en endavant, el diari lerrouxista donaria compte puntual de les diverses passes que aquell anés fent, en publicaria els documents -vegeu les edicions de 6 i 13.VII, 2 i 5.VIII.1907- i li explicitaria el seu recolzament: "hemos secundado y seguiremos secundando cuantas iniciativas partan de esa agrupación fuerte y vigorosa ya, que se titula Solidaridad Obrera" (13.VII.1907); quan, l'octubre, aparegué el setmanari "Solidaridad Obrera", "El Progreso" (20.X.1907) comentà: "no hay que decir el agrado con que hemos recibido tan interesante publicación".
- (300) Vegeu supra, nota 205 al capítol 2, i X. CUADRAT, Socialismo y..., op. cit., p. 189; l'anarcosindicalista J. NEGRE ho diria de forma més truculenta: "el partido lerrouxista (estava) encastillado sagaz e hipócritamente en las mismas Sociedades obreras..."; Recuerdos de un viejo militante p. 11.

- (301) La junta fundacional, que presidia Joan Caballeria, a Causa... rebelión militar, I p. 50; diversos textos programàtics a "El Progreso", 26.VI i 3.XI.1907, 19.IX i 12.VII.1908; en aquestes últimes dates, la UOR tenia delegats en alguns centres radicals de barri i projectava publicar un setmanari.
- (302) "El Progreso", 30.X, 12.XI i 3.XII.1907; figuraven en el grup Joaquim Coca, Vicenç March, Antonio Herrero i J. Simón Serratosa; el 1908, publicaren un setmanari homònim; ibid., 23.VIII i 25.IX.1908.
- (303) La campanya, pilotada per Emiliano Iglesias al llarg de l'estiu del 1907, adopta el to fulletonesc que il·lustren aquests titulars: Los jesuitas en escena, Matones y confidentes, Mr Arrow. Espías y terroristas, La policía de clase, La recluta de soplones, Soplones solidarios, El despertar de la bestia...; el seu contingut fou sintetitzat per Lerroux a E. CARQUE DE LA PARRA, El terrorismo en Barcelona, pp. 25 a 27; una refutació des del catalanisme, a M. RIU, Contra la mentida..., op. cit.
- (304) X. CUADRAT, Socialismo y..., op. cit., pp. 461 i ss.
- (305) Ibid., pp. 157 a 178; J. ROMERO MAURA, op. cit., pp. 461 i ss.
- (306) "El Progreso", 3.XII.1907, 1.II i 3.IV.1908; els autors són membres del grup "La Kábila", però el fet remarcable és que les diatribes no apareixen ja en un setmanari perifèric, sinó a la primera plana de l'òrgan central de Lerroux.
- (307) "El Progreso", 7, 10 i 12.VIII.1907; M. CRUELLES, Salvador Seguí..., op. cit., pp. 221 a 223, i X. CUADRAT, Socialismo y..., op. cit., pp. 214 a 217; també, amb moltes inexactituds, P. FOIX, Apòstols i mercaders, pp. 57-58.
- (308) "El Progreso", 13.VIII.1907.
- (309) Ibid., 26.V.1908. Val a dir que la divisió interna subsistent en el camp llibertari afavoria les maniobres dels radicals; arran dels fets que acabem d'explicar, el setmanari "Tramontana", inspirat per Felip Cortiella, parlava de Seguí al·ludint a "aquella fanfarroneria estúpida que li es proverbial" i l'englobava dins d'una "colla de poquesvergonyes"; citat per X. CUADRAT, Socialismo y..., op. cit., pp. 217-218.
- (310) Per exemple, 22.VIII i 7.XI.1907.
- (311) Alguns dels articles d'Urales, a "La Publicidad", 6 i 27.VIII, 14 i 28.IX, 8.X i 4.XII.1907, i a "La Campana de Gràcia", 2.XI.1907; vegeu també F. URALES, op. cit., III, pp. 87 a 104. Un exemple de la rèplica lerrouxista a "La Rebeldía", 10.X.1907.

- (312) Vegeu la revista de premsa que publica "El Progreso" durant l'agost i el setembre del 1907 també "El Descamisado", 17.I, 15.II i 17.VII. 1908.
- (313) Devoció per l'exèrcit, a "El Progreso", 10.V.1907 i 30.III.1908; "perill separatista", a *ibid.*, 9.IX.1907, i "La Rebeldía", 11.V.1907; artificialitat del nacionalisme, a "El Progreso", 24.X.1907; boicot, a "La Rebeldía", 4 i 18.V.1907, i L. ZURDO OLIVARES, Veinte años..., *op. cit.*, pp. 939 a 942; el Centro Nacional Español, a "El Descamisado", 22.II.1908.
- (314) "El Progreso", 28.X, 2, 6 i 25.XI.1907.
- (315) Aparegut el 20.VII.1907; exemples d'espanyolisme al número datat el 4.X.1907.
- (316) Vegeu F. BENAIGES, ¡Guerra al separatismo!, "El Gladiador", 29.VI.1907.
- (317) "El Progreso", 24.IX i 7.X.1907, i J. Mª FRANCES, *op. cit.*, p. 223. L'acte tingué lloc al Teatre Condal el 6 d'octubre del 1907 i, segons tots els indicis, el resultat del match dialèctic no fou massa favorable als lerrouxistes; el text íntegre del debat, en el fullet Controvèrsia tinguda....
- (318) El cintajo vergonzoso y la canallada solidaria, "El Descamisado", 20.IX.1907; "separatisme arquitectònic", a "El Progreso", 10, 11 i 12.XI.1907, i "La Rebeldía", 14.XI.1907; crítiques i atacs antisardanistes, a "El Progreso", setembre 1907, i "La Voz Pública de la ciudad de Badalona", 25.XII.1907.
- (319) Vegeu "El Progreso", 22.XII.1907, 24.II, 7.III, 7, 8 i 26.IV.1908.
- (320) Sobre el Pressupost i la política municipal, A. PÉREZ BASTARDAS, *op. cit.*, pp. 155 a 186.
- (321) "El Progreso", 7 i 19.VI i 22.VIII.1907; "La Voz Pública de la ciudad de Badalona", 20.VI.1907.
- (322) "El Progreso", 11.XI, 16.XII.1907 i 4.I.1908.
- (323) A remarcar la formació, vinculats a la Casa i a altres centres lerrouxistes, de grups esperantistes, com el denominat Tero Kaj Sibereco; *ibid.*, 25.III.1908.
- (324) *Ibid.*, 13.X i 17.XII.1907, i 12.VI.1909; durant el període agost 1908-maig 1909, el Fondo ingressà 2.287,85 ptes.
- (325) A la Casa del Pueblo, el 18.VII.1908.
- (326) El pa radical, a "El Progreso", 17.III.1908; el ví, a *ibid.*, 22.I.1908; la barberia, 5.VIII.1909.

- (327) A "El Progreso", 11.III.1908, el caudillo radical parla de "20.000 socios inscritos en los 40 y más centros que me ayudan"; la xifra sembla exagerada, però és impossible determinar en quin grau.
- (328) El número 1 aparegué el 5.IV.1907, i la publicació es suspengué a principis del juliol següent.
- (329) "El Progreso", 8.VII.1907; en idèntic sentit, 31.V.1907.
- (330) Un primer mapa d'aquests nuclis ens el pot donar la localització geogràfica dels vint-i-dos vots antisalmeronians en l'Assemblea d'UR celebrada el juny: procedien de Barcelona, Albacete, Àvila, Osca, Madrid, Navarra, Orense, Oviedo, Salamanca, Toledo, Zamora i Jaén; "La Publicidad", 17.VII.1907.
- (331) Vegeu Libro de Oro..., op. cit., pp. 45 a 48.
- (332) Declaraciones de Lerroux, "La Rebeldía", 2.I.1908.
- (333) "El Progreso", 8.I.1908; M. CARMONA et al., Trayectoria política de Alejandro Lerroux, pp. 329 a 336.
- (334) "Mi radicalismo se encierra entre estas dos extremidades: la Gaceta en que puedan promulgarse decretos de inmediata y posible realización y la demagogia que nos desacredite y nos haga impotentes para nuestra obra eficaz"; "El Progreso", 3.II.1908. Un observador in situ, A. ROYO VILLANOVA (El problema..., op. cit., pp. 37-38) confirma aquest canvi de to i àdhuc l'exagera: "En la cuestión social, por ejemplo, estuvo tan cauto y hábil y tan circunspecto, que sus compromisos los hubiera podido suscribir el mismo Dato".
- (335) Vegeu, especialment, "El Progreso", 20.I, 3, 4 i 18.II i 26.IV.1908.
- (336) Davant la Junta Provincial barcelonina, el caudillo havia dit: "¿Cómo debemos llamarnos? Eso ya lo decidirá el Congreso de la democracia radical española, que se reunirá oportunamente"; pels mateixos dies, el periòdic "El Consecuente", de Huelva, es demanava: "En Santander, pues, ha nacido un nuevo partido. ¿Cómo se llamará? Cosa es esta que importa poco, pues el nombre no hace la esencia. (...) ¡La Unión Republicana ha muerto! ¡Viva el partido republicano revolucionario!" ("El Progreso", 4 i 8.II.1908). De fet, al llarg de la primera meitat del 1908, la premsa lerrouxista es refereix al "nuevo partido radical español" i, gradualment, l'adjectiu esdevé substantiu sense cap declaració formal.
- (337) Sobre l'organització radical a Madrid, "El Progreso", 18.IV.1909.
- (338) L'explicació és del propi Lerroux, a "El Progreso", 18.II.1908.
- (339) "El Progreso", 25.II i 11.III.1908, aquest últim amb una extensa versió de Lerroux, mol més precisa que la de Mis memorias, pp. 291-292.

- (340) "... el tribuno de los desheredados, el ídolo del pueblo libre, el único revolucionario, la legítima esperanza del triunfo del ideal republicano, el grande e incomparable Alejandro Lerroux", "El Progreso", 1.III.1908; vegeu també, a ibid., 3.III.1908, el poema de VASSALL I SERRET, ¡Gloria a Lerroux!
- (341) Ibid., 29.II i 16.III.1908.
- (342) Lerroux ho denuncià, ja des de París, a "El Progreso", 11.III.1908, i reproduí l'argumentació dos anys després, a "Diario de Sesiones del Congreso", 14.VII.1910; Maura ho reconeixia implícitament a ibid., 18.X.1909. Vegeu també J. ROMERO MAURA, op. cit., pp. 423-424, i D. SEVILLA ANDRÉS, Antonio Maura..., op. cit., pp. 314 a 326.
- (343) J. ROMERO MAURA, op. cit., p. 425; A. OSSORIO, a Mis memorias, p. 72, hi fa una al·lusió vaga.
- (344) J. DE LA CIERVA Y PEÑAFIEL, Notas de mi vida, p. 87.
- (345) Documents datats el 2 i el 4.III.1908, Ministère des Affaires Étrangères, N.S. Espagne, vol. 10, pp. 195 i 197.
- (346) J. ROMERO MAURA, op. cit., p. 412.
- (347) "El Progreso", 16.III i 19.IV.1908.
- (348) A. Y A. GARCIA CARRAFFA, op. cit., p. 185.
- (349) Vegeu la lletra de Lerroux a J.J. Rocha, datada el 13.V.1908 (Causa... rebelión militar, I, pp. 188-189) en la que explica haver tramès una circular a 175 amics, demanant a cadascun "50 duros nada más", amb l'esperança que cinquanta contestin afirmativament; un exemple d'aquestes peticions, a Causa contra Francisco Ferrer Guardia, p. 250.
- (350) Lletres de Lerroux a Rocha, datades el 12 i el 25.VIII.1908, Causa... rebelión militar, I, pp. 186 a 188; F. CAMBA, op. cit., p. 101.
- (351) "El Progreso", setembre-octubre del 1908; un relat anecdòtic del viatge, a A. LERROUX, Mis memorias, pp. 299 a 305.
- (352) "El Progreso", 2.III.1908.
- (353) Ibid., 9.III.1908, 30.I i 2.II.1909; M. TATO Y AMAT, op. cit., pp. 381 a 383; E. NAVARRO, Historia crítica..., op. cit., p. 441. És significativa la satisfacció amb què els nuclis menys esquerrans i més espanyolistes del radicalisme accepten a Sol; vegeu Hablemos claro, "El Descamisado", 14.III.1908.
- (354) E. FITE, op. cit., p. 52.

- (355) "El Progreso", 8.III.1908.
- (356) Ibid., 9.IV, 8.X, 3.X i 17.XII.1908, i 27.III.1909.
- (357) Ibid., 23.VI.1908.
- (358) Ibid., 11.VII, 2, 4, 9 i 23.VIII.1908, 8.II i 16.III.1909.
- (359) Els Estatuts, a Causa... rebelión militar, I, pp. 374 a 379.
- (360) Joana Ardiaca i Mas, teixidora de 28 anys processada arran de la Setmana Tràgica declarà que s'hi havia inscrit creient que "era como una especie de hermandad que tenía por objeto auxiliarse en casos de enfermedad, (però) a los quince días cayó enferma, y como no la socorrieron se dió de baja", *ibid.*, I, p. 429.
- (361) Les sis integrants de la Junta formada el maig del 1909 vivien a Gràcia, districte V, Sant Martí, el Poble Nou i el Poblet (dues); *ibid.*, I, p. 49.
- (362) "El Progreso", 4.XI.1908 i 17.II.1909. Iglesias, doncs, mentia quan, en la seva declaració testifical després de la Setmana Tràgica, digué despectivament que només "sabe que existen" unes Damas Rojas, però "que no tienen participación alguna en el partido y que tal Asociación tampoco ha encontrado calor nunca, al menos en los intelectuales del partido, por estimarla un tanto ridícula" (Causa... rebelión militar, I, p. 34). Tampoc és gens precisa J.C. ULLMAN en descriure aquest col·lectiu com un nucli marginal d'obreres misèrrimes, d'harpies revolucionàries en potència (*op. cit.*, p. 161).
- (363) Causa... rebelión militar, I, p. 366; els Estatuts, a *ibid.*, pp. 368 a 373.
- (364) "El Progreso", 8.XII.1908, 10 i 18.II, 8 i 20.VII.1909.
- (365) Causa... rebelión militar, I, pp. 415 i 388-389.
- (366) Vegeu, en general, la col·lecció d'"El Progreso" d'abril a setembre del 1908, i especialment 15.VI, 21.IX i nº extraordinari VIII.1908.
- (367) Vegeu, per exemple, P. MIQUEL, El partido republicano radical y el proyecto del terrorismo ("El Progreso", nº extraordinari VIII.1908) on es subratlla la inhibició dels senadors d'esquerra solidària quan es votà a la cambra alta la llei antiterrorista.
- (368) "El Progreso", 1.VI.1908.
- (369) Ibid., 4.III.1908.
- (370) Ibid., 10.X.1908.

- (371) Sobre els orígens de La Neotípiia, vegeu L. DE ZULUETA, Una obra de porvenir, i A. LORENZO, La Neotípiia, a "La Publicidad", 13 i 21.X.1905, respectivament.
- (372) L'exposició més clara del cas, a J. ROMERO MAURA, op. cit., pp. 488 i ss.; també, X. CUADRAT, Socialismo..., op. cit., pp. 263 a 266. Una cronologia detallada dels orígens del plet, a "El Progreso", 26.IX.1908.
- (373) "El Progreso", 23.IX.1908.
- (374) Ibid., 24.IX.1908.
- (375) "Suplemento al Boletín de la Sociedad del Arte de Imprimir de Barcelona", IV.1909.
- (376) Vegeu D. ABAD DE SANTILLAN, op. cit., pp. 61 a 63; X. CUADRAT, Socialismo..., op. cit., pp. 266 a 282; J. NEGRE, Recuerdos de un viejo militante, pp. 15 a 25; "Suplemento al Boletín de la Sociedad del Arte de Imprimir de Barcelona", IV.1909; "El Progreso", 22.III.1909.
- (377) Citat per S. CANALS, Los sucesos..., op. cit., II, p. 135.
- (378) Ibidem, p. 136; "El Progreso", 12.II.1908.
- (379) S. CANALS, Los sucesos..., op. cit., II, p. 137.
- (380) Causa... rebelión militar, II, pp. 32 a 35.
- (381) "El Progreso", 14.X.1908; Causa contra Francisco Ferrer Guardia, pp. 188-189.
- (382) Un informe policial sobre aquests contactes, a Causa... rebelión militar, I, pp. 259 a 261.
- (383) J. NEGRE, op. cit., p. 18.
- (384) És aquesta similitud de funcions la que un redactor d'"El Progreso" (Renovarse o morir, 24.III.1909) vol expressar quan escriu: "un partido como el nuestro, un partido radical es forzosamente socialista. (...) ¿Qué diferencia hay -preguntamos nosotros- entre un socialista y un republicano? Ambos ejercen la acción política, ambos se sirven del voto con mayor o menor sinceridad, pero al fin utilizan la conquista política del sufragio y se mueven dentro de la constitución del Estado".
- (385) En l'assemblea obrera del 21 de març del 1909, Tomás Herreros digué "que Iglesias, aunque no lo quisiera, había de ser enemigo de los obreros asociados, porque lo que le convenía para sus fines políticos eran obreros amigos de los procedimientos legalistas que quisiesen

- votar, y no sindicatos amantes de los procedimientos revolucionarios"; "El Progreso", 22.III.1909.
- (386) Después de recordar que, l'any anterior, "se nos acusaba de terroristas, de asesinos, de ladrones...", Mir i Miró constata en un míting, el desembre de 1908, que "hoy todo ha cambiado, pues se nos considera como un factor necesario para la vida de Cataluña"; "El Progreso", 9.XII.1908.
- (387) La frase és d'Adolf Marsillach, el qual, per aquestes dates ("El Progreso", 1.XI.1908) rectifica la partida de defunció que havia estès al lerrouxisme, 1'abril del 1907.
- (388) "El Progreso", 27.XI.1908; vegeu també J.Mª FRANCÈS, op. cit., pp. 228-229.
- (389) Ibid., 15.XI.1908.
- (390) Ibid., 19 i 20.XI.1908; també, A. CUCÓ, Sobre el radicalismo valenciano, "Hispania", n° 111, pp. 120-121, i El valencianisme polític. 1874-1936, pp. 60-62.
- (391) "El Progreso", 9.XII.1908.
- (392) Ibid., 3 a 12.XII.1908; Jornada gloriosa, "El Progreso Ilustrado", 11.I.1909.
- (393) Sobre la subscripció, "El Progreso", 16.XI i 13.XII.1908; la confessió de Giner, a "Diario de Sesiones del Congreso", 11.II.1909.
- (394) "El Poble Català", 14.XI.1908.
- (395) E. PRAT DE LA RIBA, El meu discurs, "La Veu de Catalunya", 11.XII. 1908. El dia de l'elecció, la pissarra del local de la Lliga donava compte de l'escrutini en curs amb aquests mots: "candidatura catalanista o de la Solidaritat, tants vots; anticatalans, tants vots"; així ho denuncià Giner, a "Diario de Sesiones del Congreso", 11.II.1909.
- (396) "El Progreso", 17 i 30.XI i 5.XII.1908; la campanya "moralitzadora" del governador Ossorio havia portat a la clausura de nombroses tavernes, sales de joc, cafès-concert, etcètera.
- (397) Ibid., 9.XII.1908.
- (398) Tot i que, en ésser anunciades les eleccions, corregué el rumor que la "colonia castellana residente en esta ciudad" volia presentar-hi un candidat propi; "El Liberal", 12.XI.1908.
- (399) Els resultats, detallats per districtes municipals, a A. BALCELLS, J.B. CULLA, C. MIR, op. cit., pp. 469 i 529.

- (400) Vegeu la revista de premsa d'"El Progreso", 15 i 16.XII.1908, i J. DE CAMPS I ARBOIX, Història de..., op. cit., pp. 169-170.
- (401) "La Veu de Catalunya", 15.XII.1908.
- (402) J. POUS I PAGES, Comentaris, "El Poble Català", 15.XII.1908; en el mateix sentit, S. GUBERN, La causa eficient, ibid., 21.XII.1908.
- (403) G. ALOMAR, La veu de les urnes, "La Campana de Gràcia", 8.V.1909.

4) De les urnes a les barricades (1909)

a) Consolidació electoral i compàs d'espera polític

Enfortit per la victòria del 13 de desembre -que, sobretot, ha fet pujar la seva cotització fora de Catalunya-, el partit radical no pot considerar-se encara, a principis del 1909, definitivament fundat com a organització política espanyola, mentre persisteixi l'absència de Lerroux. En relació al problema del jefe exiliat, la conquesta de la investidura parlamentària no ha aportat solucions immediates: malgrat les enèrgiques peticions d'Hermenegildo Giner al Congrés, avalades àdhuc pels portaveus solidaris (1), la comissió d'actes de la cambra dictamina en contra de l'admissió de Lerroux com a diputat, proporcionant així al lerrouxisme barcelonès tema per a una sorollosa campanya d'amenaces revolucionàries i agitació antimaurista (2); al capdevall, però, i a instàncies del liberal Niceto Alcalá-Zamora, el ple del Congrés reconeixerà al desterrat la condició de diputat electe i la immunitat consegüent (3), amb la qual cosa, ara, la decisió de tornar a la Península depèn només de Lerroux.

A l'Argentina, aquest venia desenvolupant, al costat de les tasques político-públiques de propagandista, conferenciant i reorganitzador dels republicans allí afincats (4), altres "planes que debían ayudarme económicamente", és a dir, una intensa activitat mercantil-privada que anava des de la importació de llibres fins a un negoci de vins i, com a afer de més envergadura, la creació a Buenos Aires d'un gran parc d'atraccions, el Parque Japonés (5). Així, es comprèn que, havent estat elegit diputat per Barcelona abans que els seus assumptes econòmics estiguessin arrodonits, Lerroux demorés el retorn;

"prolongué mi permanencia en la Argentina deliberadamente. Pude haber regresado a España y al amparo de mi inmunidad parlamentaria haber tomado posesión de mi cargo en el Congreso de los diputados. No quise hacerlo" (6).

L'absència del caudillo, però, resultava cada dia més difícil d'explicar a les bases; per molt que Lerroux s'esforcés a aparentar epistolament la més gran impaciència per tornar -"le confieso que deliro por la

hora en que volveré a ver la Casa del Pueblo", escrivia el febrer de 1909 a un correligionari (7)- i que "El Progreso" invoqués "las exigencias políticas" o "los intereses del partido en América" (8), el neguit de la militància i àdhuc dels càrrecs radicals començava a fer-se sentir; "aquí (a Madrid) molesta a la generalidad que no haya venido, ni diga en concreto cuando vuelve -informava Giner a Emiliano Iglesias-. En provincias me consta que se quejan de lo mismo" (9).

Entretant, la "guerra" iniciada la tardor del 1908 entre el partit radical i Solidaritat Obrera a propòsit dels tipògrafs de La Neotipia continuà, bé que de forma una mica subterrània, i l'allunyament de l'organització societària respecte del lerrouxisme s'accentuà. Tanmateix, cal precisar els límits d'aquest allunyament i, sobretot, no confondre Solidaritat Obrera amb el conjunt de la classe treballadora barcelonina. Havent reiterat el març del 1909 la consigna de boicot a "El Progreso", els dirigents del sindicat, en un acte de realisme, recomanen a entitats i centres obrers que tinguin a disposició de llurs socis algun exemplar del diari boicotejat, a fi que aquells puguin continuar-lo llegint sense necessitat de comprar-lo (10); l'abril, els propis responsables d'El Arte de Imprimir, promotors de la campanya, reconeixen que llurs arguments

"desgraciadamente no han llegado a conocimiento de los obreros que militan en el partido radical. (...) A pesar de los esfuerzos hechos por Solidaridad Obrera y Arte de Imprimir para que la verdad fuese conocida por los obreros republicanos, no ha sido posible" (11);

si, doncs, segons Josep Negre, el proletariat local es dividia en "babiecas" i "obreros conscientes" (12), caldrà constatar que, a la primavera del 1909, els primers són encara nombrosos... Per altra banda, i en aquest mateix període, els lerrouxistes segueixen influint o dominant certes societats, com la del Ramo del Agua o, sobretot, la d'Obreros Carreteros de Barcelona y su radio, l'advocat de la qual és Emiliano Iglesias (13).

En definitiva, malgrat que la tradició anarcosindicalista posterior hagi pretès que, des del conflicte de La Neotipia, "al partido lerrouxista (...) le había sido arrancada la careta obrerista" (14), la realitat

resulta ser menys diàfana. Solidaritat Obrera té, és cert, 24.000 afiliats a tot Catalunya i un prestigi acrescut per l'enteresa amb què ha aguantat el pols amb "El Progreso", però el gros dels treballadors que fan alguna vida associativa, àdhuc estant vinculats a SO, mantenen llur confiança política en el partit radical. Exemples? Un de concret pot ésser l'adscripció socioprofessional dels 75 socis de la Fraternidad Republicana Instructiva Martinense, el 1909: 64 jornalers, 3 manyans, 2 empleats, un safareter, un forner, un taverner, un tender, un professor d'institut i un advocat, dels quals disset són analfabets (15); una demostració més general i irrefutable del fet la proporcionaran les eleccions municipals del maig.

Amb l'únic i poc significatiu antecedent de l'elecció complementària celebrada al districte de Sabadell el 14 de febrer, en la que el candidat radical, l'advocat Josep Puig d'Asprer, sofrí una "derrota honrosa", amb uns 1.400 vots, enfront del solidari Jaume Cruells (16), els comicis locals de la primavera del 1909 -ajornats pel govern Maura des de fa un any i mig- són, en efecte, la primera gran oportunitat de confirmar o desmentir el tomb que la política catalana encetà el desembre anterior, de verificar l'abast del reflux solidari i l'empenta de la recuperació lerrouxista. Això explica que els temes administratius hi siguin àmpliament sacrificats a la càrrega política, la qual desborda fins i tot l'àmbit del Principat: el partit radical, en concret, intenta convertir la contesa barcelonina en una mena de plebiscit popular contra el llarg govern maurista (17).

El ventall d'opcions en presència davant del cos electoral és, d'altra banda, anormalment elevat; la irreversible fractura de Solidaritat en dretes i esquerres ha donat lloc a dues ofertes rivals: a un costat, la Lliga auxiliada pels carlins; a l'altre, les tres fraccions republicano-solidàries -els antics unionistes, els federals i el CNR- unides en la coalició d'Esquerra Catalana; el catolicisme ultramontà del Centre de Defensa Social, engrescat per la gestió de Maura, decideix també lluitar a la major part dels districtes, i àdhuc el partit liberal dinàstic s'atreveix a provar sort en algunes demarcacions; a més, és clar, del radicalisme lerrouxista. Aquest, però, no circumscriu la

seva tasca a la capital, sinó que, amb possibilitats de guanyar o només per comptar forces i anar fent partit, realitza un considerable desplegament comarcal, presentant candidats a prop de quaranta municipis catalans (vegeu mapa nº 5).

De tota manera, l'epicentre de la lluita continua essent Barcelona, i aquí, absent l'autoritat suprema de Lerroux, la confecció de la llista radical origina tensions i discòrdies; "las exigencias de los clientes, las solicitaciones de los compañeros, las habilidades de los gananciosos, los maquiavelismos de los intrigantes..." (18) incideixen damunt la Junta Municipal, la qual, per a tenir un major marge de maniobra, trenca l'aliança amb els seguidors de Sol i Ortega (19), però ni així pot evitar l'esclat de protestes més o menys serioses als districtes I, II, IV -on els germans Ulled es revoltent contra l'exclusió de llur pare, Antoni Ulled i Ballarín, prèviament designat-, VII i X -on la contestació es concreta en una candidatura dissident, la de Lluís G. Pagès, que obtindrà 243 vots (20). Finalment, els disset noms que el lerrouxisme presenta són els següents (21):

dte. I

Joan Colominas i Costa	(comerciant)
Jaume Morros i Roigé	(advocat)

dte. II

Josep Jorge Vinaixa	(periodista)

dte. III

Pere Figueras i Blanch	(del comerç)

dte. IV

Salvi Casals i Puig	(enginyer i propietari)

dte. V

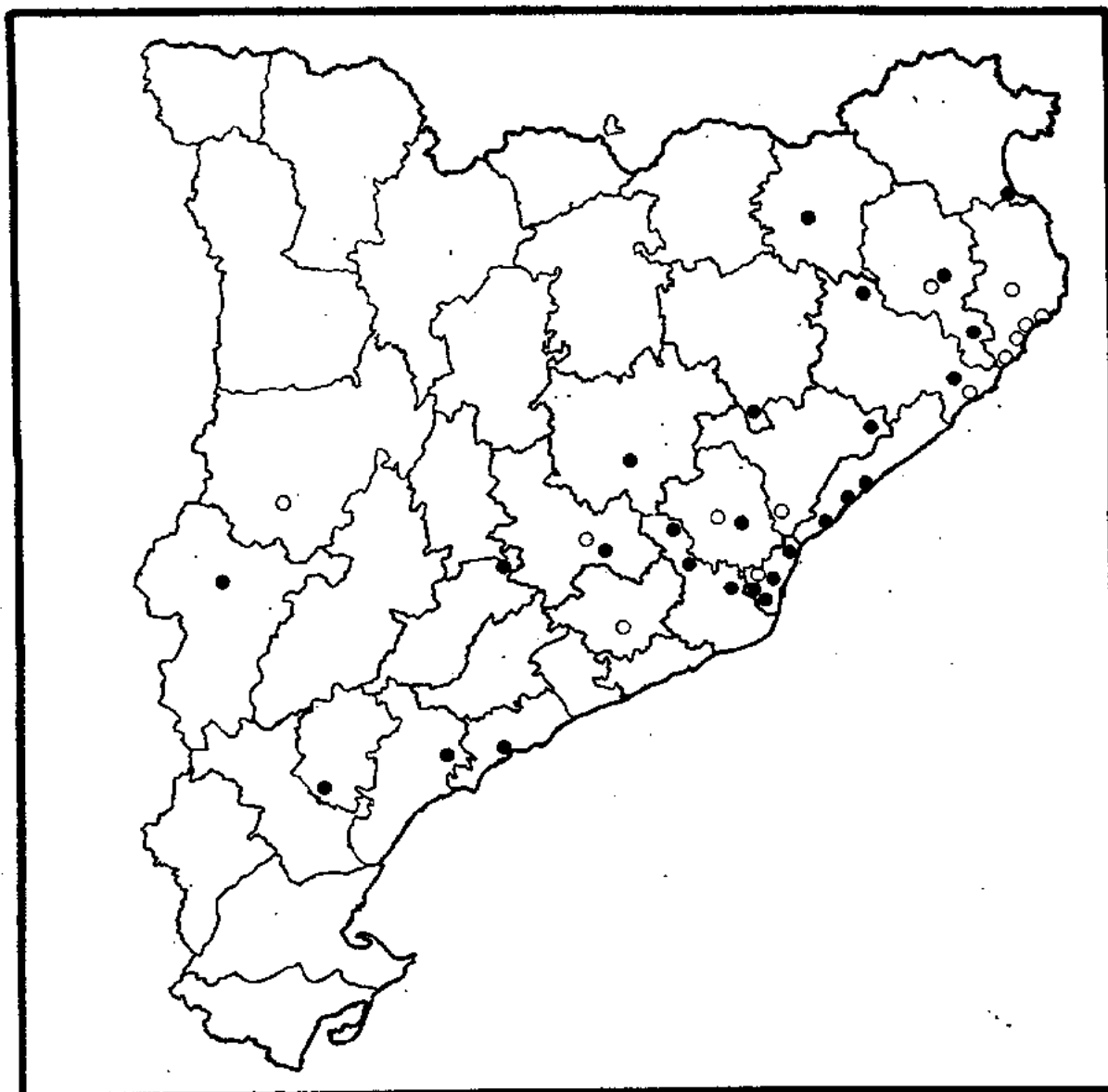
Ricard Janssens Macip	(metge)
Lluís Callén i Corzán	(arquitecte)

dte. VI

Ramon Sol i Roigé	(farmacèutic)
Ramon Fernández Valdés	(hisendat)

dte. VII

Josep Puig d'Asprer	(advocat)

PRESENCIA COMARCAL DEL P R R A LES MUNICIPALS DEL MAIG DE 1909

- Municipi on presenta candidats sense obtenir representació
- Municipi on presenta candidats i obté representació

Amer

Badalona

Balaguer

La Bisbal d'Empordà

Gacà de la Selva

Caldetes

Calonge

Capellades

Centelles

L'Escala

Esplugues

Girona

L'Hospitalet

Igualada

Lleida

Lloret

Manresa

Martorell

El Masroig

Mataró

Molins de Rei

Mollet

Olesa

Olot

Palafrugell

Palamós

Premià de Mar

Reus

Sabadell

Salt

Sarrià

Sant Celoni

Sant Feliu de Guíxols

Santa Coloma de Queralt

Tarragona

Terrassa

Vidreres

Vilafranca del Penedès

(Font: "El Progreso" d'abril-
maig del 1909)

Jaume Anglès Pruñonosa	(obrer boter)
Manuel Santamaría González	(obrer mecànic)

dte. VIII

Manuel Morales Pareja	(industrial)
Joan Rovira i Palau	(banquer)
Josep M ^a Canals Zamora	(comerciant)

dte. IX

Francesc Sang Cabré	(industrial)

dte. X

Emiliano Iglesias Ambrosio	(advocat i periodista)

Si, del punt de vista social, el perfil mesocràtic de la candidatura representa bé, no a la militància, però sí als quadres radicals, i permet gaudir del suport dels botiguers de la Unió Gremial (22), en l'aspecte polític destaca la recentíssima vinculació al partit d'alguns dels postulants a la regidoria (Morales Pareja, Rovira Palau, Fernández Valdés...).

La campanya electoral lerrouxista és breu, però intensa, sense estridències, posant l'accent en la defensa de la democràcia i amb mínimes al·lusions a l'antisolidarisme. A part el to, que ja hem assenyalat, de croada contra Maura i la seva llei d'Administració local, el discurs propagandístic es basa en la idea que l'únic contrincant seriós és la Lliga, "maurista y reaccionaria hasta las cachas" (23) i, doncs, en el menyspreu i la minimització de l'esquerra solidària; val a dir que, en aquest plantejament, l'acord entre radicals i regionalistes és perfecte, perquè l'aparició d'una tercera força els amenaça a tots dos: "la batalla viva, la gran batalla és entre Lerroux i la Lliga; lo demás son escaramusses", declara Cambó, i "El Progreso" postilla: "tiene razón; Cambó habla con más franqueza que sus amigos de l'esquerra putrefacta y hedionda" (24). Pel que fa al ja vell litigi de La Neotipia, té un reflex molt petit en la situació preelectoral; amb prou feines si apareix un manifest demanant als treballadors del districte X que no votin a Emiliano Iglesias, "representante de la burguesía roja,... burlador del societarismo..., enemigo de Solidaridad Obrera", però precisant que res d'això no va contra el partit radical, "muy respetable

como partido" (25). La salvetat, és clar, no era sincera, però és significatiu que hom vingués obligat a fer-la.

Presidits per una participació molt alta -del 58%, arribant al 70% en alguns districtes- que s'explica per l'elevada politització dels comicis i pel fet que la llei electoral del 1907 establí l'obligatorietat del sufragi, els resultats del 2 de maig del 1909 inauguren una nova correlació de forces a Barcelona. Els radicals, amb una tranquil·la mobilització de 34.000 votants -quatre mil més que el desembre darrer- veuen elegits tots llurs candidats excepte el del districte III, Pere Figueras, això és, conquereixen setze regidories i es consoliden com el partit dominant a la ciutat. La novella Esquerra Catalana dóna la sorpresa i recull 24.000 sufragis, que li valen vuit escons consistorials. La Lliga, havent obtingut 22.000 vots, s'ha d'acontentar amb el tercer lloc i tan sols quatre regidors (26). Tocant al lerrouxisme, però, més important que el nombre d'actes guanyades és la constatació, a través de l'anàlisi de l'escrutini, que conserva encara gairebé intacta la seva clientela obrera (27) i, al mateix temps, recull noves simpaties entre classes més benestants, com ho indiquen els notables increments de votació a districtes com el IV, el V, el VI i el VIII. Hom podria dir que, situat en un moment de transició entre les seves èpoques popular i mesocràtica, el republicanisme de Lerroux es beneficia fugisserament de les dues fesomies.

A comarques, el debut del radicalisme ha donat fruits prou satisfactoris: no menys de vint-i-cinc ajuntaments catalans, entre els quals els de Mataró, Sabadell, Tarragona, Lleida, Manresa, Badalona, l'Hospitalet, Martorell, Reus i Olot, tenen nova presència radical, fins a un total de setanta-sis regidors electes a tot el Principat, exclosa la capital (vegeu mapa nº 5).

Aquestes eleccions registren, per primera vegada, la presència amb candidatura pròpia, i l'èxit relatiu, d'una esquerra catalanista. Dit d'una altra manera, per primer cop des del 1901 hi ha una opció política netament republicana desvinculada del lerrouxisme, i que demostra posseir una empenta electoral molt considerable. Potser és, doncs, el moment oportú per a preguntar-se quina mena de relació s'estableix,

més enllà d'episòdiques batusses, entre el partit radical i l'Esquerra Catalana.

Si el punt de partida és una hostilitat oberta i recíproca, filla inevitable del període solidari, a mesura que els nacionalistes donen per clos aquell període i intenten dissenyar una estratègia política pròpia -i això s'inicia la primavera del 1909-, algunes de llurs figures (Joaquim Lluhi i Rissech, Gabriel Alomar...) comencen a admetre que "una gran massa de poble català avui figura en les fileres del lerrouxisme", en reconeixen el caràcter objectivament esquerrà, n'envegen l'arrelament entre les multituds i -aquesta és la gran novetat- deixen de veure-hi un factor purament negatiu per a considerar-lo una força aprofitable en la política nacional.

"A nosaltres, homes d'esquerra, el lerrouxisme no pot espantarnos per lo que té de radical, sinó per lo que aparenta d'anticatalà. Si conseguissim trèureli aquest caràcter d'oposició a les reivindicacions catalanes, en realitat no fora res lo que'ns separaria..." (28).

Particularment, Alomar propugna, ara que el nacionalisme republicà ha adquirit ja una certa embranzida, llançar-se a l'absorció de tot el que de recuperable hi ha en el lerrouxisme, a través d'una enèrgica radicalització de l'Esquerra Catalana;

"cal intensificar l'esquerrisme" -afirma-. "El dia en que nosaltres presentem ben clara als ulls del poble la nostra condició de radicals, radicals oberts a totes les solucions modernes, fins les més avançades, el lerrouxisme serà vençut, o tot lo aprofitable dels seus elements s'ens unirà. (...) L'enemic compta am l'obrer; llevem li l'obrer declarant qu'acceptem les solucions proletaries" (29).

La forma de liquidar el lerrouxisme és doncs, per a l'escriptor mallorquí, ocupar millor -sense desarismes ni tendències castellanitzants- l'espai popular que aquell vé monopolitzant, assemblar-s'hi tant, que el lerrouxisme acabi per resultat innecessari (30). De moment, però, la visió d'Alomar -el lerrouxisme com una esquerra defectuosa que cal substituir- és una raresa en els rengles catalanistes-republicans, on imperarà encara durant molt temps la idea del partit radical com una simple "massa pertorbadora" que cal suprimir (31).

Per part dels radicals la premissa inicial és, no caldria dir-ho, l'afirmació del caràcter intrínsecament conservador del nacionalisme i, doncs, la tesi de la "incompatibilidad entre el nacionalismo y la democracia"; "decir izquierdas en sentido político y añadir catalanista es un contrasentido, un absurdo", sentència Emiliano Iglesias (32). El lerrouxisme, per tant, considera l'Esquerra Catalana un fenomen del tot irrellevant i, quan aquesta obté 24.000 vots, assegura que "no son votos republicanos, sino un reflejo del aborrecimiento que Barcelona profesa a Cambó", "votos de aluvión" (33). Breu: el partit radical pretén conservar l'exclusiva del republicanisme, de l'esquerranisme, i refusa donar bel.ligerència a qualsevol contrincant que no sigui la Lliga. És a partir d'aquí que resta esbossada la que podriem denominar aliança objectiva Lliga-lerrouxisme, una mena de pacte tàcit entre ambdues forces tendent a l'anul.lació de qualsevol tercera opció i, sobretot, destinada a mantenir separats, "estancats" i en règim de monopoli respecte el catalanisme lligaire i l'esquerranisme radical.

En tot cas, el sorgiment espectacular d'un catalanisme d'esquerra, i els inusuals gestos conciliadors d'alguns dels seus portaveus (34) no deixen de tenir efectes en els rengles lerrouxistes. En una elemental reacció defensiva, determinats sectors radicals revifien, durant la primera meitat del 1909, actituds espanyolistes -"el separatismo hoy conserva más que nunca su fuerza, su vigor y su obstinación", "ni aun revistiéndolo de los ropajes más bellos es aceptable el catalanismo", "dejemos en paz a Cataluña y preocupémonos más de los catalanes" (35)- com una manera de refermar llur especificitat política i d'immunitzar-se contra temptatives més o menys absorcionistes. Quan, a principis de juliol, s'ha de constituir el nou Ajuntament de Barcelona -integrat per 25 lerrouxistes, 11 catalanistes republicans i 14 regionalistes-, qualsevol possibilitat d'una "solidaritat republicana" municipal de radicals i nacionalistes s'esvaeix davant la dura confrontació entre Emiliano Iglesias i Francesc Layret per la primera tinència d'alcaldia (36). Abans, doncs, que la Setmana Tràgica i les seves conseqüències sotmetin les relacions entre les dues forces a un període d'hivernació, els grans obstacles a llur entesa present i futura són ja perceptibles:

d'una banda, la fortíssima identitat, el caràcter de "contra-societat" que el lerrouxisme ha adquirit; de l'altra, el fet que no tota l'Esquerra Catalana és Alomar, que "él es en el nacionalismo un mirlo blanco, una excepción"... (37). Caldrà reincidir encara sobre el tema.

b) La "Setmana Gloriosa"

Abans d'encetar l'anàlisi del comportament del partit radical en els fets revolucionaris del juliol de 1909, poden resultar convenientes algunes precissions sobre la incidència que, en la configuració del lerrouxisme barcelonès des del 1901, han tingut l'anticlericalisme i l'antimilitarisme.

Quant al primer, cal recordar que, per sota del nivell polític-ideològic, de la utilització retòrica i solemne que Lerroux i altres figures esquerranes -i àdhuc monàrquiques- fan del tema en el terreny dels principis o de l'alta política -la llei d'Associacions, la influència jesuítica damunt la corona, la supeditació de Maura al Vaticà, etcètera (38)-, l'anticlericalisme és, sobretot, un sentiment espontani, gairebé visceral, viscut quotidianament per milers d'homes i dones (39), un tret del tarannà col·lectiu de les classes populars de la ciutat, que té profundes motivacions històriques, socioeconòmiques i culturals. L'organització republicana proporciona a aquell sentiment canals d'expressió (40), el vertebrava a través de les pràctiques de la "contra-religió" laica (41), el cultiva i alimenta amb una propaganda acostada a les preocupacions dels treballadors (42) i, en un mot, el rendibilitza políticament; però, la cúpula lerrouxista no ha creat l'anticlericalisme, ni el controla, doncs es tracta d'un fenomen anterior i superior a ella.

El tema de l'actitud envers l'exèrcit és més vidriós. L'inequívoc compromís polític dretà i pro-oligàrquic de les forces armades espanyoles a partir del 1875, llur reiterada intervenció en els conflictes socials i d'ordre públic, i la injustícia del sistema de recrutament (43) havien provocat un divorci profund entre aquelles i el poble, especialment a Catalunya, on a les causes esmentades s'hi afegia la malfiança de molts militars envers el fet diferencial. Per contra, el lerrouxisme,

impregnat de la tradició de Ruiz Zorrilla, considera l'exèrcit "como el brazo armado de la patria" (44), l'afalaga, amb l'esperança que els militars facin de "llevadores" de la República i, portat per la dinàmica de la lluita anticatalanista, esdevé, durant el període de la Solidaritat, el paladí d'aquella institució "que con Riego se sublevaba por la libertad cuando nuestros abuelos gritaban todavía ¡vivan las cadenas!" (45); "sin ser militaristas, hemos profesado siempre una profunda admiración al ejército", dirà un cronista radical (46). La resultant d'aquestes dues tendències contradictòries és, el 1909, una situació ambigua, una confusa actitud de simpatia/temor popular envers les tropes, actitud que es manifestarà àmpliament durant la revolta.

Sorprès, com la resta de l'opinió pública, davant les notícies que, des de primers de juliol, arriben del Marroc, el partit radical vé obligat a prendre una postura immediata i clara; si, sota la xardorosa direcció d'Antoni Rovira i Virgili, "El Poble Català" "es llança a la campanya (contra la guerra) en cos i ànima", amb la secreta esperança d'atraure's, a través d'ella, el cobejat suport obrer (47), el lerrouxisme no pot restar enrera, ni deixar-se arrabassar per l'esquerra catalanista el protagonisme de la protesta, que és tant com dir la representació popular.

Expressat tot seguit a través d'una allau d'articles i, des del dia 12, per mitjà d'una atapeïda campanya de mítings, l'antibel·licisme radical, l'oposició a aquesta guerra, té tres facetes principals: la política, que barreja l'hostilitat al govern conservador amb arguments manllevats a Joaquín Costa -el conflicte de Melilla culmina la funesta gestió de Maura, ni l'interès ni l'honor nacionals estan en joc, "España no tiene que ir a guerra alguna, como no sea a la guerra civil contra la monarquía", "no queremos más aventuras y sólo ansiamos que se cierre con tres llaves el sepulcro del Cid... . El mejor imperio a conquistar está aún en tierra ibérica"- , la faceta social o de classe -"se guerrea para defender los negocios de unos cuantos caballeros", la causa de la campanya és l'ambició de la burgesia, "la avaricia de un trust de especuladores que se llaman Comillas, Güell, Macpherson, Romanones, Gabriel Maura, etcétera", però els qui la alimenten amb llur sang són

els pobres, els que no tenen les 1.500 ptes. de la redenció a metàl·lic, mentre els fills dels capitalistes resten a casa; doncs, "el pueblo no irá a la guerra, porque nada tiene que ganar y sí mucho que perder"- i, per últim, la vessant anticlerical -darrera de Comillas i de la Trasatlántica hi ha els jesuïtes, els frares manifesten la política espanyola a Àfrica i esperonen l'aventura militar "so pretexto del triunfo de la cruz sobre la media luna", mentre les beates de l'aristocràcia encara escarneixen el dolor de les famílies obreres repartint medalletes entre els soldats que embarquen...- (48).

Aquests ingredients componen un discurs propagandístic bigarrat, a voltes confús i no sempre coherent, en el qual el crit de "guerra a la guerra" va de costat amb declaracions de "patriotismo" fervent i "amor al Ejército" (49), i les tesis anticolonialistes -"los moros están en sus casas, tienen corazón y defienden lo suyo", "cual lo defenderíamos si viniera un francés y vendiese la Plaza de Cataluña y el francés trajera un ejército para desolarnos" (50)- coexisteixen amb les que parlen de "guardar lo que poseemos" a Àfrica, de "poner a cubierto a Melilla de todo intento de los moros, dándole una amplia zona de resguardo", i envegen l'èxit del colonialisme francès a Algèria (51); és, però, un discurs eficaç en la mesura que cavalca damunt d'un poderós impuls popular contrari a la guerra, i que les seves consignes -"o todos, o ninguno", "la guerra no es de la Patria, sino del Gobierno", "la Compañía minera del Rif (la formen) bandoleros y facinerosos", "que vayan los frailes..."- recullen, en la lletra o en l'esperit, els crits espontanis de les multituds obreres que es manifesten, al port o a les Rambles, contra l'aventura marroquina.

En tot cas, i malgrat que això contradigui les versions oficieuses (52), no es pot afirmar que el partit radical fos el motor de la protesta antibèl·lica, la qual es caracteritza, justament, per l'amplitud i diversitat dels seus suports i focus: societats obreres, centres federals, entitats nacionalistes, casinos radicals, escoles laiques, grups corals, nuclis espiritistes... (53). El crescendo de la indignació ciutadana és, essencialment, un procés espontani que s'alimenta sobretot de les alarmants informacions arribades de Melilla, parlant de nous combats

i de centenars de baixes, sense que això exclogui la contribució als aldarulls de carrer de "conocidos agitadores de la Casa del Pueblo" (54), joves exaltats com Rafael i Josep Ullé, Rafael Guerra del Río i altres, ni rebaixi l'importantíssim paper de tota la premsa esquerrana com a caixa de ressonància o amplificador del malestar popular. Si el lerrouxisme és la principal força obrera i d'esquerres a Barcelona, la seva presència en el primer rengle de l'agitació resulta tant un fet mecànic com un imperatiu polític elemental. Ara, ni la lectura d'"El Progreso" en les setmanes centrals del juliol, ni l'examen dels informes policials sobre els mítings radicals d'aquells mateixos dies, permeten endevinar un propòsit revolucionari seriós, la intenció de preparar psicològicament ni -menys encara- organitzativament les bases del partit per a un moviment insurreccional. Més aviat al contrari.

Un dels primers lerrouxistes que havien aixecat la veu contra la guerra, Llorenç Cabós, es declara, quan la campanya tot just comença, "contrario a los motines y revoluciones callejeras"; en el gran míting celebrat a la Casa del Pueblo el dia 15, el veterà Lorenzo Ardid -un d'aquells elements que, segons Joan C. Ullman (55), "comenzaron ansiosamente a prepararse para la acción"- clou l'acte aconsellant als sis mil assistents que

"acudan a los mítines que se celebren siempre que les llamen los correligionarios, recordando que dentro de un mes llegará el caudillo y encontrará su partido y organización a grande altura";

dos dies després, a la Fraternidad Republicana Sansense, la idea més audaç que el regidor Puig d'Asprer formula és la de que els radicals "se unen para pedir al Gobierno de Maura que no dé más desolación y descontento al país"; en una reunió simultània, a Sant Martí, Enric Tubau manifesta que,

"según parece, no será guerra de gran importancia, y que si el gobierno ha mandado tropas a aquel territorio, es con el fin de hacerse respetar, lo que cree es su derecho",

mentre l'"extremista" Zurdo Olivares opina que "en su entender no se llegará a la guerra, teniendo confianza con el señor Maura, que conoce al pueblo español"... (56); encara, el 21 de juliol, el diari lerrouxista

dóna els combats com un fet consumat, i opina en to resignat que "ahora (...) sólo cabe exigir de Maura que precipite los acontecimientos y se decrete una paz honrosa".

La moderació dels dirigents radicals és tan notòria i generalitzada, que alguns sectors de la militància comencen a exterioritzar llur malestar i llur decepció: el dia 22, en el que serà el darrer míting tolerat abans que La Cierva els prohibeixi, la inassistència dels participants previstos provoca acusacions de covardia, i l'únic orador present, el diputat provincial Joan Pich i Pon, és esbrincat pel públic, sobretot femení, quan diu que "se ha de pedir al Gobierno que recapacite bien de lo que hace, debe reclamarse respetuosamente que el Gobierno dé cuenta de lo que piensa hacer", i acaba "recomendando cordura" (57).

En aquest context, certes paraules d'Emiliano Iglesias a la Casa del Pueblo -"no queremos la guerra, y contra ella debe levantarse el pueblo en masa" (58)-, o les al·lusions de l'article Remember, publicat el diumenge 25, a la matança de frares del 1835, no ens han d'enganyar; els escarceos "subversius" formaven part de la retòrica lerrouxista per als moments de tensió -per exemple, arran de l'exili del jefe-, i els lectors d'"El Progreso" ja estaven acostumats a trobar-hi, més o menys cada any, incitacions explícites a "repetir un nuevo año 35" (59). És infinitament més important saber que, en les seves converses del dia 25 amb el Comitè de vaga format per anarquistes, socialistes i sindicalistes, Iglesias descartà del tot la mobilització revolucionària del partit radical, es mostrà molt reticent davant la idea de la vaga general i, a la fi, accedí només a donar suport a

"un paro general de trabajadores sin otro alcance que hacer patente, mediante la huelga de veinticuatro horas, la protesta de la clase que sufre de un modo directo las fatales consecuencias de una política antinacional y vesánica", a un gest "grande, serio e imponente que demuestre al señor Maura que el pueblo aprecia la sangre de sus hijos" (60).

Renunciant d'entrada a fer aquí, a partir de fonts que, en llur immensa majoria, són ja ben conegudes, un relat més dels esdeveniments

de la darrera setmana de juliol a Barcelona, dedicarem les pàgines següents a un intent de valoració i d'interpretació del paper jugat pels radicals en aquells successos (61). Paper que, en tot cas, no és monolític ni reduïble a un únic model, per la qual cosa caldrà distingir immediatament entre l'alta direcció del partit, els quadres mitjans, els nuclis extremistes més o menys juvenils i la base obrera.

Pel que fa a la cúpula lerrouxista, centrada aquests dies en la persona d'Emiliano Iglesias, la seva actuació es podria sintetitzar així: un coqueteig discret, i sense lligams formals, amb la vaga inicial del dilluns; una mínima presència al carrer (62), la indispensable per a preservar la pròpia imatge esquerranista i per a què els militants no es consideressin totalment desassistits; el manteniment, al llarg de tota la setmana, de contactes multidireccionals, i àdhuc contradictoris, amb els més variats elements i forces -sindicalistes de Solidaritat Obrera, socialistes, Ferrer i Guàrdia, el regidor regionalista Verdaguer i Callís, l'alcalde conservador Coll i Pujol... (63)-, a fi i efecte d'assegurar-se sortides polítiques, qualsevol que fos el desenllaç de la revolta; una tàctica dilatòria i evasiva davant les reiterades demandes d'un compromís revolucionari explícit, formulades tant pel Comitè de vaga com per Ferrer, i fins i tot per correligionaris exaltats; i, quan la inviabilitat de la insurrecció es fa patent, un hàbil esforç per desvincular-se'n personalment i desvincular-ne el partit radical, sense que fer-ho semblés deserció o traició, sinó seny i realisme (64).

Dels altres dos "triumvirs" antisolidaris, el senador Joan Sol i Ortega "permaneció en la calle mientras duraron los disturbios" (65), "estuvo en todas partes" amb més fatxenderia i afany de protagonisme que intencions de derrocar el règim, però actuà, en qualsevol cas, per compte propi, sense connexió amb el partit radical, del qual es trobava ja força distanciat (66); quant al diputat Giner de los Ríos, a part una confusa intervenció en la reunió de forces vives celebrada a l'Ajuntament el dimarts a la tarda (67), romangué reclòs a casa seva i al marge dels esdeveniments. Tota la responsabilitat requeia, doncs, sobre Iglesias, i aquest no s'atreví -quan el caudillo estava travessant l'Atlàntic, de retorn a la Península (68)- a arriscar el partit, laboriosament recuperat de l'ensopegada del 1907, a l'atzar d'una aventura revolu-

cionària més que problemàtica, improvisada, pobre de mitjans, aïllada a Barcelona i en la que hom no podia comptar amb el suport dels militars, factor imprescindible de qualsevol moviment republicà, segons la recta doctrina lerrouxista. És això -el temor a "cremar" estèrilment una organització que ha refrendat la seva potència electoral en les municipals del maig darrer i s'ha demostrat capaç de conquerir atractius càrrecs públics, sucoses parcel·les de poder- el que inclina la immensa majoria de dirigents i "notables" radicals a postures inhibicionistes, quan no desmobilitzadores, enfront de la inesperada revolta. La covardia personal d'aquell o l'altre personatge pot ser una motivació complementària, però no l'explicació principal.

Del que acabem de dir ja es dedueix quina fou la tònica dominant en el graó dels quadres mitjans, dels élus municipals i provincials del partit; sobre aquest punt, els testimonis coincideixen: a Gràcia, i segons el militant societari Adolf Bueso, "los lerrouxistas se portan bien, pero no se vé un capitoste del partido"; "cap prohóm lerrouxista es deixà veure per les barricades", constata Pere Coromines; i àdhuc un radical de cert relleu, Luis Zurdo Olivares, ha de reconèixer amb amargor que, al carrer, "no hubo más que pueblo" (69). Foren comptats, i extremadament tímids, els regidors -Josep Jorge Vinaixa, Josep Puig d'Asprer- que, sense participar en el moviment, s'hi manifestaren favorables o insinuaren la possibilitat de donar-li un caràcter polític anti monàrquic (70); a un altre nivell, l'ex-regidor i obrer ferroviari Zurdo Olivares, ja esmentat, etzibà als seus conveïns del Clot algunes soflames anticlericals i s'exhibí pel barri armat amb un fusell, però no hi ha cap prova que prenguéss part en els incendis ni en la dura lluita d'aquella zona (71).

Més difícil resulta establir amb algun rigor el grau d'implicació en els fets de l'extrema esquerra radical, dels elements vinculats a "La Rebeldía" i altres periòdics semblants. La vox populi, influïda sens dubte pel record de les frases més estridents del famós article Rebeldes, rebeldes! -allò de "destruïd los templos", "alzad el velo de las novicias", "no os detengais ante los sepulcros ni ante los altares"- imputà als qui's vantaven d'esser aquells "jóvenes bárbaros" invocats

per Lerroux una responsabilitat directa en la subversió (72); en particular, diversos confidents i testimonis assenyalaren Josep i Rafael Ullé entre els inductors i directors d'assalts i incendis d'edificis religiosos (73), i el propi Lerroux explicaria anys després que Rafael Guerra del Río li havia tramès una carta al primer port espanyol on havia de tocar, Las Palmas, convidant-lo "a volar hacia Barcelona para ponerme al frente de la revolución" (74). A manca de proves definitives -que ni les autoritats no pogueren trobar, en la repressió ulterior-, és versemblant que joves com els germans Ullé, Joan Colominas Maseras, Domènec Gaspar (Pierre), Rafael Guerra del Río, B. Calderón Fonte, etcètera, desitgessin una intervenció decidida de llur partit en la revolta, que pressionessin en aquest sentit i que, quan això es demostrà inútil, resolguessin per compte propi portar a la pràctica la faceta més sorollosa de l'ideari que venien difonent des de feia anys: l'anticlericalisme.

En canvi, no hi ha discrepàncies a l'hora d'apreciar la contribució de la base radical a l'aixecament. La reconeixen i proclamen àcrates tan significats com Josep Negre o Joan Baptista Esteve (Leopoldo Bonafulla):

"Fueron en gran número los obreros lerrouxistas que se unieron a sus hermanos en explotación de la Federación local luchando en las barricadas y otros sitios de combate con idénticos coraje y entusiasmo"; "la casi totalidad de los obreros que militan en este partido (el radical) secundaron el movimiento, poniendo en acción todos los medios de que disponían, hasta el sacrificio de su vida" (75);

a partir de l'agost, la policia i els tribunals s'encarregarien de concretar aquella contribució en noms i responsabilitats: Esteve Roig, dependent d'una xurreria, els carreters Josep Bel Pla i Ramon Caballé, Antoni Comallonge -promotor d'alguns incendis al Poble Sec-, Ramon Font -president de la Fraternidad Republicana Radical d'Horta-, el forner Baldomer Bonet, Rafael Climent i Lluís Alférez -incendiari al Camp de l'Arpa i a Sant Gervasi, respectivament-, Marià Portolés, Domingo Ruiz -cap d'algunes barricades al cor del districte Vè-, el paleta Josep Llansà, el sabater Domènec Ferrer, Joan Castells -conserge

d'un centre radical al Poble Nou, que repartí armes als rebels-, la peixatera Carme Alauch, "dama roja" que intervingué en l'assalt a la comissaria del Clot, i un llarg etcètera (76).

Aleshores, si la jerarquia del partit no ordenà, estimulà ni dirigí l'actuació dels seus militants, ¿quines motivacions empenyeren aquests tan resoltament cap a la protesta insurreccional? Acceptant com a bona la tesi, avui difícil de refutar, que la Setmana Tràgica és una revolta impreparada i acèfala desfermada pels elements més audaços de les classes populars a partir de l'èxit de la vaga general del dilluns, i en vista de la feblesa de l'autoritat (77), no costa d'entendre que el "poble radical" -part integrant d'aquelles classes, i "treballat" al llarg de vuit anys per un revolucionarisme tan extremista com confús- s'hi sentís identificat instintivament, "por impulso espontáneo" (78), sense esperar directrius ni consignes, i, doncs, és lògic que molts adeptes de Lerroux es llancesin a les barricades o a l'incendiarisme, convençuts que, per fi, començaven a posar en pràctica el programa radical. En aquest sentit sí que es pot parlar de paternitat lerrouxista de la Setmana, en la mesura que les idees difoses pel republicanisme radical entre els obrers i menestrals barcelonins des del 1901 són un ingredient bàsic del substrat, del brou de cultiu ambiental sense el qual la rebel·lió hauria estat impensable i fóra incomprensible.

Restava per dilucidar la qüestió de fins a quin punt els lerrouxistes són responsables d'haver desviat el moviment cap a l'anticlericalisme, amb el propòsit deliberat d'exhaurir-lo, impedit "que el levantamiento popular se convirtiese en una revolución" (79). Contra aquesta interpretació, dues objeccions: la primera, que una revolució, per a ésser-ho, requereix, ultra certes condicions objectives, una direcció, un pla i una avantguarda disposada a executar-lo, i cap d'aquests elements apareix el juliol del 1909 a Barcelona, sense que llur absència sigui imputable als incendis (80); i la segona i principal, que l'incendiarisme no és una desviació planificada per la cúpula radical "entre el lunes por la noche y el martes por la mañana", com assegura J.C. Ullman (81), sinó una explosió espontània de rancors acumulats al llarg de dècades per les classes dominades contra l'Església catòlica, que les hi fa

una competència deslleial en el mercat laboral, que exigeix subordinació a canvi de les prestacions benèfiques, que inculca als alumnes de les seves escoles per a obrers idees d'obediència i resignació, i en la qual els treballadors veuen el més poderós baluard de la reacció governant, l'aliada sempiterna dels grans capitalistes i una institució que imposa als seus membres conductes antinaturals.

Són aquestes pulsions, fortament arrelades en la mentalitat col·lectiva de les classes populars, les que expliquen la flamarada anticlerical del 1909 i, en particular, la participació multitudinària en els incendis i saqueigs. Els radicals, és cert, com a principals mentors polítics del proletariat en els darrers anys, resulten també els principals responsables d'haver-li imbuït la idea -falsa- que l'Església, i no la burgesia, o l'Estat, era el seu enemic més temible, i ja hem indicat com és molt probable la intervenció d'alguns "joves valors" lerrouxistes en la destrucció d'un aparell assistencial eclesiàstic que competia amb el de llur partit per la mateixa clientela; però, d'aquí a afirmar que la decissió de cremar els convents sorgí de sobte i en una peça del cap d'Emiliano Iglesias, com Atena nasqué del cap de Zeus, i que la crema fou "misteriosa pero eficazmente organizada" per capítostos de la Casa del Pueblo, hi va un bon troç.

Tan important o més que la conducta real del lerrouxisme durant la darrera setmana de juliol, és la seva actitud posterior en relació a la revolta, són els judicis que sobre ella emet, els usos polítics que en fa i el paper que s'hi atribueix.

Cal recordar, d'entrada, els efectes immediats que per al partit tingué l'aixafament de la rebel·lió. Emiliano Iglesias fou detingut, a la porta de l'Ajuntament, el dissabte 31 de juliol a les quatre de la tarda; la vigília ho havia estat Rafael Guerra del Río, i en els dies immediats ho serien els membres del consistori Santiago Valentí i Camp i Manuel Santamaría i l'ex-regidor Luis Zurdo Olivares, al costat de desenes de militants i simpatitzants radicals; altres optaren per exiliar-se: molts dels dos mil emigrats a França per aquelles dates eren lerrouxistes, entre ells el regidor Josep Jorge Vinaixa, els periodistes B. Calderón Fonte i Domènec Gaspar (Pierre) i els activistes Josep i

Rafael Ullé, contra els quals l'autoritat militar havia dictat ordre de captura (82); en fi, diverses personalitats del partit, des del diputat Giner de los Ríos a Lorenzo Ardid, van ésser interrogats i investigats. En el terreny de la premsa, "El Progreso" tingué una efímera reaparició, emmordassat per la censura, entre el 2 i el 6 d'agost, abans de sofrir la suspensió governativa i el processament del seu director de palla, Trinitat Altet; el diari no reapareixeria fins el 8 de novembre, dos dies abans que Iglesias fos posat en llibertat provisional. Idèntica sort corregueren els setmanaris "La Rebeldía" i "El Descamisado", i això, juntament amb la clausura general dels centres radicals de districte -la Casa del Pueblo ja ho havia estat el primer dia de la revolta-, implicà la interrupció de tota activitat partidària del lerrouxisme a Barcelona durant tres mesos i mig (83).

Al mateix temps, un cor ben harmonitzat de veus dretanes proporcionava la cobertura política de la repressió, assenyalant als radicals com a principals culpables de la "setmana roja". Coïncidiren en aquesta imputació -alimentada, entre altres fonts, pels judicis de l'ex-confrare de Lerroux, Claudio Frollo (84)- els conservadors de Maura (85), els integristes, els ultracatòlics de la Defensa Social (86) i, naturalment, la Lliga, la qual, a través dels seus més alts portaveus, afirmà:

"l'acció directiva i decissiva que en les darreres violències ha tingut un partit (que vingué) a pertorbar la normalitat de la vida política catalana (...) és tan evident que ni tan sols cal assenyalar-ho" (87);

atribuint a Lerroux "l'obra de perversió moral de les masses" que havia fet possible la Setmana Tràgica, el regionalisme reforçava les seves ja velles tesis sobre el caràcter "forani", "artificios", "induït", de la protesta social a Catalunya.

¿Com reacciona el radicalisme enfront d'aquesta allau acusatòria? Durant l'etapa agost-novembre del 1909, mentre es desenvolupa allò que Joan C. Ullman ha denominat "el ajuste de cuentas", són poquíssimes i febles les veus que, des del partit, gosen defensar o vindicar l'aixecament: amb la seguretat que els dóna la llunyania, els representants de Lerroux a Buenos Aires, Cristóbal Cuadrado i Julián de la Cal, fan públic un manifest que descriu els fets de Barcelona com "la enérgica

protesta de un pueblo inteligente y valeroso" i en reclama el protagonisme per als radicals (88); el propi caudillo, arribat a Europa, fa declaracions periodístiques contra els procediments del govern espanyol i contribueix prudentment a la campanya internacional en defensa de Ferrer (89); dins de Catalunya, la única nota de solidaritat amb la revolta és el vot dels regidors radicals, en la sessió municipal del 3 d'agost, contra una proposició lligaire que condemnava i qualificava de vandàlics els fets de la setmana anterior (90).

Per la resta, els dirigents lerrouxistes interrogats o processats defugen qualsevol participació ni responsabilitat en els successos, els reproven tot atribuint-los a l'anarquisme (Iglesias), a "una explosión popular" (Giner) o "al conglomerado del hampa" (Zurdo), i recorden que "la plataforma principal" de llur partit és "la unidad de la Patria y, por tanto, la exaltación del Ejército". Emiliano Iglesias, en particular, negarà, davant del jutge militar, exercir cap autoritat directiva a "El Progreso" ni en l'organització radical, de la que assegurarà estar molt distanciat, invocarà a favor seu l'"odio" que li tenen "los elementos exaltados del obrerismo" -és a dir, els directors de Solidaritat Obrera- i remarcarà els esforços moderadors i pacificadors que ha desplegat al llarg dels disturbis, al costat de l'alcalde i de les altres fraccions polítiques de l'Ajuntament (91).

Es dins d'aquest afany autoexculpatori -que, com veiem, porta certs prohoms cap a postures ben poc airoses- on s'han de situar les declaracions d'alguns lerrouxistes assenyalant Francesc Ferrer i Guàrdia com a inductor o cervell de la revolta. Fos per rancúnia a causa del suport logístic de Ferrer a Solidaritat Obrera, o bé perquè compressin llur absolució a canvi de facilitar la condemna del pedagog àcrata (92), o simplement per por, el cas és que diversos militants i quadres radicals -no pas Iglesias, el qual, hàbil advocat, sabé esquivar qualsevol confessió comprometedora per al fundador de l'Escola Moderna (93)- testimoniaran contra Ferrer: Domènec Casas Llibre, alcalde de Premià, i els seus companys de consistori Cabré i Antoni Mustaró, el propagandista Manuel Jiménez Moya, Joan Puig i Ventura -president del comitè radical del Masnou-, el tinent retirat Alfredo García Magallanes i, sobretot,

el vell agitador Lorenzo Ardid Bernad (94). Aquestes delacions aportaren -cadascuna en proporció diversa- bona part de la minsa base probatòria que permeté al consell de guerra, el 9 d'octubre, sentenciar Ferrer, com "autor y jefe de la rebelión", a la pena de mort.

El panorama canviarà absolutament a partir del novembre de 1909. Caigut Maura, restablertes les garanties i esvaïda, amb l'ascens al poder dels liberals, l'amenaça judicial sobre l'estat major lerrouxista barcelonès, el partit radical pot emprendre, amb poc risc, una explotació política oberta i indissimulada de la Setmana de Juliol. A través de la premsa primer, del míting aviat i més endavant des de la tribuna parlamentària, els seus portaveus qualifiquen la revolta com "una formidable explosión de la cólera popular, harto justificada" (95) per raons morals i polítiques (una guerra inoportuna, la "insigne torpeza" d'haver mobilitzat els reservistes, la injustícia d'un servei militar no universal, la prepotència insolent dels ordes religiosos, els errors de les autoritats mauristes, les provocacions dels "tíos pacos" clericals, etcètera (96)); exalcen "aquella memorable página escrita por la virilidad de un pueblo", proclamen "la honorabilidad y la honradez de los revolucionarios" que, fent caure Maura, "han derrocado la tiranía, han salvado la libertad" i han esperonat la democratització de la política espanyola (97); assumeixen la defensa, en tots els terrenys, de les víctimes de la repressió, dels desterrats i presos elevats a la condició de "mártires de la libertad", la demanda d'amnistia per als quals esdevindrà l'eix de la propaganda lerrouxista durant bastant temps (98); i es converteixen en els màxims apologistes de Ferrer i Guàrdia, els paladins de la innocència del pedagog afusellat i els debelladors de la "iniquidad" de què fou víctima, paper aquest que culminarà quan, l'abril del 1911, tingui lloc al Congrés el debat sobre l'eventual revisió del procés Ferrer (99).

En resum, després d'haver-ne eludit les responsabilitats, els radicals mitifiquen ara "aquella bendita semana de julio de 1909" (100), en reclamen la paternitat espiritual, en reivindiquen la "glòria" i àdhuc, ocasionalment, s'en proclamen autors:

"cuando recibí la primera noticia de lo ocurrido en Barcelona, tuve la seguridad de que este admirable pueblo, en la explosión de sus indignacio-

nes (...) había de hacer honor a sus profundas y arraigadas convicciones, (...) y esta anticipación confirmáronla las posteriores noticias, pletóricas de grandeza abnegada y de humanismo confortador, que me hicieron sentir aquella satisfacción interior que sienten los maestros cuando ven a sus discípulos realizar una buena obra",

declararà el caudillo en el seu primer discurs a la capital catalana, de retorn de l'exili (101); "¿quién llevó a cabo las gloriosas jornadas de julio más que el partido radical?, preguntará -sense ruboritzar-se- Emiliano Iglesias (102). Davant d'una esquerra catalanista tímida i ambigua en relació al tema (103), el lerrouxisme no té majors dificultats per a apropiar-se d'un patrimoni polític que cap altre partit li disputa.

En el futur, la "Setmana Gloriosa" -com la bategen els radicals, rebutjant les denominacions dretanes de "Tràgica" o "Sangrienta" (104)- passarà a figurar en la mitologia lerrouxista com un dels seus elements bàsics, com la demostració suprema de l'heroïsme i del revolucionarisme del partit; servirà, durant els primers mesos o anys, d'eficaç bandera de manifestacions, mítings i campanyes reivindicatives (105), i àdhuc motivarà l'empresonament d'alguns miliants abrandats (106). Que, des del socialisme o el sindicalisme, algunes veus comencin a denunciar el tèrbol paper d'Emiliano i altres líders en la insurrecció, no és obstacle per al solemne record anyal de "la semana más viril que registra la historia de España" (107); semblantment, el fet que el comitè de la parisenca Ligue des Droits de l'Homme resolgui, el febrer del 1910, expulsar Lerroux del seu si, com a sanció per haver mantingut aquest dins del partit radical als acusadors de Ferrer (108) no impedeix que el mateix partit commemori cada octubre com a cosa pròpia els aniversaris de l'execució d'aquell i faci seva la memòria del màrtir, disputant-la -si cal, violentament- als anarquistes (109).

Amb el pas del temps, però, a mesura que el radicalisme evolucioni vers la moderació i l'aburguesament i, doncs, la invocació d'un episodi revolucionari o el culte a un personatge com Ferrer i Guàrdia li resulti inútil o contraproduent, el record oficial de la Setmana de Juliol s'anirà diluïnt. Si el 1916 encara hom l'incloïa en el manifest electoral de les legislatives, com un reclam aprofitable (110), en els anys poste-

riors la commemoració esdevé més i més estereotipada i nostàlgica - alguns articles convencionals a "El Progreso", amb atacs igualment convencionals contra Maura i La Cierva, l'ofrena de flors a la tomba de Ferrer per part d'alumnes d'una escola radical... (111)- i acaba per restar circumscrita a nuclis marginals (lliurepensadors, joventuts...) situats en les fronteres del partit (112).

NOTES AL CAPÍTOL IV

- (1) "No sólo no tenemos inconveniente los diputados republicanos de Cataluña en que el Sr. Lerroux venga a tomar asiento en los escaños del Congreso, sino que desde luego solicitamos del Gobierno, con tanto ahínco como pueda hacerlo el Sr. Giner de los Ríos, que dé toda clase de facilidades para que sea admitido el Sr. Lerroux", afirmó Amadeu Hurtado; "Diario de Sesiones del Congreso", 12.II.1909.
- (2) Vegeu "El Progreso", 20.II.1909 i tot el mes de març.
- (3) N. ALCALÁ ZAMORA, Memorias, p. 490.
- (4) Vegeu-ne informació gràfica i escrita a "El Progreso Ilustrado", 11.I i 8.II.1909.
- (5) Vegeu la carta de Lerroux a Joaquim Vila, datada el 18.III.1909, a Causa... rebelión militar, I, pp. 179 a 185, i A. LERROUX, Mis memorias, p. 318; també, A. y A. GARCÍA CARRAFFA, op. cit., pp. 185-186.
- (6) A. LERROUX, Mis memorias, p. 318.
- (7) Lletre de Lerroux a Torner, 28.II.1909, Causa... rebelión militar, I, pp. 192-193.
- (8) 10.VI.1909.
- (9) Lletre sense datar, però corresponent a maig-juny de 1909; Causa... rebelión militar, I, p. 272.
- (10) X. CUADRAT, Socialismo y..., op. cit., p. 278.
- (11) "Suplemento al Boletín de la Sociedad del Arte de Imprimir de Barcelona", IV.1909.
- (12) J. NEGRE, op. cit., pp. 18 i 22.
- (13) "El Progreso", 24.III.1909; sobre les relacions entre radicals i carreters, ibid., 27.X.1908, "El Progreso Ilustrado", 1.II.1909, i la declaració de l'inspector de policia Feliciano Salazaray, a Causa... rebelión militar, I, p. 27.
- (14) J. NEGRE, op. cit., p. 25.
- (15) Causa... rebelión militar, I, pp. 236 a 241, amb la relació nominal completa.
- (16) Vegeu Mitin en Ripollet i Las elecciones de Sabadell, a "El Progreso Ilustrado", 1 i 8.II.1909; també, "El Progreso", 9.II.1909, i "Rebeldes!", 6 i 20.II.1909.

- (17) Trascendencia política, "El Progreso", 11.IV.1909.
- (18) E. IGLESIAS, La hora de la lucha, ibid., 22.IV.1909.
- (19) "El Poble Català", 23.IV.1909; "El Diluvio", 28.IV.1909.
- (20) "El Poble Català", 24.IV.1909, i "El Diluvio", 28.IV.1909.
- (21) "El Progreso", 24.IV.1909.
- (22) Aquest suport es fa explícit a favor dels candidats Sol i Roigé, Morales Pareja i Sans Cabré; ibid., 27.IV.1909.
- (23) Ibid., 18.IV.1909.
- (24) Ibid., 26.IV.1909.
- (25) Proletarios! Hombres! Leed!, "El Diluvio", 1.V.1909.
- (26) Els resultats per districtes, amb algunes petites diferències, a I. MOLAS, Lliga Catalana..., op. cit., I, p. 80, i J. ROMERO MAURA, Op. cit., p. 621.
- (27) L'únic símptoma preocupant, en aquest terreny, és la virtual congelació del vot radical, en relació al desembre de 1908, als districtes IX i X.
- (28) Passada la batalla. L'espantall lerrouxista, "El Poble Català", 5.V.1909; el subratllat és nostre. També, Comentaris, ibid., 30.III.1909.
- (29) G. ALOMAR, La veu de les urnes, "La Campana de Gràcia", 8.V.1909.
- (30) Vegeu G. ALOMAR, Carta a un jove "rebelde" i Radicalisme monàrquic, a ibid., 22.V i 5.VI.1909.
- (31) Vegeu P. COROMINES, Memòries..., op. cit., II, pp. 163-164.
- (32) Incompatibilidades políticas. Democracia y nacionalismo, "El Progreso", 17.X.1908, i E. IGLESIAS, Las izquierdas catalanas, ibid., 16.XII.1908.
- (33) La izquierda catalanista y su finalidad, ibid., 6.V.1909.
- (34) Vegeu, per exemple, G. ALOMAR, Entre ells i nosaltres i Radicalisme monàrquic, a "La Campana de Gràcia", 15.V i 5.VI.1909.
- (35) J. COCA, Separatismo de almas, Catalanismo, "catalanidad" y humanidad i Contra el nacionalismo, a "El Progreso", 9, 15 i 17.V.1909, respectivament.

- (36) Vegeu "El Progreso", 28.VI, 2, 4 i 14.VII.1909; el triomfador serà Layret, recolzat en els vots de la Lliga i afavorit pel sorteig de desempat.
- (37) T. ROJO (R. GUERRA DEL RÍO), Nuestro radicalismo, "La Rebeldía", 10.VI.1909.
- (38) Un exemple, a Interwiú con Lerroux ("El Progreso", 28.I.1907), on aquest declara: "Las cuestiones de política española son conocidas en el Vaticano antes que en Madrid. En Roma se reciben y corrigen los proyectos de ley, y se pone el veto a los que les parece. En Roma se preparan las crisis y se forman combinaciones ministeriales".
- (39) Aquest anticlericalisme popular espontani, deslligat de qualsevol opció política concreta, a M. MARTINEZ CUENCA, La muralla... op. cit., p. 33.
- (40) Entre els subscriptors a favor d'una "merienda democrática" hom pot trobar "uno que no quiere ver ningún fraile", i "uno que da una peseta, y el día que digan a quemar los conventos"; "La Publicidad", 25.X.1903.
- (41) A finals del 1908, fonts lerrouxistes xifraven en cinquanta el nombre d'actes civils -bateigs, casaments, enterraments...- celebrats mensualment pel partit a Barcelona; "El Progreso", 1.XI.1908.
- (42) Així, la secció Curas en salsa, al setmanari "La Rebeldía" s'especialitza en històries d'escàndols sexuals i tortures als convents, i a "El Descamisado" s'inaugura -l'11.I.1908- la rúbrica Monjas y beatas en el candelero y obreras en la miseria, dedicada a denunciar la competència deslleial que les comunitats religioses fan a diversos sectors laborals.
- (43) Sobre aquest darrer aspecte, J.C. ULLMAN, op. cit., pp. 74 a 76.
- (44) D'un discurs de Lerroux, "La Publicidad", 20.IX.1903.
- (45) "El Progreso", 5.IV.1907.
- (46) E. FITE, op. cit., p. 159.
- (47) C. AMETLLA, op. cit., I, p. 263; vegeu també el testimoni del diputat T. Caballé Goyeneche, a L. BONAFULLA, La revolución de julio, pp. 214-215.
- (48) Vegeu "El Progreso", 6, 11, 12, 15, 17, 18 i 25.VII.1909.
- (49) "La Rebeldía", 22.VII.1909, i "El Progreso", 25.VII.1909.

- (50) Tesis exposades per Josep Regàs Cardes i Angeles López de Ayala en sengles mítings el 15.VII.1909, segons els informes dels delegats governatius; Causa... rebelión militar, I, pp. 78 i 83.
- (51) "El Progreso", 11 i 18.VII.1909.
- (52) En particular, la de l'aleshores governador civil A. OSSORIO, Barcelona, julio de 1909, pp. 25 i 33-34; també, les de P. FOIX, Serra i Moret, pp. 107-108, i de l'obra anònima La semana sangrienta, p. 20.
- (53) Una petita mostra d'aquest ventall protestatari, a J. BRISSA, La revolución de julio en Barcelona, pp. 27-28.
- (54) Causa... rebelión militar, I, p. 13.
- (55) Op. cit., pp. 299-300.
- (56) Causa... rebelión militar, I, pp. 75, 81, 85, 88 i 89.
- (57) Ibid., I, pp. 90-91.
- (58) Citat per A. OSSORIO, Barcelona..., op. cit., p. 25, i per S. CANALS, Los sucesos..., op. cit., I, p. 148.
- (59) "El Progreso", 23.VII.1907, en la convocatòria d'un míting de la Juventud Autonomista Revolucionaria.
- (60) Ibid., 26.VII.1909; el subratllat és nostre.
- (61) En el terreny dels fets i de la cronologia, la minuciosa narració de J.C. ULLMAN (op. cit., pp. 343 a 505) és la més documentada i fiable de les existents i, dons, de referència obligada, per més que tendeixi a donar de la revolta una visió exageradament organitzada, com si el Comitè de vaga fos una mena d'estat major central que, sobre un plànol de la ciutat i disposant de tota la informació, fixava tàctiques, "ordenaba" el trasllat d'efectius humans d'un barri a un altre, mobilitzava "equipos de demolición", etc..., i com si l'incendiarisme hagués estat preparat i executat per dirigents incògnits i equips de piròmans amb precisió digna de l'exèrcit prussià. Partint d'aquesta "idealització", la historiadora nord-americana arriba a algunes conclusions força discutibles.
- (62) Ens referim, concretament, al recorregut d'Iglesias per algunes barricades del districte Vè, el dimarts al matí; Causa... rebelión militar, I, pp. 309 i 450, i E. SALUT, op. cit., pp. 97-98.
- (63) Sobre les entrevistes amb membres de SO i del PSOE, A. FABRA RIBAS, La Semana Trágica. El caso Maura. El Krausismo, pp. 45 a 49, i L. SIMARRO, El proceso Ferrer y la opinión europea, pp. 51-52 59-60; amb dirigents de la Lliga i l'alcalde, F. PUIG I ALFONSO, Recordant coses passades, pp. 83 a 89, i Causa... rebelión militar, I, p. 462.

- (64) Així, el divendres 30 de juliol, Iglesias impulsarà un intent de mediació municipal que suavitzí la previsible repressió, i l'endemà s'ofereix a col·laborar amb les autoritats en el restabliment de l'ordre, tot reiterant la seva "opinión y simpatía" en favor de la protesta contra la guerra; Causa... rebelión militar, I, p. 463.
- (65) Segons el seu panegirista M. TATO Y AMAT, op. cit., pp. 486-487.
- (66) Vegeu, en aquest sentit, l'article de G. ALOMAR, El conservadurisme radical, "La Campana de Gràcia", 26.VI.1909.
- (67) Diem confusa perquè ens n'han arribat dues versions molt contradictòries: segons el regidor lligaire F. PUIG I ALFONSO (op. cit., p. 85), Giner "volia deixar-se matar pels seus, si convenia, pel triomf de la revolució"; per a P. COROMINES (Memòries..., op. cit., II, p. 76) digué "que si li deixaven fer un míting a la Casa del Poble tot se dissoldria".
- (68) Lerroux havia sortit de Buenos Aires, a bord del vapor espanyol Valbanera, el 23 de juliol; "El Progreso", 25.VII.1909.
- (69) A. BUESO, op. cit., p. 39; P. COROMINES, Memòries..., op. cit., II, p. 114; L. ZURDO OLIVARES, op. cit., p. 47.
- (70) Això, en els prolegòmens o el curs de la sessió consistorial del dimarts a la tarda; vegeu-ne l'acta, a Causa... rebelión militar, I, pp. 520 a 530; també F. PUIG I ALFONSO, op. cit., pp. 86-87, i M. RIBE, Memorias de un funcionario, pp. 23-24.
- (71) Causa... rebelión militar, I, pp. 332-333, 361, 394, 408-409.
- (72) Vegeu, per exemple, C. AMETLLA, op. cit., I, p. 269.
- (73) Causa... rebelión militar, I, pp. 24, 256, 451, 510 i 512.
- (74) Hom no sap en quina data sortí de Barcelona l'esmentada lletra; en tot cas, Lerroux no la rebé fins el 12 d'agost, quan arribà a les Canàries; A. LERROUX, Mis memorias, p. 321.
- (75) J. NEGRE, op. cit., pp. 31-32; L. BONAFULLA, La revolución de julio, p. 14; en idèntic sentit s'expressa A. BUESO, Recuerdos de un..., op. cit., p. 31.
- (76) Tots aquests exemples, extrets de J.C. ULLMAN, op. cit., pp. 343 a 505. Entorn de l'activitat dels grups femenins lerrouxistes al llarg del moviment, fonts conservadores crearen una petita llegenda -"La Epoca" del 4.VIII.1909 qualificà les "damas rojas" de "verdaderas pieles rojas abominables"- que connectava amb el mite dretà de les petroleuses de la Commune parisenca (Vegeu L. SIMARRO, op. cit., p. 133, i M.H. VILLAESCUSA, La revolución de julio en Barcelona, p. 62). De fet, les autoritats només pogueren

acusar en ferm dues militants radicals -la citada i Joana Ardiaca- i la presumible acció de les "damas" republicanes restà diluïda en la contribució més general que les dones obreres feren a la subversió.

- (77) Il·lustra bé aquest caràcter el testimoni de J.M. FRANCES, op. cit., pp. 238 a 244.
- (78) E. FITE, op. cit., p. 72.
- (79) Es la tesi de J.C. ULLMAN, op. cit., pp. 393 i, especialment, 587-588.
- (80) Afirmacions com les de G. NORMANDY i T. LESUEUR (Ferrer. L'homme et son oeuvre. Sa mort. Castille contre Catalogne, p. 77) segons els quals els vaguistes haurien pogut, "sans aucune peine", proclamar la República, capturar el capità general i fer el que haguessin volgut, no són més que fantasies descabellades.
- (81) Op. cit., pp. 392 i 585.
- (82) Causa... rebelión militar, I, p. 265; els germans Ulled tornaren a Barcelona a mitjan novembre i s'entregaren voluntàriament a la justícia, que els mantingué empresonats fins el gener del 1910. "La Tribuna", 8.I.1910.
- (83) Vegeu J. BRISSA, op. cit., p. 198; F. PUIG I ALFONSO, op. cit., pp. 90 a 92; E. FITE, op. cit., pp. 72 i 76; "El Progreso", 2.VIII i 11.XI.1909.
- (84) Vegeu el seu article El peor enemigo, a "El Mundo", de Madrid, 3.VIII.1909, reproduït a C. FROLLO, En Cataluña..., op. cit., pp. 7-8.
- (85) Vegeu "La Época" del 4.VIII.1909, citada per L. SIMARRO, op. cit., pp. 132 i ss.
- (86) Vegeu "El Siglo Futuro" del 9.VIII.1909, i les declaracions del comte de Santa Maria de Pomés a "El Universo" el 18.VIII.1909, reproduïdes a ibid., pp. 147 i 161-162.
- (87) Manifest dels senadors i diputats regionalistes, de data 18.VIII.1909, transcrit per L. BONAFULLA, op. cit., pp. 43 a 49; apunta en el mateix sentit l'article d'E. PRAT DE LA RIBA, Radicalisme a "La Veu de Catalunya", 3.IX.1909, on, tot jugant amb la confusió entre el radicalisme com a actitud política genèrica i el partit radical lerrouxià, l'ideòleg lligaire conclou: "el més gran enemic de Catalunya, de la seva prosperitat, del seu esdevenidor, de la seva grandesa, és el radicalisme".
- (88) Citat per S. CANALS, Los sucesos..., op. cit., I, pp. 181-183.

- (89) P. SANGRO Y ROS DE OLANO, op. cit., pp. 136-137 i 153, i A. FABRA RIBAS, op. cit., pp. 69 a 71. Trenta-un anys després, quan escrivia Mis memorias (pp. 325 a 327), Lerroux procurà minimitzar la seva actuació ferrerista sota l'argument que els radicals "eran revolucionarios ciertamente, pero más patriotas que revolucionarios".
- (90) Vegeu S. CANALS, Los sucesos..., op. cit., I, pp. 183-184; E. NAVARRO, Historia crítica..., op. cit., pp. 114 i 427-428. Segons aquesta última obra, el regidor per Sant Andreu Francesc Sans Cabré comentà: "si votamos a favor de esa proposición los nuestros, los que han expuesto su vida, los que han perdido su libertad, los que todo lo han sacrificado, tendrían sobrados motivos para fusilarnos por la espalda".
- (91) Les diverses declaracions d'Iglesias, a Causa... rebelión militar, I, pp. 31 a 38, 98 a 102 i 198 a 200.
- (92) La primera hipòtesi és la que expressà el defensor de Ferrer, capità Francesc Galceran, en el seu al·legat: "un préstamo de unas cuantas pesetas hecho a la Solidaridad Obrera (...) bastó para declarar enemigo del partido radical al que tanto habían distinguido siempre, a Ferrer..."; Causa contra Francisco Ferrer..., p. 606. La segona la formulà Rodrigo Soriano en una intervenció parlamentària demanant la revisió del procés Ferrer ("Diario de Sesiones del Congreso", 29.III.1911), i sembla fer-la seva J.C. ULLMAN, op. cit., p. 525.
- (93) La declaració d'Emiliano Iglesias, a Causa contra Francisco Ferrer... pp. 360 a 363; P. SANGRO Y ROS DE OLANO, op. cit., pp. 49 a 57, resumeix la dura polèmica que, entorn d'aquest tema, sostingueren Iglesias des d'"El Progreso" i els cenetistes des de "Solidaridad Obrera", el gener de 1917.
- (94) La declaració d'Ardid, potser la més hostil al processat, a Causa contra Francisco Ferrer..., pp. 369 a 371. Davant els blasmes que la seva conducta merescué dins del propi lerrouxisme, Ardid demanà a la Junta Municipal del partit que hom li formés un tribunal d'honor, i publicà després, per a justificar-se, un full titulat El calvario de un partido, que no hem localitzat; "La Tribuna", 8.I i 18.III.1910.
- (95) Lerroux, a "Diario de Sesiones del Congreso", 6.IV.1911.
- (96) La millor síntesi d'aquests arguments, en el discurs d'Emiliano Iglesias, a "Diario de Sesiones del Congreso", 6.VII.1910, reproduït també a L. ZURDO OLIVARES, op. cit., pp. 138 a 173; sobre l'acció provocadora dels "pacos", "El Progreso", 10.XI.1909.
- (97) Vegeu E. IGLESIAS, Resultados tangibles. La Revolución de Julio, "El Progreso", 11.IV.1911, "Diario de Sesiones del Congreso", 6.VII.1910, i Decíamos ayer..., "El Progreso", 11.XI.1909.

- (98) Vegeu "El Progreso", 12, 18, 19 i 29.XI i tot el desembre de 1909. Encara el 1916, Lerroux haurà de sol·licitar del govern l'excarceració de deu obrers que resten empresonats pels fets de la Setmana Tràgica; "Diario de Sesiones del Congreso", 31.V i 20.XII.1916.
- (99) "Diario de Sesiones del Congreso", 5 i 6.IV.1911, amb les intervencions d'Iglesias i Lerroux; també, "El Progreso", 26.III.1911 i dies successius. Lerroux, que a aquestes altures es defineix ja com "su amigo (de Ferrer), no su compañero ni su correligionario", recollirà la seva contribució al debat en el volum Ferrer y su proceso en las Cortes.
- (100) "El Progreso", 11.IV.1911.
- (101) Ibid., 21.XI.1909.
- (102) Ibid., 23.I.1911; E. NAVARRO, en una biografia oficiosa d'Iglesias escrita el 1915 (a Historia critica..., op. cit., p. 284) arriba a insinuar, en el sùmmum de l'oportunisme, que aquest detentà "la dirección exclusiva del movimiento revolucionario".
- (103) Així ho posa de relleu G. ALOMAR, a op. cit., pp. 8-9.
- (104) Sembla haver estat Lerroux qui, en el curs d'un banquet que hom li oferí el març el 1910 ("La Tribuna", 21.III.1910) consagrà el nom, i el justificà després a les Corts en dues ocasions el juliol del 1910 i el juny del 1913 ("Diario de Sesiones del Congreso", 15.VII.1910 i 2.VI.1913); encara el 1932, quan, en plenes Corts Constituents de la República, Antonio Royo Villanova qualifiqui els fets del 1909 com la "semana vergonzosa", una interrupció de Rafael Guerra del Río el corregirà: "Semana gloriosa"; A. ROYO VILLANOVA, Treinta años..., op. cit., p. 185.
- (105) Per exemple, la demostració pro-amnistia del 16 de gener del 1910, la intensa campanya en idèntic sentit al llarg de tot aquell hivern, o la gran manifestació anticlerical del 3 de juliol següent.
- (106) És el cas del jove Jesus Ulled i dels altres redactors del periòdic "Alma Radical", detinguts l'octubre del 1910 per haver publicat un número extraordinari dedicat a l'afusellament de Ferrer; vegeu "El Progreso", 28.X.1910, i J. ULLED ALTEMIR, op. cit., pp. 38-40.
- (107) Vegeu les edicions d'"El Progreso" de la darrera setmana de juliol de 1910, 1911, etc...
- (108) "El Diluvio", 26 i 27.II.1910.
- (109) Sobre els incidents esdevinguts el primer any, "El Progreso", 10.X.1910, P. SANGRO Y ROS DE OLANO, op. cit., p. 420, i J. NEGRE, op. cit., pp. 47-48.

- (110) A los electores de Barcelona, "El Progreso", 29.III.1916.
- (111) Ibid., 13.X.1919 i 14.X.1921, per exemple.
- (112) Així, el 1922, l'únic acte en honor de Ferrer fou una visita al cementiri civil organitzada pel Grupo Anticlerical Librepensador del districte V (ibid., 15.X.1922); l'any següent, només l'òrgan de les Juventudes Radicales recordà, en un exaltat panegíric, la Setmana Gloriosa (Lerroux! 1909, "La Aurora", 26.VII.1923).

S e g o n a   P a r t

E L   P A R T I T   R E P U B L I C A   R A D I C A L

5) La configuració definitiva i la breu plenitud del Partit (1909-1910)

Durant el final de l'estiu i la tardor del 1909, mentre la repressió maurista s'abat sobre les esquerres barcelonines, Alejandro Lerroux -que, retornat d'Amèrica a mitjan agost, ha viatjat directament de les Canàries a Anglaterra- reparteix el seu temps entre Londres i París, prudentment allunyat de la Península (1); s'hi ocupa de fer fructificar el capital que ha reunit a l'Argentina -vint mil duros, segons pròpia declaració ulterior (2)- a través de diversos negocis que la premsa addicta qualificarà de "deberes ineludibles" (3) i que han de proporcionar-li la desitjada independència econòmica: els derivats de l'establiment del parc d'atraccions a Buenos Aires, la constitució a Londres de la societat Spanish Irrigation Limited, amb cinc milions de lliures de capital i l'objecte de realitzar a Espanya obres hidràuliques, començant pel pantà d'Isber, a Alacant, i altres afers menors (4).

Al llarg d'aquests tres mesos darrers del seu exili, i al costat dels afers financers, el líder radical desenvolupa també, entre els emigrats espanyols a París i a Perpinyà, i a través de declaracions a la premsa europea, una política d'auguris, amenaces i amagos revolucionaris -segons fonts diplomàtiques franceses, prepara una vaga general a Barcelona, València, Madrid i Andalusia, la qual aniria seguida d'un pronunciament militar republicà (5)- que representa una forma de suport "extern" a l'ofensiva desencadenada pels liberals i les altres oposicions contra el govern Maura (6). Caigut aquest el 21 d'octubre, i restablert en els dies següents el lliure funcionament de diaris i partits a Catalunya, els radicals saluden amb satisfacció l'adveniment de Moret al poder i expressen llur confiança en "la obra reparadora del partido liberal" (7). És només aleshores que Lerroux es decideix a travessar la frontera, arribant a Madrid l'1 de novembre; caldran encara dues setmanes més per a què, el dia 14, desenes de milers de simpatitzants li puguin fer, a Barcelona, una rebuda triomfal (8).

Aquesta poca pressa del caudillo per regressar al seu feu barcelonès després de dos anys d'absència no és fortuïta, sinó ben simptomàtica d'una mutació profunda en els seus plantejaments; "Lerroux vino a España

totalmente cambiado", observa un crític (9); "Lerroux fué a América siendo uno y volvió siendo otro muy distinto", confirma un correligionari d'aleshores (10). En què consistí, doncs, el canvi?

Hom pot afirmar que, de retorn de l'emigració, Lerroux comença a desplaçar l'epicentre de la seva activitat política des de Barcelona a Madrid, inicia el salt -ja l'havia emprès el 1908, però l'exili avortà l'intent- des de la condició de líder polític local a la de líder polític estatal, es proposa bastir un partit d'àmbit espanyol que pugui ésser la gran opció d'esquerra democràtica -situada entre el liberalisme monàrquic i les organitzacions obreres-, atractiva per als professionals, els intel·lectuals, la burgesia mitjana madrilenya i "provincial", etcètera. En aquestes condicions, per guanyar-se el respecte i merèixer el crèdit dels sectors esmentats, li cal donar al Partit Radical una nova orientació programàtica i procedimental més elaborada -i més moderada- que la de l'arrauxat i nebulós lerrouxisme barcelonès de 1901 a 1909, una orientació que tindrà com a models de referència el radical-socialisme governant a França i, en menor mesura, el liberalisme radical anglès de David Lloyd George (11).

El canvi de rumb -ja insinuat el desembre anterior davant d'auditoris argentins (12) i que, de fet, marca la divisòria entre el moviment lerrouxista barceloní i el Partit Radical espanyol- Lerroux l'exposarà solemnement a la militància i a l'opinió pública als pocs dies de la seva rentrée, en dos importants discursos pronunciats a la Casa del Pueblo de Barcelona el primer, i al frontó Jai-Alai de Madrid el segon (13).

Sis elements essencials formen l'espinada del doble missatge: l'aspiració a una revolució política "preventiva" de futures convulsions més profundes -"nosotros queremos la revolución de hoy para evitar la revolución^{de} mañana"-, consistent a reemplaçar la monarquia "responsable de los desastres nacionales" per la República i, mentre això no sigui factible, el desenvolupament d'una enèrgica actuació d'alliberament de les consciències i de defensa i ampliació de les llibertats; l'anticlericalisme tradicional, però que ara adopta formes legalistes per a reivindicar la separació de l'Església i l'Estat i la dissolució de

totes les comunitats religioses; la substitució de l'anterior obrerisme per un interclassisme populista en el que els treballadors manuals ja no són la peça principal, "porque nosotros no somos un partido de clase social, sino un partido que aspira a integrar todas las clases sociales..."; un reformisme econòmic-social ple de prudència i de vaguetat, que proclama "la supremacía del trabajo sobre el capital", propugna mesures (retir per als obrers vells, transformació del sistema tributari...) tendents a proporcionar al poble "una cierta comodidad" i diu assumir el "programa socialista", per bé que exclou qualsevol fórmula col·lectivista i es desvincula explícitament de l'anarquisme: "somos radicales, aspirantes a ejercer el Poder y, por consiguiente, nada tenemos de anarquistas" (14); l'autonomisme municipal i regional d'arrels federals, "compatible con la soberanía y con la unidad de la patria" i concretat, per a Catalunya, en una oferta d'"autonomía prudente y razonable"; i, per últim, una proposta d'estructuració flexible i descentralitzada del Partit, que estengui a tota Espanya el model organitzatiu assajat amb tant d'èxit a Catalunya i sigui capaç d'atraure "personas y entidades, individuos y colectividades que marchen en la misma dirección que nosotros".

En síntesi, el líder radical defineix una postura política possible, tranquil·litzadora i oberta -"nosotros traemos la bandera de la paz en la mano..."- i es manifesta disposat a "todo linaje de concordias y de inteligencias" amb "los partidos demócratas", amb el PSOE i, en especial, amb l'esquerra catalanista, envers la qual l'actitud lerrouxiana "es de expectación y es de respeto". La impressió de conjunt que un observador atent, el cònsol francès a Barcelona, transmet als seus superiors de París és que

"M. Lerroux (...) s'est montré relativement modéré et, tout en insistant sur les aspirations républicaines, n'a plus dit un mot de la réalisation à brève échéance des espérances de son parti" (15).

Una cosa, però, són els designis estatals de Lerroux, i una altra la realitat de l'organització radical barcelonina, amb unes característiques humanes i polítiques, amb un espai electoral i unes arrels en el teixit social que hom no pot alterar d'un dia per l'altre. Doncs, des

d'aquest moment restarà oberta al si del Partit Republicà Radical una certa dicotomia, una dualitat entre la seva política catalana i la seva política espanyola, entre la tendència de la primera -lligada a unes estructures socioeconòmiques i mentals més evolucionades- a preservar els propis orígens populars i esquerrans, i la inclinació de la segona -que s'ha d'inserir en un context més arcaic- vers el governamentalisme i el centrisme.

Aquesta dualitat entre els imperatius locals i les exigències de la projecció estatal -que serà una constant en la història interna del Partit fins al 1936- es comença a manifestar entorn dels comicis municipals del desembre de 1909, primera convocatòria electoral a la que el lerrouxisme concorre després de la revolució de juliol, doncs els efectes de la repressió conservadora li han impedit de fer-ho a les eleccions provincials del 24 d'octubre darrer.

Si la propaganda i la mobilització radicals es basen en la capitalització de la Setmana Gloriosa -la victòria lerrouxista accelerarà l'amnistia dels presos, representarà "un reto a Maura" i serà un homenatge a la memòria de "nuestro llorado amigo Francisco Ferrer y Guardia" (16)-, en el manteniment de la tradició "subversiva" del Partit -"somos el pueblo, somos la idea que se sostiene, según las circunstancias, un día con la papeleta, otro día con el fusil", "podemos decirle al pueblo que al votar a los radicales vota por la revolución" (17)-, llur candidatura té, en canvi, una significació social marcadament burgesa i "d'ordre"; la formen els següents noms (18):

dte. I

Josep Maria Serraclarà i Costa	(advocat i propietari)

dte. II

Antoni Ullé i Ballarín	(propietari)
Salvador Lluç i Subiranas	(advocat i propietari)

dte. III

Casimir Fabra i Llobera	(propietari)

dte. IV

Ramon Servent i Farriols	(propietari)
Pere Figueras i Blanch	(comerciant)

dte. V

Josep Carraté i Vaqué (professor i industrial)
 Ricard Soriano i Sánchez (industrial)

dte. VI

Martí Herrero Prohigas (comerciant i propietari)
 Enric Marcilla i Marín (comerciant)

dte. VII

Joan E. Lladó i Vallès (advocat)
 Pere Domènech i Serriñana (industrial i propietari)

dte. VIII

Alfons Ardura Altuna (advocat i propietari)
 Jaume Coll i Ros (horticultor)

dte. IX

Josep A. Mir i Miró (advocat i propietari)

dte. X

Bartomeu Guñalons i Bou (industrial)

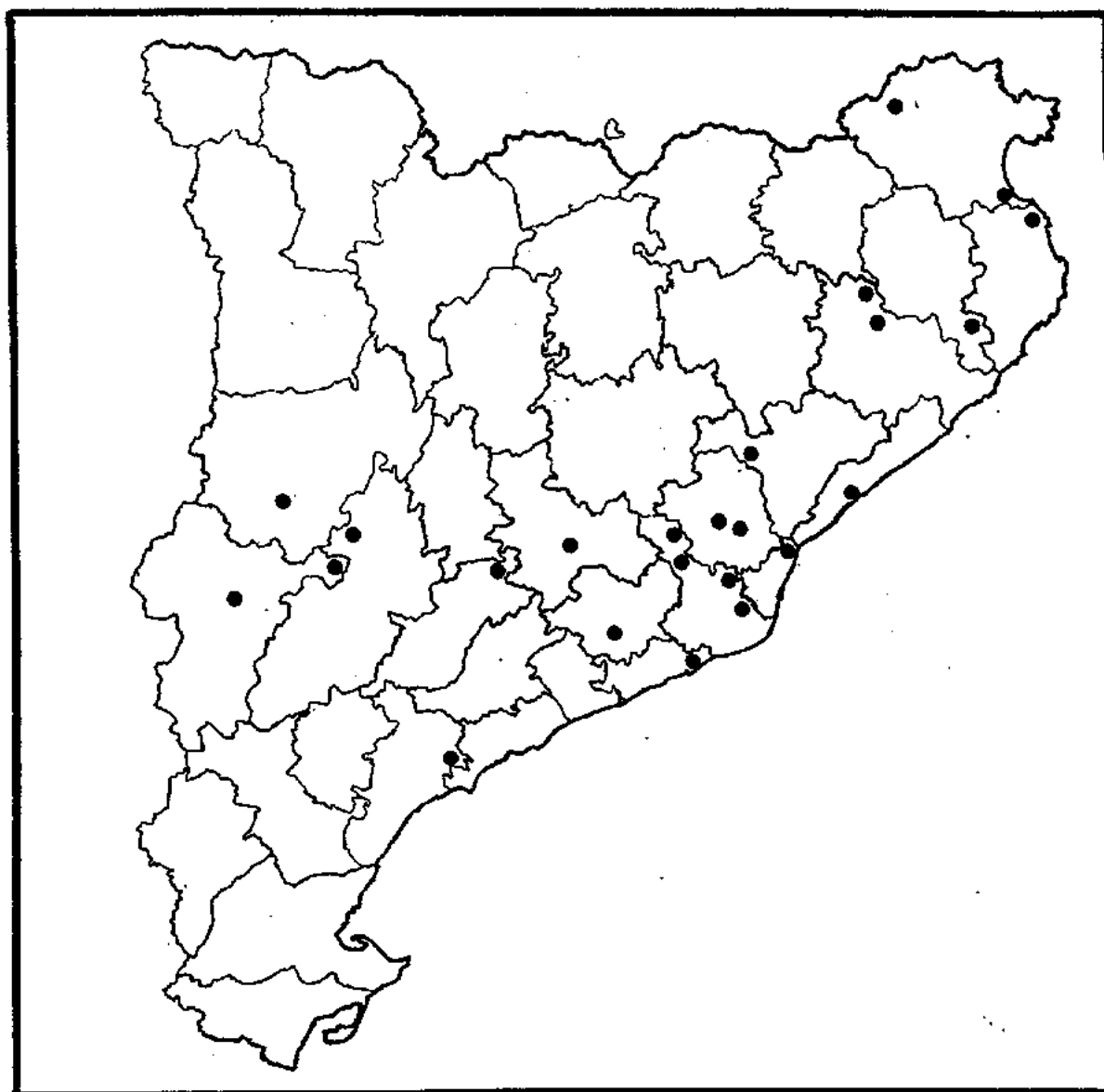
Sens dubte, el fet que a la llista del PRR, on hi figuren "representaciones de la industria, del comercio, de las profesiones liberales, personas de posición económica brillante" i àdhuc "algunos candidatos que han sido obreros y que se han emancipado, para fortuna suya" (19), no hi hagi ni un sol treballador assalariat està molt en consonància amb el new look propugnat per Lerroux -que és qui ha fet personalment la tria (20)-, però no acaba de satisfer les aspiracions de la massa general del Partit. Es fan sentir, doncs, queixes pel procediment "de capricho y compadrazgo" seguit en la nominació, hom rebutja i desqualifica -des dels districtes II i VI, sobretot- alguns aspirants a la regidoria, i circula la idea de votar el nom de Ferrer i Guàrdia com a protesta contra la direcció lerrouxista (21), la qual, neguitosa, hi replica amb consignes com aquesta:

"¿Que los candidatos, todos o alguno, no son de tu agrado?
 ¡No importa!
 No veas a los hombres, prescinde de esa insignificancia. Fíjate sólo en la bandera que tremolan.
 ¿Son radicales?
 ¡Pues son de los nuestros!" (22)

Per altra banda, si, en els seus recents discursos programàtics, Lerroux ha expressat un tarannà comprensiu davant l'autonomisme català i ha fet als republicans nacionalistes ofertes de col·laboració, ara, en plena campanya, l'Esquerra Catalana esdevé l'enemic principal -còmplice silenciosa de la repressió maurista, "fuerza caótica..." (23)-, i hom ressucita, juntament amb l'etiqueta antisolidària, la incompatibilitat entre catalanisme i republicanisme. En aquest últim aspecte, doncs, prevalen els imperatius locals.

El cos electoral es pronunciarà, el 12 de desembre, sota el signe de la continuïtat. Havent recollit 32.000 sufragis, els radicals conquereixen catorze de les setze regidories a les que aspiraven -els candidats perdedors són Casimir Fabra i Ramon Servent-, mentre l'Esquerra -uns 25.000 vots i sis actes- es consolida com a segona força i la Lliga, amb 18.000 vots i cinc regidors, resta en tercera posició; aquests resultats, acumulats als del maig anterior, asseguren al lerrouxisme una confortable majoria consistorial per al bienni 1910-1911, doncs comptarà amb vint-i-nou escons enfront dels tretze nacionalistes i els vuit regionalistes. Tot i que, en relació a les municipals de la primavera, uns dos milers d'electors han retirat llur confiança al PRR -alguns, versemblantment, per a transferir-la al nacionalisme republicà-, el fet és poc rellevant i no sembla -comparades pormenoritzadament ambdues votacions- que l'electorat radical hagi sofert canvis substantius, ni de resultes de la Setmana Tràgica ni tampoc a conseqüència del biaix moderat que el Partit comença a insinuar (24). En fi, del marejol preelectoral que es produí al si de l'organització només n'ha sorgit un candidat dissident, el veterà Narcís Buxó, que obté al districte VI la mòdica quantitat de 149 vots (25).

A la resta de Catalunya, i ajudat per un ampli ventall d'aliances locals -amb els federals a Sabadell, amb el PSOE a Mataró, amb els liberals monàrquics a Badalona, amb republicans autonomistes a Molins de Rei...- el radicalisme ha aconseguit representació en un mínim de vint-i-quatre municipis, entre els que es compten, ultra els esmentats, Martorell, Reus, Igualada, Terrassa, Balaguer o Lleida (vegeu mapa nº 6), i totalitza una xifra de regidors imprecisable, però no inferior a cinquanta (26).

PRESENCIA COMARCAL DEL P R R A LES MUNICIPALS DEL DESEMBRE DE 1909

- Municipi on presenta candidats i obté representació

Amer
Anglès
Badalona
Balaguer
Caçà de la Selva
Cornellà de Llobregat
Darnius
L'Escalà
Golmés
Igualada
Ivars d'Urgell
Lleida

Martorell
Mataró
Molins de Rei
Olesa
Reus
Sabadell
Sitges
Santa Coloma de Queralt
Sant Feliu de Codines
Terrassa
Torroella de Montgrí
Vilafranca del Penedès

(Font: "El Progreso", desembre del 1909)

Amb el nou any, diversos fets vénen a confirmar la doble voluntat de Lerroux d'instal·lar-se en la política espanyola i d'ocupar-hi un ample espai de centre-esquerra, sense cedir ni un pam del seu domini català, que ha de servir-li de trampolí en qualsevol expansió ulterior. Així, el Partit Radical s'incorpora a la Conjunción Republicano-Socialista, constituïda a Madrid amb el PSOE i les personalitats i fraccions republicanes disperses (27), però observa amb profunda malfiança els treballs de Joan Sol i Ortega tendents a reconstruir, dins de la Conjunción, una Unión Republicana Nacional que, en el conjunt de l'Estat, disputaria al PRR l'hegemonia del republicanisme, i a Barcelona podria arrabassar-li la porció més conservadora i espanyolista del seu electorat.

Durant l'hivern del 1910, doncs, i per sota de les cortesies formulàries -"yo no he venido a restar votos a nadie", declara Sol (28), "los radicales ven con simpatía y con cariño que el ilustre Sol y Ortega agrupe los elementos conservadores de la República", assegura "El Progreso" (29)- es desenvolupa una guerra sorda entre els antics partenaires antisolidaris; el lerrouxisme, en concret, no reconeix a la "nova" Unión cap força ni cap bel·ligerència a Catalunya i refusa de pla la idea d'aliar-s'hi (30), mentre el vell prohom invoca l'adscripció conjuncionista d'uns i altres per a reclamar un pacte formal cara a les futures eleccions. Al capdell, serà el propi Lerroux qui idearà la fórmula per neutralitzar l'intent solista: "... ese partido de Unión Republicana no es como demanda el sentido político..., yo no me aliare jamás con el partido que forma Sol y Ortega...", però, en reconeixement a la seva vàlua personal i als serveis que prestà al PRR en temps difícils, "exijo e impongo que en las próximas elecciones su nombre figure en nuestra candidatura radical" (31); un Sol que degui la investidura parlamentària només a la generositat del lerrouxisme difícilment podrà erigir-se en competidor d'aquest.

En tot cas, els comicis legislatius del maig del 1910 han de ratificar al màxim nivell que, a pesar de l'inici d'un viratge moderat, l'organització radical a Barcelona es manté potent i hegemònica i és, per tant, capaç d'esdevenir la base, el pedestal, de les ambicions espanyoles de Lerroux. Del plantejament que el PRR fa d'aquesta contesa destaquen, en primer lloc, les indissimulades connivències amb el govern liberal, un govern

que, des del 9 de febrer, presideix el brillant líder de l'esquerra dinàstica, José Canalejas. Si a la capital catalana els radicals són, de llarg, l'opció més afí al canalejisme, a comarques -on es prodiguen les trafiques ministerials a favor dels candidats addictes (32)- l'acord es manifesta pel nomenament de conspicus lerrouxistes com a alcaldes de Reial Ordre -a Vilanova i la Geltrú, Olot, Manresa...- i pel suport públic i notori que el radicalisme d'Igualada, el de Lleida o el de Balaguer donen als aspirants liberals pels respectius districtes (33).

Un segon tret remarcable és l'afany per monopolitzar el republicanisme i/o l'esquerranisme a Barcelona-ciutat, cosa que comporta no solament la desqualificació de la UFNR acabada de néixer -"ejército bisoño, acopio de letras y de fuerzas diversas", exemple de "republicanismo ful", amb un "programa incoloro... que ni resuelve el problema político, ni el religioso, ni el social..." (34)-, sinó també la negativa a concedir al PSOE i a la Unión Republicana Nacional de Sol i Ortega l'status d'aliats efectius. Si, des de bon principi, el PRR havia exigit i obtingut que

"para cuestiones electorales, Barcelona y las poblaciones de la provincia donde el señor Lerroux tuviera organización y fuerzas análogas a las que tiene en la capital" fossin "excepcionadas de las determinaciones que pudiera adoptar el Comité de concentración republicano-socialista" (35),

ara els portaveus lerrouxistes s'afanyen a emfasitzar la inviabilitat del PSOE a Catalunya -"...aquí la idea socialista no puede prosperar..., y si (Pablo) Iglesias viviera entre nosotros, no tardaría en ser un radical más"(36)- i Sol, considerant-se humiliat per l'hegemonisme radical, anuncia el seu retraïment(37).

A manca d'entesa amb els altres integrants de la Conjunción, la confecció de la candidatura lerrouxista serà laboriosa i polèmica. D'una banda, l'intent d'absorbir Sol i Ortega resulta molt problemàtic pels reiterats rebuigs d'aquest -que es presenta també a Màlaga i Tenerife- a acceptar la nominació (38); de l'altra, al si del Partit, el nombre de "prestigiosos y queridos correligionarios" (39) que són preconitzats davant la Junta Municipal -Francesc Magrinyà, Serraclara, Mir i Miró, Valentí i Camp...- depassa llargament el de places a cobrir. A la fi, Lerroux decidirà -ni que això representi perdre un escó- mantenir el

nom de Sol, al costat dels del propi caudillo, Hermenegildo Giner de los Ríos, Emiliano Iglesias i, com a novetat, Toribio Sánchez Beltrán de Guevara, un ric hisendat hispano-argentin al qual Lerroux conegué durant el seu exili i de qui hom espera que sigui el mecenes del radicalisme (40). Aquesta llista, però, serà encara objecte de nombroses crítiques des de dins del propi PRR; hom li retraurà, en concret, un aspecte massa burgès i "conservador" o, dit d'una altra manera, l'absència d'alguna figura més compromesa en la revolució de juliol, com per exemple Luís Zurdo Olivares (41); també, l'excessiva càrrega "castellana" -només un dels cinc candidats és català de naixement, i ha refusat la investidura- (42) i, en fi, la preferència donada a certes personalitats externes al Partit -Sol, Toribio Sánchez- en detriment de militants de tota la vida, fet que suscita la indignació de l'extrema esquerra lerrouxista:

"(...) El que quiera algo en el partido, que se lo gane con su trabajo y esfuerzo. Pero eso de que al primero que llega se le haga archipémano, sin preguntarle siquiera quien es, sin pedirle la cédula política, es un vicio esencial que debe corregirse. (...) Los que quieran actas, que formen en fila y que se las ganen. Los que no se las hayan ganado, que se joroben. (...)" (43).

Com a fruit de la fase de transició que el Partit Radical travessa, la seva campanya electoral de la primavera del 1910 es caracteritza per l'ambigüitat, per l'ambivalència, per un cert desig d'acontentar tothom, d'ésser all things to all men; és en aquest sentit que cal entendre les contradiccions entre una propaganda que continua tenint la Setmana Gloriosa com a punt de referència bàsic -"vamos a acusar a Maura..., a La Cierva...", "el pueblo tomará su desquite en los comicios..." (44)- i uns candidats el capteniment dels quals resulta ben poc revolucionari; és així com s'explica, també, l'absència de propostes programàtiques concretes, inconcreció que permet al PRR sol·licitar simultàniament el vot de "federales", "liberales", "patriotas", "republicanos", "obreros" i "barceloneses" en general (45).

En relació als adversaris, tot i la tendència natural del lerrouxisme a menysprear el catalanisme republicà com un destorb interposat enmig de la lluita veritable de radicals contra regionalistes, en aquesta

ocasió, amb l'opinió dretana dividida entre la Lliga i una coalició monàrquico-catòlica, hom reconeix la UFNR com el contrincant principal, com el rival per "la hegemonía y la influencia en los destinos del pueblo catalán" (46) i, doncs, hom li adreça el gros dels atacs, amb arguments -o impropis- que són deixalles de l'antisolidarisme: separatistes vergonyants, "repugnantes mercaderes del ideal", "pandilla de falsificadores de ideales, salteadores de la política", "saldo de retazos políticos llenos de averías de todas clases que quieren disfrazarse con la etiqueta republicana..." (47). La virulència de l'enfrontament arriba a transcendir al carrer, on s'hi registren diverses batusses entre elements joves d'ambdós partits -redactors dels setmanaris "La Forja" i "La Rebeldía", respectivament- i conats d'agressió a figures de la UFNR, en sortir d'alguns mítings (48).

La presència, ni que sigui testimonial, en el major nombre possible de districtes, i una política d'aliances negatives o, en altres paraules, l'aplicació d'aquell vell aforisme segons el qual "els enemics dels meus enemics són els meus amics", presideixen el desplegament comarcal del lerrouxisme el 1910. Tot i que Lerroux ha dictat unes normes de conducta electoral irreprotxables recomanant, on no hi hagi candidat propi, "ponerse a disposición del candidato republicano que se proclame, sea quien fuere" i, arreu, l'auxili als afins i la croada antimaurista (49), en la pràctica els criteris prevalents semblen ésser l'hostilitat aferriada contra lligaires i nacionalistes-republicans i, en tot cas, els interessos de la petita política local. Així, a Arenys i a Manresa, els radicals treballen a favor de sengles conservadors contra dos regionalistes, a Igualada ajuden al liberal Godó enfront de la Lliga, i al Vendrell, a Balaguer, a Lleida i a Tremp fan costat a elements dinàstics d'un o altre signe, o bé a un soi-disant federal, sempre en detriment dels candidats de la UFNR; només a Mataró i a Vilanova donen suport a un aspirant unitari de totes les esquerres (50).

Amb l'etiqueta del PRR i, en general, sense aliats, concórren als comicis legislatius pels districtes rurals els noms següents:

BERGA

Cristóbal Litrán

GRANOLLERS

Juan Dessy Martos (51)

SABADELL
 S. FELIU DE LLOBREGAT
 VILAFRANCA DEL PENEDES
 FIGUERES
 OLOT
 TORTOSA

Josep Antich
 Joan Pich i Pon
 Ricardo Soriano
 Josep Torroella
 Joan Déu
 Ricardo Fuente Asensio

A la circumscripció de Tarragona-Reus-Falset, localismes i querelles personals divideixen el lerrouxisme en dues opcions electorals: la oficialista, beneïda per Lerroux i representada pel candidat Lluís Massó i Simó -de Riudoms-, que assaja una aliança amb el federal Julià Nougués, i la "rebel", amb recolzament en la Fraternidad Republicana Radical de Reus i simpatitzants a dinou municipis de la zona, que encapçala Joan Solanas i Mestre -de les Irlles-, el qual intenta formar tàndem amb el versàtil Ramon Mayner, ara adscrit a la Unión Republicana Nacional (52).

"Memorable jornada", "victoria aplastante", "triunfo colosal" són alguns dels judicis aplicats per la premsa radical (53) al pronunciament del cos electoral barcelonès el 8 de maig del 1910, i l'eufòria -fins i tot descomptant-hi el component propagandístic- no deixa de tenir fonament: amb poc menys de 31.000 vots de mitjana, el PRR obté els cinc escons de majoria i un substancial avantatge sobre els 23.500 sufragis de la UFNRR, que valen a aquesta les dues actes de minoria; malgrat que, en conjunt, l'electorat de dretes s'ha incrementat, la seva dispersió entre regionalistes (uns 15.500 vots) i catòlico-monàrquics (9.000 vots) deixa ambdues opcions sense representació. Certament, des del novembre del 1909, la força electoral lerrouxista s'ha vist erosionada en un miler llarg de votants, però la baixa, distribuïda bastant regularment per tots els districtes municipals (amb l'única excepció del II) no sembla tenir un especial significat polític ni de classe, i tot indica que les bases radicals resten, en conjunt, molt estables, amb un fort caràcter popular (54) i una fidelitat quasi-religiosa al Partit (55).

Fora de la capital, el lerrouxisme no aconsegueix elegir cap diputat, però recull més de dotze mil vots, que tripliquen amb escreix els resultats

de l'Antisolidaritat el 1907, i demostra posseir sòlids nuclis d'electors a districtes com Granollers, Sabadell o Figueres (56). A la resta de l'Estat, altres cinc radicals han obtingut la investidura de legisladors: Rafael Salillas per Madrid, Joan Barral i Fèlix Azzati per València, Emilio Santacruz per Castelló i Álvaro de Albornoz per Saragossa (57); es configura així un bloc de nou diputats al Congrés que han de constituir, a les ordres del caudillo, el cap de pont per a l'anunciat desembarcament del Partit Radical en la política espanyola; com diu un periòdic addicte,

"tiene Lerroux, a su lado, una numerosa minoria parlamentaria y un partido fuerte y disciplinado; con ambos elementos estamos seguros de que nuestro jefe, hoy triunfante, irá a la conquista de España para implantar la deseada República" (58).

Enfortit, en efecte, pel veredict de les urnes, Lerroux se sent en condicions, durant la segona meitat del 1910, de donar les passes definitives cara a l'articulació del Partit Radical espanyol, tant en l'aspecte programàtic com en l'organitzatiu.

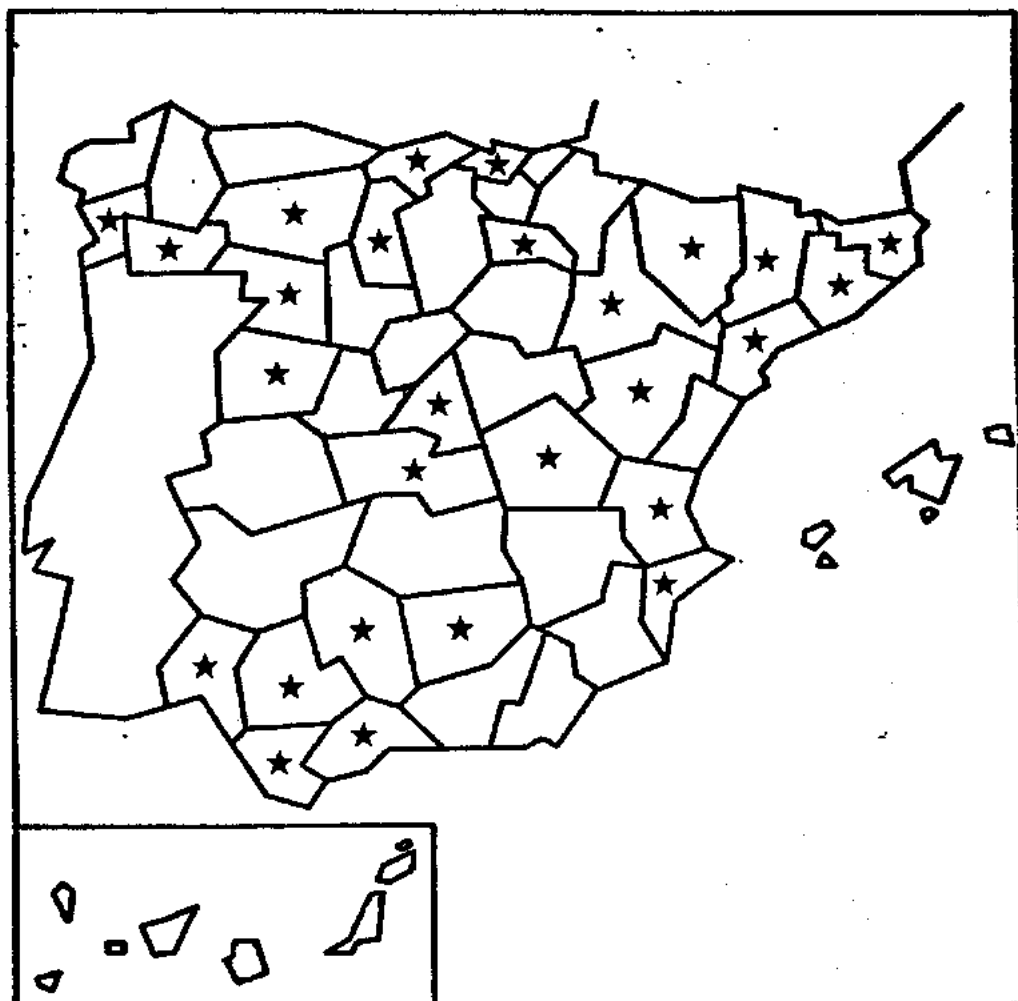
D'una banda, el canvi d'orientació lerrouxià és oficialitzat des de la més alta tribuna política del país, a través d'un llarg discurs pronunciat al Congrés dels Diputats els dies 14 i 15 de juliol, discurs que sorprendrà "por su corrección, por el corte elegante de su oratoria, por el contenido..." als vells parlamentaris que encara servaven la imatge del Lerroux anterior al 1907, i farà murmurar, estupefactes, a alguns diputats de dretes: "ese demagogo habla como un conservador" (59).

Davant els representants de l'establishment estatal, el líder del PRR procura, en primer lloc, difuminar els trets extremistes i subversius que l'han caracteritzat durant la dècada anterior, i reivindica la respectabilitat de la tasca política desenvolupada des del 1901, posant l'èmfasi en els aspectes més "patriòtics" d'aquesta: "valladar, dique y freno" per als ferments separatistes, "garantía del honor de la bandera nacional en Barcelona", defensor de l'Exèrcit... Proclama, també, el seu paper passat d'"humanitzador" de les lluites entre capital i treball, doncs apartà la majoria dels obrers de l'anarquisme, canalitzant llurs inquietuds per vies polítiques, "de modo que en realidad, en

el orden social, la obra que yo he realizado en Barcelona ha sido una obra de pacificación, como ha sido a la vez una obra de capacitación de la democracia...". En la mateixa línia, reconeix vel.leitats llibertàries en l'inici de la seva carrera, però les explica per la necessitat de mobilitzar unes masses proletàries que estaven impregnades d'aquella ideologia, es considera justificat per la influència moderadora que ha exercit entre els treballadors -"todos habeis visto a donde he conducido esas huestes..."- i, en tot cas, s'en desmarca -"mi contacto con la realidad me ha hecho rectificar algunos puntos de vista"-, situant-se ara en un reformisme socialitzant que rebutja la lluita de classes i pretén fer "cada día un poco de revolución".

De fet, Lerróux concentra tota la càrrega esquerranista del seu discurs en el blasme de la "bárbara represión" del 1909, la responsabilitat de la qual imputa personalment a Maura i que li serveix per a condemnar el líder conservador a l'ostracisme polític, adreçant-li una frase efectista: "tu reino ya no es de este mundo" (60). Una setmana després, un jove lerrouxista exaltat, Manuel Posa, intentarà portar el veto antimaurista fins a les últimes conseqüències, atemptant -sense èxit- contra l'ex-president del consell al pas d'aquest per Barcelona, camí de Mallorca (61).

Paral·lelament a la rectificació d'òrbita política, el radicalisme assaja, al llarg d'aquests mesos, un desplegament organitzatiu seriós per Espanya. La primera mesura important en tal sentit havia estat, a principis de març del 1910, la creació a Madrid d'un òrgan de premsa propi, el diari "El Radical" (62). Després, comptant ja amb un nucli madrileny de cert relleu (64), hom pot abordar l'enquadrament, sota unes bases d'organització provisionals (65), dels grups de simpatitzants escampats per la Península, i desenvolupar treballs de propaganda i prosselitisme, a diverses regions (66). El resultat de l'esforç, a curt termini, és apreciable i comença a dibuixar els perfils geogràfic i sociològic del que serà el lerrouxisme espanyol durant les dècades següents: presència a no menys de vint-i-set províncies, en especial a Andalusia, Aragó, País Valencià i Castella-Lleó, ultra Catalunya (vegeu mapa nº 7), nodrida sobretot per classes mitjanes urbanes (catedràtics d'institut, metges, advocats, petits comerciants, etcètera).

M A P A n º 7

EL DESPLEGAMENT ORGANITZATIU DEL P R R PER L ' ESTAT ESPANYOL
(1910)

★ Províncies amb presència radical organitzada

(Font: "El Progreso", 4.VIII.1910)

La voluntat de consolidació, però, també es reflecteix al Principat, on, si les estructures partidàries són ja prou consistents, el que cal és afavorir l'aclimatació del radicalisme català a les noves orientacions estatals marcades per Lerroux. Aquesta serà, en el fons, la finalitat essencial del Congrés de la Democràcia Radical de Catalunya, que té lloc al palau de Belles Arts de Barcelona els dies 8, 9 i 10 de setembre del 1910.

Tot i que l'esmentada assemblea és "puramente expositiva de ideas y puntos de vista" (67) i no té caràcter deliberant ni decissori -això resta reservat a un futur Congreso Nacional-, el contingut de les ponències que s'hi presenten, la personalitat dels ponents i el to general de les intervencions il·lustren bé el desig de la cúpula radical d'infondre al conjunt del Partit "regional" idees de moderació i reformisme. Si, d'entrada, l'import del títol de congressista -dues pessetes-, i la celebració de les sessions en dies feiners ja n'exclouen la major part de la militància obrera, entre els responsables dels sistemes que formen el qüestionari del Congrés el predomini dels élus, ex-élus o càrrecs interns del PRR (advocats, catedràtics, periodistes, metges, mestres, petits industrials...) és absolut (68); quant a les idees que hi són exposades, al costat del municipalisme, de la preocupació pedagògica, de la defensa del cooperativisme i àdhuc de l'interès pel cant coral com a eina d'educació popular, crida l'atenció el discretíssim tractament del problema obrer, fins al punt que l'única al·lusió al "día glorioso de la revolución social" la fa el doctor Josep Antich, un franc-tirador situat molt a l'extrarradi del Partit (69); per contrast, Lerroux s'accontenta amb repetir allò de "ir a la revolución haciendo cada día un poco de revolución, mal que les pese a los impacientes" (70).

Dissortadament, no tenim manera de saber fins a quin punt el biaix centrista que el Congrés ha apuntat és percebut de forma immediata per les bases radicals catalanes. Ara, resulta evident que, a finals del 1910, un PRR que aspira a ésser l'alternativa de poder, el recanvi al previsible esgotament de Canalejas i a l'impossible retorn de Maura, un PRR que ambiciona l'entesa amb les forces armades per a portar la República segons la fórmula que acaba de reeixir a Portugal (71), té

com a problema molt seriós el d'adaptar la seva pràctica política barcelonina a les exigències del paper que vol jugar a Madrid, i això sense provocar l'ensulsiada del que encara és el bastió del Partit, la seva peça més valuosa en l'escaquer polític espanyol. L'operació no serà fàcil; com observa agudament el jove Agustí Calvet, Gaziel, Lerroux

"ha passat del seu període de revolta, de crítica duríssima i implacable, a un període contemporisador, oportunista y condescendent. (...) Vol justícia, revolució, república y totes les altres coses que també abans volia. Però, ara, les vol més poch a poch, més "legalment", més suaument, més calladament, sense destruir ni fer malbé, sinó conservant, modificant, suavisant...(...). El senyor Lerroux ha fet una fonda evolució, en la qual no'l podrà pas seguir una bona part de les seves multituds, que resten endarrerides" (72).

En tot cas, i de moment, els efectes d'una situació ambigua i contradictòria es comencen a manifestar a Barcelona, entre els quadres lerrouxistes locals; així es farà palès, la mateixa tardor del 1910, arran de la visita de la infanta Isabel de Borbó, "la Chata". En consonància amb el governamentalisme del caudillo, l'alcalde accidental de la ciutat, el radical Josep Mª Serrallera, acut a l'estació a rebre la tia d'Alfons XIII, la acompanya en recepcions i tedèums i àdhuc ha de passar pel tràngol que la infanta, ignorant la seva filiació política, el convidi a victorejar el rei; tot plegat desencadena, és clar, les irades crítiques dels sectors més joves i esquerranistes del Partit, i Serrallera, per atenuar-les, no troba millor fórmula que, de les quatre-mil pessetes donades per "la Chata" a la beneficència municipal, destinar-ne tres-mil a la Casa del Pueblo i altres centres assistencials del PRR... (73). L'episodi, aparentment trivial, ens sembla carregat de significació.

NOTES AL CAPÍTOL V

- (1) "Al llegar a España, a pesar de mi inmunidad parlamentaria (...) sería detenido en cuanto desembarcase..."; A. LERROUX, Mis memorias, p. 321; "Al fin, es lo que se diría para sí este patrón araña, es más preferible pasearse por las riberas del Támesis ó por los boulevares de París que no respirar las insanas emanaciones de los calabozos de Atarazanas, Amalia, Montjuich, etc.,etc.", comenta l'anònim autor del pamflet antilerrouxista Lerroux y su obra, p. 4.
- (2) Las luchas de Alejandro Lerroux. II, "El Progreso", 7.I.1917; vegeu també Actuación de Lerroux, p. 10.
- (3) "El Progreso", 9.XI.1909.
- (4) El mateix Lerroux explicà tot això en un acte públic a Barcelona; "El Progreso", 21.X.1910; també hi ha informació a "El Progreso Ilustrado", 29.V.1910.
- (5) Informe datat a París el 24.IX.1909; Ministère des Affaires Étrangères, N.S. Espagne vol. 10, pp. 203-204; també, Lerroux y la amnistía, "El Diluvio", 7.IV.1916.
- (6) Així ho denunciarà La Cierva en el tempestuós debat parlamentari del 20 d'octubre, ~~anterior~~ immediat de la dimissió del gabinet; "Diario de Sesiones del Congreso", 20.X.1909.
- (7) "El Progreso", 9.XI.1909.
- (8) Ibid., 15.XI.1909; E. NAVARRO, Historia crítica..., op. cit., pp. 117-118; E. FITE, op. cit., pp. 76-77.
- (9) F. DE SOREL, op. cit., p. 9.
- (10) F. RIVAS, Los pecados capitales o Lerroux en el escenario, p. 10.
- (11) Significativament, el febrer de 1910 els radicals convocaran, amb la resta de republicans catalans, un acte de simpatia envers els liberals anglesos que acaben de triomfar en unes eleccions generals; "El Diluvio", 4.II.1910.
- (12) Lerroux en Buenos Aires. Discurso-Programa, "El Progreso", 26.XII.1908.
- (13) Els textos respectius, a "El Progreso", 21 i 24.XI.1909.
- (14) Aquesta adhesió verbal a un imprecís socialisme no marxista es dona també en el radicalisme francès coetani; vegeu S. BERSTEIN,

- Histoire du Parti Radical, I, p. 59 i, per a una comparació programàtica més extensa, J.-T. NORDMANN, La France radicale, pp. 87 a 97.
- (15) Informe del cònsol Bosseront d'Anglade al ministre, datat el 23. XI.1909; Ministère des Affaires Étrangères, N.S. Espagne, vol. 9, p. 231.
- (16) Vegeu "El Progreso", 3 a 8.XII.1909, i C. AMETLLA, op. cit., p. 276.
- (17) "El Progreso", 5 i 7.XII.1909.
- (18) Ibid., 8.XII.1909.
- (19) D'un discurs de Lerroux a la Casa del Pueblo, ibid., 9.XII.1909; el candidat pel dte. X, B. Guñalons, serà recomanat per la Unió Gremial de Sant Martí a tots els industrials de la demarcació; ibid., 11.XI.1909.
- (20) La Junta Municipal li atorgà un vot de confiança en aquest sentit; ibid., 2.XII.1909.
- (21) F. RIVAS, op. cit., p. 9, i "El Diluvio", 4, 5 i 11.XII.1909.
- (22) "El Progreso", 12.XII.1909.
- (23) Ibid., 8.XII.1909.
- (24) A tot estirar, potser són simptomàtics els lleugers augments de sufragis registrats a diverses seccions dels districtes III i IV -burgesos- i les petites baixes a certes zones obreres o mesocràtiques -districtes I, VII i VIII-; els resultats complets i detallats, a Anuario Estadístico de la ciudad de Barcelona, 1909, pp. 139 a 152.
- (25) "El Diluvio", 14.XII.1909.
- (26) Vegeu "El Progreso" de tot el desembre de 1909; sobre el cas de Badalona, vegeu "Juventud Rebelde", 20.XI i 18.XII.1909.
- (27) S'equivoca, doncs, M. ARTOLA (Partidos y programas políticos 1808-1936, I, p. 404) quan assegura que "los radicales de Lerroux se mantuvieron al margen"; vegeu també S. ALBERTÍ, op. cit., p. 283.
- (28) "El Diluvio", 7.III.1910; altres informacions sobre la iniciativa del senador per Guadalajara, a ibid., 24 i 26.II.1910.
- (29) Reproduït per "La Tribuna", 19.III.1910.
- (30) Vegeu, per exemple, No queremos alianzas, "El Intransigente", 24.III.1910.

- (31) El banquete a Lerroux, "El Diluvio", 21.III.1910.
- (32) Aquesta és, almenys, la impressió que hom extreu de la correspondència entre el governador civil de Barcelona, Buenaventura Muñoz, i el ministre del ram; Archivo Histórico Nacional, Gobernación, lligall 26-A, expedient nº 1.
- (33) "El Diluvio", 19.II, 12.IV i 5.V.1910; "La Forja", 29.V.1910.
- (34) "La Rebeldía", 29.IV i 6.V.1910; "El Progreso", 4.IV.1910.
- (35) "La Tribuna", 5.IV.1910.
- (36) Josep Aladern, a "El Progreso Ilustrado", 24.IV.1910.
- (37) "El Diluvio", 7.IV.1910.
- (38) Vegeu "El Diluvio", 29.IV i 3.V.1910; en aquesta última data, Sol afirma taxativament: "Ruego al cuerpo electoral me dispense el obsequio de abstenerse de favorecerme con voto alguno, que en todas las hipótesis resultaría perdido, pues, hasta en la del triunfo, tengo el firme propósito de no utilizar el acta".
- (39) "La Tribuna", 30.IV.1910.
- (40) Sobre Toribio Sánchez, vegeu M. SÁNCHEZ DE LOS SANTOS, Las Cortes Españolas: las de 1910, pp. 578-579; les esperances que la seva fortuna suscità entre els radicals i llur frustració, a J. RODRIGUEZ DE LA PEÑA, op. cit., pp. 56 a 62; sarcasmes i rodolins dedicats al personatge, a J.M. FRANCES, op. cit., p. 250. Una referència molt posterior ("El Diluvio", 23.III.1922) assegura que Toribio regalà a Lerroux 50.000 duros a canvi d'ésser inclòs en la candidatura.
- (41) "El Diluvio", 21.IV.1910; una avantvotació organitzada pel diari "La Tribuna" (30.IV.1910) entre tres-mil dels seus lectors donà com a candidats republicans idonis els següents: G.Alomar, 2.705v; L.Zurdo Olivares, 2.541v; A.Lerroux, 2.411v; I.Suñol, 1.682v; A.Guimerà, 1.417v; J.Sol i Ortega, 1.392v; P.Coromines, 1.287v; E.Iglesias, 432v; E.Junoy, 118v. Zurdo havia estat condemnat pel delicte de rebel·lió militar, i la immunitat parlamentària l'hauria salvat de l'expatriació que li fou aplicada el juny de 1910; L. ZURDO OLIVARES, op. cit., pp. 973-974.
- (42) Vegeu la lletra De "un radical" a "La Tribuna", 6.V.1910, i "La Forja", 8.V.1910.
- (43) "La Rebeldía", 13.V.1910.
- (44) "El Progreso Ilustrado", 8.V.1910, i P. SANGRO Y ROS DE OLANO, op. cit., pp. 406-407.

- (45) "La Rebeldía", 6.V.1910.
- (46) J. ULLED, La hegemonía en Cataluña, "La Rebeldía", 29.IV.1910.
- (47) "La Rebeldía", 29.IV i 6.V.1910, i "El Progreso Ilustrado", 8.V.1910.
- (48) Vegeu "La Forja", 12.VI.1910, i "El Poble Català", 12.V.1910.
- (49) "La Rebeldía", 29.IV.1910.
- (50) Vegeu "El Diluvio", 5.V.1910, "La Forja", 29.V.1910, i, més en conjunt, A. BALCELLS, J.B. CULLA, C. MIR, op.cit., pp. 157 a 188 i 530 a 539.
- (51) Alguns radicals dissidents de Badalona donaran suport al candidat liberal, José Viñamata; "Juventud Rebelde", 23 i 30.IV i 7.V.1910.
- (52) Vegeu "Fraternidad Republicana", de Tarragona, 11.III i 7.V.1910; aquest setmanari és favorable a Solanas, mentre "El Consecuente", de Reus, defensa la postura de Massó.
- (53) "La Rebeldía", 13.V.1910, i "El Progreso Ilustrado", 15.V.1910.
- (54) Encara l'octubre del 1910, el periodista lligaire Gaziel descrivia així la concurrència a un gran míting a la Casa del Pueblo: "Hi havia una gentada de treballadors proletaris, vestits de blau i amb espadenyes, molts d'ells acompanyats de les dones i filles"; GAZIEL, Memòries, p. 420.
- (55) "Las masas que en Barcelona siguen al señor Lerroux, más lo hacen por simpatía y adoración puramente personales, que por tener fija la vista en tal o cual ideal o credo político", havia observat "La Tribuna" l'11.IV.1910.
- (56) Vegeu A. BALCELLS, J.B. CULLA, C. MIR, op.cit., pp. 530 a 539.
- (57) "El Progreso Ilustrado", 15.V.1910; segons les fonts del PRR, també triomfaren Luis de Hoyos Sáinz a Santander i Fermín Aranda i Manuel Moreno Mendoza a Jerez, però llurs actes els foren robades pel caciquisme.
- (58) "La Rebeldía", 13.V.1910.
- (59) A. LERROUX, La verdad a mi país. España y la guerra, p. 42, i l'editorial Una voluntad, a "El Liberal", de Madrid, 16.VII.1910, reproduït per N. RIVAS SANTIAGO, Políticos, gobernantes y otras figuras españolas, pp. 193 a 195.
- (60) "Diario de Sesiones del Congreso", 14 i 15.VII.1910. És per aquesta època quan Lerroux llueix a la cadena del seu rellotge un penjoll d'or, que esdevindrà famós, amb la inscripció "Maura, no!", J.Mª CARRETERO, Las responsabilidades de Lerroux, p. 78.

- (61) El "mauricida" frustrat, de 21 anys, cobrador de rebuts de diverses germandats i soci de l'Ateneu Enciclopèdic Popular i de la Casa del Pueblo, gaudirà en tot moment de la simpatia i el suport del Partit Radical: defensa a càrrec d'Emiliano Iglesias, campanya de premsa a favor seu, subscripció per a redimir-lo del servei militar, etc...; condemnat a tres anys de presó, Posa recobrarà la llibertat el febrer de 1914. Vegeu P. SANGRO Y ROS DE OLANO, op. cit., p. 398, i "El Progreso", 24.VII.1910 i 10.V.1911.
- (62) El capital inicial de l'empresa fou de 45.000 pessetes, procedents en bona part de donacions o préstecs dels notables del Partit; vegeu "La Tribuna", 5.II.1910, J. RODRIGUEZ DE LA PEÑA, op. cit., pp. 29-30 i A. LERROUX, Mis memorias, p. 216.
- (63) Els noms principals que el formaven, a E. BARK, op.cit., p. 10.
- (64) Aquest partit local restarà integrat en el PRR fins el maig del 1912; vegeu A. CUCÓ, Sobre el radicalismo valenciano, "Hispania", nº 111, 1969.
- (65) "El Progreso", 4.VIII.1910.
- (66) Per exemple, el setembre de 1910, la plana major radical recorre Múrcia i Andalusia e una campanya de mítings que culmina a Jerez amb la celebració d'un Congreso de la Democracia Radical Andaluza; ibid., 29.IX.1910.
- (67) Del discurs inaugural de Lerroux; "El Progreso", 9.IX.1910.
- (68) La relació de temes i ponents, a ibid., 28.VIII.1910; notes biogràfiques i fotos dels més destacats d'aquests, a "El Progreso Ilustrado", 30.VIII.1910.
- (69) "El Progreso", 3, 4, 10 i 11.IX.1910; el text íntegre de la ponència del doctor Antich contra el salari, a "Alma Radical", 8.IV.1910.
- (70) "El Progreso", 9.IX.1910; el subratllat és nostre. "Notre effort s'attache à donner à chaque jour sa conquête de justice sociale", havia declarat el 3er. congrés del Partit Radical-Socialista francès, el 1903; J.-T. NORDMANN, La France..., op. cit., p. 84.
- (71) Vegeu els passatges corresponents de la conferència de Lerroux a la Casa del Pueblo, "El Progreso", 21.X.1910; reaccions davant la revolució portuguesa a ibid., 8.X.1910.
- (72) La evolució del Sr. Lerroux, "La Veu de Catalunya", 20.X.1910; sobre el context en què fou escrit aquest article-editorial, GAZIEL, op. cit., pp. 420 a 423.
- (73) Vegeu l'informe que, sobre aquest tema, tramet al seu govern el cònsol francès a Barcelona, amb data 10.IX.1910; Ministère des Affaires Étrangères, N.S. Espagne, vol. 9, p. 252. Fiblades contra Serrallera, a "Alma Radical", 13.X.1910.

6) El difícil camí del centre-esquerra (1910-1914)

"Hacer la revolución, señores, no quiere decir perturbar el orden"

(D'una conferència de Lerroux a Bilbao,
"El Progreso", 12.I.1911)

a) El municipi, centre de poder i focus de crisi

Com apuntàvem en acabar el capítol anterior, el viratge polític lerrouxià iniciat a finals del 1909 es féu sentir, inevitablement, en el funcionament quotidià del Partit a Barcelona, i, en la mesura que les imposicions o les conseqüències d'aquella nova línia contradeien les pautes de conducta tradicionals del radicalisme barcelonès, no podien deixar d'aparèixer-hi tensions i conflictes. Que el lloc on les contradiccions internes de la situació es polaritzaren més depressa, fins esclatar, fos l'Ajuntament de la capital catalana era natural: no en va aquest constituïa la institució política, l'òrgan de poder més important sota el control del PRR, i la majoria consistorial representava una mostra excel·lent, a l'ensem que el més sensible sismògraf, del lerrouxisme local.

Dins dels esquemes del Partit Radical, el domini del Municipi, és una peça fonamental, i això per nombroses raons. D'entrada, el PRR comparteix la tradició municipalista dels republicans espanyols, en el sentit de reivindicar l'autonomia i el protagonisme dels ajuntaments com a baluards democràtics i progressius enfront de, per exemple, les Diputacions provincials d'encuny caciquil i majories monàrquiques (1). Més en concret, i tenint en compte que Barcelona juga, des de començaments de segle, el paper d'epicentre de la política catalana, el seu Ajuntament té un pes específic i una influència que depassen de llarg l'àmbit administratiu ciutadà i, doncs, resulta per al lerrouxisme una tribuna o caixa de ressonància política de primer ordre: que, des del consistori, "hay que hacer de momento más política que administración" (2) serà una tesi reiteradament defensada pels edils radicals, els quals tendeixen a convertir els plens municipals en sessions pseudoparlamentàries o mítings de propaganda més ocupats a debatre grans principis ideològics de cara a la galeria que no pas a discutir sobre els problemes comunals. També, el poder municipal és un magnífic "aparador" des del qual el Partit pot mostrar-se amatent a les necessitats populars promovent la construcció d'escoles, projectant cases barates i banys públics,

millorant la infraestructura urbanística de les barriades obreres, creant brigades eventuais per a donar feina a treballadors aturats..., alimentant, en definitiva, la seva imatge de "defensor dels pobres" (3).

Sobretot, però, l'Ajuntament de Barcelona és vital per al radicalisme com a font de financiació del propi Partit -el desembre de 1909, per exemple, s'hi vota una subvenció de 15.000 ptes. a la Casa del Pueblo per les obres realitzades i la tasca cultural que mena (4)- i com a clau de volta d'un complex sistema de clientele sobre el que descansa bona part de l'organització local.

L'aspirant a regidor lerrouxista, que ha fet la campanya "ofreciendo su apoyo a todos los correligionarios si llegase a conseguir la concejalia" i prometent ésser "el amigo de todos" (5), té, un cop elegit, una variada panòplia de mitjans, tots amb càrrec al pressupost comunal, per a concretar aquell "apoyo", agrair els vots i altres auxilis rebuts i cultivar la seva popularitat en el districte al que representa: recompensa els militants més entusiastes amb nomenaments de guàrdies urbans, vigilants de consums (els famosos burots), llaçers, mossos de mercat o d'escorxador, bombers, alcaldes de barri, inspectors d'enllumenat, escriptors i altres petits càrrecs dins del funcionariat municipal, dóna preferència als amics polítics a l'hora d'atorgar un quiosc de diaris o una parada a tal mercat, utilitza serveis i personal que ho són de la ciutat per a finalitats privades del Partit -la banda municipal amenitza vetllades i saraus als centres radicals, prèviament decorats pels jardineros de l'Ajuntament...-, i quan, amb motiu del Nadal o de les festes de la Mercè, el Municipi regala "bons de caritat" que permeten a les famílies necessitades aconseguir queviures gratuïtament, en canalitza la distribució a través dels casinos i ateneus del barri, els quals tenen així un esquer excel·lent per a assegurar-se la fidelitat dels electors més pobres (6). En fi, i com a lògica conseqüència del que portem explicat, el Partit Radical exerceix un fort ascendent polític damunt la majoria dels empleats municipals, organitzats en l'Asociación de Obreros del Ayuntamiento, els quals -per raó de militància molts, i perquè en depenen en matèria salarial tots- esdevindran un dels contingents de votants més segur del lerrouxisme (7).

D'altra banda, i seguint també en això les pautes de l'spoils system a la nord-americana, els regidors radicals tendeixen a veure en el càrrec -oficialment no remunerat- "la possibilitat d'arreglar una fortuna, grossa o petita, segons el lloc, i l'habilitat, i la gràcia de què cadascú disposava" (8) o, almenys, un mitjà d'arrodonir llurs economies personals i familiars, sigui a través de pràctiques nepotistes -Josep Jorge Vinaixa ha col·locat a l'Ajuntament un seu germà, Joan J. Rocha a dos germans i un cunyat... (9)-, de la venda de càrrecs o de la rebuda de "gratificacions" a canvi de recomanar tal assumpte o d'afavorir tal altra empresa en la concessió de les contractes municipals; tot plegat, és clar, comptant amb la complicitat o el silenci de bona part de la premsa.

Contra el que sovint s'ha dit, els lerrouxistes no són ni els inventors ni els monopolitzadors de la corrupció administrativa a l'Ajuntament de Barcelona; aquesta hi era proverbial des dels temps del caciquisme dinàstic (10), fou emprada, ja en el segle XX, per elements de totes les filiacions i, per aquells mateixos anys, constituïa una pràctica consubstancial a la política urbana de masses en les més sòlides democràcies del món -Estats Units i Gran Bretanya- (11). És cert que el PRR protagonitzà més episodis d'"immoralitat" que cap altre grup, però per una raó sociològica òbvia: els seus quadres, que no disposaven, en general, de fortunes patrimonials, de negocis propis d'envergadura ni de pròspers bufets o acreditades consultes mèdiques, havien de fer de la regidoria, ultra una eina al servei del Partit, llur professió, llur modus vivendi i, doncs, miraven d'aprofitar el mandat de quatre anys per a assegurar-se el pervindre. Un dels personatges més característics del radicalisme municipal, el periodista Josep Jorge Vinaixa, ho expressà perfectament quan, en sentir que un seu col·lega, regidor lligaire, posseïa tres o quatre milions de pessetes, comentà: "Si jo tenia eixos diners! Catón, al meu costat, una sabatilla russa" (12).

Tenint en compte aquest espèss entramat d'interessos, influències, proteccions i favors centrats a la Casa Gran, és lògic que aquesta esdevingué l'objecte de totes les apetències, l'escenari de tots els enfrontaments, el mirall de tots els problemes d'un partit complex i en mutació.

La crisi municipal que el radicalisme barcelonès viurà a partir del 1910 presenta diverses vessants. Una vessant ètica, sobretot: des de començaments d'any, la prepotent majoria lerrouxista ha adoptat iniciatives de discutible utilitat i elevat cost per a la caixa comunal, com la tramesa d'una delegació de l'Ajuntament a les commemoracions del centenari de la República Argentina (13) o la celebració, al llarg d'un mes i mig, d'unes Festes de Primavera que bona part de l'opinió considera massa cares i ostentoses (14); al mateix temps, la lleugeresa i la desimboltura amb què alguns elements de la majoria -Lladó i Vallès, Callén, Sans, Morros, Vinaixa, Soriano, Domènech, Guñalons, Santamaría..., als quals la premsa hostil denomina "la colla de la gana"- actuen en determinats afers administratius bastant tèrbols (la hipervaloració de certes indemnitzacions a particulars, l'intent de destitució de l'inspector general de Consums, l'adjudicació del muntatge de les Festes, en condicions econòmiques més que generoses, a empreses connectades amb el Partit...) provoquen l'alarma i el neguit de llurs companys més puritans -Janssens, Sol i Roigé, Fernández Valdés, Morales Pareja, Herrero...- i d'aquells altres que, simplement, volen guardar les aparences -Mir i Miró, Serraclara...- (15).

La crisi té, també, aspectes polític-organitzatius, doncs molts dels edils, cada dia més aburgesats, i sentint-se, a sobre, justificats per les directrius que emanen del propi caudillo, obliden sovint llur significació esquerranista i desatenen els canals de relació amb les bases que els elegiren deixant de visitar els centres de barri, amb els consegüents disgust de molts militants i indignació dels Guerra del Río, germans Ulled i altres joves extremistes (16).

La suma d'aquests factors origina, des de mitjan 1910, un malestar perceptible en els rengles lerrouxistes (17) i àdhuc episòdiques manifestacions de dissidència, com la del setmanari "La Tormenta Radical", el qual, en nom de "la dignificación del Partido", denuncia cruament els "abusos y desmanes" del radicalisme consistorial i afirma sense embuts que "los representantes del partido en el Municipio barcelonés (salvo raras, contadas y honrosas excepciones) no han satisfecho las aspiraciones del pueblo que los erigió en sus mandatarios" (18). Lerroux, per la

seva banda, mira de contenir la maregassa impuntant-ne l'origen a la murmuració, a les ambicions insatisfetes, a les insídies dels enemics..., es mostra indulgent amb les faltes comeses -"pero, ¿es que hemos de ser implacables con nosotros mismos?"- i recomana paternalment als crítics interns "un poco de mesura, un poco de templanza..."; en un mot, protegeix i avala amb la seva autoritat de jefe la conducta dels regidors discutits -"quiero que tengais confianza en mí: me hago responsable de todo"-, sense afrontar les veritables arrels del mal (19).

Sota l'encalç fiscalitzador de les oposicions municipals (Lliga i UFNR) la tempesta es congriarà entorn de dos afers certament foscos, i de notable envergadura econòmica: l'adquisició per a la ciutat de les aigües de Montcada, i l'arrendament de l'arbitri sobre la calç, el guix i el ciment. En el primer cas, es tracta de la resolució d'un concurs per al proveïment d'aigua a Barcelona a favor de dos personatges -Joan Sans i Gonzalo de Rivas, aquest últim amb antecedents per estafar els quals han ofertat al Municipi aigües del Vallès per un import de 131 milions de pessetes, en condicions tècniques, jurídiques i financeres més que problemàtiques; quant al segon tema, entre dos grups que es disputaven l'arrendament de l'arbitri municipal sobre diversos materials per a la construcció, la majoria radical a l'Ajuntament ha preferit al que presentà una postura més baixa -164.000 ptes. enfront de 278.000- sense cap raó aparent, com no siguin les 160.000 "raons" addicionals que la vox populi assegura ha repartit el grup adjudicatari entre els edils complaents (20).

Havent denunciat profusament ambdós "negocis" dins del propi consistori, en el míting i en la premsa local, i comprovat la feblesa de la posició del PRR, lligaires i nacionalistes decideixen capitalitzar al màxim el doble tema portant-lo a Madrid i donant-li estat parlamentari. A l'hemicicle del Congrés, el desembre de 1910, Joan Ventosa per la Lliga i Jaume Carner per la UFNR faran del contracte de les aigües i del de la calç, el guix i el ciment un judici ètic i tècnic-administratiu -"esto en el diccionario tiene dos nombres, y puede optarse por uno de los dos: o ineptia o inmoralidad" (21)- i pretendran, en el curs d'un agre debat, extreure d'aquest "Panamá municipal" (22) la desqualifica-

ció global del radicalisme com a partit intrínsecament corrupte.

Davant el xàfec d'acusacions, el PRR s'atrinxera en una línia de defensa essencialment política, i no massa sòlida; els seus periòdics despleguen una sorollosa demagògia antimonopolista i antioligàrquica, presentant tot l'afer com la revolta dels reaccionaris, de la plutocràcia, de les grans companyies, del "trust jesuític-financiero", de "la Barcelona vieja del negocio y del chanchullo" contra un Ajuntament renovador i popular que "cercena privilegios", persegueix els fraus a l'erari comunal i protegeix la salut i els interessos "del menestral y el propietario" (23); al Congrés dels Diputats Lerroux, flanquejat per Emiliano Iglesias, desempolsa el fantasma del "separatismo", retreu anteriors tripijocs municipals intentant involucrar-hi els seus actuals adversaris, assegura que els radicals són víctimes d'una maniobra partidista recolzada en "el clero, la banca, el capital, las clases conservadoras (...), la prensa", i proclama "la confianza absoluta que tengo en el honor, la rectitud y la inteligencia de la mayoría republicana del Ayuntamiento de Barcelona " (24).

Els esforços defensius de Lerroux, acollits amb fredor i escepticisme pel conjunt del Parlament, seran rebutjats de forma explícita i lapidària pels altres líders de les esquerres espanyoles: "no nos ha convencido el Sr. Lerroux", declara Gumersindo de Azcárate; "el asunto relativo a la cal, yeso y cemento, y el referente a las aguas, son dos malos actos de administración municipal", corrobora Pablo Iglesias (25). A conseqüència del veredict desqualificador, el Partit Radical es veu obligat a abandonar tot seguit la Conjunción Republicano-Socialista i a recobrar precipitadament una forçada independència (26), mentre les seves relacions amb el PSOE prenen un caire bèl·lic (27).

A més llarg termini, i malgrat la insistència dels seus capitosts i propagandistes a reduir-ho tot a una "infame conjura" dels enemics de sempre (28), el gran ressò de l'escàndol de les aigües, la calç, el guix i el ciment desgastarà seriosament el crèdit polític, la imatge pública del radicalisme arreu d'Espanya, crearà entorn del Partit una aurèola negativa de corrupció proverbial, una llegenda de martingales sense fi, que hipotecarà l'actuació lerrouxista per sempre més; dos botons de mostra ho reflecteixen bé:

"Jamais le gaspillage et la concussion n'avaient, avant l'arrivée des amis du républicain révolutionnaire Lerroux au pouvoir municipal, atteint d'aussi scandaleuses proportions",

afirma el catòlic francès Jacques Valdour recollint el parer "des gens de Barcelone"; i el cronista parlamentari Wenceslao Fernández Florez escriu el juny del 1916, refutant unes denúncies antilligaires d'Hermenegildo Giner de los Ríos:

"¿Cuál es la autoridad que el señor Giner de los Ríos, lerrouxista, puede exhibir para lanzar tales acusaciones? ¿Es que los radicales de Barcelona no han batido el récord de la mala administración y aun de las corruptelas?" (29)

Aquest episodi, a més, no marca el punt i final dels litigis municipals del PRR, sinó tan sols un punt i seguit. Dificultats administratives -el refús dels vocals associats a aprovar el Pressupost per a 1911, que inclou despeses molt poc justificades i comporta un fort increment de la fiscalitat- i altres afers tèrbols -la renovació del contracte d'enllumenat públic de la ciutat a favor de la Barcelonesa de Electricidad, la construcció d'un nou escorxador, l'exempció d'impostos que gaudeix el Saturno Park, un parc d'atraccions propietat de radicals...- acaben d'enfosquir, durant els mesos posteriors, la gestió de la majoria (30), la qual es mostra particularment dividida entorn de la qüestió dels Consums: la coherència política obligaria a suprimir l'impopular impost, però alguns edils de la "colla de la gana" -en especial Joan Lladó i Vallès- que hi tenen grans "interessos" intriguen i pressionen a fi d'ajornar la mesura (31).

L'octubre del 1911, quan les divergències internes ja han provocat la dimissió del regidor Martí Herrero (32), i davant la perillosa proximitat de nous comicis locals, Lerroux es veu obligat a intervenir; denuncia "a los que tratan de hacer de la representación municipal un oficio" (33) i blasma aparatosament "la jarca de ambiciosos que pregonando ideas radicales robaban como si estuvieran en Sierra Morena, formando con este dinero casinitos para proclamarse pequeños jefes" (34), però, a desgrat de la pirotècnia verbal, no descendeix a acusacions concretes contra ningú, i el seu intent d'arbitratge autocràtic origina encara

més conflictes i dissidències, que es manifestaran a bastament amb les eleccions del novembre (35).

L'alarmant minva de vots lerrouxistes que aquells comicis registren, i que fa perdre al PRR la majoria absoluta al Consistori, decidirà el caudillo a intentar una certa autocrítica i una vigorització del radicalisme local, concretades en la convocatòria, per al febrer de 1912, d'una Assemblea Municipal reorganitzadora que sigui capaç de reforçar les estructures, tant polítiques com assistencials, del Partit, renovar-ne l'atmosfera i tornar-li l'empenta d'anys anteriors (36). Tan lloables propòsits, però, naufragaran aviat davant las "luchas bizantinas" i els "pasajeros disgustos"- els eufemismes són d'"El Progreso" (37)- que agiten la vida interna del PRR, i mentre l'Assemblea ha d'ésser ajornada sine die (38), la crisi a l'Ajuntament rebrota amb gran virulència, concretada ara en l'escissió de tres regidors de la minoria, Joan Lladó i Vallès, Pere Figueras i Bartomeu Guñalons.

Tractant-se de membres més o menys conspicus de la "colla de la gana", i per molt que intentin vestir llur rebel·lió amb arguments político-ideològics, les veritables arrels d'aquesta s'han de rastrejar en les picabaralles del bienni 1910-11 pel control dels més sucosos afers municipals i, a més curt termini, en el descontent de Figueras i Lladó per no haver-los estat assignada cap tinència d'alcaldia dins del nou cartipàs consistorial elaborat el gener de 1912 (39). Com a primera mesura de caire secessionista, els tres edils díscols munten un centre polític propi, el Casino Radical de la Plaça Reial -"El Diluvio" el batejarà despectivament com "el casino de la ràbia" (40)- i, poc després, es desmarquen de l'obediència al cap del lerrouxisme a l'Ajuntament, Josep Mª Serrallera (41); no havent aconseguit, però, que el Partit els compri llur retorn a la disciplina, Lladó i els seus amics precipiten, a finals de març, el trencament: es doten d'òrgans de premsa -el setmanari "Lucha Radical", sobretot el diari "El Intransigente", i, més tard, el també setmanari "Vida Radical" (42)- i d'una certa xarxa organitzativa -la joventut "Guerrilla Radical", juntes radicals "intransigentes" als districtes IV, VI, VIII i X (43)- i emprenen un sever bombardeig crític de la línia oficial del PRR.